

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

ÚSTAV ŘECKÝCH A LATINSKÝCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PAVEL NÝVLT

LÝSIOVA ŘEČ PROTI ERATOSTHENOVĚ.

PŘEKLAD, KOMENTÁŘ A ÚVODNÍ STUDIE

LYSIAS' SPEECH AGAINST ERATOSTHENES.

TRANSLATION, COMMENTARY AND INTRODUCTORY STUDY

Praha 2011

vedoucí práce: PhDr. Jan Souček, CSc.

Rád bych na tomto místě poděkoval všem, kteří mi pomohli při tvorbě této práce, jmenovitě Mgr. Martě A. Hoffmanové a Mgr. Matěji Novotnému za umožnění přístupu k početné literatuře.

Největší díky si samozřejmě zaslouží vedoucí této práce, PhDr. Jan Souček CSc., který mi poskytl neocenitelnou podporu a uchránil mne před mnoha chybami.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis

Anotace

Lýsiova *Řeč proti Eratoshenovi* je nejslavnější řečí Lýsii, neplodnějšího athénskému autora soudních řečí. Zabývá se vraždou Lýsiova bratra Polemarcha, který byl uvězněn a popraven za vlády takzvaných „Třiceti tyranů“ roku 404 př.n.l. Řeč však pokrývá mnohem více témat, a tak se stává portrétem nejtemnějších dob, které athénská demokracie zažila, a cenným dokladem demokratického úhlu pohledu na tyto události. Řeč je komentována z historického pohledu (se zaměřením zejména na politické a právní dějiny).

Annotation

Lysias' speech *Against Eratosthenes* is the most famous speech of Lysias, Athen's most prolific author of lawcourt speeches. It deals with a murder of Lysias' brother Polemarchus, who was arrested and executed under the rule of so-called "Thirty Tyrants" in 404 B. C. And yet the topics covered are much wider, the speech thereby becoming a portrayal of the darkest times athenian democracy ever witnessed and a valuable document of democratic point of view on the events. The speech is commented from a historical point of view, focusing in the first place on political history and history of law.

Klíčová slova

Starověké Řecko – Athény – oligarchie – Třicet tyranů – Lýsiás – Thérámenés – dějiny – právo – řečnictví

Key words

Ancient Greece – Athens – oligarchy – Thirty Tyrants – Lysias – Theramenes – history – law – oratory

Obsah

1. <u>ÚVODNÍ STUDIE</u>	5
1.1 <u>Úvod</u>	5
1.2 <u>Odpor proti athénské demokracii v 5. století př.n.l.</u>	5
1.2.1 <u>Přehled nejdůležitějších antických pramenů a moderní literatury k této epoše</u>	5
1.2.2 <u>Od počátků demokracie po sicilskou katastrofu. Argumenty proti demokracii</u>	7
1.2.3 <u>Vlády čtyř set a pěti tisíc a následné oslabení athénských oligarchů</u>	10
1.2.4 <u>Vláda třiceti</u>	12
1.2.5 <u>Občanská válka</u>	15
1.2.6 <u>Stát v Eleusíně a obnovování demokracie v Athénách</u>	17
1.3 <u>Lýsiův životopis</u>	18
1.3.1 <u>Prameny a moderní literatura</u>	18
1.3.2 <u>Lýsiova rodina</u>	19
1.3.3 <u>Lýsiův život před athénskou občanskou válkou</u>	20
1.3.4 <u>Léta 404/3-401/0 a otázka Lýsiova občanství</u>	22
1.3.5 <u>Další léta života a smrt</u>	27
1.4 <u>Právní aspekty a datace <i>Obžaloby Eratosthena</i></u>	28
1.5 <u>Pamflet, nebo skutečně pronesená obžaloba?</u>	32
1.6 <u>Řečnická strategie v <i>Obžalobě Eratosthena</i></u>	33
2. <u>PŘEKLAD</u>	36
2.1 <u>Úvodní poznámka – dřívější české překlady, text</u>	36
2.2 <u>Překlad</u>	36
3. <u>KOMENTÁŘ</u>	49
3.1 <u>Zásady komentáře</u>	49
3.2 <u>Komentář</u>	49
§§ 1-3: προοίμιον.....	49
§§ 4-5: προδιήγησις.....	52
§§ 6-23: διήγησις.....	54
§§ 24-91: πίστεις.....	71
§§ 92-100: επίλογος.....	140
4. <u>APPENDIX</u>	146
4.1 <u>Papyrus o Thérámenovi (PMich inv. 5982 & 5796b)</u>	146
4.1.1 <u>Názory badatelů – autorství a žánrové zařazení</u>	146
4.1.2 <u>Závislost na Lýsiově <i>Obžalobě Eratosthena</i>, autorství a historická spolehlivost</u>	147
5. <u>SEZNAM ZKRATEK A POUŽITÉ LITERATURY</u>	149
5.1 <u>Seznam zkratek odkazujících na antické prameny</u>	149
5.1.1 <u>Literární prameny (bez sbírek fragmentů)</u>	149
5.1.2 <u>Zkratky odkazující na sbírky ostatních pramenů (fragmenty, papyry, nápisy)</u>	150
5.2 <u>Seznam použitých vydání antických pramenů (včetně komentářů)</u>	150
5.3 <u>Sekundární literatura (mimo komentářů)</u>	152
5.3.1 <u>Díla citovaná zkratkami</u>	152
5.3.2 <u>Díla citovaná jménem autora</u>	153

ἀλλὰ παρ' ἡμῶν πότε πώποτε δεινότατ' ἐν τῇ πόλει γέγονεν;
ἐπὶ τῶν τριάκοντα, πάντες ἄν εἴποιτε.

(Dem. XXII,52)

1. Úvodní studie

1.1 ÚVOD

Lýsiova *Obžaloba Eratosthena* je jedním z nejdůležitějších a přitom též nejkontroverznějších pramenů pro dramatickou dobu, kdy Athéňané obnovovali svou demokracii a vyrovnávali se s traumaty, která s sebou přinesl konec peloponnéské války. Cílem této práce je vytvořit překlad této nejslavnější z Lýsiových řečí a sepsat k ní historický komentář. Pro uvedení do problematiky bude užitečné nejprve stručně pojednat dějiny odporu proti athénské demokracii až do opětovného připojení Eleusíny k athénskému státu roku 401/0,¹ neboť v poslední fázi tohoto boje proti demokracii (která bude pochopitelně probrána důkladněji) zaujímal jednu z čelních pozic obžalovaný Eratosthenés. Poté bude stručně popsán Lýsiův život s důrazem na otázku, zda získal athénské občanství. Nakonec bude poukázáno na právní problémy vztahující se k *Obžalobě Eratosthena*, na otázku, byla-li *Obžaloba Eratosthena* vůbec pronesena před soudem, a na strategii, kterou pro ni Lýsiás zvolil.

1.2 ODPOR PROTI ATHÉNSKÉ DEMOKRACII V 5. STOLETÍ PŘ.N.L.

1.2.1 Přehled nejdůležitějších antických pramenů a moderní literatury k této epoše

Pro dobu počátků athénské demokracie (a odporu proti ní) můžeme skromný počet informací načerpat z útržkovitých informací v dějepisných dílech Hérodota (zejm. V,66 a 131 ke Kleisthenovým reformám), Thúkýdida (např. I,107,4-6 ke spiknutí během první peloponnéské války) či Diodóra Sicilského (např. XI,77,6 k Efialtovým reformám), jediným zdrojem se soustavným zájmem o tehdejší vnitropolitický vývoj Athén je však aristotelská *Athénská ústava* (20,1-27,5). Několik dalších informací lze načerpat z Plútarchových životopisů Kimóna a Perikleia (zejm. Plut. *Per.* 11,1-3 s anachronistickým popisem Thúkýdidovy opozice proti Perikleovi). Demokratická vláda však umožňovala i vyjadřování kritických názorů na sebe samu.² Většinu námitek vznášených proti demokracii nacházíme v *Athénské ústavě* zachované v korpusu Xenofóntových spisů. Její autor s demokratickým zřízením zásadně nesouhlasí,

¹ Všechna data jsou př.n.l.

² Srov. obecně OBER, str. 39-41.

ale musí frustrovaně uznat, že demokracie své zájmy zaopatřuje velmi dobře, a nezdá se, že by měl plán na její svržení.¹ Mnoho kritiky athénské demokracie nacházíme i v raných Aristofanových komediích, při jejich četbě však musíme mít na paměti zaprvé svobodu komické nadsázky a zadruhé fakt, že Aristofanés nekritizuje demokracii jako takovou, ale chyby v jejím fungování.² Argumentaci oligarchů přehledně shrnují WOLFF, str. 283-292, nebo BLEICKEN, str. 453-7; o odporu proti demokracii před Perikleovou dobou píše podrobně OSTWALD (1986), str. 175-91.

Pro dobu vlády čtyř set a pěti tisíc jsou nejdůležitějšími prameny Thúkýdidés (VIII,63, 3-98,4), současník, ne však očitý svědek událostí, a aristotelská *Athénská ústava* (29,1-34,1), vycházející z dobrých zdrojů, ale neschopná jejich správné kombinace. Několik zajímavých údajů lze vyčíst z lýsiovské řeči XX. Diodóros (XIII,34, 2-3 a 36,2-3) i jiné pozdější prameny jsou velice stručné a neposkytují mnoho zajímavých informací. Z moderních badatelů srov. zejm. RHODES (1972b) a (1981), str. 362-415, OSTWALD (1986), str. 344-411, ANDREWES (1992a), str. 471-80.

Pokud jde o dobu vlády třiceti a občanské války, hlavními pramenem jsou Xenofónovy *Řecké dějiny* (II,1,27-4,43). Xenofón, píšící patrně již v exilu,³ se nemusel obávat reakce athénské publika a přes své oligarchické postoje si uchoval značnou míru nestrannosti: uznává jak Thérámena, tak Thrasybúla. V jeho díle se však projevuje prospartská tendence. Velmi důležité jsou příslušné části *Historické knihovny* Diodóra Sicilského (XIII, 104-107; XIV,3-5 a 32-33)⁴ aristotelská *Athénská ústava* (34,3-38,4), jejichž autoři vycházeli ze zdroje nakloněného Thérámenovi;⁵ aristotelská *Athénská ústava* se dokonce řídí jinou chronologií než Xenofón a Diodóros. Další informace dodává i Plútarchův *Životopis Lýsandra*;

¹ Není zcela jasné, jak toto dílo datovat, odhady se pohybují mezi polovinou 40. a polovinou 20. let 5. století, nejvíce badatelů se přiklání k době kolem Perikleovy smrti. Srov. BIELER, pozn. 2 na str. 182, CONNOR, str. 207-9, WOLFF, str. 284 s pozn. 7, OSTWALD (1986), str. 182 s pozn. 23, LEHMANN, str. 60 s pozn. 62, OBER, str. 14, RAAFLAUB, str. 47 s pozn. 32, TODD (1993), str. 148, pozn. 4, BLEICKEN, str. 71, CANFORA, str. 322-6, ROSENBLOOM, str. 87, s odkazy na další literaturu, kterou nejpodrobněji podává HORNBLLOWER, jehož datace do první čtvrtiny 4. století je (jak přiznává sám autor, str. 365) „heretická“. Souhrn autorovy argumentace podává OSTWALD (1986), str. 188-91. K příčinám podobnosti argumentů pseudo-Xenofóna a pozdějších kritiků demokracie srov. OBER, str. 43-51.

² Stejně jako ostatní autoři staré komedie; srov. CONNOR, str. 168-75, zejm. 170, a 192-3, nebo DOVER (1974), str. 35 s pozn. 4 a str. 299-301. Stejným směrem míří i Thúkýdidova kritika Perikleových nástupců (II,65,10-11).

³ Srov. KRENTZ (1989), str. 5.

⁴ GRAY(OVÁ) je k Diodórově významu až příliš skeptická.

⁵ Aristotelés navíc mohl mít filosofické motivy zobrazit Thérámena tak oslavně, jak činí, srov. FRANK(OVÁ)&MONOSON(OVÁ).

Plútarchos jistě čerpal z mnoha pramenů, ale jeho údaje jsou chronologicky zmatené.¹ Iustinus (V,6,1-10,11) vycházel zřejmě z téhož zdroje jako Diodóros, tedy pravděpodobně z Efora.² Mnoho cenných detailů, byť v nepříliš reprezentativním výběru, nacházíme v dílech attických řečníků (zejm. Lys. XII a XIII). Lýsiás se pochopitelně vyjadřuje z pozic radikální demokracie Thrasybúlova okolí. Touto epochou se zabývalo mnoho moderních badatelů. Základním dílem s nejpodrobnější interpretací pramenů zůstává CLOCHÉ (1915), str. 1-250; problematiku podrobně, ale poněkud kontroverzně pojednali LENSCHAU, sl. 2355-77, či KRENTZ (1982). Pokud jde o práce se širším záběrem, přinášejí mnoho cenných analýz opět RHODES (1981), str. 415-481, a OSTWALD (1986), str. 412-496.

Období obnovy demokracie se týkají prameny pojednávající o předchozím období, k nimž lze přidat další úsek aristotelské *Athénské ústavy* (39,1-41,1) a dochované soudní řeči, především Andokidovu řeč *O mystériích* (And. I), Ísokratovu *Námitka proti Kallimachově žalobě* (Isoc. XVIII) a mnoho Lýsiových řečí, s opětovným upozorněním na jejich jednostrannost; z moderních badatelů se této době věnovali CLOCHÉ (1915), str. 251-476, RHODES (1981), str. 462-472, KRENTZ (1982), str. 102-108, OSTWALD (1986), str. 497-524, a především LOENING (1987).³

1.2.2 Od počátků demokracie po sicilskou katastrofu. Argumenty proti demokracii

Otázka, kdy se v Athénách poprvé objevil odpor proti demokracii, je nerozlučně spjata s problémem vzniku athénské demokracie. Již od Kleisthenovy změny správní organizace Attiky sice mohli aristokraté své politické cíle realizovat pouze prostřednictvím lidu,⁴ až Efi-altova reforma však dala lidu kontrolu úřadů, což byl v očích současníků možná určující rys demokracie (Hdt. III,80,6). Bylo-li by tedy nutno určit přesný rok vzniku demokracie,

¹ Srov. ANDREWES (1971), zejm. str. 211-2.

² Srov. CAVAGNAC.

³ Nedostupnou mi zůstala kniha A. P. Dorjahn, *Political Forgiveness in Old Athens: The Amnesty of 403*, Evanston, Northwestern University Press, 1946.

⁴ Ke Kleisthenovým reformám srov. [Arist.] *Ath.* 20,1-22,1, BONNER&SMITH(OVÁ) (1930), str. 187-95 a 299, WOLFF, pozn. na str. 286 s odkazy na další literaturu, RHODES (1981), str. 240-61, OSTWALD (1986), str. 15-28, a BLEICKEN, str. 41-8. Hérodotos (VI,131,1) za zakladatele demokracie prohlašuje Kleisthena. Srov. též [Arist.] *Ath.* 29,3.

Až do Perikleovy smrti zůstávali nejvýznamnějšími athénskými demokraty členové aristokratických rodin (srov. např. [Xen.] *Ath.* 2,19; CONNOR, str. 29; KOERNER, str. 407, WOLFF, str. 285; BLEICKEN, str. 46-7 a *passim*) a ani politici jako Kleón či Kleofón nebyli zbohatlíky; jejich bohatství ovšem narozdíl od tradiční aristokracie nespočívalo v půdě, ale v prosperujících řemeslných dílnách (srov. OSTWALD (1986), str. 214-6; CONNOR, str. 151-8 a *passim*, BLEICKEN, str. 207, WORTHINGTON (2007b), str. 257-62, nebo ROSENBLUM, str. 59-60 a *passim*).

můžeme za něj označit rok Efialtových reform (462/1) a Efialtovu vraždu ([Arist.] *Ath.* 25,4; D. S. XI,77,6; Plut. *Per.* 10,7-8) můžeme prohlásit za počátek boje proti demokracii v Athénách.¹ Předchozí boje je třeba chápat spíše jako sváry mezi aristokratickými skupinami, z nichž některé prosazovaly demokratizující program, aniž si uvědomovaly, že vede k nové formě státního zřízení, a ostatní jim odporovaly, což může být odporem proti demokratizaci, ne však proti demokracii.²

Roku 458/7, během tzv. první peloponnéské války, spartské vojsko operující v Boiótii kontaktovali odpůrci athénské demokracie a budování Dlouhých hradeb (Thuc. I,107,4-6). Vítězství u Tánagry však bylo pro Lakedaimoňany krvavé a vrátili se ke Korinthu (Thuc. I,108,1-2; D. S. XI,80; srov. i Plut. *Cim.* 17,4-7 a *Per.* 10,1-4), takže tato epizoda neměla další následky a je otázka, byla-li vůbec primárně motivována odporem proti demokracii, anebo spíše obavami bohatých Athéňanů z toho, že spartské vojsko vyplní jejich pozemky.³

Následující období líčí prameny pod zorným úhlem dvou soupeřících skupin, z nichž každá měla v čele jednoho významného aristokrata: oligarchickou stranu vedl Melésiovův syn Thúkýdídés, demokraty Xanthippův syn Periklés ([Arist.] *Ath.* 28,2; Plut. *Per.* 6,2-3; 11; 14).⁴ Vzhledem k tomu, jak málo toho víme o Perikleově vnitřní politice, je těžké říci, jaké přesně byly cíle jeho odpůrců;⁵ jisté je, že po ostrakizování Thúkýdída, syna Melésiova (444/3?),¹ až

¹ K Efialtovým reformám srov. [Arist.] *Ath.* 25,1-26,1, BONNER&SMITH(OVÁ) (1930), str. 251-8, SEALEY (1964), str. 16-20, WOLFF, str. 295, RHODES (1981), str. 309-22; OSTWALD (1986), str. 48-66 a 70-73, CAWKWELL, str. 9-11, RAAFLAUB, str. 36-7, HALL(OVÁ), zejm. str. 324-6, RIHLL(OVÁ), BLEICKEN, str. 53-4.

² Hlavním motorem rozvoje demokracie v Athénách byl vzrůstající význam loďstva, jež záviselo na nejchudších Athéňanech. Posilování vlivu této vrstvy a s sebou neslo upevnování demokracie, jak zdůrazňuje již [Xen.] *Ath.* 1,2 (pro další odkazy srov. BROCK, str. 161, pozn. 8), a z moderních badatelů především BLEICKEN, str. 50-1, 68, 72-6 a *passim*; srov. i OSTWALD (2000), str. 389, Worthington (2007b), str. 256.

Samotné slovo *δημοκρατία* máme doloženo až ze 30. let; toto slovo se objevuje nejdříve u Hérodota (VI,43,3 a VI,131,1) a u pseudo-Xenofóna ([Xen.] *Ath.* 1,4 a *passim*), mimo prózu pak v Ar. *Ach.* 618 (425 př.n.l.).

³ Srov. k tomu CALHOUN, str. 144, WOLFF, str. 297, OSTWALD (1986), str. 177-81, nebo LEHMANN, str. 38, pozn. 10.

⁴ Toto schéma přebírá LEHMANN, str. 46-7, ale téměř jistě je příliš simplistní. Především je zjednodušující představa neoddělitelná od tohoto modelu, že po odstranění svého protivníka měl politik prakticky volnou ruku. Přesvědčivý obraz athénské vnitřní politiky s důrazem na proměnlivost poměrů v ní podává CONNOR, zejm. str. 68-9 a 72-3.

Je ostatně sporné, zda Thúkýdídés, syn Melésiovův, napadal demokracii z *oligarchických* pozic, nebo spíše z *aristokratických*; srov. RHODES (1981), str. 350, BLEICKEN, str. 457, nebo OSTWALD (1986), str. 185-9.

⁵ Srov. FROST, ANDREWES (1978), OSTWALD, *loc. cit.*, LEHMANN, str. 46-7, RAAFLAUB, str. 37-8.

do roku 412 neslyšíme o žádném politicky významném odporu proti demokracii jako takové,² jednak díky její úspěšnosti, jednak proto, že demokratický systém správy státu neumožňoval dlouhodobě fungující, organizovanou opozici.³ Kritici demokracie tu však pochopitelně byli. Jaké byly jejich argumenty?⁴

Představitelé oligarchické opozice vytýkali lidu, že není kompetentní k řízení státu ([Xen.] *Ath.* 1,3-4 a *passim*; srov. i Hdt. III,81,1-2, Eur. *Suppl.* 412-25 nebo méně explicitně Thuc. III,36,2-49,1 či VI,1,1), je sobecký a hrabivý ([Xen.] *Ath.* 1,3; 1,13; 1,16; srov. i Ar. *Vesp.* 784-6, Thuc. IV,86,4), porušuje tradiční řád ([Xen.] *Ath.* 1,8) a dopouští se nespravedlnosti preferováním „horších“ občanů (*πονηροί*) před „lepšími,“ tj. bohatšími (*χρηστοί*; [Xen.] *Ath.* 1,1 a *passim*),⁵ do té míry, že značných svobod požívají metoikové a dokonce otroci ([Xen.] *Ath.* 1,10-12). Je také přehnaně aktivní, i ke své škodě (Eur. *Suppl.* 476-510, Thuc. I,70,2-5). Z demokratických institucí byly kritizovány především lidové soudy, podle názoru jejich odpůrců přehnaně ochotné trestat bohaté aristokraty ([Xen.] *Ath.* 1,13; Ar. *Vesp.* 278, 999-1000 a *passim*). Lidové shromáždění bylo napadáno spíše proto, že se nechává řídit nesprávnými

¹ Toto tradiční datum, založené na Plut. *Per.* 16,3, napadá možná oprávněně KRENTZ (1984b). Tradiční datum obhajují LEHMANN, str. 46, pozn. 29, BAUMAN, str. 36 s pozn. 20 na str. 181.

² Obavy z protidemokratického spiknutí v Athénách pochopitelně byly. Komičtí básníci se o nich zmiňují během celých 20. let (např. Ar. *Eq.* 236, 452, 475-479 a 861-863 nebo *Vesp.* 488-502 či 953; srov. CONNOR, str. 99-108, OSTWALD (1986), str. 224 nebo 327 s pozn. 120, nebo LEHMANN, str. 51-2). LEHMANN, str. 36-7, postuluje jako *terminus post quem* obdivu Athéňanů k (oligarchickým) ústavám cizích států bitvu u Délia roku 424, ale to je jen spekulace.

Na síle obavy o osud demokracie nabyly zejména po odhalení skandálu se znesvěcením hermavek a mystérií (což opakovaně zdůrazňuje Thúkýdídés: VI,27,3; 28,2; 53,3; 60,1; 61,1; srov. i And. I,36 nebo Isoc. XVI,6, D. S. XIII,2,3, Plut. *Alc.* 19,3, z moderních badatelů např. WOLFF, str. 74, OSTWALD (1986), str. 322-33; LEHMANN, str. 52-9, TODD (1993), str. 312-5; RUBEL, str. 184 s pozn. 19, str. 189-90 s pozn. 36 s odkazy na další literaturu, str.196-7, 206-10, 217 a 230-1 s pozn. 184, M. NOVOTNÝ, str. 19 s pozn. 92 s odkazy na další literaturu). OSTWALD (1986), str.333, však správně upozorňuje, že žádná organizovaná protidemokratická skupina zřejmě neexistovala, jelikož při odhalení skandálu nedošlo k žádnému oligarchickému povstání. Možná šlo jen o propagandu demokratů z Hyperbolova okruhu, kteří chtěli diskreditovat Alkibiada (k této etapě boje o moc srov. ROSENBLOOM, zejm. str. 323-6).

³ Srov. FINLEY, str. 20-1 a *passim*, WOLFF, str. 281-3, 297-300 a *passim*, nebo BLEICKEN, str. 451. WOLFF, str. 297-300.

⁴ V následujícím přehledu beru v potaz pouze kritiku demokracie doloženou prameny z 5. století př.n.l., takže nechávám stranou argumenty vznášené později např. Xenofóntem, Platónem a Aristotelem. Jako velmi problematický se mi jeví názor OSTWALDA (2000), že řečtí oligarchové ani ve 4. století nesměřovali k jasně definovanému programu, ale jednali ryze utilitárně.

Argumenty oligarchické opozice shrnují nejkompletněji WOLFF, str. 285-94, RAAFLAUB (v hypotetickém dialogu s demokraty), str. 60-8, a BLEICKEN, str. 453-5; srov. i OBER, str. 16-23.

⁵ Srov. FINLEY, str. 8, WOLFF, str. 285-7, BLEICKEN, str. 453. Interpretaci této antiteze u pseudo-Xenofóna podává ROSENBLOOM, str. 89-90. Pro otázku, jaké morální důsledky měla podle Řeků chudoba, srov. DOVER (1974), str. 109-10.

lidmi (Kritiás D-K 88 B45; [Xen.] *Ath.* 1,4-7; Ar. *Eq.* 129-145 a *passim*; srov. i Thuc. III,43,3). Kritice neušlo ani nespravedlivé zacházení se „spojenci“ v námořním spolku, zejm. s jejich „lepšími“ občany ([Xen.] *Ath.* 1, 14-18; 2,17; 3,10-11),¹ a pochopitelně systém *leitúrgií*, který pro majetné vrstvy znamenal velkou finanční zátěž ([Xen.] *Ath.* 1,13; srov. i 2,10).²

Tato zátěž během peloponnéské války stále rostla. Spartské invaze musely připravit některé majetné Athéňany o hlavní zdroj příjmů, zatímco požadavky státu se zvětšovaly. Přesto se konzervativní vrstvy athénské společnosti dlouho omezovaly na volání po míru, nikoli po odstranění demokracie. Kdy přesně se začala formovat skutečná oligarchická opozice, není zcela jasné, hlavním impulsem však byla sicilská katastrofa, která definitivně zpochybnila úspěšnost demokracie.

1.2.3 Vlády čtyř set a pěti tisíc a následné oslabení athénských oligarchů

Bezprostředním důsledkem porážky na Sicílii a zhroucení athénské námořní hegemonie byl vznik desetičlenného sboru *probúlů* (podzim 413), jejichž úkolem bylo předjednat agendu lidového shromáždění a bránit tak neuváženým rozhodnutím lidu (Thuc. VIII,1,3). Nezdá se však, že by toto kolegium dosáhlo velkého významu.³

Kvůli válce v Iónii a nutnosti postavit novou flotilu se dále zvětšovaly finanční požadavky státu na majetné, jejichž zdroje příjmů však utrpěly kvůli obsazení Dekeleie: Sparťané plenili venkov a prchali k nim i otroci z řemeslných dílen (Thuc. VII,27,5; Lys. VII,6-7 a XX, 33; Xen. *Vect.* 4,25). Když boje v Iónii opět vyústily v pat, Persie se spojila se Spartou a konec války byl v nedohlednu, nabyly jistě hlasy po volající po odstranění demokracie na síle.⁴ Centrem dění se stala athénská základna v Iónii, ostrov Samos. Někteří tamní athénští velitelé začali v listopadu či prosinci 412 vyjednat s Alkibiadem, toho času v perském exilu. Doufali, že Athénám získá podporu satrapy Tissaferna (Thuc. VIII,47,2-48,3). Nejdůležitějším

¹ Je pravděpodobné, že tuto tematiku měla fragmentárně dochovaná Aristofanova komedie *Babylónané* (fr. 64-99 Hall&Geldart), i dvě (rovněž ztracené) řeči, v nichž se Antifón zasazoval o snížení spolkových poplatků spojenců v námořním spolku (Ant. fr. 25-33 a 49-56 Thalheim). Srov. WOLFF, str. 292, BLEICKEN, str. 456.

² K *leitúrgiím* srov. komentář k §20.

³ Především není jasné rozdělení kompetencí mezi *probúly* a radou pěti set. Srov. Ar. *Thesm.* 808-9 (postava *probúla* vystupuje i v Aristofanově *Lýsistratě*, ale nelze předpokládat, že Aristofanés věrně zachytil jejich pravomoci a povinnosti, např. shánění vesel ve v. 420-423), JUDEICH, str. 255 s pozn. 1, AVERY (1973), str. 513-4, KOERNER, str. 407, RHODES (1981), str. 372-3 s odkazy na další literaturu, HCT V, str. 6 a 188, WOLFF, str. 280, OSTWALD (1986), str. 338-43, LEHMANN, str. 35 s pozn. 6, ANDREWES (1992a), str. 464, BLEICKEN, str. 87.

⁴ Tyto body zdůrazňuje HCT V, str. 108, OSTWALD (1986), str. 344. Srov. i LEHMANN, str. 35 a 38.

strůjcem oligarchického spiknutí byl v první fázi Peisandros.¹ Ten se v lednu či únoru 411 vrátil do Athén, přesvědčil lid, že je třeba změnit státní zřízení a získat tak podporu Alkibiada a Peršanů, byl zvolen jedním z deseti vyjednávačů s Tissafernem (Thuc. VIII,48-49 a 53,1-54,2) a přiměl hetairie, aby začaly aktivně pracovat na svržení demokracie (Thuc. VIII,54,4).² Jednání s Persií však začátkem jara 411 ztroskotala a oligarchové z toho vinili Alkibiada (Thuc. VIII,56,1-4). Peisandros se svými kolegy odplul do Athén, kam dorazil na přelomu května a června (Thuc. VIII,63,3-65,1). Teror rozpoutaný členy hetairií, řízený ze zákulisí především Antifóntem, ale i Thérámenem a Frýnichem, mezitím fakticky znemožnil jakoukoli demokratickou reakci (Thuc. VIII,65,2-66,5 a 68,1-4).³ Nakonec byla svrchovaná moc svěřena radě čtyř set a byly podniknuty kroky k pořízení soupisu pěti tisíc plnoprávných občanů,⁴ jimž měla rada čtyř set předat svrchovanou moc, až se k tomu rozhodne (Thuc. VIII,67,1-3; [Arist.] *Ath.* 29,1-30,1).⁵ Nová vláda zahájila začátkem července 411 mírová jednání se Spartou, ale nebyla příliš úspěšná (Thuc. VIII,70,2-71,3; [Arist.] *Ath.* 32,3). Athénské vojsko na Samu po zprávách o dění v Athénách vypovědělo poslušnost, zvolilo si nové strategy a složilo přísahu, že bude chránit demokracii (Thuc. VIII,73,2-77). Alkibiadés byl přivolán ke flotile a vybaven mimořádnými pravomocemi (Thuc. VIII,81,1 a 82,1). Když na Samos dorazili vyslanci čtyř set, Alkibiadés se vyslovil pro umírněnou demokracii (Thuc. VIII,86,6).⁶ Alki-

¹ Pro odkazy na prosopografickou literaturu k němu srov. komentář k § 66; k Alkibiadově vlivu na ustavení oligarchie srov. OSTWALD (1986), str. 345-6, ROSENBLOOM, str. 339.

² K nejasné chronologii vyjednávání s Alkibiadem a Peisandrový činnosti v Athénách srov. WOODHEAD, str. 140-3, OSTWALD (1986), str. 345-54, HCT V, str. 185-7, ANDREWES (1992a), str. 471-3, nebo AVERY (1999).

Ke vzniku hetairií a jejich historii před rokem 411 srov. CALHOUN, str. 10-23, SARTORI, str. 53-112, RUBEL, str. 205.

³ K roli hetairií v přípravě převratu roku 411 srov. CALHOUN, str. 107-8, 111-2 a 119, SARTORI, str. 115-21, OSTWALD (1986), str. 354-7, LEHMANN, str. 69-70, RUBEL, str. 204-6, s odkazy na další literaturu, HARRIS (1994), str. 268-73, BLEICKEN, str. 458-9, nebo ROSENBLOOM, str. 340.

⁴ Srov. podrobněji komentář k § 65. Podle Thúkýdida mělo jít maximálně o pět tisíc občanů, podle *Athénské ústavy* o minimálně pět tisíc, to je však zřejmě pozdější omluva oligarchů. Srov. RHODES (1972b), zejm. pozn. 35 na str. 118, a (1981), str. 383-4, HCT V, str. 218, LEHMANN, str. 35, pozn. 5, BROCK, str. 163, ANDREWES (1992a), str. 475; údaj *Athénské ústavy* přijímá DAVID, pozn. 12 na str. 19.

⁵ Stěžejní, avšak velmi problematický, je pro pochopení plánů oligarchů vztah *pséfismat* z Kolónu (Thuc. VIII,67,2-3; [Arist.] *Ath.* 29,4-30,1) a dvou návrhů ústavy zachycených v [Arist.] *Ath.* 30,2-5 a 31; s různou mírou odchylek rekonstruují události FERGUSON (1932), str. 357-8, SCHWAHN, sl. 2307-11, MUNRO (1938b), str. 163-5, MOSSÉ, str. 86-7, LENSCHAU, str. 71-2, ANDREWES (1976), str. 20-1, a (1992a), str. 475-6, RHODES (1981), str. 362-407, zejm. 379-81 a 385-9, HCT V, str. 240-6. Rozbor všech „ústav“ podávají RHODES (1981), str. 381-404, HCT V, str. 219-33, OSTWALD (1986), str. 368, pozn. 122, a str. 379-383, HARRIS (1990), ANDREWES (1992a), str. 476.

⁶ Srov. KOERNER, str. 408-10, OSTWALD (1986), str. 367-90, ANDREWES (1992a), str. 474-9.

biadův vzkaz rozdmýchal dosud latentní spory mezi radikálními a umírněnými oligarchy. Thérámenés a Aristokratés začali požadovat zveřejnění seznamu pěti tisíc; Frýnichos, Peisandros, Antifón a Aristarchos upnuli své naděje k vyjednávání se Spartou (Thuc. VIII, 90,1-5).¹ Brzy po návratu z neúspěšných jednání byl Frýnichos zavražděn (IG I³ 102; Thuc. VIII,92,2; Lys. XIII,70-76; Lyc. I,112). Hoplité povstali a domáhali se okamžitého zveřejnění seznamu pěti tisíc (Thuc. VIII, 92,4-11).² Navíc selhal athénský pokus zabránit Sparťanům v obsazení Euboie (Thuc. VIII,93,3-95,6).³ To znamenalo konec čtyřměsíční vlády čtyř set. Athény se začaly řídit umírněnou ústavou, o níž nevíme prakticky nic (Thuc. VIII,97,1-3).⁴ Kdy přesně nastal konec vlády pěti tisíc a obnova předpřevratové demokracie ([Arist.] *Ath.* 34,1), není jasné, zdá se však, že k tomu došlo již roku 410, nedlouho po vítězstvích u Kynossémy, Abýdu a především Kyziku.⁵ Zhroucení vlády čtyř set znamenalo výrazné oslabení oligarchie v Athénách. Většina oligarchů uprchla do vyhnanství (Thuc. VIII,98,1),⁶ odkud se vrátili až roku 404. Nevíme o tom, že by v letech 410-405 athénští oligarchové jakkoli ovlivňovali běh událostí.

1.2.4 Vláda třiceti

Porážka u Aigospotamoi v září roku 405 připravila Athéňany o jakékoli naděje na vítězství v peloponnéské válce.⁷ Lakedaimoňané brzy zahájili námořní i pozemní blokádu Athén (Xen. *Hell.* II,2,1-2 a 5-9; Plut. *Lys.* 13,3-14,4; D. S. XIII,106,8 a 107, 2-4; Iust. V,7,1-3), odpor však byl vytrvalý. Až kolem poloviny listopadu hlad donutil Athéňany zahájit vyjednávání. První etapa jednání skončila neúspěchem.⁸ Poté byl vyjednavatelem s rozšířenými pravomocemi zvolen Thérámenés.⁹ Po tříměsíčním neúspěšném vyjednávání s Lýsandrem dorazil na

¹ Pro prosopografické údaje o čelních představitelích režimu čtyř set srov. komentáře k §§ 66 a 67, str. 114-5.

² Srov. podrobněji komentář k § 66.

³ Srov. KOERNER, str. 410, OSTWALD (1986), str. 390-5, ANDREWES (1992a), str. 479-80. K důvodům pádu čtyř set srov. i LEHMANN, str. 72-3.

⁴ Jistě se vláda pěti tisíc neřídila „ústavou pro budoucnost“ zachycenou v [Arist.] *Ath.* 30,2-5, srov. STE. CROIX, KOERNER, str. 411, RHODES (1972b), zejm. str. 115-22, a (1981), str. 388-9, SEALEY (1975a) s odkazy na starší literaturu na str. 272 a jinak zejm. str. 289-92, OSTWALD (1986), str. 395-400, nebo FRANK(OVÁ)&MONOSON(OVÁ), str. 33.

⁵ Srov. SCHWAHN, sl. 2312, SEALEY (1975a), zejm. str. 273-7, RHODES (1981), str. 414-5, OSTWALD (1986), str. 412, LEHMANN, str. 39-41, ANDREWES (1992a), str. 484.

⁶ K následné vlně procesů s předními představiteli rady čtyř set srov. komentář k § 67.

⁷ K této bitvě srov. komentář k § 36, str. 80.

⁸ Srov. KRENTZ (1982), str. 32-33 a (1989), str. 184; OSTWALD (1986), str. 450-1; MISSIOU-LADI(OVÁ), str. 337-9, ANDREWES (1992a), str. 495. GREEN, str. 147-8.

⁹ Pro podrobnosti srov. komentáře k §§ 68-69.

zasedání peloponnéského spolku v Sellasii, kde byly přijaty tvrdé mírové podmínky: Athéňané museli zbořit Dlouhé zdi a opevnění Peiraiea, vydat všechny své lodě kromě počtu určeného spartským velitelem, umožnit návrat všem vyhnancům a vstoupit do peloponnéského spolku (Lys. XII,70 a XIII,10-14; Xen. *Hell.* II,2,18-20; And. III,11-12 a 39; D. S. XIII,107,4; Plut. *Lys.* 14,8).¹ Podmínky, které Thérámenés vyjednal, vyvolaly odpor demokratických politiků, ale ti byli záhy po jeho příchodu na přelomu února a března 404 obviněni z intrik proti demokracii a uvězněni (Lys. XIII,13-33 a XXX,14),² načež lidové shromáždění schválilo spartský diktát. Lýsandros v dubnu 404 vítězně vplul do Peiraiea.³ Peloponnéská válka skončila, ale dosud nebyla vyřešena otázka budoucího athénské státního zřízení (Lys. XII, 70; Xen. *Hell.* II,2, 21-22; D. S. XIV,3,2; Plut. *Lys.* 14,9-10; Iust. V,8,6).⁴

Na celé léto se protáhla debata nad významem obratu *πάτριος πολιτεία*.⁵ Ukázalo se, že oligarchické hetairie nemají sílu samy prosadit své představy, přestože byly během léta posilovány oligarchy vracejícími se z vyhnanství. Proto se obrátily na Lýsandra, který byl právě na Samu.⁶ Ten po svém příjezdu (září/říjen 404) výhrůžkami donutil shromáždění lidu přijmout usnesení, které dalo plnou moc do rukou třiceti mužů a pověřilo je sepsáním zákonů (Lys. XII,71-76 a XIII,34; Xen. *Hell.* II,2,23 a 3,11; D. S. XIV,3,3-4,1; Plut. *Lys.* 15,1-6; Iust. V,8,6 a 9). Jedním z nich byl Eratosthenés, jehož měl později Lýsiás obžalovat.⁷ Legislativní činnost stála spíše na okraji zájmu nové vlády,⁸ která zato rychle posílila svou politickou pozici jmenováním loajálních mužů úředníky a členy rady pěti set pro rok 404/3, odsouzením několika sýkofantů a zajištěním sedmisetčlenné spartské vojenské posádky pod ve-

¹ K otázce, bylo-li mezi podmínkami přijetí *πάτριος πολιτεία*, srov. komentář k § 70, str.122-3.

² Srov. komentář k § 70, str. 124, bod 2.

³ Pro podrobnosti srov. komentář k § 71.

⁴ K celému průběhu vyjednávání srov. LENSCHAU, sl. 2361-2, KOERNER, str. 411-2, MCCOY, str. 134-9, HAMILTON, str. 298-9, KRENTZ (1982), str. 28-43, OSTWALD (1986), str. 450-60, MISSIOU-LADI(OVÁ), str. 337-9, ANDREWES (1992a), str. 495-6.

⁵ K možným interpretacím tohoto hesla srov. Thrasym. D-K 78 B 1, MCCOY, str. 140-1, MOSSÉ, zejm. str. 85 a 88-9, LEHMANN, str. 36 s odkazy na další literaturu v pozn. 7, AVEZZÜ, str. 144. Nedostupným mi zůstal článek K. R. Walterse, *The Ancestral Constitution and Fourth-Century Historiography in Athens*, *American Journal of Ancient History* 1 (1976), str. 129-144.

⁶ K činnosti hetairií roku 404 srov. komentář k § 43, str. 87-8.

⁷ Pro Thérámenovu roli v tomto procesu srov. komentáře k §§ 71-77. Nedostupným mi zůstal příspěvek G. A. Lehmana *Die revolutionäre Machtergreifung der „Dreißig“ und die staatliche Teilung Attikas (404-401/0 v. Chr.)*, in: *Antike und Universalgeschichte* (Festschrift H. E. Stier), Aschendorff, Münster 1972.

⁸ Srov. však BONNER&SMITH(OVÁ) (1930), str. 327-34; LENSCHAU, sl. 2366; SCHWAHN, sl. 2314, RUSCHENBUSCH, str. 124-5; KRENTZ (1982), str. 61-2; OSTWALD (1986), str. 486, NATALICCHIO (1990), str. 73, AVEZZÜ, str. 145, HALL(OVÁ), str. 321-2, RHODES (1991), str. 93-5, nebo LEWIS (1994), str. 34.

ním harmosta Kallibia (Xen. *Hell.* II,3,11-14; [Arist.] *Ath.* 35,2-3; D. S. XIV,4,2-4; Plut. *Lys.* 15, 6-7; Iust. V,8,11).¹

Poté se začaly projevovat rozpory mezi členy třicítky. Umírnění, jejichž hlavním představitelem byl Thérámenés, požadovali sestavení co nejobsáhlejšího seznamu plnoprávných občanů, oproti tomu radikálové vedení Kritiou hodlali co nejrychleji pokračovat v uskutečnění svých představ o lakónizaci Attiky.² Převaha radikálního křídla se jasně ukázala při první vlně represí, provedené přes Thérámenovy protesty (Xen. *Hell.* II,3,21-22; D. S. XIV,5,6). Poté byl publikován seznam tří tisíc plnoprávných občanů; tento počet Thérámenés považoval za příliš malý. Následně byly občanům zbavených plných práv zabaveny zbraně.³ Thérámenovy protesty kulminovaly při čistce mezi metoiky (Lys. XII,6-7; Xen. *Hell.* II,3,21-22; D. S. XIV,5,6; Iust. V,8,10 a 9,1) a vyvolaly u radikálů obavy z opakování scénáře z roku

¹ Tento sled událostí nacházíme u Xenofóna (II,3,11-23), aristotelská *Athénská ústava* (35,2-37,2) datuje odzbrojení neprivilegovaných (srov. níže) a žádost o spartskou posádku až po obsazení Fýly a popravu Théráména (37,2). Xenofónovu chronologii používají např. CLOCHÉ (1915), LENSCHAU (srov. zejm. sl. 2357-61), SCHWAHN (srov. zejm. sl. 2315), LATEINER (1971), RHODES (1981) (srov. zejm. str. 415-22), WHITEHEAD (1982), LEWIS (1994) (srov. zejm. str. 32-3) či BEARZOT(OVÁ) (1997), srov. str. 102, aristotelskou např. MUNRO (1938b), srov. zejm. pozn. 2 na str. 159, KRENTZ ((1982), srov. zejm. 131-47; srov. i (1995), str. 125), OSTWALD (1986), zejm. str. 481-4, či ORFANOS (zejm. str. XVI-XVII).

Xenofónovu chronologii považují za pravděpodobnější. Třicítka si v první fázi své vlády obezřetně zajišťovala podporu tří tisíc (srov. CLOCHÉ (1915), str. 42-43 nebo GIANFRANCESCO, zejm. str. 29-34) a bylo by projevem šílené odvahy, kdyby Thrasybúlos zaútočil se sedmdesáti bojovníky na oligarchii se širokou podporou. Zato by byla dobrou motivací vražda Théráména, dřívějšího Thrasybúlova spojence (srov. k tomu CLOCHÉ (1915), str. 142, RHODES (1981), str. 450, KRENTZ (1982), str. 69-70 nebo OSTWALD (1986), str. 388-9 a 474-5). Rozhodující není ani argument, že aristotelská chronologie dává lepší motivaci pro žádost o spartskou posádku (*sic* KRENTZ (1982), str. 143-4). Kritiás či Chariklés mohli být dostatečně prozíraví na to, aby si uvědomili, že jimi plánované reformy vzbudí silný odpor, a pojistili se (*sic* LENSCHAU, sl. 2366). Nesrovnalosti asi způsobilo, že oligarchové žádali o spartskou pomoc dvakrát: Autor *Athénské ústavy* mohl zaměnit žádost Aischína a Aristotela o spartskou posádku z podzimu 404 za žádost o Lýsandrovu osobní pomoc na jaře 403, srov. BONNET(OVÁ)&BENNETT, str. 157, pozn. 3, s odkazy na další literaturu.

Pokud jde o absolutní chronologii, přidržel jsem se dnes běžného datování ustanovení vlády třiceti do září/října 404 (*sic* např. JUDEICH, zejm. str. 261, MUNRO (1938b), zejm. str. 153-4, KRENTZ (1982), GREEN nebo STEM, zejm. str. 18-21). Dříve (srov. např. LENSCHAU, sl. 2357-61 a *passim*, SMITH, pozn. 46 a 47 na str. 50, či HAMILTON, str. 300-1) bylo umísťováno i do června/července téhož roku.

² To znamenalo především snížení počtu cizinců, omezení občanských práv na úzkou skupinu pečlivě vybraných oligarchů a ponechání svrchované moci v rukou úzkého výboru. O těchto cílech Kritii, Aristotela, Charikleia a dalších radikálních oligarchů-filolakónů (Kritiás napsal dva spisy o lakedaimonské ústavě, D-K 88 B 6-9 a 32-37; srov. LEHMANN, pozn. 66 na str. 62, RAWSON(OVÁ), str.30-1, AVEZZÚ, str. 16) podrobněji pojednávají KRENTZ (1982), str. 64-8 či (1995), str. 128; WHITEHEAD (1982), str. 1117-8 a 123-130 (srov. již WHITEHEAD (1977), str. 155), LEHMANN, str. 37 s pozn. 9, či OSTWALD (1986), str. 485-7, srov. i BROCK, str. 163, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 150, s odkazy na další literaturu. Že měl obdiv vůči Spartě minimální vlv, věřil LEWIS (1984), str. 193, i (1994), str. 45, pozn. 35.

³ Srov. podrobněji komentář k § 40.

411, a tak byl Thérámenés popraven (Lys. XII,77; Xen. *Hell.* II,3,23-56; D. S. XIV,4,6-5,6; Iust. V,9,2). Radikální křídlo triumfovalo: všem kromě tří tisíc byl zakázán vstup do města, mnoho občanů zbavených práv i metoiků prchalo ze země (Xen. *Hell.* II,4,1; Isoc. VII,67; Nep. *Thras.* 1,5; D. S. XIV,5,6; Iust. V,9,2-5 a 12). Ukázalo se však, že Thérámenova poprava byla začátkem konce tyrannidy třiceti.¹

1.2.5 Občanská válka

Rozbroje mezi oligarchy povzbudily skupinu athénských vyhnanců v Thébách. Jejich hlavním představitelem byl osvědčený demokrat i vojevůdce Thrasybúlos ze Steirie.² Se svými spolubojovníky začátkem ledna 403 obsadil výšinu Fýlé na úpatí Parnésu. Rychlý útok oligarchů selhal a obléhání znemožnila sněhová bouře, takže se vojsko Thrasybúlovi protivníci stáhli (Xen. *Hell.* II,4,2-3; Nep. *Thras.* 2,1; D. S. XIV, 32,1-3; Iust. V,9,6-8). Po prvním střetu se k Thrasybúlovi pomalu začali přidávat další a další demokraté. Proto se členové vlády třiceti rozhodli zajistit si bezpečné útočiště v Eleusíně. S pomocí zbylých jezdců zajali tamní obyvatele a odvedli je do Athén na popravu.³ Když Thrasybúlovo vojsko koncem dubna dosáhlo počtu sedmi set mužů, zaútočilo na posádku oligarchů umístěnou na území *dému* Acharny a dosáhlo jasných vítězství (Xen. *Hell.* II,4,4-10; D. S. XIV,32,4-5 a 33,1; Iust. V,9,7-11). Poté se k Thrasybúlovi přidali další bojovníci, takže se již odvážil pochodu na Peiraieus⁴ a zvítězil v následné bitvě na Múnichii.⁵ V bitvě padl mimo jiných i Kritiás. Následujícího dne shromáždění tří tisíc zbavilo moci vládu třiceti a zvolilo na jejich místo deset

¹ K událostem od ustavení třicítky po Thérámenovu popravu srov. LENSCHAU, sl.2362-8, SCHWAHN, sl. 2314-6, KOERNER, str. 412-3, KRENTZ (1982), str. 44-68 a 75-83, OSTWALD (1986), str. 468-9, 475-80 a 484-7, LEWIS (1994), str. 33-5. K různým tradicím o vyhnání obyvatel z města srov. komentář k § 21.

² K Thrasybúlovi srov. komentář k § 52. Dalšími veliteli návratu demokratů byli Aisimos (RE I, sl. 1085 (Aisimos 2), PA 311, CLOCHÉ (1915), str. 145-6, CARGILL, str. 324-5 (poněkud spekulativně), HANSEN (1983), str. 159, LGPN II Αἰσίμος 1), Anytos (RE I, sl. 2656 (Anytos 3), PA 1324, CLOCHÉ (1915), str. 147-9, HANSEN (1983), str. 160, LGPN II Ἄνυτος 4, snad ztotožnitelný s č. 2) a Archinos (RE II, sl. 540-1 (Archinos 2), PA 2526, CLOCHÉ (1915), str. 149-51, DAVIES (1971), str. 40-1, HANSEN (1983), str. 162, a (1987), str. 209-10, LGPN II Ἀρχίνος 15). Obecně srov. např. CLOCHÉ (1915), str. 139-56, RHODES (1981), str. 431-2, KRENTZ (1982), str. 72-3, OSTWALD (1986), str. 472-4, ROSENBLUM, str. 344-6.

³ Pro pojednání o této události, včetně chronologického rozporu mezi Xenofóntem a Diodórem, srov. komentář k § 52.

⁴ K odboji proti oligarchii od obsazení Fýly po bitvu u Acharn srov. CLOCHÉ (1915), str. 1-46, LENSCHAU, sl. 2368-70, KOERNER, str. 403, KRENTZ (1982), str. 69-74 a 83-90, OSTWALD (1986), str. 487-90, LEWIS (1994), str. 35-6, nebo TAYLOR(OVÁ), str. 382-390 a 395-396 (nejlepší zhodnocení dokladů o postupném vzniku Thrasybúlovy armády, které starší literatura interpretuje mylně).

⁵ Srov. komentář k § 53.

mužů.¹ Přeživší členové třicítky se s výjimkou Feidóna a Eratosthena stáhli do Eleusíny (Lys. XII,53-55; Xen. *Hell.* II,4,10-24; [Arist.] *Ath.* 37,1 a 38,1; Nep. *Thras.* 2,5-7; D. S. XIV,33,2-3 a 5; Iust. V,9,14-10,3). Tak skončila osmiměsíční vláda třiceti (září/říjen 404-duben/květen 403).

Frakce „z Peiraiea“ i „z města“ dokázaly bránit své pozice, ale ani jedna z nich neměla dost sil na vítězství nad druhou. Thrasybúlova armáda však postupně získávala převahu. Ochota ke kompromisům byla oboustranně minimální (Lys. XII,55-58; Xen. *Hell.* II,4,24-27; D. S. XIV,33, 4-5; Iust. V,10,4-5). Oligarchové z Eleusíny i z Athén společně požádali o pomoc Spartu (Lys. XII,58-60; Xen. *Hell.* II,4,28-30; [Arist.] *Ath.* 38,1; D. S. XIV,33,5; Plut. *Lys.* 21,2-3).² Do Attiky byl vyslán Lýsandros s námezdním vojskem, ale zdá se, že se omezil na zajištění Eleusíny.³ Král Pausaniás v srpnu přesvědčil tři efory, aby ho vyslali do Attiky se spolkovým vojskem. Po příchodu k Athénám svedly jeho spartské oddíly spolu s Lýsandrovými žoldněři ostrou bitvu proti demokratům; sice zvítězil, ale i jeho ztráty byly bolestné.⁴ Pausaniás pochopil, že pro něj není výhodné podporovat athénské oligarchy (Lys. XII,58-60 a XVIII,10-12; Xen. *Hell.* II,4,28-35; D. S. XIV,33,5-6; [Arist.] *Ath.* 38,1-2; Plut. *Lys.* 21,3-5; Iust. V,10,6-7). Proto začal prosazovat mírové řešení. Na jeho naléhání souhlasili zástupci strany z Peiraiea i z města s jednáním o míru, na nichž byly pod patronací komise vyslané efory ze Sparty dojednány mírové podmínky (Xen. *Hell.* II,4,35-38; [Arist.] *Ath.* 38,3-4; D. S. XIV,33,6). Nejdůležitějšími body této dohody bylo vytvoření polonezávislého oligarchického státu

¹ Srov. i komentáře k § 54-5, str. 100-2.

² K událostem od bitvy na Múnichii po žádost oligarchů o pomoc srov. CLOCHÉ (1915), str. 47-185, LENSCHAU, sl. 2370-2, KOERNER, str. 413, KRENTZ (1982), str. 90-5, OSTWALD (1986), str. 490-2, LEWIS (1994), str. 36.

³ Nenacházím doklad pro tvrzení, že Lýsandros zaznamenal velké úspěchy při obléhání Peiraiea. KRENTZ (1982), str. 97-98; na str. 99 se vyjadřuje opatrněji, avšak nekonzistentně; úspěchy Lýsandrovi připisuje i OSTWALD (1986), str. 493-494. Isoc. XVIII,49 přes tvrzení KRENTZE (1982), str. 98, nedokazuje pozemní blokádu Peiraiea. Skepticismus HARDINGA (1988), str. 190, k Lýsandrovým úspěchům může, ale nemusí být přehnaný.

Je možné, že někdy v této době byla zvolena druhá „vláda deseti,“ o níž se zmiňuje pouze aristotelská *Athénská ústava* (38,3). V důvěryhodnost *Athénské ústavy* věří SCHOEFFER, sl. 2410-1, LENSCHAU, sl.2375, WALBANK, str. 93 s pozn. 46 a 47, KRENTZ (1982), str. 97, OSTWALD (1986), str. 493, pozn. 133, AVEZZÙ, str. 135-6. Historičnost této „druhé desítky“ popírají CLOCHÉ (1915), zejm. str. 170-85, a RHODES (1981), str. 459-60, s odkazy na starší literaturu, HARDING (1988), str. 187, LEWIS (1994), pozn. 59 na str. 36, či BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 163 a 167-8. K teorii, kterou stran „druhé desítky“ nastínil MUNRO (1938b), str.160-1, se vyjadřuji v komentáři k § 73, str. 128-9. Dovoluji si navrhnout, že důvodem změn v personálním složení desítky byl Lýsandrovův neúspěch. Druhá desítka by mohla navzdory Lýsandrovi přivolat Pausaniu a pod jeho záštitou dojednat mír.

⁴ Srov. k tomu KRENTZ (1982), str. 100, s odkazy na další literaturu.

v Eleusíně a zaručení amnestie, z níž byli vyňati pouze hlavní představitelé oligarchie a která se jinak nevztahovala pouze na nejzávažnější kriminální zločiny.¹

Po uzavření dohody Pausaniás odvedl spojenecké vojsko z Attiky a rozpustil ho, vojáci z Peiraiea vzdali díky bohyni Athéně slavnostním procesím (Lys. XIII,80-81; Xen. *Hell.* II,4, 39).² Athénská občanská válka skončila.

1.2.6 Stát v Eleusíně a obnovování demokracie v Athénách

Chronologie následujících událostí v Athénách je nejasná, zejména proto, že se Xenofón s koncem občanské války v podstatě odmlčel. Vláda byla provizorně svěřena dvaceti mužům (And. I,81).³ Na pořad dne se záhy dostala otázka občanských práv a státního zřízení.⁴ Z debaty vzešla vítězně frakce umírněných, které snad můžeme prohlásit za Thérámenovy přívržence a jejichž nejvýznamnějším představitelem byl Archínos.⁵ Především díky velkému vlivu této skupiny bylo smíření velmi úspěšné. Byla obnovena demokracie, jen s něko-

¹ Ke spartské intervenci a následným vyjednáváním srov. SCHOEFFER, *passim*, CLOCHÉ (1915), str. 186-247, LENSCHAU, sl. 2372-6, KOERNER, str. 413-4, HAMILTON, str. 302-5 a 308-9, KRENTZ (1982), str. 95-101 a (1995), str. 153, OSTWALD (1986), str. 492-500, LOENING (1987), str. 23-6, LEWIS (1994), str. 36-7. K interpretaci dohod srov. literaturu uvedenou v **1.2.1**. K amnestii obecně ALLEN(OVÁ), str. 237-41. K výjimkám z amnestie srov. i **1.4**, str. 28.

² Plut. *Mor.* 349e tuto událost datuje do 12. boédromiónu, čili do září/října 403.

³ Srov. k tomu CLOCHÉ (1915), str. 409-11, LENSCHAU, sl. 2375, SMITH, str. 150-2, KRENTZ (1982), str. 110, pozn. 3; OSTWALD (1986), str. 500; ROBERTSON, str. 60; CARAWAN (2002), str. 22, pozn. 82, M. NOVOTNÝ, str. 130-1.

⁴ Kromě Thrasybúlova návrhu udělit plné občanství všem, kteří se podíleli na boji za obnovu demokracie, který bude níže pojednán podrobněji kvůli jeho zásadnímu významu pro Lýsiu (srov. **1.3.4 (I)**), je snad vhodné zmínit i tyto dva návrhy: **(1)** Formísios (PA 14945, CLOCHÉ (1915), str. 151-5, RE Phormisios 1, OSTWALD (1986), str. 473-4, HANSEN (1983), str. 178, LGPN II Φορμισίος 1) navrhl uvést oligarchy zpět a omezit občanství na držitele půdy; jeho návrh prý měl podporu Lakedaimoňanů (D. H. *Lys.* 32; *Lys.* XXXIV), ale víme, že byl zamítnut (CLOCHÉ (1915), str. 420-46, MATHIEU, str. 105, LATEINER (1971), str. 56-7, a KRENTZ (1982), str. 109-10, tento návrh datují hned po odchod Spartánů, OSTWALD (1986), str. 504-5, až po zrušení Thrasybúlova dekretu). **(2)** Níkomenův dekret roku 403/2 obnovil v plném rozsahu Perikleův zákon o občanství, jehož striktní pravidla byla při nedostatku mužů během peloponéské války obcházena (srov. *Isae.* VI,47; [Dem.] XLIII,51; *σχ.* Aeschin. I,39; *Athen.* XIII,577b, z moderní literatury CLOCHÉ (1915), str. 468, pozn. 1, MATHIEU, str. 99-101; HARRISON, str. 25-29, KRENTZ (1986), str. 113, OSTWALD (1986), str. 507-8, nebo LEWIS (1994), str. 38).

⁵ K Archínově politické činnosti srov. *Aesch.* III,187-190, *Isoc.* XVIII,2-3, *Theopomp.* FGh 115 F 155 a [Arist.] *Ath.* 40,2; z moderní literatury srov. BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 78, RHODES (1972a), str. 180, a (1981), str. 472-4 a 477-8; HANSEN (1976), str. 126-7, HANSEN (1983), str. 162, a (1987), str. 209-10; MACDOWELL (1978), str. 214-7, KRENTZ (1982), str. 114-5, OSTWALD (1986), str. 510; KRENTZ (1982), str. 111-112; CARAWAN (1984), str. 116-7 a 120 a (2006), str. 72; LOENING (1987), str. 57-8, 68-9 a 123-4, DEVELIN, str. 200-1, WHITEHEAD (2002), str. 84-93). Jeho úspěch byl možná způsoben oslabením radikálních demokratů kvůli jejich vnitřním sporům o interpretaci amnestie, pro nějž srov. BEARZOT(OVÁ) (1997) *passim*, např. str. 61-5 či 90.

lika úpravami, které měly zabránit excesům z konce peloponnéské války.¹ Roku 402/1 však začali umírnění ztrácet vliv, na což lze usoudit z toho, že byl konfiskován a prodán majetek členů vlády třiceti.² Roku 401/0 napětí gradovalo. Athéňané proti Eleusínským vytáhli s vojskem, oblehli je, jejich velitele zajali a popravili a Eleusínu anektovali. Přeživší oligarchové však byli znovu ujištěni o amnestii, integrováni do athénské obce a *de iure* nebyli znevýhodňováni (Xen. *Hell.* II,4,43; [Arist.] *Ath.* 40,4; Iust. V,10,8-11).³ Přese všechny potíže a občasně snahy amnestii porušit⁴ lze prohlásit dohody mezi athénskými oligarchy a demokraty za mimořádně úspěšný způsob ukončení občanské války.⁵ Athénská demokracie i díky vylepšením z let 403-399 vstoupila do pozoruhodně stabilní éry své existence.

Jaký život vedl v této době Lýsiás, bohatý metoikos, autor níže komentované řeči? Jakou roli hrál při boji za obnovu demokracie a při její rekonstrukci?

1.3 LÝSIOVŮ ŽIVOTOPIS

1.3.1 Prameny a moderní literatura

Pro Lýsiovy životní údaje sice máme k dispozici skromné množství údajů soudobých nebo i pozdějších autorů, ale je velmi těžké je zkombinovat do obrazu, jehož části mezi sebou nejsou v rozporu. Proto se o průběhu Lýsiova života diskutuje i mezi moderními badateli.

¹ K různým úpravám demokracie v této době srov. např. And. I,81-89, Lys. XXX, CLOCHÉ (1915), str. 415-69, MACDOWELL (1978), str. 46-9 a 252-3, HANSEN (1979), str. 28-31, 35 s pozn. 15, 36-7 (body 1, 3-5), 38 s pozn. 26 a 42-3, CLINTON (1982), OSTWALD (1986), str. 511-24, NATALICCHIO (1990), ROBERTSON, RHODES (1991), CHRIST (1992), TODD (1993), str. 57, 293-4 a 368, BLEICKEN, str. 77-80 a 219-26, CARAWAN (2002), WHITEHEAD (2002), JOYCE, M. NOVOTNÝ, str. 131-41 s odkazy na další literaturu.

² Ke konfiskacím (které podle Xen. *Hell.* II,4,38 nebyly v rozporu s dohodami), srov. WALBANK, zejm. str. 94-6; KRENTZ (1982), str. 123-124; R. OSBORNE (1985), str. 46-7; LOENING (1987), str. 64-7, NÉMETH, str. 182, pozn. 11.

Na oslabení Archínova vlivu může ukazovat i přijetí IG II² 10 z roku 401/0; pro problémy a literaturu s ním spojené srov. **4.1**.

³ Přes Iustinův omyl (V,10,8) není důvod pochybovat o dataci do Xenainetova archonátu, kterou uvádí [Arist.] *Ath. loc. cit.*, srov. CLOCHÉ (1915), str. 282-4, LENSCHAU, sl. 2376-7, KRENTZ (1982), str. 120-1 a (1995), str. 155, OSTWALD (1986), str. 501, LEWIS (1994), str. 38.

⁴ Srov. např. snahy překroutit význam amnestie (např. Lys. XIII,88-90) či upozorňování na oligarchickou minulost při *dokimasiích* (Lys. XVI, XXV, XXVI a XXXI). To vše neporušovalo doslovné znění amnestie, ale šlo proti jejímu duchu; srov. RHODES (1981), str. 472; KRENTZ (1982), str. 116-119; LOENING (1987), str. 72-9 a 103-19.

⁵ Podobně oslavné závěry: Pl. *Ep.* 7,325b; [Arist.] *Ath.* 40,3; starší literatura, na niž odkazuje CLOCHÉ (1915), str. 305, pozn. 1, a sám CLOCHÉ (115), str. 419; FINLEY, str. 22; KRENTZ (1982), str. 119-120 či (1995), str. 155-6; OSTWALD (1986), str. 511; LEWIS (1994), str. 38; jisté výhrady vyjadřuje BAKEWELL, str. 21-22.

Nejlepším zdrojem informací jsou Lýsiovy zmínky o sobě samém, těch je však v jeho díle velmi málo. Pokud jde o jeho současníky, nejvíce dat lze načerpat z Platónových dialogů, jejich přesná interpretace je však – jak známo – velmi obtížná; konečně je o Lýsiovi stručná zmínka v Apollodórově *Řeči proti Neaiře*, zachované v korpusu Démostenových řečí ([Dem.] LIX).¹ Z antiky se nám dochovaly dvě Lýsiovy biografie. Jednu vložil historik a literární kritik Augustovy doby Dionýsios z Halikarnássu na začátek svého spisu o Lýsiovi (D. H. *Lys.* 1), druhá tvoří část díla *Životopisy deseti řečníků* neprávem připsaného Plútarchovi ([Plut.] *Mor.* 835c-836d). Dionýsiova biografie má tu zásadní chybu, že končí Lýsiovým návratem z Thúrií; a pseudo-Plútarchos se dopouští několika omylů, které zpochybňují pravdivost jeho údajů, které odjinud nemáme doloženy. Z těchto zdrojů vychází byzantské biografie, totiž Phot. *Bibl.* 262 489b-490a a *Suda* (Λ 858 s. v. *Λυσίας*), které nepřinášejí nové poznatky, spíše mylné interpretace dřívější tradice.²

Základním dílem pro bádání v tomto směru je BLASS (1887), str. 339-353; z moderních autorů problematiku nejpodrobněji analyzovali DOVER (1968), str. 28-46, LATEINER (1971), str. 9-26, SCHINDEL a TODD (2007), str. 5-17.

1.3.2 Lýsiova rodina

O největším počtu členů Lýsiovy rodiny se dozvídáme z Platónovy *Ústavy*, kde se objevují jeho bratři Polemarchos a Euthydémos³ (Pl. *Rep.* I,327b, 328b) a dále jeho otec Kefalos, který – jak vyplývá z jeho rozmluvy se Sókratem – vlastní velké jmění, byť ne takové, jaké po sobě zanechal jeho stejnojmenný děd jeho otci Lýsaniovi (Pl. *Rep.* I,329d-330c). Sám Lýsiás nás informuje, že jeho otec Kefalos přišel do Athén na Perikleovo pozvání a žil tam třicet let (Lys. XII,4) jako metoikos (plyne to z Lys. XII,6).⁴ Podle Dionýsia (*Lys.* 1,1) se Kefalos narodil v Sy-

¹ Srov. BLASS (1893), str. 535-536, CANFORA, str. 352, TODD (2007), str. 5.

² S jedinou výjimkou: *Suda* přináší podrobnější informace o Lýsiových dopisech než jakýkoli antický pramen. Příkladem omylu může být Fótiovo tvrzení (*Bibl.* 262 489b), že ze Syrákús odešel Lýsiás (tj. nikoli jeho otec Kefalos); to je však zjevně dezinterpretace pseudo-Plútarcha, srov. TODD (2007), str. 10 s pozn. 35.

³ Lýsiův bratr Euthydémos není totožný se sofistou karikovaným ve stejnojmenném Platónově dialogu. Srov. AVEZZÙ, str. 51, NAILS(OVÁ), str. 151-2.

⁴ Je otázka, měla-li rodina status prostých metoiků, nebo privilegovaných *isotelů* (osvobozených od tzv. *metoikia*, daně z hlavy, kterou platili pouze metoikové; srov. např. GAUTHIER (1972), str. 121-2, WHITEHEAD (1978), str. 11-3 nebo 75-7, TODD (1993), str. 197-9). BLASS (1887), str. 346, byl přesvědčen, že rodina toto privilegium měla; opačný názor měli KOLBE, str. 247-248, LOENING (1981), str. 283-4; TODD (2007), str. 15, je spíše nakloněn věřit, že rodina patřila mezi *isotelý*. CLOCHÉ (1915), str. 465, pozn. 1, a MATHIEU, str. 95-7, zachovávali agnosticismus, což je nejrozumnější přístup k tomuto problému.

rákúsách, a podle pseudo-Plútarcha (*Mor.* 835c) odešel Kefalos ze Syrákús za vlády tyrana Gelóna (tj. 485-478).¹ Z řeči *Proti Neaiře* se dozvídáme o hetěře Metaneiře, která byla v raném mládí vydržovanou milenkou řečníka Lýsii ([Dem.] LIX,21), jenž ji ale nevodil do svého domu kvůli své matce a manželce, která byla zároveň jeho neteří a dcerou jistého Brachylla (§§ 21-23).² Jména Lýsiovy sestry-tchýně a matky neznáme. Nevíme ani o tom, že by měl nějaké děti.

1.3.3 Lýsiův život před athénskou občanskou válkou

Cicero nás informuje (*Brut.* 63), že se Lýsiás jistě narodil v Athénách, což nebránilo Tímaiovi (FGrH 566 F 138) prohlašovat jej za Syrákúsana.³

Datum Lýsiova narození je problematické.⁴ Antické prameny (D. H. *Lys.* 1,2-4, Plut. [Mor.] 835c) tvrdí, že Lýsiovi bylo patnáct let, když se i s bratrem Polemarchem odstěhoval do Thúrií, a datují tuto událost do roku založení kolonie (444/3); vrátil pryč se odtamtud do Athén roku 412/1 ve věku 47 let. To vede k datu narození 459/8, ale zdá se, že se tu Dionýsios

DAVIES (1971), str. 590, a LATEINER (1971), str. 52, ve prospěch přesvědčení, že rodina dosáhla statutu *isotelů*, argumentují, že *ισοτελεις* ve 4. století mohli být triérarchy, ale Lýsiás v § 20 žádné *triérarchie* nezmiňuje, takže Lýsiás pravděpodobně do roku 403/2 nebyl *ισοτελής*. Ale první *ισοτελής-τριήραρχος* je doložen až r. 366/5 (srov. DAVIES (1971), str. 591), a tak nelze na tento argument klást příliš velkou váhu. Nevíme ani jistě, zda měla rodina právo *ἐγκτησις* (a tudíž mohla vlastnit v Athénách nemovitosti, srov. komentář k § 18).

¹ Srov. CUVIGNY&LACHENAUD, str. 201, pozn. ad loc.

Tato zpráva nepůsobí důvěryhodně. Periklés byl za Gelónovy vlády příliš mladý na to, aby měl kontakty v Syrákúsách (*sic* např. BLASS (1887), str. 345, DOVER (1968), str. 39). Nelze však vyloučit, že pseudo-Plútarchos pravdu má, protože žádný náš zdroj explicitně netvrdí, že Kefalos odešel ze Syrákús přímo do Athén. Je představitelné, že by Kefalos opustil Syrákúsy velmi mlád koncem Gelónovy vlády (kolem roku 480) a do Athén se přestěhoval, když se staly mocností ovládající Egejské moře a jeho přítel Periklés se definitivně stal velice vlivným politikem, například kolem roku 460.

² Pseudo-Plútarchos (835d) z toho mylně vyvodil, že Brachyllos byl Lýsiův bratr. Srov. BLASS (1887), str. 346, pozn. 1; JEBB, str. 143, pozn. 3; DOVER (1968), str. 39-40; DAVIES (1971), str. 589; LATEINER (1971), str. SCHINDEL, str. 35; CUVIGNY&LACHENAUD, pozn. ad loc., str. 201.

³ Podle BLASSE (1887), str. 342-3, pozn. 4, Tímaios jen zdůrazňoval Kefalův syrákúský původ. Téhož názoru je SCHINDEL, str. 38 s pozn. 21. Myslím však, že i Ciceronův autoritativní tón napovídá, že o místě Lýsiova narození jednoznačná shoda *nepanovala*, přestože Athény jako místo Lýsiova narození udává Dionýsios (*Lys.* 1,1) i pseudo-Plútarchos (*Mor.* 835c).

⁴ Z Platónova *Faidra* (279a) je zcela jisté jen tolik, že byl Lýsiás jednu dobu pokročilejším řečníkem než Ísokratés (srov. DOVER (1968), str. 33), ale je jediným logickým vysvětlením, že Lýsiás byl starší než Ísokratés (který se narodil roku 436, jak nás informuje [Plut.] *Mor.* 836f; srov. BLASS (1892), str. 9-10; DOVER (1968), str. 33, se vyslovuje opatrněji pro roky 445-436; srov. i CUVIGNY&LACHENAUD, str. 204, pozn. 8).

uchýlil k vlastnímu výpočtu, který psuedo-Plútarchos převzal.¹ Pokud by byl správný, začal by Lýsiás tvořit nebývale pozdě. Moderní badatelé však přišli s vlastními kalkulacemi. BLASS posunul Lýsiův odjezd do Thúrií k roku 430 a jeho narození do let 446-444.² Blassův pohled převzal, v detailech modifikoval a dalšími argumenty podepřel DOVER (1968).³ Nejpodrobnější, ale nepříliš přesvědčivou protiargumentaci poslední doby podal SCHINDEL.⁴ LATEINER (1971) zašel ještě dále než Blass a Dover; datoval Lýsiovo narození do let 441-436 a jeho odjezd do Thúrií do let 425-420 (str. 14-7). Někteří badatelé Blassovu, resp. Doverovu teorii převzali, jiní projeví větší důvěru k antickým zprávám.⁵

Dionýsios (*Lys.* 1,1) nás informuje, že se Lýsiovi v Athénách dostalo vynikající výchovy. Jinak nemáme o Lýsiově dětství žádné zprávy. Přijmeme-li moderní dataci odchodu Lýsií a Polemarcha do jižní Itálie, mohla by být důvodem epidemie, která v Athénách propukla roku 430/29 (Thuc. II,59).⁶ Z Thúrií byli podle Dionýsia a pseudo-Plútarcha vypovězeni spolu s třemi sty dalšími athénskými sympatizanty po porážce Athéňanů na Sicílii (D. H. *Lys.* 1,2-3; [Plut.] *Mor.* 835d-e).⁷ Pseudo-Plútarchos dodává, že Lýsiás v Thúriích vlastnil nemovitosti a studoval u Tísii (*sic*) a Níkii (835d).¹

¹ Plyne to z Dionýsiových slov *ὡς ἂν τις εἰκάσειεν* (D. H. *Lys.* 1,4). Podezřelé je, že podle Dionýsia Lýsiás zemřel ve věku osmdesáti let, často uváděném jako rok smrti různých osobností (*sic* DOVER (1968), str. 42; srov. již Solón, fr.22 Diehl).

² BLASS (1887), str. 341-345. Jeho výsledky jsou přesvědčivé, přestože k nim dospěl především z datování Platónovy *Ústavy*, které naneštěstí představuje prakticky neřešitelný problém, který nerozřešil ani náleznápis SEG X 64 (= IG I³ 136), k němuž (a jeho spojení s *Ústavou*) srov. FERGUSON (1949), str. 132-3; BINGEN, str. 35-36. K datování *Ústavy* srov. SCHINDEL, str. 42-43; DOVER (1968), str. 31, pozn. 3; LATEINER (1971), str. 19-23; AVEZZÙ, str. 51-2; NAILS(OVÁ), str. 324-326 (s odkazy na další literaturu, nejpodrobnější pojednání problému datování *Ústavy*), TODD (2007), str. 10-11.

³ DOVER (1968), str. 28-42. Vycházel především z Pl. *Phdr.* a [Dem.] LIX. Podle jeho návrhu Kefalos dorazil do Athén mezi lety 450-445, Lýsiás se narodil kolem roku 445, do Thúrií odešel roku 430/29 a *Ústava* se odehrála v letech 420-415.

⁴ Příkladal pseudo-Plútarchovu životopisu příliš velkou spolehlivost. Podle něj tedy Kefalos přišel do Athén mezi lety 475 a 465 a Lýsiás se narodil mezi lety 460 a 447 (str. 51-52), což je blízko údajům antických autorů.

⁵ Blassovou či Doverovou chronologií se řídí např. ČERNÝ, str. 3, FROHBERGER&THALHEIM, str. 2 (byť s jistým váháním), GERNET&BIZOS (1924), str. 1-2 (jen v určení data narození jsou skeptičtější, umísťují ho zhruba do r. 440, a navrhují jako dobu úmrtí rok 360; následoval je AVEZZÙ, str. 51 a 54), PLÖBST, str. 2533, KENNEDY (1963), str. 133 s pozn. 21, DAVIES (1971), str. 587-588, PANAGIOTOU, str. 392-3, CAREY (1989), str. 1-3, NAILS(OVÁ), str. 84 a 190-191 (aspoň pokud jde o životní data) či ORFANOS (str. VIII). Tradiční datum preferují JEBB (str. 141-143), WENIG (str. 183-4), LAMB (str. ix-x) či EDWARDS (str. 1-3). TODD (2007), str. 11-12, na stanovení přesné chronologie nakonec rezignuje.

⁶ *Sic* DOVER (1968), str. 42.

⁷ DOVER (1968), str. 32-3 a 42-3, navrhl, že protiathénská politika mohla v Thúriích nabývat na síle od konce 20. let a že se Lýsiás mohl vrátit už touto dobou. Jeho záměrem bylo zachránit možnost, aby se se Platónův *Faidros* mohl v popsané podobě odehrát např. roku 415. Jeho závěry přijímají KENNEDY

Obecně se předpokládá, že po vynuceném návratu do Athén Lýsiás a Polemarchos převzali správu známé dílny na výrobu štítů (Lys. XII,8 a 19) a že Lýsiás před rokem 403 jako *logografos* nepůsobil, maximálně vedl školu řečnictví zmíněnou v Cic. *Brut.* 48 a psal sofistické hříčky a rétorické příručky; k logografii, což bylo spíše negativně vnímané povolání, ho podle tohoto pohledu přiměly až existenční potíže po konfiskaci jeho majetku.² Podle mého je však problematické předpokládat, že by Lýsiás nevyužil možného zdroje vysokých příjmů, které jako *logografos* patrně měl.³

1.3.4 Léta 404/3-401/0 a otázka Lýsiova občanství

O tom, co potkalo Lýsiovu rodinu za vlády třiceti, nás informuje sám Lýsiás: jeho bratr Polemarchos byl popraven, on sám se zachránil jen o vlas a uprchl do Megar, rodinný majetek byl konfiskován (Lys. XII,17-19). Díky papyru nalezenému v Oxyrhynchu (POxy XIII 1606) máme několik podstatných zlomků z Lýsiovy *Řeči proti Hippothersovi*, z níž (zejména z Lys. fr.170,I-II,163-171 Carey) pseudo-Plútarchos zjevně čerpal své informace o tom, jak masivní pomoc Lýsiás z vyhnanství poslal demokratům k návratu do Athén ([Plut.] *Mor.* 835f).⁴ Vystává tedy otázka, zda byl za svou pomoc odměněn. Na tuto otázku by nám mohlo odpovědět zvážení čtyř soudních procesů a jednoho dekretu:

(1970), str. 496, a NAILS(OVÁ), str. 314, oproti tomu LATEINER (1971), str. 70-3, argumentuje (málo přesvědčivě) pro konání dialogu v roce 404/3. Ale nelze zakládat chronologické výpočty na Platónových dialozích (srov. F. NOVOTNÝ, str. 387-8) a Faidros, který byl od roku 415 ve vyhnanství kvůli skandálu s hermovkami, se mohl vrátit do Athén již po roce 410, pokud by získal dostatečně silnou politickou podporu (jako Alkibiadés a Adeimantos, srov. OSTWALD (1986), str. 400-1.

¹ K těmto postavám srov. BLASS (1887), str. 20-21 a 346-347, JEBB, str. cxix-cxx, GERNET&BIZOS (1924), str. 4, KENNEDY (1963), str. 58-61, LATEINER (1971), str. 17, CUVIGNY&LACHENAUD, str. 201, SCHMITZ, pozn. 10 na str. 50-1 s odkazy na další literaturu, GAGARIN (2007), str. 30-4; jméno prvního je patrně třeba opravit na *Τεισίας*, byť tak CUVIGNY&LACHENAUD nečiní, jméno druhého je možná také poškozeno.

² *Sic* např. BLASS (1887), str. 347, JEBB, str. 145-6, FROHBERGER&THALHEIM, str. 4-5, CLOCHÉ (1917), str. 408, pozn. 3; GERNET&BIZOS (1924), str. 4-5, KENNEDY (1963), str. 134 (jako jediný však umísťuje Lýsiovu učitelskou činnost do let 403-1), CAREY (1989), str. 2-3, AVEZZÙ, str. 53, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 95, CANFORA, str. 365, TODD (2007), str. 13 či ORFANOS, pozn. 4 na str. 4. Ale Lýsiás měl mnoho majetku uloženo mimo Athény ([Plut.] *Mor.* 835f, čerpá z Lys. fr. 170 Carey). Nelze dokázat, že by na obnovu demokracie obětoval celý zbytek svého majetku, a nevíme ani, jak velkou část jeho jmění třicítka konfiskovala; tuto možnost vzal, pokud vím, v potaz pouze LOENING (1987), str. 91-92.

³ Pouze LATEINER (1971), str. 17-8 a 23-5, a TODD (2007), str. 12, vyjadřují pochybnosti o tom, zda Lýsiás skutečně začal tvořit až roku 403, ale podle Todda (*loc. cit.*) něj nemáme žádné doklady pro soudní řeči, které by Lýsiás napsal před tímto rokem. To je však otázkou interpretace materiálu, který máme k dispozici, zejm. řeči XX, jejíž autenticitu proti dřívějším názorům obhajuje LATEINER (*loc. cit.*). Srov. také komentář k § 16, str. 61.

⁴ Pseudo-Plútarchos zaznamenává, že Lýsiás poslal demokratům 2,000 drachem, najal z vlastních peněz 300 žoldnérů a od svého přítele Thrasydaia z Élidy pro ně získal bezúročnou půjčku v hodnotě

(I) Během patu mezi demokraty v Peiraieu a oligarchy ve městě demokratičtí velitelé vyhlásili slib *ισοτέλεια* pro všechny *ξένοι*, kteří se budou podílet na boji za demokracii (Xen. *Hell.* II,4,25).¹ Brzy po definitivním vítězství, tj. v říjnu 403 ([Plut.] *Mor.* 835f; srov. i *σχ.* Aeschin. III,195), Thrasybúlos navrhl, aby bylo všem cizincům, kteří se podíleli na návratu z Peiraiea, uděleno plné občanství; někteří z nich byli zjevně otroci ([Arist.] *Ath.* 40,2). Thrasybúlův návrh napadl Archínos žalobou z nezákonnosti (*γραφὴ παρανόμων*;² Aeschin. III,195), protože ho ještě neprojednala rada pěti set ([Plut.] *Mor.* 835f-386a).³ Thrasybúlos si prý navrhl trest smrti pro případ, že by byl jeho návrh zamítnut; soud sice dekret zrušil ([Arist.] *Ath.* 40,2; POxy XV 1800, fr. 6-7,3-10), ale jeho původce údajně odsoudil pouze k pokutě jedné drachmy (*σχ.* Aeschin. III,195).⁴ Nevíme, kdy Archínos svou *γραφὴ παρανόμων* podal,

dvou talentů, v antice však kolovaly i jiné údaje. Podle *σχ.* Ar. *Pl.* 1146 dodal Lýsiás 800 štítů, podle *σχ.* Aesch. III,195 500 štítů a žoldnéře z Aigíny, podle Iustina (V,9,9) 500 žoldnéřů (srov. CLOCHÉ (1915), str. 164, KRENTZ (1982), str. 73, a (1995), str. 141). Pro otázku, kdy se Lýsiás osobně zapojil do boje proti oligarchii, srov. komentář k § 53.

¹ To pravděpodobně znamená, že i cizinci dosud neregistrovaní jako metoikové by nemuseli platit zvláštní daň z hlavy (*metoikion*), pokud by se rozhodli přesídlit do Athén (*sic* např. CLOCHÉ (1915), str. 165-6). WHITEHEAD (1978) navrhl, že je tu *ισοτέλεια* použita v metaforickém smyslu pro rovnost (tj. udělení občanství), ale jeho návrh (zopakovaný i později, WHITEHEAD (1986), str. 148) oprávněně zamítá KRENTZ (1982), str. 202, OSTWALD (1986), str. 503, pozn. 19, i HARDING (1987b), str. 180, pozn. 28. KRENTZ (1995), str. 147, vykládá *ξένοι* jako „žoldnéři,“ což podle mého není příliš šťastné. Srov. i HARRISON, str. 188.

² K této proceduře srov. např. LIPSIUS, str. 383-397, HANSEN (1974), *passim*, MACDOWELL (1978), str. 50-2, BAUMAN, str. 94-5, nebo TODD (1993), str. 298-9.

³ Striktně vzato, pseudo-Plútarchos mluví jen o daru občanství pro Lýsiu, ale je všeobecně uznáváno, že se tu jedná o obecný dar občanství, vztáhnutý životopiscem na objekt svého zájmu; srov. např. BLASS (1887), str. 349, FROHBERGER&THALHEIM, str. 7, WENIG, str. 186, CLOCHÉ (1915), str. 448-9, pozn. 4, LATEINER (1971), str. 45-8, RHODES (1981), str. 476, HANSEN (1974), str. 31-32; M. J. OSBORNE (1982), str. 30, pozn. 77; OSTWALD (1986), str. 503-504 s pozn. 20, NATALICCHIO (1999), str. 295. Poslední, kdo o tom pochyboval, byla, pokud vím, HERWARD(OVÁ), str. 112, pozn. 23; o obecném daru se vůbec nezmiňují BONNER&SMITH(OVÁ) (1930), str. 266-7.

Pro tuto příležitost Lýsiás sepsal svou *Řeč proti Archínovi*, z níž se nám nedochovalo ani slovo (máme však tři testimonia, srov. *fr.* 52a-c *Carey*; srov. postřehy LATEINERA (1971), str. 46-7), takže nemůžeme rozhodnout, byla-li skutečně pronesena, nebo šlo o pamflet.

Archínova argumentace *ἀπροβούλευτον* byla patrně jen záminka, jelikož nová rada pěti set ještě nebyla v úřadě. Archínos chtěl ve skutečnosti zabránit tomu, aby se mezi athénské občany dostalo značné množství cizinců, kteří by příliš posílili Thrasybúlovu pozici (*sic* CLOCHÉ (1915), str. 445 a 452-3; MATHIEU, str. 85-87, přeceňuje význam obav z Lýsiova radikalismu pro zamítnutí tohoto dekretu, srov. CLOCHÉ (1915), str. 454-5, LATEINER (1971), str. 48).

⁴ Přes výhrady, které vznáší TODD (2007), str. 6, pozn. 20, je tento průběh událostí možný. Proces *γραφὴ παρανόμων* byl *ἀγών τιμητός*, takže soudci rozhodovali o trestu (srov. např. LIPSIUS, str. 396 s pozn. 79 a 80, HANSEN (1974), str. 53, nebo OSBORNE (1985), str. 53). Thrasybúlos tak mohl soudce varovat, že si v případě prohry navrhne trest smrti, aby porotce přiměl zákon schválit, a Archínos je zase mohl ujistit, že navrhne minimální pokutu, aby tak tomuto Thrasybúlovu kroku čelil. K procesu srov. HANSEN (1974), str. 29-30 a 59, zdá se však, že Hansen nezná nebo nebere v potaz *σχ.* Aeschin.

muselo to však být do jednoho roku po podání návrhu.¹ Z [Arist.] *Ath.* 40,2 se zdá, že tak učinil prakticky okamžitě, ale aby se *γραφὴ παρανόμων* vůbec mohla konat, muselo být obnoveno fungování demokratických institucí.² Pokud tedy Lýsiás na základě Thrasybúlova dekretu občanství získal, v okamžiku, kdy Archínos podal *γραφὴ παρανόμων*, o něj přišel.³ Máme nějaké zprávy, které by nás opravňovaly k domněnce, že ho znovu získal později?

(II) Právní aspekty *Obžaloby Eratosthena* budou pojednány níže (1.4); na tomto místě předesílám, že ji nelze brát za důkaz, že byl Lýsiás v době procesu občanem.

(III) Fragmentárně se dochovala Lýsiova *Řeč proti Hippothersovi*. Okolnosti tohoto procesu jsou sporné.⁴ Pozoruhodné je, že na rozdíl od *Obžaloby Eratosthena* tu Lýsiás nemluví v první osobě. Možných vysvětlení je více,⁵ nelze dokonce vyloučit ani možnost, že Lýsiás byl metoikem, který neměl právo vystoupit před soudem osobně a musel se spolehnout na svého „zástupce“ (*προστάτης*).⁶

¹ Navrhovatel usnesení nebyl po uplynutí jednoho roku trestně odpovědný (srov. LIPSIUS, str. 395 s pozn. 78), takže by nedošlo k určování trestu.

² *Sic* NATALICCHIO (1999), str. 295; srov. LATEINER (1971), str. 49, RHODES (1981), str. 434. Ty byly nezbytné i pro *εὐθυναί*, čímž padá teorie BEARZOT(OVÉ) (1997), str. 45, pozn. 114, že Thrasybúluv návrh mohl předcházet procesu s Eratosthenem.

³ Samotné podání *γραφὴ παρανόμων* rušilo účinnost napadeného usnesení (srov. LIPSIUS, str. 386-7, BAUMAN, str. 94; byť doklad striktně vzato pochází z procesu *γραφὴ νόμον μὴ ἐπιτήδειον θεῖναι*, je pravděpodobné, že stejné pravidlo platilo i při *γραφὴ παρανόμων*). To si neuvědomili LOENING (1981), str. 286, KRENTZ (1984a), str. 24 s pozn. 2, ani OSTWALD (1986), str. 504, pozn. 22, na rozdíl od LATEINERA (1971), str. a 47, a TODDA (2000a), str. 114, pozn. 2.

⁴ Pravděpodobně se jednalo o proces *δίκη βλάβης* (k této proceduře srov. LIPSIUS, str. 652-3, TODD (1993), str. 103 a 279-82), jak přesvědčivě ukázal REINACH. S jeho názorem se shodují např. KÖRTE, str. 157, GERNET&BIZOS (1926), str. 226-227; SCHINDEL, pozn. 13 na str. 35-6, LOENING (1981), str. 287-8; agnosticismus zachovává TODD (1993), str. 234-5, (2000a), str. 367. Další literaturu k tomuto problému shrnují SAKURAI, str. 177-8, pozn. 6 a 7, BEARZOT(OVÁ) (2007), str. 136, pozn. 337.

Není ani jasné, kdy k procesu došlo; mohlo to být roku 403/2, ale i po roce 394. Závisí to na interpretaci slov *οἶμαι πᾶσι δῆλον | εἶναι[ι] ὅτι[ι ο]ὐ[δὲ]ν νυνὶ | φρονεῖ τῶν τ[ε]ιχῶν ὡς[ο] | δομημένων [ὁ]σονπε[ρ] | τότε καθιρημένων* (Lys. fr. 170 Carey, II, 194-197). Jde o hradby postavené roku 394 s pomocí Konónem zajištěných perských fondů (*sic* např. KÖRTE, str. 156-7, nebo TODD (2000a) str. 371), nebo je možné tato slova chápat obecně, což by umožnilo řeč datovat do roku 403/2 (*sic* GRENFELL&HUNT (1919), str. 50, LATEINER (1971), str. 67-70, LOENING (1981), str. 288)?

⁵ Lýsiás mohl být občanem, záměrně omezit význam svého vystoupení na soudu a přenechat nejdůležitější řeč svému příteli coby „přímluvci“ (*συνήγορος*; srov. např. LAVENCY, str. 79-95, MACDOWELL (1978), str. 251, AVEZZÙ, str. 148, TODD (1993), str. 94-5). Také mohl být metoikem, který sice mohl na soudě vystoupit osobně, jehož ale podpořil jako *συνήγορος* jeho „zástupce“ (*προστάτης*; srov. následující pozn.) nebo jiný přítel, aby mu tak pomohl lépe naplnit ideál *ἀπραγμοσύνη* (k tomu srov. komentář k § 4). Srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 50, nebo TODD (2007), str. 16.

⁶ Pro diskusi o roli a důležitosti tohoto „zástupce“ srov. např. LIPSIUS, str. 369-73, BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 67-9, HARRISON, str. 189-193, GAUTHIER (1972), str. 126-136, WHITEHEAD (1977) str. 89-92, MACDOWELL (1978), str. 78, TODD (1993), str. 198, SAKURAI, str. 177, pozn. 6, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 34-5 s pozn. 84, ALLEN(OVÁ), str. 368, nebo BLEICKEN, str. 103 a 565. Dnes

(IV) Dekret o udělení občanství cizincům, kteří podporovali návrat demokratů (IG II² 10 & IG II² 2403 & SEG XII 84) je bohužel dochován velmi fragmentárně, takže není zcela jistá ani jeho datace a jméno navrhovatele zmizelo úplně.¹ V jednoznačné interpretaci nám dále brání ojedinělost terminologie, která je na něm použita. Po textu usnesení následoval seznam jmen příjemců privilegií, identifikovaných osobním jménem a zaměstnáním. Seřazení jsou primárně podle fáze, v níž začali demokraty podporovat, sekundárně podle fýl. V dřívější době panovaly značné pochybnosti o tom, jak a zda vůbec byli příjemci poct rozděleni do skupin, ale díky nálezům dalších zlomků (IG II² 2403 a SEG XII 84) je jisté, že příjemci poct byli rozděleni do tří kategorií: (1) ti, kteří se zúčastnili již bitvy u Fýlé nebo podporovali pochod demokratů do Peiraiea; (2) ti, kteří se zúčastnili bitvy na Múnichii a (3) ti, kteří zůstali s demokraty v Peiraieiu. Jaká privilegia ale která skupina dostala a jaký vlastně byl status jejich členů, zůstává nejasné.² Vezmeme-li v potaz i fakt, že nemáme jistotu, do které skupiny

převládá názor, že přítomnost „zástupce“ při celém procesu nebyla nutná a že tedy mohl metoikos mluvit sám za sebe.

Slova *Καὶ ἀντὶ τ[ο]ύτων* [scil. za výše popsané Lýsiovy služby demokratům] *οὐδε μίαν χ[άρ]ιν οὐδὲ δωρεάν ἢ παρ' ὑμῶν κεκόμισται* (Lys. fr. 170 Carey, II, 171-173) sama o sobě nedokazují, že Lýsiás nebyl odměněn občanstvím; může se jednat o *locus communis*. Řečník Lys. XXXI,29 tvrdí, že občané náležitě odměnili metoiky, kteří pomohli lidu, srov. LATEINER (1971), str. 54.

¹ Datace usnesení (401/0) je jednou z mála věcí, na níž panuje shoda. Jelikož archontovo jméno končí na *-ος* (ř. 2) a Pýthodóros (404/3) prakticky nepřipadá v úvahu (přes tvrzení HERWARD(OVÉ), str. 112-113; srov. M. J. OSBORNE (1982), str. 31), je nutné rekonstruovat jméno Xenaineta, eponymního archonta roku 401/0. KRENTZ (1980), str. 300, navrhl, že by *-ος* mohlo být koncem archontova démotika (toho se držel i při překladu nápisu v KRENTZ (1982), str. 111), ale jeho návrh nenašel podporu (jasně proti se vyslovil např. M. J. OSBORNE (1982), str. 30-31, pozn. 81, nebo WHITEHEAD (1984), str. 8; srov. i HARDING (1977), str. 176) a sám autor ho později opustil – srov. KRENTZ (1986), str. 201, pozn. 1.

Oproti tomu jméno navrhovatele je problematické. Dříve skoro všeobecně přijímáno jméno *Ἀρχίνος* (Sic např. TOD, str. 10-11, HANSEN (1974), str. 29), dnes bývá většinou rekonstruován *Θρασύβουλος* (Sic již CLOCHÉ (1917), str. 406, nověji M. J. OSBORNE (1982), str. 32, RHODES&OSBORNE, str. 20 a 26). Podle mého názoru však nelze vyloučit, že navrhovatelem tohoto dekretu nebyl ani jeden z těchto dvou politiků (sic již MATHIEU, str. 91, pozn. 1, a 93 4, nověji LOENING (1981), str. 290).

² Musí postačit stručný přehled názorů jednotlivých badatelů bez uvedení jejich argumentů:

A) KRENTZ (1980), str. 304-306, přišel s návrhem, že skupina (1) získala výsady *ἰσοτέλεια* (osvobození od daně z hlavy, kterou museli platit běžní metoikové, tzv. *metoikia*) a *ἐγκτησις* (právo vlastnit nemovitosti), zatímco skupiny (2) a (3) *ἰσοτέλεια* a *ἐγγύησις* (právo uzavírat sňatky s athénskými občankami). Tento pohled obhajoval i později (KRENTZ (1986), str. 203).

B) Podle M. J. OSBORNEA ((1981), list vložený mezi str. 38 a 39, a (1982), str. 32-35) byla skupina (1) odměněna plnými občanskými právy, zatímco členové skupin (2) a (3) zůstali metoiky (nebo se jimi stali, pokud dříve nežili v Athénách), ale získali výsadu *ἰσοτέλεια*.

C) Podle WHITEHEADA (1984), *passim* (srov. i WHITEHEAD (1977), str. 156-8, i (1986), str. 147-8), všechny skupiny získaly plné občanství.

D) HARDING (1987) navrhl, že nápis nepojednával o metoicích, nýbrž o otrocích, přičemž skupina (1) získala kromě svobody i *isotelii* a *enktesi*, zatímco skupiny (2) a (3) „pouze“ svobodu a *isotelii*.

Lýsiás patřil,¹ je nemožné vyvodit z tohoto nápisu jakékoli spolehlivé informace týkající se jeho statutu.

(V) Konečně je třeba zmínit nedatovatelnou řeč *Proti Nikératovi*, o které víme jen tolik, že ji měl proslovit Lýsiás osobně a že se patrně jednalo o výměnu majetku kvůli chorégii (POxy XXXI 2537v,II,12-14; Lys. fr. 243 Carey). Nelze vyloučit, že metoikové mohli při procesech tohoto typu vystupovat osobně,² takže nemáme jistotu, že Lýsiás byl v době proslovení této řeči občanem.

Pseudo-Plútarchos výslovně uvádí, že Lýsiás prožil zbytek života jako *ισοτελής* ([Plut.] *Mor.* 836a), ale již jsme viděli výše, že na tohoto autora nelze spoléhat. Máme doložena některá vyjádření, která by mohla naznačovat, že Lýsiás občanství získal; naneštěstí nejsou formulována příliš přesvědčivě.³ Z dekretu o udělení občanství podporovatelům demokracie nelze vyvodit bezpečné závěry. Musíme tedy, byť neradi, konstatovat, že pro rozhodnutí

Zdá se, že nelze rekonstruovat ř. 9 tak, aby se vyloučily pochybnosti (*sic* např. CLOCHÉ (1917), 391, pozn. 3, TOD, str. 9, PEČÍRKA, str. 25-6, GAUTHIER (1986), str. 123, KRENTZ (1986), str. 204, NATALICCHIO (1999), str. 297-8, pozn. 22, nebo BAKEWELL, str. 20-1), takže je nutno brát v potaz všechny nastíněné možnosti interpretace.

¹ Můžeme s téměř stoprocentní jistotou prohlásit, že se Lýsiás nezúčastnil bitvy u Fýlé (srov. komentář k § 53). Do jaké skupiny by tedy patřil? WHITEHEAD (1984), str. 9, a CANFORA, str. 361, ho řadí do skupiny (1). Všichni ostatní badatelé Lýsiu řadí do kategorií (2) nebo (3) (CLOCHÉ (1917), str. 408, KOLBE, str. 247-248, LOENING (1981), str. 281, M. J. OSBORNE (1982), str. 30, pozn. 77, či TODD (2007), str. 15). Stěžejní je obrat z řádků 4-5, jenž se týká skupiny (1): *ἄσσοι συνκατήληθον ἀπὸ Φυλλῆς ἢ τοῖς κατελ[θοῦσι συνελάβοντο...]*. Jako jediný plně docenil význam těchto slov WHITEHEAD (1984), str. 9. Správně upozorňuje, že tato slova nelze přes jejich fragmentárnost vyložit tak, aby nezahrnula podporovatele demokratů, kteří se vlastních bojů nezúčastnili. Pomoc od Lýsii podle Iustina (V,9,9) dorazila k Thrasybúlovi ještě před *asperum proelium*, ke kterému srov. pozn. komentáři k § 52 (pro pomoc, kterou Lýsiás demokratům poskytl, srov. pozn. 1 na str. 22-3). Tudíž nemusíme mít pochybnosti, že pokud se nápis týká metoiků (což popírá pouze Harding, srov. pozn. 2 na str. 25, bod D), patřil Lýsiás do kategorie (1), takže by měl podle všech teorií kromě Krentzovy (pozn. 2 na str. 25, bod A) a Hardingovy (srov. pozn. 2 na str. 25, bod D) Lýsiás získal plné občanství.

LOENING (1981), str. 292-3, navrhl, že pokud by Lýsiás v důsledku přijetí tohoto dekretu musel podstoupit vyšetřování, při němž by musel prokázat svou pomoc demokratům, mohl by při této příležitosti pronést svou řeč *O vlastních zásluhách*, o které se dozvídáme z několika testimonií (Lys. fr.109-112 Carey). To však nelze brát za důkaz, že Lýsiás z tohoto dekretu nějak profitoval; pravděpodobnější totiž je, že „*Řeč o vlastních zásluhách*“ je jen alternativní název pro *Řeč proti Archínovi* (*sic* BLASS (1887), str. 359-60, LIPSIVS, str. 384, pozn. 35, SCHINDEL, str. 36-7, TODD (2007), str. 6, CAREY (2007), str. 342-3 a 370) nebo *Řeč proti Hippothersovi* (*sic* např. GERNET&BIZOS, (1926), str. 232, nebo DOVER (1968), str. 40-1).

² Nemáme zdokumentován jediný jiný případ, kdy by se metoikos podílel na *antidosi*. TODD (2007), str. 6, pozn. 17, tvrdí, že to není nemožné; opačný názor má CANFORA, str. 361.

³ Pl. *Phdr.* 277d naznačuje možnost, že by Lýsiás sepsal návrh zákona, což bychom od metoika nečekali; Ciceronova slova *Athenis est...functus omni civium munere* (*Brut.* 63) mohou znamenat pouze tolik, že vykonával *leitúrgie* a platil *eisforu* jako *ισοτελής* (*sic* BLASS (1887), str. 350 s pozn. 4, LATEINER (1971), str. 49); FROHBERGER&THALHEIM, str. 7, to prohlašují za Ciceronův omyl.

otázky, zda Lýsiás získal plné athénské občanství, nemáme s odhlédnutím od *Obžaloby Eratosthena* dostatek informací.¹

1.3.5 Další léta života a smrt

O Lýsiově životě po roce 401 víme velmi málo. Jistě působil jako velmi aktivní *logografos*;² jeho majetkové poměry byly zřejmě velmi dobré, když si mohl dovolit společnost Meta-neiry,³ nevíme však, zda se zpětně domohl aspoň části majetku zabaveného mu třicítkou, jak velké bylo jmění, které měl roku 403 uloženo mimo Athény, nebo kolik si vydělal *logografií*. Dochovaný text Lýsiovy *Řeči o Aristofanově majetku* (XIX,19) naznačuje, že byl Lýsiás členem poselstva na Sicílii, ale editoři se shodují, že je tu text porušen,⁴ a i kdyby byl v pořádku, neměli bychom jistotu, že se skutečně jedná o řečníka. Diodóros Sicilský nás informuje (XIV,109,1-3), že na olympijských hrách roku 388 Lýsiás pronesl svou *Olympijskou řeč* (její část, Lys. XXXIII, nám zachoval Dionýsios Halikarnáasský, *Lys.* 29-30).⁵ Otázka, kdy Lýsiás zemřel, musí být nutně spojena s otázkou, kdy napsal svou poslední řeč. Tato evidence ukazuje k přelomu 80. a 70. let 4. století.⁶

¹ K podobné aporii dochází i MATHIEU (str. 95-7). NAILS(OVÁ), str. 193, je (pokud vím) v této době jediná, kdo se váhavě přiklání k názoru, že Lýsiás plně občanství získal.

² Podle pseudo-Plútarcha (836a) pod Lýsiovým jménem kolovalo 425 řečí, z nichž *οί περι Διονύσιον και Καικίλιον* prohlašovali za pravé 233.

³ Srov. **1.3.2**. Tento bod zdůrazňuje CAREY (1989), str. 3, pozn. 10.

⁴ Text zní takto: *βουλομένου Κόνωνος πέμπειν τινά εις Σικελίαν, ὥχετο* [sc. Aristofanés] *ὑποστάς μετὰ Ευνόμου και Λυσίου, φίλου ὄντος και ξένου, τὸ πλῆθος τὸ ὑμέτερον πλεῖστα ἀγαθὰ πεποιηκότος*. Sauppe opravil *και Λυσίου* na *Διονύσιου*. Jeho návrh podpořili BLASS (1887), str. 352, JEBB, str. 152, i WENIG, str. 186-7, a do textu ho přijali HUDE, LAMB, GERNET&BIZOS (1926), i CAREY (2007).

⁵ Bylo navrženo, že Diodórov údaj je mylný a že Lýsiás řeč pronesl roku 384 (*sic* GERNET&BIZOS (1926), str. 201, nebo s naprostou sebejistotou CANFORA, str. 369-70, a podstatně opatrněji TODD (2000a) str. 332). Podle mého názoru není nutné měnit tradiční dataci (*sic* i BLASS (1887), s. 430-431 s pozn. 3 na s. 431-2, JEBB, str. 199, FROHBERGER&THALHEIM, str. 8, WENIG, str. 227, nebo LAMB, str. 682-683).

⁶ Z řečí dochovaných v úplnosti je asi nejpozdější Lys. XXVI datovatelná do roku 383/2 (srov. BLASS (1887), str. 511-516, JEBB, str. 237, WENIG, str. 237-8, GERNET&BIZOS (1926), str. 128, DOVER (1968), str. 46, EDWARDS, str. 2, LOENING (1987), str. 112-113, TODD (2000a), str. 272-273). Z ostatních lýsiovských řečí, o nichž víme, je pravděpodobně nejpozdější *Řeč za Fereníka ve věci Androkleova majetku* (Lys. fr. 286-7 Carey), kterou lze datovat do let 382-379 (srov. BLASS (1887), str. 625-626, JEBB, str. 152 a 308, WENIG, str. 200, GERNET&BIZOS (1926), str. 244, DOVER (1968), *loc. cit.*, TODD (2000a), str. 352-353 a (2007), str. 158, pozn. 43). Tuto otázku dále komplikují tzv. ífikratovské řeči, které byly předmětem sporů mezi antickými znalci. Starší z řečí (*Řeč o Ífikratově soše neboli proti Harmodiovì*) lze datovat do roku 371, mladší (*Obhajoba Ífikrata před obviněním ze zrady*) dokonce do let 357-5. Dionýsios Halikarnáasský autenticitu těchto řečí popíral (*Lys.* 12,2-8), pseudo-Plútarchos nejeví pochybnosti o jejich autenticitě ([Plut.] *Mor.* 836d) a navíc Lýsiovi přisuzuje i *Obžalobu Tímothea ze zrady* datovatelnou do roku 373. Srov. BLASS (1887), str. 344 a 358-359; JEBB, str. 152-153; FROHBERGER&THALHEIM, str. 8; GERNET&BIZOS (1926), str. 233 a 236-237; DOVER (1968), str. 45-46; PANAGIOTOU, str. 393-8, AUJAC(OVÁ), str. 181 a 182;

Po tomto obecnějším úvodu je třeba ještě upozornit na právní problémy spojené s *Obžalobou Eratosthena* a podat její povšechnou charakteristiku.

1.4 PRÁVNÍ ASPEKTY A DATACE OBŽALOBY ERATOSTHENA

Zásadní otázkou je, pro jaký z početných typů athénských soudních procesů byla *Obžaloba Eratosthena* zamýšlena. Názory badatelů jsou nerovnoměrně rozděleny mezi dvě možnosti. Podle jedné, nepříliš početné skupiny šlo o proces vraždy (*δίκη φόνου*); širší podporu má názor, že se jednalo o proces skládání účtů (*εῖθυvai*). Jak uvidíme, obě teorie mají své slabiny.

Pro první možnost (*δίκη φόνου*) se naposledy vyslovil LOENING (1981), zejm. str. 284-7 a 292-3, k němuž se připojil WALBANK, str. 94, pozn. 49, a CANFORA, str. 363-4. Tito badatelé jsou přesvědčeni, že Lýsiás využil mezery v amnestii, z níž byla výslovně vyňata vražda a úmyslné zranění (*τραῦμα ἐκ προνοίας*)¹ spáchaná vlastnoručně (*ἀντοχειρία*; [Arist.] *Ath.* 39,5).² Tito badatelé věří, že v tomto typu procesu měl Lýsiás lepší šanci dosáhnout Eratosthenova odsouzení. LOENING (*loc. cit.*) navíc tvrdí, že Lýsiás pronesl tuto řeč až roku 401/0, tedy poté, co v důsledku přijetí dekretu známého z IG II² 10 (srov. **1.3.4**, bod IV) získal stejná práva při jednání s úřady jako athénský občan.³

Proti tomuto pohledu lze vznést několik námitek, z nichž nejdůležitější je tato: Doložka o vlastnoručně spáchané vraždě bránila podle běžné interpretace podávání žalob na justiční

CUVIGNY&LACHENAUD, pozn. ad loc., str. 203; TODD (2007), str. 26-27. K událostem spojeným s těmito kausami srov. MITCHELL(OVÁ)&RHODES, str. 28.

Dříve se objevovaly i návrhy na pozdější datum Lýsiova úmrtí; ČERNÝ, str. 3, mluví o létech 380-350, GERNET&BIZOS (1924), str. 6, navrhuje „kolem roku 360;“ KENNEDY (1963), str. 135, na základě [Dem.] LIX,21 navrhl, že Lýsiás přestal tvořit koncem 80. let, ale žil ještě v 70. letech Tyto názory jsou dnes již opuštěny.

¹ Pro přesný význam tohoto sousloví srov. LIPSIVS, str. 605-7, HANSEN (1981), str. 15, TODD (1993), str. 272 a 296 či (2007), str. 283-4, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 21, pozn. 56, PHILLIPS, *passim*. Tuto běžnou interpretaci klausule amnestie napadl BAUMAN, str. 79, podle nějž nešlo o vynětí vraždy a *τραῦμα ἐκ προνοίας* z amnestie, ale omezení tradiční procedury před areopagem jen na vraždy a *τραῦμα ἐκ προνοίας*. To ale nepůsobí pravděpodobně, areopag totiž v událostech roku 404 sehrál (z pohledu demokratů) veskrze pozitivní úlohu srov. komentář k § 69, str. 119-20.

² Text však není zcela jistý; srov. RHODES (1981), str. 468, PHILLIPS, str. 94, pozn. 82.

³ Srov. IG II² 10, 6-7: *νόμοις δὲ τοῖς αὐτοῖς περὶ αὐτῶν τὰς ἀρχὰς χρ[ῆσθαι, οἷς κ]αὶ περὶ Ἀθηναίων*. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 46, pozn. 116, správně upozorňuje, že přesně neznáme význam tohoto obratu. CANFORA (str. 363) datuje proces do let 403-401, takže se zdá, že ho v tomto bodu Loening zcela nepřesvědčil.

vraždy spáchané za vlády třiceti (srov. And. I,94).¹ Očekávali bychom, že bude Lýsiás popírat platnost doložky *αὐτοχειρία* pro členy třicítky² a zdůrazňovat, že potrestání Eratosthena neohrozí ty, kteří se podíleli na zločinech vlády třiceti z donucení.³ Nic takového v řeči nenacházíme. Navíc *δίκη φόνου* za zabití metoika by se měla konat před kolegiem *efetů* u Palladia (srov. pozn. 5 na str. 30); před tímtož kolegiem (byť u Delfínia) se konal proces týkající se vraždy Eratosthena-cizoložníka, pro nějž byla sepsána *Obhajoba v případě vraždy Eratosthena* (Lys. I), kde Lýsiás soustavně užívá buď oslovení *ὦ ἄνδρες*, nebo *ὦ Ἀθηναῖοι*, v *Obžaloba Eratosthena* ale *ὦ ἄνδρες δικασταί*.⁴

Loeningova datace procesu do roku 401/0 stojí na ještě chatrnějších základech. Lýsiás sice mohl se splněním své povinnosti pomstít bratra víceméně libovolně otálet,⁵ těžko však mohl očekávat, že za tři roky bude mít pro podání *δίκη φόνου* lepší vyhlídky díky tomu, že se na něj bude vztahovat klausule v dekretu o odměnění cizinců, kteří stáli v občanské válce na straně demokratů (IG II² 10, srov. **1.3.4**, bod IV). Především však vůbec není jasné, jaké

¹ Srov. RHODES (1981), str. 468; LOENING (1987), str. 39-40 a 69-84), M. NOVOTNÝ, str. 145.

² Sic TODD (2007), str. 639, pozn. 55

³ Sic NATALICCHIO (1999), str. 300.

⁴ Srov. TODD (2007), str. 88-89 a 639, pozn. 55, pro Lýsiovu soustavnost v užívání náležitěho oslovení poroty. Opatrněji se vyjadřuje BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 93.

Lze vznést i další, podle mého názoru však méně průkazné námitky:

(1) FROHBERGER&THALHEIM, str. 15 s pozn. 25, a nověji TODD (2007), str. 16, pozn. 59, argumentují, že při procesu před areopagem byl řečník povinen mluvit striktně k věci, což odbočka o Thérámenovi rozhodně nespĺňuje (pro tuto povinnost srov. např. Lys. III,46, LIPSIUS, str. 918 s pozn. 66, MACDOWELL (1963), str. 43, nebo LANNI(OVÁ) (2000), str. 317-8). Odbočka o Thérámenovi by však mohla být autorská vložka do textu před vydáním, jak upozorňuje např. CANFORA, str. 364-365 (doklady zpracování uvádí AVEZZÙ, str. 27-8, ale podle mého názoru nelze tuto otázku s jistotou rozhodnout). Na druhou stranu, o Polemarchově vraždě se v řeči skoro nemluví (srov. **1.6**), což by při procesu před areopagem už mohl být problém; museli bychom předpokládat zásadní autorské zásahy do textu před jeho publikací.

(2) Stejně lze oponovat námitce, kterou vznesl BLASS (1887), str. 541, že je Lys. XII příliš dlouhá; navíc je možno poukázat na mimořádné okolnosti tohoto procesu, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 37.

(3) Problém, kterým se zaobírá BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 41, totiž proč se Eratosthenés nebránil pomocí *παραγραφή* (námitky proti žalobě, kterou mohl obžalovaný vznést, pokud byl přesvědčen, že žaloba porušuje amnestii, srov. např. MACDOWELL (1978), str. 214-7, LOENING (1987), str. 57-8 a 123-4, WHITEHEAD (2002), str. 84-93), lze snadno vysvětlit tak, že ji Archínos ještě nezavedl.

(4) V § 37 se Lýsiás domáhá trestu smrti pro obžalovaného, který byl podle některých badatelů při *δίκη φόνου* automatický, takže by tento požadavek vůbec nemusel být vznesen (sic BLASS (1887), str. 542; srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 36-7, s odkazy na další literaturu). Toto tvrzení je především mylné (vražda metoika se smrtí netrestala) a jde spíše o vypjatou rétoriku než vážně míněný návrh.

⁵ Srov. Lys. XIII,83, LIPSIUS, str. 853 s pozn. 24, BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 211, MACDOWELL (1963), str. 10-11, nebo GAGARIN (1979), str. 303 a 315 s pozn. 41. Srov. oproti tomu BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 193-9 a LACEY, str. 54, pro zdůraznění, jak důležité pro rodinu bylo pomstít svého člena.

výhody by mu tato klausule přinesla. Zaprvé se zdá, že metoikové nebyli v soukromoprávních sporech (mezi něž patřila *δίκη φόνου*) vůči občanům nijak znevýhodněni.¹ Zadruhé lze podle Dem. XX,147 usoudit, že úředník nebyl po složení účtů (*εῦθυναί*, srov. níže) obžalovatelný za svou činnost ve funkci.² Zatřetí byl v procesech vraždy rozhodující status oběti,³ a dekret dochovaný na IG II² 10 už Polemarcha učinit občanem nemohl. Archón basileus by tudíž Lýsiovu obžalobu nesměl předat areopagu (oprávněnému vynést rozsudek smrti),⁴ ale soudu *efetů* u Palladia ([Arist.] *Ath.* 57,3),⁵ kteří ortel smrti vynést nemohli. A o vlivu dekretu udělujícího roku 401/0 občanství spolupracovníkům demokratů na Lýsiův status (srov. **1.3.4** bod IV) a politických sympatiích tehdejších *efetů* toho víme příliš málo na to, abychom mohli být jisti, že by se Lýsiás vzdal možnosti žádat pro Eratosthena trest smrti kvůli možnosti mluvit osobně a naději, že *efetové* budou potrestání Eratosthena nakloněni více než porotci v procesu *εῦθυναί*.⁶ Tyto námitky jsou podle mého názoru dostatečně silné pro zamítnutí teorie, že se tu jedná o *δίκη φόνου*, nebo že se proces konal jindy než brzy po uzavření dohod roku 403.⁷ Jaký je předpokládaný sled událostí při druhé možnosti?

¹ Srov. např. HARRISON, str. 190-9, GAUTHIER, str. 136, WHITEHEAD (1977), str. 95-6, MACDOWELL (1978), str. 76 a 221-2, TODD (1993), str. 196. AVEZZÙ, str. 24, se mýlí, když tvrdí, že k iniciaci *δίκη φόνου* musel Lýsiás být občanem.

² Srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 49-50; je však možný i výklad, že nikdo nesmí být nucen podstoupit *εῦθυναί* dvakrát.

³ Srov. např. LIPSIUS, str. 130, MACDOWELL (1963), str. 69; HARRISON, str. 196-9; GAUTHIER (1972), str. 141-4; WHITEHEAD (1978), str. 93-4; SEALEY (1983), str. 277 a 280-1, TODD (1993), str. 169.

⁴ Pro proceduru, která by pak následovala, srov. [Arist.] *Ath.* 57,3; MACDOWELL (1963), str. 33-47; RHODES (1981), str. 641-2, nebo MCCANNON. Pro vývoj pravomocí *basilea* srov. např. GAGARIN (2000).

⁵ Především není jasné, byli-li *efetové* výborem areopagu, nebo porotním soudem, který jen podržel starobylý název, byť se dnešní badatelé obvykle přiklánějí spíše k první možnosti, srov. LIPSIUS, str. 40-1 a 129-30, BONNER&SMITH(OVÁ) (1930), str. 97-102, přelomově MACDOWELL (1963), str. 48-57, a dále RHODES (1981), str. 647-648, SEALEY (1983), str. 294-6, CARAWAN (1991), nebo TODD (1993), str. 81-82 či 274, LANNI(OVÁ) (2000), str. 313-4.

K proceduře používané po zabití metoika srov. LIPSIUS, str. 125-6 a 129-33; MACDOWELL (1963), str. 58-69 a 126; HARRISON, str. 197-9; GAUTHIER (1972), str. 141; WHITEHEAD (1977), str. 93-4, RHODES (1981), str. 655; TODD (1993), str. 169, BLEICKEN, str. 103. Pochybnosti o tom, ke kterému soudu by se případ dostal, které vyjadřuje BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 38, jsou tudíž neopodstatněné.

⁶ Námitky, které proti dataci do roku 401/0 uvádí ORFANOS, str. 26-7, pozn. 47, nejsou samy o sobě průkazné, srov. komentáře k §§ 79 a 83.

⁷ Prakticky vyloučena je starší teorie, že Lýsiás obžaloval Eratosthena v mezidobí mezi Thrasybúlovým návrhem a následným procesem, který ho zrušil (srov. **1.3.4.I**; sic např. CLOCHÉ (1915), str. 310-1, LAMB, str. 221, nebo MURPHY (1986), str. 78-88). Archínova *γραφή παρανόμων*, která Lýsiu zbavila občanství v okamžiku svého podání (srov. pozn. 3 na str. 24) musela následovat těsně po Thrasybúlově návrhu, téměř jistě dříve, než mohlo dojít k Eratosthenovým *εῦθυναί*. Ještě nepravděpodobnější je teorie, podle níž Lýsiás obžaloval Eratosthena z vraždy ještě předtím, než byly dohody stvrzeny přísahami a tedy než vstoupila v platnost klausule omezující stíhání na vraždu

Po konečném vítězství demokratů a uzavření dohod mezi oběma stranami občanské války se Eratosthenés rozhodl využít klausele, která rozšiřovala amnestii i na vrcholné představitele oligarchického režimu, pokud prošli *εὔθυναί* ([Arist.] *Ath.* 39,6). Bylo samozřejmě v jeho zájmu podstoupit tento proces co nejdříve, aby tak pojistil svůj právní status.¹ Vzhledem k výjimečným okolnostem nejsou náležitosti tohoto procesu zcela jasné. Je možné, že Eratosthenovy *εὔθυναί* neproběhly v jinak povinných dvou fázích (před kolegiem *euthynů* a před lidovým soudem).² *Obžaloba Eratosthena* však byla jistě určena pro jednání před porotním soudem.³ Naneštěstí není jasné, zda se metoikos jako Lýsiás⁴ mohl procesu *εὔθυναί* osobně účastnit.⁵ Pokud nemohl, byla by *Obžaloba Eratosthena* nejspíše pamfletem ve formě autentické soudní řeči pronesené při procesu *εὔθυναί* (srov. podrobněji **1.5**).

Výsledek procesu s Eratosthenem neznáme. Vzhledem k politickému klimatu převládajícímu roku 403/2 lze považovat za pravděpodobnější, že byl osvobozen.⁶ Máme pro to

αὐτοχειρία (sic ČERNÝ, str. 5, nebo WENIG, str. 258, odkazy na starší literaturu, uvažuje o ní i CLOCHÉ (1915), str. 311-2, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 40 nebo 42; ČERNÝ na str. 6 stejně nepravděpodobně vyvozuje, že se proces nekonal před areopagem, protože ten se zkompromitoval za vlády třiceti). Před uzavřením dohod chyběl pro žalobu jakýkoli právní základ a kdyby bylo možné podávat na oligarchy jakékoli žaloby předtím, než podstoupí *εὔθυναί*, žádný z nich by k nim kvůli soudním tahanicím nikdy nemohl přikročit. Tento argument také zásadně oslabuje teorii BEARZOT(OVÉ) (1997), str. 54-7, že šlo v tomto případě o *δίκη φόνου* spojenou s *εὔθυναί*.

¹ Srov. např. BLASS (1887), str. 542, FROHBERGER&THALHEIM, str. 16, CLOCHÉ (1915), str. 310 s pozn. 1, GERNET&BIZOS (1924), str. 157, LATEINER (1971), str. 51, AVEZZÙ, str. 25-6, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 46, nebo NATALICCHIO (1999), str. 294.

² Že dvě fáze neproběhly, navrhl LIPSIUS, str. 294. Jeho názor převzal CARAWAN (1983), str. 214, opačného názoru je BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 53-4, nebo ORFANOS, str. XVIII-XIX. Pro standardní proceduru srov. LIPSIUS, str. 286-93, MACDOWELL (1978), str. 170-2, TODD (1993), str. 112-3, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 51-3 s odkazy na další literaturu.

³ Oslovení *ὁ ἄνδρες δικασταί* nemohlo příslušet komisi *euthynů*, srov. literaturu uvedenou v pozn. 4 na str. 29. Ke složení poroty srov. komentář k § 1.

⁴ Lýsiás byl v době procesu s největší pravděpodobností metoikem, srov. pozn. 4 na str. 19-20.

⁵ Jak upozorňuje TODD (2007), str. 13, pozn. 48, nemáme explicitně doloženo, že by se metoikové na *εὔθυναί* nemohli podílet, ale kromě Lys. XII nic nesvědčí o tom, že by se na nich v této době podílet mohli (sic AVEZZÙ, str. 25; BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 67-8 a BEARZOT(OVÁ) (1997), pozn. 84 na str. 34-5 a str. 52, odkazují na některé možné doklady, které však nejsou přesvědčivé). LOENING (1981), str. 286, je přesvědčen, že metoikové toto právo neměli. BLASS (1887), str. 541-2, tvrdí, že aspoň *ισοτελεις* toto právo měli (stejný názor vyjadřují JEBB, str. 259, pozn. 1, FROHBERGER&THALHEIM, str. 15, WENIG, str. 257, WILAMOWITZ, str. 219 s pozn. 4, LIPSIUS, str. 106 s pozn. 209 či 286 s pozn. 1, GERNET&BIZOS (1924), str. 157, pozn. 2, LATEINER (1971), str. 50, či ORFANOS, str. XII). Vycházel však pouze z *Obžaloby Eratosthena*.

Navíc, i kdyby se metoikos mohl *εὔθυναί* účastnit, je možné, že musel vystupovat prostřednictvím svého „zástupce“ (*προσάτης*, srov. výše, **1.3.4.III**), nemohl by tedy mluvit v první osobě.

⁶ Sic BLASS (1887), str. 543, JEBB, str. 263, ČERNÝ, str. 3 a 6, WILAMOWITZ, str. 223, FROHBERGER&THALHEIM, str. 18, WENIG (str. 257), váhavě i CLOCHÉ (1915), str. 326-9, GERNET&BIZOS (1924), str. 159, ANDREWES (1970), pozn. 3 na str. 37, LOENING (1987), str. 71-2, a s naprostou sebejistotou ORFANOS, str.

několik indicií, avšak žádný důkaz.¹ Nevíme o žádné Eratosthenově činnosti po tomto procesu; ale nebýt *Obžaloby Eratosthena*, stěží by pro nás byl něčím více než jménem na seznamu třiceti tyranů (Xen. *Hell.* II,3,2). Je tudíž možné, že i po roce 403/2 dále působil jako málo významný a průbojný théramenovec, neschopný překročit stín Archína a jiných, energičtějších politiků své doby.

1.5 PAMFLET, NEBO SKUTEČNĚ PRONESENÁ OBŽALOBA?

Pokud vím, jako první přišel s hypotézou, že *Obžaloba Eratosthena* nebyla ve skutečnosti pronesena, TODD (2000a), str. 114.² Z předchozí kapitoly jistě vyplývá, že pro tuto možnost nelze vznést přesvědčivé argumenty pouze z právní situace *Obžaloby Eratosthena*. Neobsahuje však řeč jiné informace, které by nám mohly pomoci k řešení této otázky? Řečník odkazuje na skoro všechny technické záležitosti očekávatelné u skutečné soudní řeči: oslovuje porotce (§§ 1, 3, 11, 24, 34, 37, 49, 69, 71, 74); obává se, že mu nebude stačit čas (§ 1); odvolává se na okolostojící diváky (§ 35); předvolává svědky (§§ 42, 47 a 61) nebo si stěžuje, že je

XX; spíše proti se vyslovuje BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 60-1. Další názory na tuto otázku shrnují CLOCHÉ (1915), *loc. cit.*, či BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 60, pozn. 152. Neměli bychom však zapomínat na příklad šesti z osmi stratégů obžalovaných po bitvě u Arginús, kteří se přes hrozící popravu vrátili do Athén, či některé radikální oligarchy z vlády čtyř set, kteří byli následně odsouzeni k smrti (srov. komentáře k § 18, str. 64, bod 1, a k § 67, str. 115-6).

¹ (I) V *Řeči proti Hippothersovi* čteme και | [φ]εύγων μὲν τοιοῦτος ἦν, | κατελθὼν δὲ εὐδὲνα πῶ | [π]ῶτε Ἀθηναίων ἐλύπη | [σε]ν οὔτε περι τῶν ἀλλ | λ[ο]ῦριων ὀνειδίζων ἀμαρ | [τη]μάτων (Lys. fr. 170 Carey, II, 173-181), z těchto slov však nelze vyvodit nic jistého ve vztahu k procesu s Eratosthenem. Nabízejí se tyto možnosti: **A**) proces proti Hippothersovi proběhl tak dlouho po procesu s Eratosthenem, že si Lýsiův advokát mohl dovolit takovéto lživé prohlášení (*sic* KÖRTE, str. 158); **B**) Lýsiás ještě neobžaloval Eratosthena (*sic* LOENING (1981), str. 288-289); **C**) proces s Eratosthenem byl prvním, v němž Lýsiás vystoupil jako žalobce, zatímco v procesu proti Hippothersovi byl poprvé obhájcem (*sic* BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 95; srov. i str. 50); **D**) toto tvrzení je pouze *locus communis* a nemuselo být bráno doslova (*sic* NATALICCHIO (1999), str. 298; velmi podobné vyjádření nacházíme v Lys. XII,3, srov. komentář *ad loc.*); **E**) kdyby byla Lýsiova *Řeč proti Eratosthenovi* pamflet nepronesený na soudu, měl by řečník v přísně technickém smyslu slova mít pravdu.

(II) Řečník v Lys. X,31 nás informuje, že ihned poté, co dosáhl dospělosti (což bylo asi roku 399/8), zažaloval τοῖς τριάκοντα ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, ale toto tvrzení je velmi těžko interpretovatelné. Již CLOCHÉ (1915), str. 329, upozornil, že se *nemuselo* jednat o Feidóna a Eratosthena, tedy oba členy třicítky, o nichž víme, že zůstali v Athénách, a že tudíž Lys. X,31 nelze použít jako důkaz, že byl Eratosthenés při svých εὐθυναί shledán nevinným (podobně uvažuje i LOENING (1987), str. 72, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 31). TODD (2007), str. 638-40, navrhuje, že šlo o proces ve Freattó s nepřítomnými, možná dokonce mrtvými vrahy (srov. MACDOWELL (1963), str. 82-84).

(III) Pseudo-Plútarchovo tvrzení (*Mor.* 836a), že Lýsiás během své kariéry prohrál pouze dva soudní spory, má pro tento problém pramalou váhu: pseudo-Plútarchos spíše uvádí počet případů, u nichž si byl jist tím, že Lýsiás nemohl vyhrát (srov. TODD (2007), str. 4, pozn. 13, a 31, pozn. 116).

² Srov. i LANNI(OVÁ) (2000), str. 324, pozn. 34 (článek dokončen až r. 2002, srov. str. 330). Jiné pamflety z přelomu 5. a 4. stol. uvádí a podrobně analyzuje ENGELS, str. 146-9.

předvést nemůže (§ 33); chystá se sestoupit z řečnické tribuny (§ 92) a přiznává, že si potřebuje vydechnout (§ 61). To vše se dá vykládat jako autentická část soudní řeči, nebo jako snaha vzdubit zdání autentičnosti. Vzhledem k nedostatku spolehlivých vodítek musíme přiznat, že otázku nelze bezpečně rozhodnout. I kdyby byla řeč pamfuletem, neznamenalo by to, že by nebyla cenným historickým pramenem. Autorovým cílem by v takovém případě bylo vytvořit co nejvěrnější ilusi skutečného soudního procesu, takže by jeho tvrzení byla stejně dobrým (a stejně nebezpečným) zdrojem informací pro dějiny Athén na přelomu 5. a 4. století jako jakákoli jiná informace, která tehdy zazněla u athénskému soudu.

1.6 ŘEČNICKÁ STRATEGIE V OBŽALOBĚ ERATOSTHENA

Již v úvodu bylo řečeno, že *Obžaloba Eratosthena* je nebezpečný zdroj informací. Proč je tomu tak? Cílem autora soudní řeči nebylo podat pravdivý obraz událostí, ale přesvědčit porotu, aby hlasovala, jak on chce (proto také Řekové soudnímu procesu říkali *ἀγών* – skutečně šlo o souboj obou stran o to, která přesvědčí více porotců, o souboj, který měl jen málo pravidel, která se navíc dala vhodnou rétorikou upravit či obejít).¹ K tomuto účelu sloužily svědectví jeho přátel, čtení zákonů a případně i služby *logografa*. Nikdo nekontroloval, zda řečník mluví pravdu, a čistou pravdu od něj nikdo ani neočekával. Přesto nemohl do své řeči vpravit prohlášení, jejichž lživost byla zjevná, protože pak by v očích porotců ztratil důvěryhodnost a riskoval by ztrátu procesu. U athénských soudů tedy kvetlo sofistické umění manipulace s fakty, v němž byl Lýsiás uznávaným mistrem (srov. např. D. H. *Lys.* 18,4).²

Abychom mohli Lýsiovu strategii lépe sledovat, předešteme tu stručný nástin řeči.³ V rétoricky propracovaném úvodu je zdůrazněna především velikost zločinů vlády třiceti a malé řečnickovy schopnosti (§§ 1-3). Po velmi krátkém popisu života své rodiny před vládou třicítky a začátků této oligarchické vlády (§§ 4-5) Lýsiás přikračuje k živému líčení třicítkou

¹ K historické spolehlivosti řečníků srov. PEARSON, *passim*, např. str. 210. K nakládání se zákony v pracích attických řečníků a agonálnímu přístupu k výkonu spravedlnosti v Athénách srov. LAVENCY, str.174-82, DOVER (1974), např. str. 11-3, MURPHY (1986), str. 107, HARDING (1987a), zejm. str. 38, TODD (1990a), str. 161, 164 a 171-5, a (1993), str. 38, 59-60 a *passim*, MILLETT, str. 178-9, CAREY (1994a), str. 101-2, HARRIS (1994), *passim*, a (2007), str. 66-72, opodstatněně obhajující význam zákonů pro rozhodování athénských porotců, SCHMITZ, str. 56-7, ALLEN(OVA), str. 174-83.

² Srov. k Lýsiovi srov. BATEMAN (1958), *passim*, a (1962), str. 167 nebo 177, KENNEDY (1963), str. 138-40, KRENTZ (1984a), str. 23, CAREY (1994a), str. 102, TODD (2007), str. 4.

³ Nástin řeči podávají také BLASS (1887), str. 543-547, JEBB, str. 260-3, ČERNÝ, str. 7 (velmi stručně), GERNET&BIZOS (1924), str. 158-9, BEARZOT(OVA) (1997), str. 58 (velmi stručně), EDWARDS, str. 87-8, TODD (2000a), str. 114-5 (velmi stručně).

zosnované čistky metoiků: nejprve (podrobněji) vlastního zatčení a útěku z Athén (§§ 6-17), a poté (stručněji) justiční vraždy, pohřbu a konfiskace majetku jeho bratra Polemarcha (§§ 17-19). V přechodu k argumentativní části (§§ 20-23) je zdůrazněn rozdíl mezi jednáním Eratosthena a vlády třiceti na straně jedné a Lýsiovy rodiny na druhé. Následuje výslech Eratosthena (§§ 24-25) a vyvracení jeho obhajoby, že se stavěl proti vraždění metoiků a podílel se na něm nedobrovolně (§§ 26-34). Poté Lýsiás zdůrazňuje význam potrestání třicítky pro athénské občany i cizince (§§ 34-36), obecně napadá charakter členů třicítky a znovu upozorňuje na velikost jejich zločinů (§§ 37-40). Následuje popis Eratosthenovy činnosti ve vládě čtyř set (§§ 41-42), mezi bitvou u Aigospotamoi a ustavením třicítky (§§ 43-47) a coby člena tohoto sboru (§§ 48-49). Poté řečník vyvrací, že by se Eratosthenés na zločinech podílel ze strachu (§§ 50-52), a přechází k obecnému líčení úsilí oligarchů získat spartskou pomoc po bitvě na Múnichii, zaměřenému především na kritiku Eratosthenova kolegy a spojence Feidóna (§§ 53-61). Následuje drsná a podrobná kritika oligarchických aktivit dalšího Eratosthenovi blízkého politika, Thérámena (§§ 62-78). Následuje závěr: Lýsiás odrazuje porotce od lítosti (§§ 79-80), zdůrazňuje, že ani trest smrti není dostatečný za všechny zločiny třicítky (§§ 81-84), vyjadřuje údiv, že se vůbec najde někdo, kdo je obhajuje nebo svědčí v jejich prospěch, a zdůrazňuje nebezpečnost těchto lidí pro obec (§§ 85-89), a varuje porotce před následky vynesení osvobozujícího verdiktu (§§ 90-91). V druhé části, vlastním *epilogu*, se vzrůstajícím patosem připomíná zřůdnosti vlády třiceti nejprve bývalým členům tří tisíc (§§ 92-95) a poté členům demokratického odboje (§§ 95-98). V hutné a velmi patetické třetí části znovu omlouvá nedostatečnost svých schopností, odvolává se mj. na bohy a památku obětí třicítky a vyzývá porotce k hlasování (§§ 99-100).

Vidíme tedy, že Lýsiás v *Obžalobě Eratosthena* uplatňuje několik strategií.¹ Především opakovaně klade rovnítko mezi činností Eratosthena, člena třicítky, a aktivitami celé třicítky (např. §§ 1, 21-23, 28, 35-40, 52, 81-83, 87-88, 91),² jejímž členům navíc podsouvá ryze sobecké,

¹ Srov. k tomu BLASS (1887), str. 547-8 (zdůrazňující zejména rozdílnosti mezi dvěma částmi této řeči, „soukromou“, §§ 1-36, a „veřejnou“, §§ 37-100, v čemž ho následovali JEBB, str. 260-3, a MURPHY (1986), str. 109-10 a 151), WILAMOWITZ, str. 218-23, ČERNÝ, str. 6, FROHBERGER&THALHEIM, str.18, WENIG, str. 257-8, TODD (2000a), str. 114-5, ORFANOS, str. XVIII-XX; BLASS (1887), str. 548-51, spíše posuzuje rétorické kvality řeči.

² Srov. podrobně MURPHY (1986), str. 110-7, 117-20 a 122-3; v rozporu s ním si však nemyslím, že uplatnění této strategie musí znamenat, že měl Lýsiás v procesu slabou pozici a nevěděl o Eratosthenově činnosti nic bližšího.

zištné motivy (např. §§ 5, 11, 14, 19, 51, 56, 83, 93),¹ obviňuje je ze zrady (např. §§ 36, 58) a zdůrazňuje jejich nedůvěryhodnost a bezbožnost (např. §§ 9, 15, 56).² Zadruhé nerozlišuje mezi zájmy sebe, resp. své rodiny, a celé obce (§§ 5, 26, 62 a 99).³ Zatřetí činí za všechna neštěstí, která Athény postihla, zodpovědnými *pouze* vládu třiceti, čímž zbavuje odpovědnosti řadové členy tří tisíc, kteří tvořili část poroty (např. §§ 39-40, 57, 89 a především 92-94),⁴ a *především* Thérámena, Eratostenova blízkého spojence (§§ 62-78), jehož mučednickou smrt mohl obžalovaný využít k získání sympatií poroty. Kombinací těchto postupů se navozuje dojem, že Eratostenés byl osobně zodpovědný za všechny katastrofy způsobené oligarchií, která navíc mohla vzniknout jen kvůli jemu a jeho přátelům. Řeč se stává vyhroceně jednostranným svědectvím o celé epoše oligarchických převratů v Athénách, vlastně manifestem demokratické propagandy.⁵ Ukazuje demokratům i oligarchům cestu, jak se vyrovnat s traumatizující zkušeností občanské války: stačí odsoudit členy třicítky a svalit veškerou vinu na ně, učinit z nich kvintesenci zla a původce všech nesnází, které Athény v letech 411-403 postihly. Vražda řečnickova bratra Polemarcha je tak zcela marginalizována.

¹ Srov. SCHÜTRUMPF, str. 336 s pozn. 57. Toto téma se v lýsiiovských řečech objevuje celkem často, srov. TODD (2007), str. 92.

² Srov. LATEINER (1971), str. 34, nebo podrobněji MURPHY (1986), str. 150, nebo (1989), str. 46-8.

³ Srov. k tomu MURPHY (1986), str. 152, nebo (1989), str. 41, pozn. 5.

⁴ Srov. např. LATEINER (1971), str. 31-3.

⁵ Srov. i BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 61-5 nebo 223-4. MURPHY (1986), *passim*, zejm. str. 109, 153 a 156-7, z politického zaměření řeči vyvozuje, že se Lýsiás chtěl stát aktivním demokratickým politikem, ale v rozporu s jeho přesvědčením Lýsiás *nemusel* být občanem, aby mohl takto argumentovat.

2. Překlad

2.1 ÚVODNÍ POZNÁMKA – DŘÍVĚJŠÍ ČESKÉ PŘEKLADY, TEXT

Jediný český překlad celé Lýsiovy *Obžaloby Eratosthena* sepsal ČERNÝ roku 1893/4. Překlad §§ 8-11 a 18 této řeči pak vyšel roku 1959 v *Antice v dokumentech* (NOVÁKOVÁ&PEČÍRKA, str. 210). Při překladu jsem vycházel z textu, který uveřejnil CAREY (2007), na několika místech jsem však přijal jiná čtení. Upozorňuji na ně v poznámkách k překladu a svůj postoj vysvětluji v komentáři k patřičnému místu.

2.2 PŘEKLAD

LÝSIOVA OBŽALOBA ERATOSTHENA, ČLENA TŘICÍTKY, KTEROU PRONESL LÝSIÁS OSOBNĚ

(1) Vážení porotci! Myslím, že pro mě nebude obtížné začít s obžalobou, ale skončit řeč. Velikost a počet zločinů těchto lidí jsou takové, že i kdyby si člověk vymýšlel, neobžaloval by je z ničeho horšího, než čeho se dopustili, a kdyby mluvil pravdu, nedokázal by promluvit o všem. Nutně by buď žalobci došly síly, nebo by vypršel čas. (2) Zdá se mi, že nás potká opak toho, co v minulosti. Dříve přece museli žalobci dokazovat, jakýpak mají důvod k nepřátelství vůči obžalovaným, a teď je potřeba vyzvědět od obžalovaných, jakýpak měli důvod k nepřátelství vůči obci, kvůli čemu se opovážili tolik se na ní provinit. Samozřejmě nevedu řeč jako člověk, kterého nepotkalo neštěstí a který necítí nepřátelství. Naopak, jsem jako všichni rozhořčený kvůli spoustě osobních i veřejných důvodů. (3) Já jsem se tedy, vážení porotci, nikdy nepustil do sporu ani kvůli sobě, ani komukoli jinému, a teď mě k žalobě donutilo to, co se stalo. Proto se mě často zmocňovala obava, že budu kvůli své nezkušenosti při žalobě jménem svého bratra i svým jednat nevhodně a neschopně. Stejně se ale pokusím vyložit vám všechno od začátku tak stručně, jak dovedu.

(4) Můj otec Kefalos přišel do této země na Perikleův popud, žil tady třicet let a za tu dobu nikoho nežaloval ani nebyl obžalován, a stejně tak my. Naopak, za demokracie jsme žili tak, že jsme ostatním neškodili ani od nich netrpěli příkoří. (5) Pak se ale dostala k moci ničemná a hrabivá třicítka. Její členové tvrdili, že musí obec očistit od zločinců a zbylé občany obrátit

ke šlechetnosti a spravedlnosti. To říkali, jenže se odvážili jednat jinak, jak se vám pokusím připomenout. Nejdřív vám povím, co se stalo mně, a pak, co vám.

(6) Theognis a Peisón na zasedání třicítky řekli, že někteří metoikové jsou nepřáteli státního zřízení, takže je tu skvělá záminka: bude to vypadat, že je trestají, a přitom se obohatí; obec prý je úplně bez peněz a vláda potřebuje peníze. (7) Posluchače přesvědčili bez potíží, ti totiž vraždy považovali za bezvýznamné, ale získávání peněz pokládali za důležité. A tak se rozhodli, že zatknou deset lidí, mezi nimi dva chudé, aby se před ostatními mohli hájit, že to neudělali kvůli penězům, ale ku prospěchu obce, jako by v něčem jiném jednali slušně. (8) Pak si rozdělili domy a šli. Mě zatkli, když jsem se věnoval hostům. Ty vyženou a předají mě Peisónovi. Zatímco ostatní odešli do dílny a sepisovali si seznam otroků, já jsem se Peisóna zeptal, jestli by mě nechtěl zachránit za peníze. (9) On souhlasil za podmínky, že jich bude hodně, a tak jsem řekl, že bych byl ochotný dát mu talent stříbra. On souhlasil, že to udělá. Samozřejmě jsem věděl, že nebere ohledy ani na bohy, ani na lidi, ale vzhledem k okolnostem se mi zdálo naprosto nutné získat od něj nějakou záruku. (10) Když odpřisáhnul na smrt sebe a svých dětí, že mě za talent zachrání, vejdu do ložnice a otevřu truhlu. Peisón si toho všimne, prohlédne obsah, zavolá dva sluhy a nařídí jim, ať vezmou to, co je v truhlici. (11) Jenže ta neobsahovala jen sumu, se kterou souhlasil, vážení porotci, ale tři talenty stříbra, čtyři sta kyzických a sto perských zlaťáků a čtyři stříbrné misky, proto jsem ho prosil, aby mi dal peníze na cestu, a on řekl, abych byl rád, jestli si zachráním život. (12) Když s Peisónem vycházíme ven, potkají nás Mélobios a Mnésitheidés vracející se z dílny. Zastihnou nás přímo ve dveřích a ptají se, kam jdeme. On prohlásil, že jdeme k mému bratrovi prohlédnout i majetek v jeho domě. Jeho vybídlí, ať jde, ale mně nařídili, abych šel s nimi k Damnipovi. (13) Peisón ke mně přistoupil a řekl mi, abych mlčel a nebál se, že prý tam přijde. U Damnippa zastihneme Theognida hlídajícího ostatní; předali mě jemu a odešli zpátky. Za těchto okolností jsem se rozhodl riskovat, když už jsem byl vlastně mrtvý. (14) Zavolám Damnippa a řeknu mu: „Jsi můj dobrý přítel, jsem ve tvém domě, ničím jsem se neprovinil, ale hrozí mi smrt kvůli penězům. Taková je moje situace, tak mi prokaž laskavost a dělej, co můžeš, abys mě zachránil.“ Slíbil, že to udělá. Zdálo se mu, že lepší bude promluvit s Theognidem, protože si myslel, že ten udělá cokoli, když mu za to někdo zaplatí. (15) Znal jsem dům a věděl jsem, že má dva vchody, a tak jsem se během jeho rozhovoru s Theognidem rozhodl, že se díky tomu pokusím zachránit. Uvažoval jsem, že jestli si mě nevšimnou,

zachráním se, a myslel jsem si, že jestli mě chytí, tak buď Damnippos přesvědčí Theognida, ať vezme peníze, a pak mě stejně pustí, anebo ho nepřesvědčí, a já tak jako tak zemřu. (16) Tak jsem si to rozmyslel a dal se na útěk, zatímco oni stáli na stráž u dveří na dvůr. Musel jsem projít třemi dveřmi. Náhodou byly všechny otevřené. Přijdu k rejdaři Archeneovi a pošlu ho do města zjistit, co je s mým bratrem. Když se vrátil, řekl, že ho Eratosthenés zatkl na ulici a odvedl do vězení. (17) S vědomím toho jsem následující den přeplul do Megar. Polemarchovi dala třicítka u ní obvyklý rozkaz vypít bolehlav ještě dřív, než mu řekli, kvůli čemu má zemřít – tak daleko měl k tomu, aby se mohl hájit před soudem. (18) Když ho vynášeli mrtvého z vězení, nedovolili vynést ho v pohřebním průvodu ani z jednoho z našich tří domů, ale najali boudu, kde ho vystavili. Měli jsme spoustu plášťů, ale žádný mu do hrobu nedali, přestože o to byli požádáni. Ale jeden přítel mu do hrobu dal plášť, další polštář a každý, co právě měl. (19) Oni od nás získali sedm set našich štítů, spoustu stříbra i zlata, bronz, šperky, nábytek a ženské šaty v množství, o kterém je ani nenapadlo, že by se ho mohli zmocnit, a také sto dvacet otroků. Z toho všeho si nejlepší nechali a zbytek přenechali státu, takové dosáhli nenasytosti a touhy po hanebně získaném majetku. Své způsoby dokázali i následujícím způsobem: Mélobios strhl Polemarchově manželce z uší zlaté náušnice, které měla na sobě, když poprvé vešla do domu. (20) Nedostalo se nám od nich ani nejmenší části majetku jako projevu lítosti. Naopak, kvůli našemu jmění se na nás provinili tolik, že by tak ostatní jednali pouze v hněvu nad velkými nespravedlnostmi vůči obci. Nic takového jsme si od státu nezasloužili:¹ zaplatili jsme mnoho vystoupení sborů, odvedli jsme mnoho mimořádných daní, chovali jsme se slušně, dělali jsme, co nám bylo nařízeno, neudělali jsme si ani jednoho nepřítele a vykoupili jsme od nepřátel mnoho Athéňanů. Odsoudili nás k tak strašným trestům, ačkoli jsme jako metoikové obci prospěli víc než oni jako občané. (21) Oni přece mnoho občanů vyhnali k nepřátelům, mnoho lidí nespravedlivě zavraždili a nechali bez pohřbu, mnoho plnoprávných občanů zbavili jejich práv a zabránili v plánované svatbě mnoha jejich dcerám. (22) Dosáhli takové opovážlivosti, že se sem přišli hájit a tvrdí, že neudělali nic zlého ani špatného! Já bych byl rád, kdyby mluvili pravdu – neměl bych z toho nejmenší prospěch. (23) Ve skutečnosti to nemůžou udělat jak kvůli obci, tak kvůli mně, protože Eratosthenés, jak jsem před chvílí řekl, zabil mého bratra, přestože ho kvůli němu nepostihlo nic špatného a neviděl, že by se nějak provinil na obci; jen ochotně posloužil

¹ ἀξίους γε ὄντας *aldina*, ἄξιως ἔχοντας *scripsit Carey*, ἀξίους ἔχοντας **X**.

svému pohrdání zákony. (24) Chci, aby předstoupil a sám promluvil, vážení porotci. Moje mínění je takovéto: mluvit i s někým jiným k jeho prospěchu považuji za bezbožné, ale mluvit třeba i s ním samým k jeho škodě za správné a zbožné. Tak pojď sem a odpověz mi na moje otázky.

(25) Odvedl's Polemarcha do vězení, nebo ne? „Ze strachu jsem udělal to, co nařídili úředníci.“ Byl's v radnici, když se o nás jednalo? „Byl.“ Souhlasil jsi s těmi, co nás nařizovali zabít, anebo's jim odporoval? „Odporoval.“ Chtěl's, abychom zemřeli, nebo abychom nezemřeli? „Abyste nezemřeli.“ Myslel sis, že se nám děje křivda, nebo že ne? „Že ano.“

(26) Takže, ty ze všech nejhorší mizero, tys tomu odporoval, abys nás zachránil, ale zatknul's ho, abys ho zabil? Tvrdíš, že když naše záchrana závisela výhradně na většině mezi vámi, odporoval's těm, co nás chtěli zabít, ale když záleželo jen na tobě, jestli Polemarcha zachráníš nebo ne, odvedl's ho do vězení? Takže chceš být považován za správného občana, protože jsi tomu návrhu – jak tvrdíš – neúspěšně odporoval, ale nepovažuješ za svou povinnost¹ dát mně a těmto lidem zadostiučinění za to, žes ho zatknul a zabil?

(27) Ostatně by se mu nemělo věřit, že to dostal rozkazem, i když je pravdivé jeho tvrzení, že tomu odporoval, Přece na něm v té záležitosti s metoiky nevymáhali důkaz věmosti! Kdo by byl méně vhodný pro to, aby dostal takový rozkaz, než ten, kdo tomu odporoval a dal svůj názor najevo? Kdo by takový rozkaz neměl poslechnout spíš než ten, kdo odporoval jejich záměrům? (28) Navíc, v případě ostatních Athéňanů je podle mě dostatečná omluva svádět vinu za minulé události na třícítku; jak byste ale mohli dovolit, aby samotná třícítka svalovala vinu sama na sebe? (29) Kdyby totiž byl v obci nějaký úřad mocnější než třícítka, který by mu nařídil nespravedlivě zabíjet lidi, mohlo by být pochopitelné, kdybyste mu odpustili; koho ale kdy potrestáte, jestli budou členové třícítky moct tvrdit, že dělali, co jim třícítka nařídila? (30) Ostatně ho nezatkl v domě, ale na ulici, když mohl zachovat jeho život i rozkazy těchto lidí, a odvedl ho do vězení. A vy jste rozhněvaní na všechny, co vstoupili do vašich domů, aby tam hledali vás nebo někoho z vašich blízkých, (31) jenže jestli se má prominout těm, kteří zabili ostatní kvůli své záchraně, bylo by správnější, abyste odpustili těmto lidem spíš než Eratosthenovi. Jim přece hrozilo nebezpečí, když nešli, kam je poslali, nebo když popřeli, že někoho zastihli. Zato Eratosthenés mohl říct, že ho nepotkal, případně že ho neviděl. Nikdo by mu nijak nemohl prokázat opak, takže i kdyby jeho nepřátelé chtěli,

¹ <δεῖν> *addidit Carey secundum Madvig.*

nemohli by ho usvědčit. (32) Kdybys byl čestný muž, Eratosthene, měl bys ty, kteří měli nespravedlivě zemřít, daleko spíš varovat než zatýkat. Jenže tvoje činy jasně dokazují, že tě události netrápily, tobě se to líbilo! (33) A tak by tito lidé měli hlasovat spíš podle činů než slov – skutky, o nichž vědí, jim poslouží jako důkaz pro to, cos tehdy říkal. Svědky těch slov totiž není možné předvést. Vždyť my jsme se nesměli nejen účastnit jejich zasedání, ale ani zůstat doma, takže oni můžou o sobě tvrdit, jak jsou ve všem skvělí, i poté, co obci způsobili všemožné pohromy. (34) Já tomu ale neodporuji: jestli chceš, souhlasím s tebou, žes byl proti tomu. Jen přemýšlím, copak bys udělal, kdybys s tím souhlasil, když tvrdíš, žes tomu odporoval, a přitom jsi zabil Polemarcha.

Tak tedy, co kdybyste náhodou byli jeho bratři nebo synové? Osvobodili byste ho? Eratosthenés totiž, vážení porotci, musí prokázat jednu ze dvou věcí: buď že Polemarcha neodvedl do vězení, nebo že to udělal oprávněně. On přiznává, že ho zatkl neoprávněně, takže vám hlasování o svém případě usnadnil. (35) Ostatně je tady mnoho občanů i cizinců, kteří chtějí zjistit, jaký máte na tyto lidi názor. První z nich – vaši spoluobčané – budou při odchodu vědět to, že buď¹ budou potrestáni za své zločiny, anebo budou moci provést, po čem touží, a pak se buď stát tyrany obce, nebo – v případě selhání – vám být rovni. Cizinci, kteří tu právě jsou, budou vědět, jestli vypovídají členy třicítky ze svých měst neoprávněně nebo oprávněně. Vždyť jestli je po zatčení propustí právě ti lidé, kteří od nich vytrpěli tolik zlého, cizinci asi dojdou k závěru, že o vás měli zbytečně velké starosti. (36) Vojevůdce, kteří zvítězili v námořní bitvě a tvrdili, že kvůli bouři nemohli z moře vytáhnout utopené lidi, jste odsoudili k smrti v přesvědčení, že je musíte potrestat, abyste učinili zadost odvaze mrtvých. Nebylo by tedy strašné, kdybyste neměli i s jejich dětmi odsoudit k nejvyšším trestům tyto lidi, kteří bez úřední moci udělali všechno pro to, abyste námořní bitvu prohráli, a kteří přiznávají, že poté, co dosáhli úřadu, nechali ze své vůle bez soudu potrestat smrtí mnoho občanů?

(37) Takže já bych řekl, vážení porotci, že obžaloba je dostatečná. Myslím si totiž, že je třeba pokračovat v žalobě až do doby, kdy je jasné, že se obžalovaný dopouštěl činů, které si zaslouží smrt, protože to je nejvyšší trest, který mu můžeme uložit. A tak nevím, proč bych měl obsáhle obžalovávat tyto muže, kteří by vlastně nebyli potrestáni, ani kdyby byli za každý svůj zločin odsouzeni ke dvěma trestům smrti. (38) On totiž nemůže udělat ani to, co

¹ ὅτι ἢ X; {ὅτι} εἰ Carey secundum Reiske (et Polak).

je v této obci obvyklé, totiž nijak se nehájit proti obžalobě, ale mluvit o jiných věcech ze svého života; tím vás lidé občas matou, když poukazují na to, že jsou stateční vojáci, že se svou triérou zajali mnoho nepřátelských lodí nebo že učinili nepřátelské obce vašimi přáteli. (39) Tak ho vybidněte, ať poukáže na to, kde zabili tolik nepřátel jako občanů, kde zajali tolik lodí, kolik jich sami vydali nepřátelům, nebo jakou pro vás získali obec, že byla tak významná jako ta vaše, kterou zotročili. (40) Nebo snad sebrali nepřátelům tolik zbraní, kolik jich odňali vám, nebo dobyli tak velké hradby, jako byly ty, které měla jejich vlast a které strhli? Ti, kteří zbořili i attické pevnůstky a kteří vám dokázali, že ani Peiraieus nezbavili hradeb proto, že to nařizovali Lakedaimoňané, ale kvůli svému přesvědčení, že tak bude jejich vláda silnější?

(41) A tak jsem se často podivil opovážlivosti lidí, kteří ho hájí, s výjimkou okamžiků, kdy chápu, že ti samí lidé, kteří spáchali všechny možné zločiny, musí taky chválit takoveto lidi.

(42) On totiž nevystoupil proti vám, lidu, teď poprvé, ale i v době čtyř set se pokusil získat vojsko pro oligarchii a spolu s Iatrokleem a dalšími lidmi, jejichž jména rozhodně nepotřebuji uvádět, opustil svou loď, přestože byl triérarchem, a dezertoval z Helléspontu. Když dorazil sem, vystupoval proti těm, kteří usilovali o demokracii. Přivedu vám svědky těchto událostí.

SVĚDKOVÉ

(43) Další část jeho života nechám stranou. Když už bylo po námořní bitvě a pohromě pro obec, ale ještě trvala demokracie, což byla doba, kdy začaly rozbroje, ustanovily takzvané hetairie pět mužů-eforů, aby získávali další občany, vedli spiklence a vystupovali proti vám, lidu. Mezi ně patřili i Eratosthenés a Kritiás. (44) Ti určili fýlám fýlarchy, rozhodovali o tom, co se má odhlasovat a kdo má zastávat jaký úřad, a měli neomezenou moc dokázat cokoli, co chtěli. Takže proti vám intrikovali nejen vnější nepřátelé, ale i tito lidé, vaši spoluobčané, abyste neodhlasovali nic správně a abyste trpěli nedostatkem mnoha věcí. (45) Dobře totiž věděli, že jinak nezískají vrch, ale dokážou to, když na tom budete špatně. Také si mysleli, že se ve snaze zažehnat stávající pohromy nebudete starat o budoucnost. (46) Že tedy byl jedním z těch eforů, na to vám poskytnu svědky, ne ty, kteří s ním tehdy spolupracovali (to bych nemohl), ale ty, kteří to slyšeli přímo od Eratosthena. (47) Kdyby měli rozum, usvědčili by je a náležitě by potrestali ty, co je učinili, jak vám škodit, a kdyby měli rozum, nepovažovali by za závazné své přísahy poškozující spoluobčany, a nepřestoupili by snadno

ty, které složili pro dobro obce. Tolik tedy vzkazují těm lidem. Zavolej mi svědky. A vy předstupte.

SVĚDKOVÉ

(48) Svědky jste slyšeli. Nakonec, po nástupu do úřadu, se Eratosthenés nepodílel na ničem správném, ale na mnoha jiných věcech. Zato kdyby byl řádný muž, zaprvé by neměl úřadovat protizákonně a dále sdělit Radě, že všechna udání jsou lživá a že Batrachos a Aischylidés nevypovídají pravdu, ale podávají žaloby vykonstruované třícítkou, určené k záhubě občanů. (49) Ostatně, vážení porotci, všichni, kteří to s vámi, lidem, mysleli špatně, svým mlčením nic neztratili – našli se totiž jiní, kteří říkali a dělali věci, nad které se obci nemohlo stát nic horšího. Jak to, že ti, co tvrdí, jak to s vámi mysleli dobře, neprokázali své smýšlení tehdy? Jak to, že nenavrhovali to nejlepší? Jak to, že neodrazovali zločince?

(50) Snad by mohl říct, že měl strach, a několika z vás to bude stačit. Pak by se neměl snažit prokázat, že se slovy stavěl proti třícítce. V opačném případě bude jasné, že jejich činnost schvaloval a měl takovou moc, že mu neudělali nic zlého, ačkoli jim odporoval. Měl se tak usilovně snažit zachránit spíš vás než Thérámena, který se proti vám mnohokrát provinil.

(51) Ale tenhle člověk považoval obec za svého soka, vaše nepřátele za své přátele. Pro oboje vám předložím mnoho důkazů, stejně jako pro to, že jejich vzájemné spory nevznikaly kvůli vašim zájmům, ale jejich vlastním, aby se rozhodlo, kteří z nich budou moct takto jednat a vládnout obci. (52) Vždyť kdyby se svářili kvůli svým obětem, jakou lepší příležitost by úředník měl k prokázání svého správného smýšlení, než když Thrasybúlos obsadil Fýlu? Jenže Eratosthenés místo toho, aby lidem na Fýle slíbil nebo pro ně udělal něco dobrého, šel se svými kolegy na Salamínu a do Eleusíny, dal odvést do vězení tři sta občanů a všechny při jediném hlasování odsoudil k smrti.

(53) Když jsme dorazili do Peiraiea, docházelo ke zmatkům, začaly se vést rozhovory o smíru a obě strany měly velké naděje, že to dopadne podle jejich přání. Strana z Peiraiea, která zvítězila, nechala ty druhé ustoupit. (54) Ti, co se vrátili do města, vyhnali členy třícítky kromě Feidóna a Eratosthena a vybrali si za úředníky jejich nejhrolivější odpůrce. Byli přesvědčeni, že nepřátelé třícítky budou samozřejmě přátelé lidí v Peiraieu. (55) Byli mezi nimi Feidón, Hippoklés, Epicharés z Lampter a další, kteří dělali dojem, že jsou největší odpůrci Charikleá, Kritii a jejich hetairie. Když ti se dostali k moci, zapříčinili lidem z města ještě daleko horší sváry a boje s těmi z Peiraiea. (56) Tím také nade vši pochybnost prokázali,

že se členové třicítky mezi sebou nesvářili kvůli straně v Peiraieiu nebo kvůli nespravedlivě zabítým, že je netrápili mrtví ani ti, kteří zemřít měli, jen ti, kteří se stali mocnějšími nebo zbohatli rychleji než oni. (57) Jakmile se totiž zmocnili vlády, začali vést válku proti oběma stranám: třicítce, která způsobila všechno to zlo, i proti vám, kteří jste jím vším trpěli. A přitom bylo všem jasné, že pokud byla třicítka poslána do vyhnanství právem, vy neprávem, a jestli vy oprávněně, oni neoprávněně. Nebyli přece vyhnáni z města kvůli žádným jiným činům než těmhle. (58) Lidé by tedy měli být velmi rozhněvaní, že se Feidón, zvolený, aby vás usmířil a přivedl zpět z vyhnanství, podílel na stejné činnosti jako Eratosthenés a že měl stejný záměr jako on: byl připraven vaším prostřednictvím uškodit lidem mocnějším než oni, ale nechtěl vám, nespravedlivě poslaným do vyhnanství, vydat obec. Místo toho šel k Lakedaimoňanům a snažil se je přesvědčit, ať sem přitáhnou. Lživě tvrdil, že město ovládnou Boioťané, a jiné věci, o kterých si myslel, že je nejspíš přesvědčí. (59) Když toho ale nemohl dosáhnout, ať už proto, že jim bránily náboženské ohledy, nebo proto, že zkrátka nechtěli, vypůjčil si sto talentů, aby měl za co najmout žoldnéře, a vyžádal si za velitele Lýsandra, největšího příznivce oligarchie a nejhoršího nepřítele obce, který nenáviděl především lidi v Peiraieiu. (60) Najali pro záhubu této obce všechny možné lidi, získali spojenectví celých měst a nakonec i Lakedaimoňanů a tolika jejich spojenců, kolik dokázali přesvědčit. Nepřipravovali se k vyjednávání, ale ke zničení naší obce, čehož by dosáhli, nebýt jistých vynikajících mužů. Potrestejte své nepřátele, a dokažte tak těmto mužům svou ochotu odměnit se jim. (61) O tom sice víte i vy sami a nevím, proč bych měl předvádět svědky, ale stejně to udělám. Já si totiž potřebuji vydechnout někteří z vás rádi poslouchají co nejvíc souhlasných zpráv.

SVĚDKOVÉ

(62) A teď abych vám co nejstručněji pověděl ještě o Thérámenovi. Prosím vás, abyste mě vyslechli pro dobro mě i obce. Snad nikoho nenapadne, že chci obžalovávat Thérámena v procesu s Eratosthenem. Zjistil jsem, že se obžalovaný hodlá obhajovat tím, že byl jeho přítelem a podílel se na stejné činnosti jako on. (63) Myslím, že kdyby se podílel na vládě s Themistokleem, určitě by předstíral, že se zasazoval o zbudování hradeb, když se hlásí i k tomu, že s Thérámenem pracoval na jejich zboření. Mně se nezdá, že by se ti dva dali srovnávat, vždyť jeden hradby postavil proti vůli Lakedaimoňanů a druhý je strhl poté, co oklamal své spoluobčany. (64) Takže to s obcí dopadlo opačně, než by se dalo čekat: Správně

by totiž měli být odsouzeni k smrti i Thérámenovi přátelé, ledaže by snad některý jednal opačně než on. Ale vidím, že ve skutečnosti se na něj odkazuje v obhajobách a že se jeho společníci snaží dosáhnout poct, jako by vám způsobil mnoho dobrého a ne ty nejhorší pohromy. (65) Zaprvé byl hlavním původcem dřívější oligarchie, protože on vás přesvědčil, ať zavedete vládu čtyř set. Stejně jednal jeho otec, jeden z *probúlů*, a samotného Thérámena členové čtyř set zvolili stratégem, protože ho považovali za svého nejbližšího spojence. (66) A dokud se mu dostávalo poct, zůstával jim věrný; ale když viděl, že Peisandros, Kallaischros a ostatní získávají větší moc než on a že vy, lid, je už nechcete poslouchat, tak kvůli závisti vůči nim a strachu z vás podpořil Aristokratovu politiku. (67) Ve snaze dosáhnout zdání, že je vám, lidu, věrný, obžaloval své nejbližší přátele Antifóna a Archeptolema a nechal je odsoudit k smrti. Dosáhl takové zlotřilosti, že jednak vás zotročil z věrnosti vůči svým přátelům a jednak zahubil své přátele, abyste ho považovali za spolehlivého. (68) Dostávalo se mu poct a nejvyššího uznání. On oznámil, že zachrání obec, a on ji zničil. Tvrdil, že má důležitý a cenný nápad; slíbil, že dojedná mír bez vydání rukojmí, stržení hradeb a předání lodí. Nikomu nechtěl říct, co za nápad to je, ale vybídl vás, ať mu věříte. (69) Na vaší záchraně, vážení Athéňané, pracovala rada z Areova pahorku, mnoho lidí Thérámenovi odporovalo a vy jste věděli, že zatímco jiní lidé zachovávají tajemství před nepřáteli, on nechce spoluobčanům sdělit, co má v úmyslu říct nepřátelům – a přes to všechno jste mu svěřili svou vlast, děti, ženy i sami sebe. (70) Jenže on nesplnil nic z toho, co slíbil. Byl tak pevně přesvědčený, že se obec musí stát malou a slabou, že vás přesvědčil, ať uděláte to, co nikdy ani nenapadlo nikoho z nepřátel ani občanů. Lakedaimoňané ho k tomu nenutili, ale on sám jim navrhl zboření hradeb Peiraiea a zrušení stávajícího státního zřízení. Dobře věděl, že pokud nepřijmete o všechny naděje, uděláte s ním krátký proces. (71) A nakonec, vážení porotci, nedovolil, aby se shromáždění konalo dřív, než se ujistil, že přišel Lýsandrem¹ pečlivě vybraný čas, a navíc povolal lodě ze Samu s Lýsandrem a ve městě tábořilo nepřátelské vojsko. (72) Až za těchto okolností a v přítomnosti Lýsandra, Filochara a Miltiada svolali shromáždění lidu, aby jednalo o státním zřízení, to aby jim žádný řečník neodporoval ani nevyhrožoval, abyste vy souhlasili s návrhy, které obci neprospívaly, a abyste odhlasovali to, co oni rozhodli. (73) Thérámenés vstal a dal vám pokyn, abyste svěřili obec třiceti mužům a přijali státní zřízení navržené Drakontidem. Vy jste i přes svou situaci

¹ ὁ π' ἐκεῖνον X, ὁ π' ἐκεῖνων Markland, quem secutus est Carey.

křičeli, že to neuděláte, protože jste poznali, že toho dne rozhodujete o otroctví a svobodě. (74) A Thérámenés řekl (vezmu vás samotné jako svědky té události, vážení porotci), že mu na vašem křiku vůbec nezáleží, protože prý ví o mnoha Athéňanech pracujících na tom samém co on a mluví v souladu s rozhodnutím Lýsandra a Lakedaimoňanů. Po něm vstal Lýsandros a kromě mnoha jiných věcí prohlásil, že vás přistihl při porušení dohody a že není otázkou vašeho státního zřízení, ale vaší záchrany, jestli přijmete to, k čemu vybízí Thérámenés. (75) Z účastníků shromáždění správní lidé poznali, že jde o spiknutí a že nemají na výběr, a tak tam buď zůstali a nic nedělali, nebo odešli pryč s vědomím toho, že neodhlasovali nic, co by obci škodilo. Nepočtení mizerové s nekalými úmysly odhlasovali, co se jim nařídilo. (76) Dostali pokyn zvolit deset lidí tajně určených¹ Thérámenem, deset dalších podle návrhu stávajících eforů a dalších deset z přítomných. Znali totiž vaši slabost a svoji sílu tak dobře, že předem věděli, co se na shromáždění odehraje. (77) To nemusíte věřit mně, ale Thérámenovi: všechno, co jsem řekl, on pronesl při obhajobě před radou, když vyčítal vyhnancům, že se mohli vrátit díky jemu, protože Lakedaimoňané na to vůbec nemysleli, a vyčítal lidem podílejícím se na vládě, že s ním tak jednají, přestože se všechno stalo tak, jak jsem popsal, a přestože jim mnohokrát dokázal své smýšlení činem a přestože se mu zavázali přísahami. (78) A oni se opovažují hlásit se k přátelství s tímto mužem, který vám způsobil tyto i jiné pohromy a potupy, malé i velké, dávno i nedávno! Přitom Thérámenés nezemřel kvůli vám, ale kvůli vlastní špatnosti, a byl po právu potrestán za oligarchie (jednu už přece zničil), jako by byl i za demokracie – vždyť vás dvakrát zotročil, byl vždycky nespokojený s tím, co právě měl, toužil po vzdálených cílech, oháněl se nejkrásnějšími hesly a stal se učitelem nejhorších zločinů!

(79) O Thérámenovi jsem tedy v obžalobě pojednal dostatečně. Nastává ta chvíle, kdy nesmíte mít ve svých myslích soucit a lítost, ale musíte potrestat Eratosthena i jeho kolegy; když jste ve válce zvítězili nad nepřáteli, nenechte se při hlasování přemocť svými odpůrci. (80) Neciňte k nim větší vděk za to, co slibují udělat, než hněv za to, co udělali. Když strojíte úklady vzdáleným členům třicítky, neosvobozujte ty přítomné, a nechraňte sami sebe hůř než osud, který tyhle lidi vydal do rukou obce.

(81) Bylo vzneseno obvinění proti Eratosthenovi i jeho přátelům, kterým svěří svou obhajobu a spolu se kterými se dopouštěl těchto zločinů. Ale obec a Eratosthenés nemají při procesu

¹ ὑπέδειξε X (*correxit manus prima*), ἀπέδειξε X (*ante correctionem*), Carey.

stejné podmínky. On sám byl totiž žalobcem i soudcem obžalovaných, zatímco my jsme teď zavedli žalobu i obhajobu. (82) Oni bez soudu zabili lidi, kteří se ničeho nedopustili, vy ale považujete za správné soudit podle zákona ty, co zničili obec a které byste za jejich zločiny proti obci neztrestali dostatečně, i kdybyste je chtěli potrestat protizákonně. Vždyť co by se jim muselo stát, aby trest odpovídal jejich zločinům? (83) Kdybyste odsoudili k smrti je i jejich děti, bylo by to snad pro nás dostatečné zadostiučinění za to, že nám tihle lidé bez soudu zabili otce, syny a bratry? Anebo kdybyste jim zabavili nemovitý majetek, stačilo by to obci, kterou oni o tolik připravili, nebo běžným lidem, kterým vyplenili domovy? (84) Jestliže byste je tedy nedokázali dostatečně potrestat, i kdybyste jim udělali všechno možné, nebylo by pro vás potupné nechat stranou jakýkoli trest, kterého se na nich někdo může domáhat?

Podle mého by se odvážil všeho ten, který se tady chce obhajovat před soudci totožnými s lidmi, kteří jsou oběťmi jeho zločinů a svědky jeho ničemnosti. Buď tolik pohrdá vámi, nebo tolik důvěřuje jiným. (85) Obě možnosti by vám měly dělat starosti, když si uvědomíte, že by členové třicítky nemohli spáchat to, čeho se dopustili, nebýt jiných lidí, kteří s nimi spolupracovali, a ani by se nepokusili sem přijít, kdyby si nemysleli, že je právě tihle lidé zachrání. Ti tady nejsou proto, že by těmhle chtěli pomoci, ale protože věří, že budou moct v budoucnu dělat, co je napadne, bez obav z toho, co provedli, jestli po zatčení necháte jít lidi, co vám způsobili nejhorší pohromy. (86) Údiv si zaslouhují i ti, co je chtějí obhajovat. Buď vás budou prosit jako šlechtí lidé a budou dokazovat, že jejich kvality převažují špatnost těchhle lidí – jak já bych si přál, aby se tak horlivě snažili o záchranu obce jako tihle o její zničení! – anebo povedou obhajobu jako vynikající řečníci a budou dokazovat, že činnost těchhle lidí byla obci užitečná. Ale nikdo z nich se nikdy nepokusil spravedlivě promluvit ve *vašem* zájmu.

(87) Pozornost si zaslouží i svědkové, kteří mluví v jejich prospěch a tím obžalovávají sami sebe. Považují vás za velice zapomnětlivé a prostoduché, když si myslí, že díky vám, lidu, se můžou beze strachu snažit zachránit členy třicítky, zatímco kvůli Eratosthenovi a jeho kolegům úředníkům bylo nebezpečné i jít v pohřebním průvodu. (88) Ostatně kdyby byli tito lidé zachráněni, mohli by znovu zničit obec, zato ti, které tihle zabili, jsou mrtví, a tak jsou mimo dosah pomsty svých nepřátel. Přátelé nevinných obětí byli také v ohrožení života; nebude tedy hrozné, že těm, kteří zničili obec, rozhodně přijde na pohřeb spousta lidí, když už se tak důkladně připravovali na jejich obhajobu? (89) Určitě považují za daleko snazší

odporovat jim poukazem na to, co jste vytrpěli, než se obhájit z toho, co oni udělali. Ale někteří říkají, že Eratosthenés způsobil nejméně špatného ze členů třicítky, a proto žádají, aby byl omilostněn. Že si zaslouží smrt za to, že se na vás provinil nejvíc ze všech ostatních Řeků, to si oni nemyslí? (90) Vy ukažte, jaký máte na ty události názor. Jestli toho člověka odsoudíte, bude jasné, že vás rozčlily; jestli ho osvobodíte, bude to vypadat, že jste jejich činnost podporovali, a nebudete moct prohlašovat, že jste dělali jen to, co vám nařídila třicítka. (91) Teď vás přece nikdo nenutí hlasovat v rozporu s vašimi názory, a tak vám radím, abyste osvobozením těchto lidí neodsoudili sami sebe. Nemyslete si, že hlasování je tajné, protože vaše smýšlení bude celé obci jasné.

(92) Než odstoupím, chci ještě připomenout pár věcí oběma stranám (lidem z města i z Peiraiea), abyste při hlasování měli na paměti pohromy, které vám tihle lidé způsobili. Tak nejdřív vy z města: uvažte, že vám tihle lidé vládli tak krutě, že jste byli nuceni vést proti svým bratrům, synům a spoluobčanům takovou válku, ve které jste byli poraženi, ale jste rovnoprávní s vítězi, zatímco kdybyste vyhráli, byli byste otroky těchto lidí. (93) Tihle svou činností získali velké majetky, vy máte kvůli občanské válce malé. Nechtěli, abyste se spolu s nimi obohatili, ale nutili vás, abyste spolu s nimi přišli o dobrou pověst. Nakonec vámi začali pohrdat natolik, že se nesnažili získat vaši věrnost podíly na ziscích, ale mysleli si, že jim budete loajální kvůli podílu na potupě. (94) Za to je teď, když máte odvalu, potrestejte, jak můžete nejpřísněji, v zájmu vás i lidí z Peiraiea. Zaprvé si uvědomte, že vám vládli ti nejhorší mizerové, a za druhé, že teď spolu s nejlepšími občany řídíte město, bojujete s nepřáteli a radíte se o záležitostech obce. Vzpomeňte si na žoldáky, které tihle lidé umístili na Akropoli, aby střežili jejich vládu a vaše otroctví. (95) Mohl bych vám toho říct ještě hodně, ale tímhle končím. A vy z Peiraiea si vzpomeňte zaprvé na zbraně, kterými jste v cizině svedli mnoho bitev a o které vás připravili ne zahraniční nepřátelé, ale tihle lidé, navíc v míru, a zadruhé na to, jak vám bylo nařízeno opustit město, které jste zdědili po svých otcích, a jak požadovali od obcí, do kterých jste uprchli, aby vás vydaly jim. (96) Za to se na ně hněvejte stejně, jako když jste byli ve vyhnanství. Vzpomeňte si i na ostatní pohromy, které vás potkaly kvůli těm, kteří násilím odvedli lidi z agory nebo z posvátných míst a zabil je, další odtrhli od dětí, rodičů a manželek, donutili je k sebevraždě a nenechali je ani slušně pohřbit, protože si mysleli, že jejich vláda je příliš silná, než aby se jim hrozila pomsta bohů. (97) Ti, kteří unikli smrti, skrze mnoho nebezpečí bloudili po mnoha městech, všude

jim nakazovali opustit město, postrádali základní potřeby, jedni nechali děti v nepřátelské vlasti, druzí v cizí zemi. Přes mnoho překážek jste došli do Peiraiea. Přes spoustu nebezpečí, která vám hrozila, jste osvědčili svou statečnost, jedny osvobodili a druhým umožnili návrat do vlasti. (98) Kdyby vám nepřálo štěstí a váš záměr by se nezdařil, uprchli byste v obavách, aby se vám nestalo totéž co dřív, a před trestem za tato vaše "provinění" by vás nezachránily ani svatyně, ani oltáře, které chrání i zločince. A vaše děti, které zůstaly tady, by tihle lidé trýznili, a ty v cizině by byly zotročeny za malé dluhy a neměly by nikoho, kdo by se o ně postaral.

(99) Ale nechci mluvit o tom, co se mohlo stát, když nedokážu ani vylíčit všechny zločiny těchto lidí. To není práce pro jednoho nebo dva žalobce, ale pro spoustu. Přesto jsem vynaložil veškeré úsilí ve jménu posvátných předmětů, které prodali, nebo svatyní, které znesvětili svým vstupem, ve jménu obce, kterou učinili malou, ve jménu doků, které zničili, a ve jménu mrtvých, které jste nemohli ochránit, dokud žili, tak jim pomozte aspoň po smrti. (100) Myslím, že se na vás dívají, že budou vědět, jak budete hlasovat, a budou přesvědčeni, že lidé hlasující pro osvobození je odsoudí k smrti a že ti, co budou hlasovat pro potrestání, je pomstí.

Končím s obžalobou. Slyšeli jste, viděli jste, zažili jste, v rukou je máte. Sudťte.

3. Komentář

3.1 ZÁSADY KOMENTÁŘE

Tento komentář je především historický, s důrazem na dějiny politicko-vojenské a právní. Stranou byla ponechána gramatika řeči; vysvětlena jsou jen výjimečně obtížná místa, o jejichž interpretaci se vedou spory (§§ 7, 19, 47, 88, 100). Posouzení značných literárních a estetických kvalit této řeči nechávám stranou, jen výjimečně odkazuji na sekundární literaturu k tomuto tématu. Upozorňuji však na Lýsiovu rétorickou strategii, mj. i poukazy na paralely některých jeho vyjádření, která tak lze identifikovat jako *loci communes*, která je třeba interpretovat s obzvláštní obezřetností. Diskuse o textu řeči byla omezena na místa: **1)** kde vysvětluji, proč se odchyliji od textu, který přijal CAREY (2007), nebo **2)** kde má navržená změna textu dopad na historické okolnosti (a to i na místech, kde se s Careym shodují). Komentované úseky jsou řazeny podle překladu, nikoli podle řeckého textu, který nebyl připojen k této práci, aby její rozsah nebyl přílišný.

3.2 KOMENTÁŘ

§§ 1-3: προοίμιον:

Pozoruhodný na tomto úvodu je především kontrast mezi řečnickovou proklamovanou nezkušeností a pečlivou výstavbou *prooimia*, splňující nejnáročnější požadavky (srov. komentář k § 3). K topice rozvinuté v tomto *prooimiu*, totiž stylizace vlastní osoby do role klidného člověka přinuceného jednat a protivníka jako opak tohoto ideálu, srov. KENNEDY (1963), str. 91, CAREY (1994b), str. 27-8 a 37, nebo BRAUW, str. 192.

§ 1: *Vážení porotci!* (ὦ ἄνδρες δικασταί): toto oslovení je podle mého dostatečným důkazem, že se proces s Eratosthenem konal před porotním soudem (v rámci *εὔθυναί*, nikoli *δικη φόνου*; srov. **1.4**, str. 29). Lýsiás takto oslovuje porotu v celém průběhu řeči s výjimkou § 69, kde jakoby na chvíli zapomněl, že probíhá soudní jednání, a oslovuje porotce, jako by zasedali na sněmu (ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι).

Nevíme, kolik bylo členů poroty a jaké bylo její složení, jen to, že jí za normálních okolností předsedali thesmothetové ([Arist.] *Ath.* 48,5; srov. RHODES (1981), str. 563-4). Podmínky při tomto procesu však nebyly ve všech ohledech standardní. Z aristotelské *Athénské ústavy* (39,6) víme, že *εὔθυναί* bývalých představitelů oligarchického režimu se

měly konat ἐν τοῖς τὰ τιμήματα παρεχόμενοις. Toto vyjádření se dá vykládat dvěma způsoby: **(1)** porotci měli právo stanovit trest (LSJ s. v. *τίμημα* 6; sic LOENING (1987), str. 48-49, k jehož názoru se připojuje BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 21, 56-7 či 94-5). Podle tohoto výkladu toto ustanovení jen potvrzovalo dřívější demokratickou praxi. **(2)** porotci museli splnit majetkovou kvalifikaci (LSJ *ibid.* 4; sic WILAMOWITZ, str. 217, FROHBERGER&THALHEIM, str. 16, LIPSIUS, str. 294, CLOCHÉ (1915), str. 268-72, MATHIEU, str. 68, FUKS, str. 202, RHODES (1981), str. 470-471, KRENTZ (1982), str. 106-107, či OSTWALD (1986), str. 499, s jistou výhradou i CARAWAN (2006), str. 66-67 s pozn. 39). Pro druhou možnost svědčí zejména fakt, že Lýsiás v této řeči nijak nezastírá své bohatství (srov. komentář k § 18), takže se zjevně neobával, že by vzbudil závist poroty, která tudíž byla zřejmě bohatší než obvykle. Majetková kvalifikace nemusela být nijak výslovně stanovena; stejný efekt by mělo, kdyby porotcům nebyl v případech *εὐθυναί* bývalých oligarchů vyplácen plat. Po skončení války se Athénám zjevně nedostávalo peněz na výplaty diet, protože soukromoprávní spory na nějakou dobu nebyly rozhodovány, srov. MACDOWELL (1971b), WHITEHEAD (2002), str. 72-84; tudíž nelze Lýsiův postup použít jako důkaz při interpretaci obratu ἐν τοῖς τὰ τιμήματα παρεχόμενοις, tím spíše, pokud by Lys. XII byla psaným pamfletem, určeným *ex hypothesi* vzdělanějším a majetnějším vrstvám. Z §§ 92-98 plyne, že byli v porotě zástupci lidí z města i z Peiraiea; nemuseli však být zastoupeni rovným dílem.

Byla-li by porota určována z majetných občanů, jasně by to zvýhodňovalo oligarchy. Další výhodou pro obžalovaného bylo, že Archínos zabránil značnému počtu Tří tisíc odejít do Eleusíny (srov. [Arist.] *Ath.* 40,1; srov. GERNET&BIZOS (1924), pozn. 1 na str. 178, LOENING (1987), str. 68-9, BEARZOT(OVÁ) (1997), pozn. 52 na str. 20) – Eratosthenés tak mohl mít mezi porotci značný počet zastánců, jak upozorňuje CLOCHÉ (1915), str. 322 s pozn. 2. Jaký vliv to mělo na Lýsiovu strategii, nejlépe vystihuje CLOCHÉ (1915), str. 73.

Působí pravděpodobně, že proces musel skončit v den, kdy byl zahájen, srov. např. [Arist.] *Ath.* 67,1, z moderní literatury MACDOWELL (2000) a WORTHINGTON (1989) a (2003), který argumentuje pro možnost, že proces mohl výjimečných případech trvat i více dní.

nebude obtížné (Οὐκ...ἄπορον): nijak neobvyklý začátek soudních řečí, pro paralely srov. EDWARDS, str. 88.

zločinů těchto lidí (αὐτοῖς...εἰργασται): Lýsiás tak hned na začátku upozorňuje, že bude v žalobě probírat nejen Eratosthenovu činnost, ale zločiny celé třicítky (srov. např. BEAR-

ZOT(OVÁ) (1997), str. 93, či EDWARDS, str. 88). Můžeme předpokládat, že u soudu s Eratosthenem byl přítomný Feidón, jediný další člen vlády třiceti, který zůstal v Athénách (srov. komentář k § 54, str. 100), takže Lýsiás může používat ukazovací *οὗτοι*, obvykle používané (v singuláru) pro označení protistrany (srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 60-1, či TODD (2007), str. 359, 449 a *passim*).

by vypršel čas (τὸν χρόνον ἐπιλιπεῖν): řečníkův čas limitovaly vodní hodiny (*κλεψύδρα*); srov. [Arist.] *Ath.* 67,2-5 a např. GERNET&BIZOS (1924), str. 160-1, pozn. 1, RHODES (1981), str. 719-28. Určit čas povolený straně při procesu (zejména tak mimořádném, jako byly Eratosthenovy *εὐθυναί*) je však podle jediné dodnes objevené *klepsydry* nemožné (pokoušejí se o to MACDOWELL (1978), str. 249-50, COOPER, str. 209, nebo AVEZZÙ, str. 112-3). WORTHINGTON (1989), str. 205, a TODD (1993), str. 130-2, navrhuje, že hlavní nebyla absolutní doba, ale to, aby protistrany měly rovné podmínky (stejnou přidělenou dobu, zajištěnou použitím stejné *klepsydry*).

§ 2: Dříve přece museli žalobci dokazovat...důvod k nepřátelství (πρότερον μὲν γὰρ ἔδει τὴν ἔχθραν τοὺς κατηγοροῦντας ἐπιδείξαι): toto vyjádření dává smysl pouze v procesu typu *εὐθυναί*, neboť při *δίκη φόνου* byl důvod nepřátelství žalobců (příbuzných oběti) jasný. Pro Lýsiovu strategii v tomto úseku srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 93-4.

οὐ μέντοι ὡς οὐκ ἔχων οἰκείας ἔχθρας: i ve veřejných žalobách bylo *de facto* povinností řečníka přesvědčit porotce, že má osobní motiv k žalobě, aby se tak vyhnul nařčení ze sýkofantie; příklady nacházíme v mnoha dochovaných obžalobách (srov. např. Lys. XIII,1; XXII,1; Dem. LIII,1; Aeschin. I,1, nebo ČERNÝ, str. 17, pozn. 2, MITCHELL(OVÁ)&RHODES, str. 24-5, ALLEN(OVÁ), str. 151-60.

K problematice sýkofantů srov. BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 39-74, MACDOWELL (1978), str. 62-6, BLEICKEN, p. 428 a 433-4, CHRIST (1992), zejm. str.338 a 342-3, TODD (1993), str. 92-4, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 98, ALLEN(OVÁ), str. 160-7, nebo ORFANOS, str. XIV-XV s pozn. 21, s odkazy na další literaturu.

jsem...rozhořčený kvůli spoustě osobních i veřejných důvodů (ὕπερ τῶν ἰδίων ἢ ὑπερ τῶν δημοσίων ὀργίζεσθαι): Lýsiás tu předesílá osnovu řeči: do § 37 se bude věnovat důvodům soukromým, poté veřejným.

§ 3: nikdy nepustil do sporu ani kvůli sobě, ani komukoli jinému (οὐτ' ἐμαυτοῦ πάποτε οὔτε ἀλλότρια πράγματα πράξας): toto vyjádření bývá vykládáno v tom smyslu, že je

Obžaloba Eratosthena nejen Lýsiovým prvním vystoupením na soudu, ale i první žalobou, kterou sepsal (pro odkazy na sekundární literaturu srov. **1.3.3**, pozn. 3 na str. 22). Podle MURPHYHO (1986), str. 111, tím Lýsiás nejen vyvrací podezření ze sýkofantie, ale také podtrhuje neobvyklost situace. LATEINER (1971), str. 17-8, AVEZZÙ (str. 113) a EDWARDS (str. 89) lépe upozorňují, že zdůrazňování vlastní nezkušenosti je *locus communis* (pro odkazy srov. DOVER (1974), str. 192, CAREY (1994b), str. 28, EDWARDS, *loc. cit.*; srov. i **1.4** s pozn. 5 na str. 31 k otázce, zda měl Lýsiás právo žalovat athénské občany). Lze se oprávněně ptát, zda porotci takováto vyjádření brali doslova. Řečník navíc sám zrazuje svou nezkušenost pečlivou výstavbou *prooimia* plného paralelismů a aliterací (jak upozorňuje pouze LATEINER (1971), str. 18, podobně jako řečník Antifóntovy *Řeči o vraždě Héróda* (Ant. V,1; srov. CAREY (1994b), str. 40); k výstavbě tohoto *prooimia* srov. GERNET&BIZOS (1924), str. 160, pozn. 1, a zejm. AVEZZÙ, str. 111-2, EDWARDS, str. 88, a TURASIEWICZ, str. 102.

mě...donutilo (ἠνάγκασμαι): pro přesvědčivý výklad této ἀνάγκη, tj. jednak závazek pomstít bratra, jednak povinnost dobrého občana, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 96.

tak stručně, jak dovedu (ὡς ἂν δύνωμαι δι' ἐλαχίστων): pro další výskyty tohoto *locus communis* srov. LAVENCY, str. 160 s pozn. 7, TURASIEWICZ, str. 109, BRAUW, str. 194.

§§ 4-5: προδιήγησις:

§ 4: Můj otec Kefalos (Οὐμὸς πατήρ Κέφαλος): Srov. RE XI, sl. 221 (Kephalos 2), DAVIES (1971) C9, str. 587-8, LGPN IIIA Κέφαλος 23, a **1.3.2**.

na Perikleův popud (ἐπείσθη μὲν ὑπὸ Περικλέους): PA 11811, RE XIX, sl. 748-90 (Perikles 1), DAVIES (1971) 118111, str. 455-60, LGPN II Περικλῆς 3. Nemyslím, že bychom na základě této zmínky mohli prohlašovat za nepochybné (jako SCHINDEL, str. 44), že byl Periklés Kefalův „zástupce“ (προστάτης; k jeho povinnostem srov. **1.4**, pozn. 6 na str. 24-5); na druhou stranu nevidím důvod pochybovat o pravdivosti Lýsiova tvrzení (na rozdíl od TODDA (2000a), str. 116, pozn. 2, nebo (2007), str. 12). Kefalos byl v Athénách pravděpodobně dobře známou postavou, takže by řečníka lež mohla připravit o značný počet hlasů, a pamfletistu o veškerou důvěryhodnost.

Můžeme-li věřit Thúkýdidovi (II,39,1), Periklés skutečně podporoval usazování cizinců v Athénách (srov. LATEINER (1971), str. 14); spíše však jde jen o přehnané zdůraznění rozdílů mezi Spartou a Athénami.

Pozornost si zaslouží, že Lýsiás na tomto místě nezmiňuje Kefalův sicilský původ, doložený biografickou tradicí (srov. **1.3.2**), zřejmě vycházející z některé Lýsiovy autobiografické řeči z doby, kdy Syrákúsy s Athénami spolupracovaly; srov. DOVER (1968), str. 41, TODD (2007), str. 7, pozn. 23. Syrákúsy byly Athénám dosud nepřátelské a vzpomínka na sicilskou katastrofu příliš živá.

jsme ostatním neškodili ani od nich netrpěli příkoří (μήτε ἄλλους ἐξαμαρτάνειν μήτε ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀδικεῖσθαι): Další konvenční vyjádření, které nevzbuzuje o nic více důvěry než podobné tvrzení o samotném Lýsiovi v § 3. Na celou rodinu je tu vztažen ideál ἀπραγμοσύνη, nevměšování se do politických záležitostí vyhrazených občanům, srov. DOVER (1974), str. 187-90 (a pro další paralely str. 203), LATEINER (1971), str. 28, WHITEHEAD (1978), str. 91, TODD (1993), str. 198, pozn. 46, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 97, a (2007), str. 132-40, zejm. str. 135. Rodina je také připodobněna k obrazu ideálního metoika vyličenému Eurípidem (*Suppl.* 891-900), srov. GAUTHIER (1972), str. 113, AVEZZÙ, str. 31-37.

§ 5: ničemná a hrabivá (πονηροὶ μὲν καὶ συκοφάνται ὄντες): přesná interpretace tohoto obratu je nejasná, byly navrženy dosti různorodé překlady a interpretace (srov. lze například upozornit, že Theognis a Peisón jsou v § 6 představeni jako typičtí sýkofanté; BONNER & SMITH(OVÁ) (1938), str. 42, navrhují, že se tu jedná o *hendiadys*; CHRIST (1992), str. 343-6, navrhuje, že třicítka zaštiťovala jako trestání sýkofantů i svou čistku metoiků a že Lýsiás tímto obratem „vrací úder“). Za nejlepší výklad považuji ten, podle něž Lýsiás obviňuje členy vlády třiceti, že vydělávali na zpronevěrách konfiskovaných majetků (srov. § 19; *sic* ROSEN-BLOOM, str. 341, s odkazy na další antické autory). Rozhodně je to vyjádření velmi ironické: Lýsiás označuje jako sýkofanty právě muže, jejichž prvním činem v úřadě byly popravy sýkofantů (srov. **1.2.4**, str. 13; srov. však Thérámenovo vyjádření zachycené v Xen. *Hell.* II,3, 22), a navíc je označuje jako *πονηροί*, což byl termín, který oligarchové běžně užívali o svých oponentech. O Lýsiově „převrácení antidemokratické terminologie“ pojednává BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 98, 104 a 106, srov. i MURPHY (1986), str. 151. Lýsiás oligarchy označuje slovem *πονηροί* soustavně (srov. §§ 75, 78, 84, 94; pro další odkazy mimo *Obžalobu Eratosthena* srov. ROSEN-BLOOM, str. 341, pozn. 77; pro přesný význam pojmu *πονηροί* srov. AVEZZÙ, str. 115, ROSEN-BLOOM, 59-60) a neomezuje se jen na toto slovo, používá např. slova *χρηστός* (§ 32), *εὖνοί* (srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 145), nebo *ἄνδρες ἀγαθοί* (§§ 75 a 94, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 212 a 237).

obec očistit...občany obrátit ke šlechtnosti (καθαρὰν ποιῆσαι τὴν πόλιν...πολίτας ἐπ' ἄρετὴν...τραπέσθαι): to skutečně mohl být deklarovaný program třicítky, nebo přinejmenším jejích radikálnějších, lakónofilských členů; srov. **1.2.4**, pozn. 2 na str. 14, Pl. *Epist.* 7,324d, MURPHY (1986), str. 112, podtrhující ironii Lýsiova vyjádření, LEHMANN, str. 37, pozn. 9, AVEZZÙ, str. 17-20, BEARZOT(OVÁ) (1977), str. 99-102; AVEZZÙ, str. 115-6.

povím, co se stalo mně, a pak, co vám (περὶ τῶν ἑμαυτοῦ πρώτον εἰπὼν καὶ περὶ τῶν ὑμετέρων): Lýsiás tu znovu předesílá osnovu řeči, srov. komentář k § 2 a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 97.

§§ 6-23: διήγησις:

Toto *narratio* se nevěnuje ani tak Polemarchově vraždě jako osudům samotného Lýsii. Tím se mu dodává na věrohodnosti, ale zato je velmi málo řečeno o provinění obžalovaného. Lýsiovo tvrzení, že Eratosthenés byl odpovědný za Polemarchovu smrt, stojí navíc na velmi chatrných základech, nevychází totiž z očitého svědectví (srov. poslední komentář k § 16), přestože je záhy Eratosthenova vina prohlášena za prokázanou (srov. komentář k § 23). Na faktické slabiny Lýsiovy argumentace upozorňuje zejména MURPHY (1989), str. 43.

§ 6: Theognis (Θεογνις): PA 6736, RE V A, sl. 1983-4 (Theognis 2), OSTWALD (1986), str. 467, LGPN II Θεογνις 4. Autor tragédií, kritizovaný pro stylistické nedostatky Aristofanem (*Ach.* 9-11 včetně σχ., *Thesm.* 170; srov. i EDWARDS, str. 91). O jeho politických aktivitách není krom členství ve třicítce (srov. i *Xen. Hell.* II,3,2) a účasti na čistce metoiků (srov. i §§ 13-15) nic známo,¹ takže není jasné, na základě čeho MURPHY (1986), str. 115, prohlašuje, že byl Eratosthenův φίλος. LENSCHAU (sl. 2363-4) ho řadil do skupiny nominované *efory*, srov. však komentář k § 76, str.131.

Peisón (Πείσων): PA 11794, RE XIX, sl. 192 (Peison), LGPN II Πείσων 1. S výjimkou zmínky v *Xen. Hell.* II,3,2 a údajů této řeči (srov. i §§ 8-13) o něm nic nevíme. LENSCHAU (sl. 2367) věřil, že byl Peisón původně Thérámenův přívrženec, který se od něj právě při této příležitosti odtrhl, vycházel však zejména z Lýsiova problematického tvrzení, že Thérámenés nominoval deset členů třicítky, srov. komentář k § 76, str.131.

¹ WALBANK, str. 81, navrhl nahradit Theognidovo jméno v seznamu tyranů Theomenem, zmíněným na nápisu týkajícího se konfiskace majetku oligarchů, proti se však oprávněně postavili NÉMETH, str. 185, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 105-6; Walbankova teorie, že Theognis nemusel být členem třicítky, aby mohl mluvit na jejich zasedání (nejspíše utajeném, srov. komentář k §§ 25 a 33), totiž neobstojí a především nevysvětlí jeho účast na čistce. NÉMETH, str. 185-6, navrhuje ztotožnit Walbankova Theomena s členem třicítky Theogenem.

na zasedání třicítka řekli (ἔλεγον ἐν τοῖς τριάκοντα): z Lýsiova textu nevyplývá, že by do věci byla zasvěcena i rada pěti set, jak tvrdí KRENTZ (1984a), str. 29-30, nebo CANFORA, str. 355. Srov. SOMMERSTEIN (1984), str. 370-1, a pozn. k § 25.

takže je tu skvělá záminka (καλλίστην οὖν εἶναι πρόφασιν): před kým se oligarchové potřebovali obhajovat? MURPHY (1986), str. 113-4, odpovídá, že nechtěli zalarmovat ostatní athénské metoiky. Ale to nesejí, protože třicítka zřejmě chtěla město „očistit“ ode všech, kteří neměli plné občanské právo (srov. komentář k § 21 k vypovězení neplnoprávných z Athén). Lýsiás konstruuje zápletku tak, že si třicítka chtěla před ostatními oligarchy, členy tří tisíc, zachovat tvář altruistických idealistů, ačkoli jim ve skutečnosti šlo pouze o peníze.

potřebuje peníze (δεισθαι χρημάτων): tuto motivaci čistky mezi metoiky udává i Xenofón (*Hell.* II,3,21), ale neudává původce tohoto návrhu (ORFANOS, str. 7, pozn. 12, mylně tvrdí, že Xenofón připisuje tento návrh Kritiovi; jako iniciátora násilných opatření Kritiu označuje i SCHWAHN, sl. 2315; je to možné, ale nedokazatelné).

Proč však vláda peníze potřebovala? Odpověď závisí na tom, jaké chronologie vlády třiceti se přidržíme. Budeme-li se řídit Xenofóntem, podle nějž se třicítka opřela o spartskou posádku prakticky okamžitě po převzetí moci, vysvětlí se potřeba peněz velmi snadno: bylo nutno platit spartské vojáky (pro námitky proti ziskuchtivosti vlády třiceti, které vznášá KRENTZ (1982), srov. komentář k § 19). Podle aristotelské *Athénské ústavy* (37,1-2) však Sparťané dorazili do Athén až dlouho po čistce mezi metoiky (srov. **1.2.4** s pozn. 1 na str. 14). Zastánci její chronologie tedy musejí hledat jiná vysvětlení, např. opozici metoiků proti vládě třiceti (*sic* KRENTZ (1982), str. 80-1 a (1984a), str. 28; některé jeho argumenty jsou vyvraceny níže, srov. komentář k § 25).

§ 7: A tak se rozhodli, že zatknou deset lidí, mezi nimi dva chudé (ἔδοξε οὖν αὐτοῖς δέκα συλλαβεῖν, τούτων δὲ δύο πένητας): antické doklady o počtu obětí se rozcházejí. Lýsiás udává nejnižší číslo. Xenofón uvádí třicet obětí (*Hell.* II,3,21: ἔδοξε δ' αὐτοῖς...τῶν μετοίκων ἓνα ἕκαστον λαβεῖν), Diodóros šedesát (XIV,5,6: τῶν μὲν ξένων τοὺς πλουσιωτάτους ἐξήκοντα κατέσφαξαν) a navíc – patrně pro sympatie, které k Thérámenovi choval jeho pramen – se o čistce zmiňuje až po procesu s Thérámenem. Srov. ENGELS, str. 131, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 108, BONNET(OVÁ)&BENNETT, str. 159).

Dříve se obecně předpokládalo, že pravdu má Lýsiás, protože neměl důvod zmenšovat zločiny třicítka, a že tedy historikové počty zveličili (*sic* např. CLOCHÉ (1915), 40,

nebo KRENTZ (1982), str. 80-1, (1984a), str. 30, či (1995), str. 129. Srov. i MERIANI, str. 152, pozn. 16 a 17 s odkazy na další literaturu). Dokonce se objevil návrh emendovat Lýsiův text na *τριάκοντα συλλαβεῖν, τούτων δὲ πέντε πένητας* (sic MERIANI, str. 151-7; ve prospěch této opravy mluví fakt, že v Lys. XXV,14 je text zjevně porušen a místo *οἱ δὲ* je nutno číst, jak navrhl Markland, *οἱ λ'* (tj. 30); srov. MERIANI, str. 154, CAREY (2007), str. 239, ale níže snad prokáží, že tato emendace není nutná; pro zachování Lýsiova textu se kromě všech editorů vyslovuje i LAPINI, str.169, pozn. 1). MUNRO (1938b), str. 159, navrhl, že třicítka byla rozdělena do tří výkonných výborů po deseti (k jeho teorii srov. komentář k § 76, str. 128-9).

Jinou možností je, že došlo k několika etapám čistek, přičemž Lýsiás zachycuje jen první z nich, zatímco Xenofón o součtu všech obětí z řad metoiků a Diodóros buď přehání, nebo udává součet všech padlých *cizinců* (používá výraz *ξένοι*, nikoli *μέτοικοι*); sic FROHBERGER&THALHEIM, str. 25, pozn. *ad loc.*, AVEZZÙ, str. 118, pozn. *ad loc.*, nebo EDWARDS, str. 92. Byla-li by tato teorie pravdivá, Lýsiás a Polemarchos museli být v první vlně obětí (protože jinak by pravděpodobně uprchli), a Lýsiás tedy nemusel znát celkový počet obětí (nepříliš přesvědčivé protiargumenty uvádí MEDIANI, str. 152-3). BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 108, navrhl, že Thérámenův odpor byl v první fázi úspěšný a vedl ke snížení počtu obětí ze třiceti na deset, ale poté následovaly další čistky, které vedly až k počtu šedesáti metoiků, to však nezní přesvědčivě.

Lýsiovo tvrzení, že obětí bylo deset, by dobře vysvětlilo, proč členové třicítky operovali ve skupinách (srov. druhý komentář k § 12). Naneštěstí není zcela důvěryhodné. Je totiž stěžejní pro jeho argument v § 27, kde předpokládá, že Eratosthenés nemusel být jedním z těch, kteří měli odvést do vězení jednoho metoika. Ani na Xenofóntův údaj se však nelze spolehnout, protože na tomto bodu závisí jeho údaj, že se na čistce musel podílet i Thérámenés, byť si na rozdíl od ostatních mohl vybrat svou oběť (*Hell.* II,3,22). Tudíž musí zůstat počet obětí této vlny represí nejistý.

Důvody, proč byl jako oběť vybrán právě Lýsiás, dobře shrnuje LATEINER (1971), str. 25-6.

jako by v něčem jiném jednali slušně (*ὥσπερ τι τῶν ἄλλων εὐλόγως πεποιηκότες*): toto místo někteří vykladači a překladatelé, kteří chápali *τι τῶν ἄλλων* v dosti nepravděpodobném smyslu (*πάντα*) *τὰ ἄλλα*, chápali jako pokračování výmluvy třiceti (sic ČERNÝ, str. 8, FROHBERGER&THALHEIM, str. 25, GERNET&BIZOS (1924), str. 161, kteří navíc odstraňují z

textu *εὐλόγως πεποιηκότες* po vzoru Desrousseauxe). Další nepravděpodobný výklad nabídl EDWARDS (str. 92), který doplňuje *ἀπελογήσαντο ἄν* a vykládá „jak (by se mohli bránit), kdyby v čemkoli jednali rozumně.“ Byly dokonce navrženy opravy textu (srov. LAPINI; přístup tohoto badatele však působí poněkud rozporuplně, neboť nejprve (str. 169-70) obhájí dochovaný text, ale poté (str. 170-1) navrhuje opravu na *περὶ τῶν ἄλλων* a nakonec dokonce vyjadřuje podporu Canforově konjektuře *εὐλογίστως*). Podle mého názoru jde o ironizující komentář samotného Lýsiai (*sic* překládá TODD (2000a), str. 117).

§ 8: *Pak si rozdělili domy a šli* (διαλαβόντες δὲ τὰς οἰκίας): z Xenofóna (*Hell.* II,3,22) se dá vyvodit, že si členové třicítky (kromě Thérámena) své oběti zřejmě vylosovali z nějakého seznamu.

***jsem se věnoval hostům* (ξένους ἐστιῶντα):** rozhodně nejde o mimoděčný projev spokojeného života pod vládou třiceti, jak tvrdí LATEINER (1971), str. 31; je to detail zdůrazňující bezbožnost třicítky, která se neohlížela ani na posvátné prostředí hostin pod ochranou *Dia Xenia* (srov. i Xen. *Hell.* II,4,14: *δειπνοῦντες συνελαμβανόμεθα*); tvrzení Dem. XXII,52 a XXIV,164, že třicítka nezatýkala v domech, je zjevně nesmyslné (*sic* např. WOOTEN, str. 30-1, ORFANOS, str. 8-9, pozn. 14), byť se ho snaží bránit např. AVEZZÙ, str. 124, pozn. 33).

***do dílny* (εἰς τὸ ἐργαστήριον):** srov. komentář k § 19, str. 65.

§ 10: *Když odpřísáhnul na smrt* (ἐπειδὴ δὲ ὤμοσεν, ἐξώλειαν...ἐπαρώμενος): nejslavnější forma přísahy, používaná primárně při *diómosii*, tedy přísaze, kterou musely v hrdelních přích složit strany i jejich svědkové (kteří v jiných typech sporů přísahy neskládali), srov. Ant. V,11 a VI,6; Dem. XXIII,67-68; Aesch. II,87, z moderní literatury BONNER & SMITH(OVÁ) (1938), str. 165-72, MACDOWELL (1963), str. 92-3, EDWARDS, str. 92, TODD (1990b), str. 36, a (2007), str. 370-1, nebo PHILLIPS, str. 84; pro další příklady použití této přísahy v oficiálním kontextu srov. např. And. I,98 a 126; Dem. XXIV,151. V Lýsiově situaci ovšem chyběly obětiny, na něž se jinak přísahalo.

§ 11: *neobsahovala jen sumu, se kterou souhlasil* (ὄσον ὠμολόγησα εἶχεν): je pozoruhodné, jak velké jmění v hotovosti Lýsiás měl (srov. předposlední komentář k tomuto odstavci). Z podpory, kterou ve vyhnanství poskytoval demokratům (srov. **1.3.4**, pozn. 4 na str. 22-3), je jasné, že měl mnoho dalšího majetku deponováno v cizině. Zdá se tedy, že příliš nepřeháněl, když o sobě později napsal, že býval nejbohatším metoikem v Athénách. Je však třeba upozornit na možnost, že Lýsiás neměl právo vlastnit v Attice nemovitosti (srov.

komentář k § 18), takže je možné, že (narozdíl od mnoha athénských občanů) nemohl mít většinu majetku vázanu v půdě (srov. HARRISON, str. 237, WHITEHEAD (1977), str. 70-1, TODD (1993), str. 199). DAVIES (2007), str. 355-6, zdůrazňuje vysokou úroveň thesaurisace mincí v celém Řecku, v soukromých, chrámových i státních pokladech. Lze upozornit na nespolehlivost tehdejších bank (*sic* TODD (2000a) v pozn. 5 na str. 118); zajímavější je postřeh, že nemáme doloženo, že by athénské banky vyplácely svým deponentům úroky (srov. TODD (1993), str. 250-1, a DAVIES (2007), str. 360, s odkazy na další literaturu).

čtyři sta kyzických (τετρακοσίους κυζικηνοῦς): kyzické statéry, mince z éléktra o váze zhruba 16 g, byly zřejmě mezi bohatými obyvateli Athén oblíbeným depozitním platidlem (srov. Lys. XXXII,7). Jeden z nich podle Démosthena (XXXIV,24) odpovídal v polovině 4. století 28 drachmám (srov. EDWARDS, str. 92, ORFANOS, str. 10, pozn. 16).

sto perských zlatáků (ἑκατὸν δαρεικῶν): dáreikos byla perská mince oválného nebo fazolovitého tvaru o váze asi 8,5g z kvalitního zlata v hodnotě zhruba 25 drachem (Badatelé se neshodují, ale většina uvádí s různou mírou pochyb tuto sumu: *sic* GERNET&BIZOS, str. 162, pozn. 2, ORFANOS, str. 10, pozn. 16, 25 drachem; STUMPF, AVEZZÙ, str. 119, a EDWARDS, str. 92, uvádějí asi 20 drachem).¹ Jejich používání v Athénách dokládá i Ar. *Eccl.* 602. Celková hodnota Lýsiovi zabavených mincí tedy byla zhruba $3 \times 6,000 + 400 \times 28 + 100 \times 25 = 18,000 + 11,200 + 2,500 = 31,700$ drachem, tj. přes pět talentů.

stříbrné misky (φιάλας): φιάλη byla plochá miska, používaná při úlitbách vína; většinou byly vyráběny z bronzu nebo drahých kovů, takže byly známkou bohatství (Dem. XXII,75); srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 26, LUSCHEY.

§ 12: Mélobios (Μηλόβιος): PA 10102, RE XVI, sl. 559 (Melobios), RHODES (1981), str. 370, OSTWALD (1986), str. 460-1, LGPN II Μηλόβιος 1. Jako člen třicítky je zmíněn i v jiných pramenech (Xen. *Hell.* II,3,2, Hyp. fr. 61 Jensen). Je možné, že byl totožný s prvním řečníkem na shromáždění na Kolónu, jež vedlo k ustavení vlády čtyř set ([Arist.] *Ath.* 29,1; komentář k § 65, str. 112-3; pro identifikaci se vyslovují HCT V, str. 212, RHODES (1981), str. 370, OSTWALD (1986), str. 369, i NÉMETH, str. 189; na Kolónu však mohl promluvit i Mélobios, který padl v bitvě roku 409 (LGPN II Μηλόβιος 2, srov. IG I³ 1191,270). Je pozoruhodné, že tento Mélobios řečnil ještě před Pýthodórem (PA 12412, RE Pythodoros 6, HCT V, str. 213,

¹ Nedostupným mi zůstal článek R. Bogaerta *Le cours du statère de Cyzique à Athènes aux Ve et IVe siècles avant J.-C.: État de la question*, Revue Belge de Numismatique 123 (1977), 17-39.

OSTWALD (1986), zejm. str. 369, LGPN II Πυθόδωρος 40, ztotožnitelný s číslem 10), který navrhl svěřit vládu čtyřem stům. O přesném obsahu a významu Mélobiovy řeči lze jen spekulovat, jako AVEZZÙ, str. 119, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 109.).

Mnésitheidés (Μνησιθειδης): PA 10277, RE XV, sl. 2281 (Mnesitheides 2), LGPN II Μνησιθειδης 2. Kromě toho, že byl členem třicítky (Xen. Hell. II,3,2), o něm nic nevíme (LENSCHAU, sl. 2367, prohlásil Mélobia s Mnésitheidem za bývalé Thérámenovy spojence, srov. však komentář k § 76, str. 131).

Je zajímavé, že členové třicítky operovali ve skupinách, snad tříčlenných (jednu by pak tvořili Peisón, Mélobios a Mnésitheidés), což by podporovalo Lýsiovu versi počtu obětí této čistky (srov. komentář k § 7), ovšem podrývalo jeho argument v § 26 (srov. komentář k tomuto místu).

k mému bratrovi (εἰς τὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἐμοῦ): víme jistě, že Kefalos bydlel v Peiraieu (Pl. Rep. I,328c), a je skoro nepochybné, že Lýsiás nežil v Athénách (Pl. Phaedr. 227b), působí tedy pravděpodobně, že bydlel v otcově domě. Kde bydlel Polemarchos, není jasné. V § 16 se dozvídáme, že Lýsiás poslal Archenea do města, aby zjistil, co se stalo s Polemarchem. To nemusí znamenat, že Polemarchos bydlel v Athénách (jak byl přesvědčen BLASS (1887), str. 346). Je totiž možné, že byl u někoho na večeři (sic DOVER (1968), str. 30); ve prospěch této teorie mluví fakt, že Lýsiás hosty měl, srov. § 8 s komentářem, a Eratosthenés Polemarcha zastihl na ulici, srov. § 16. DOVER (loc. cit.) navrhuje i druhou možnost, totiž že Lýsiás předvídal, že byl Polemarchos zatčen a odvečen do Athén, nepůsobí pravděpodobně. Lýsiás Archenea poslal do Athén proto, že potřeboval zjistit, co se s jeho bratrem stalo, ne proto, že by to věděl a chtěl mu pomoci k útěku – ihned totiž odplul do Megar (§ 17).

k Damnippovi (εἰς Δαμνίππου): LGPN II Δάμνιππος 1. Víme o něm jen tolik, že byl Lýsiovým přítelem (§ 14); zjevně však požíval i důvěry třicítky (srov. GERNET&BIZOS (1924), str. 162, pozn. 4). Vůbec není jasné, proč se oběti shromažďovaly v jeho domě. Je dokonce možné, že zastával nějaký úřad, mohl být např. jedním z deseti správců Peiraiea (srov. předchozí poznámku; Damnippův dům však mohl stát i v Athénách) nebo členem sboru jedenácti. AVEZZÙ, str. 119, spekuluje, že byl Damnippos bohatým cizincem, což se nezdá příliš pravděpodobné; proč by třicítká shromažďovala své zamýšlené oběti v domě cizince?

§ 13: *řekl mi, abych mlčel a nebál se, že prý tam přijde* (σιγᾶν μοι παρεκελεύετο καὶ θαρραῖν, ὡς ἦξων ἐκεῖσε): fakt, že o Peisónovi již není řeč, zdánlivě potvrzuje dříve vzbuzený dojem, že neměl v úmyslu svůj slib dodržet.

Theognida (Θέογνιν): srov. komentář k § 6.

§ 15: *dva vchody* (ἀμφίθυρος): archeologické doklady z Athén dosvědčují, že dům se dveřmi do dvou ulic byl něčím neobvyklým, co si zasloužilo výslovné zdůraznění; srov. AVEZZÙ, str. 118, a REDEN(OVÁ), str. 399-401, s odkazy na další literaturu, či TODD (2007), str. 54.

§ 16: *třemi dveřmi* (τριῶν δὲ θυρῶν οὐσῶν): není zcela jasné, jaká tři dveře má Lýsiás na mysli. Jistě šlo o dveře místnosti, v níž se nacházel, a zadní dveře na ulici, ale které musel projít mezi těmito dvěma, nevíme. FROHBERGER&THALHEIM, str. 28, věří, že šlo dveře mezi předním a zadním traktem domu, ale pro takovéto dělení domu není příliš mnoho dokladů. EDWARDS, str. 93-4, upozorňuje (s odkazy na další literaturu), že mužská a ženská část domu nebyla podle archeologických výzkumů nijak fyzicky oddělena; srov. i TODD (2007), str. 55 a 98.

k rejdaři Archeneovi (εἰς Ἀρχένεω τοῦ ναυκλήρου): PA 2362, LGPN II Ἀρχένεως 3. Není o něm nic dalšího známo; jelikož není identifikován otcovým jménem ani démotikem, ale profesí, působí pravděpodobně, že byl metoikem. Nasvědčovalo by tomu i jeho povolání. *Ναύκληρος* byl muž, který vlastnil obchodní loď a pronajímal ji obchodníkům (ἔμποροι); i když mohl sám obchody realizovat, zřídka kdy převážel (a případně prodával) vlastní komody; pokud se sám účastnil obchodních cest, přenechával řízení lodi odborníkovi (κυβερνήτης). Srov. FINKELSTEIN, především str.334-5. Je jen přirozené, že žil v Peiraieu (jak dokazuje fakt, že ho Lýsiás musel poslat εἰς ἄστυ); srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 110, TODD (2000a), str. 119, pozn. 8.

Eratosthenés (Ἐρατοσθένης): srov. PA 5035, RE VI, sl. 357-8 (Eratosthenes 1), DAVIES (1971) 5035 (str. 184-5), OSTWALD (1986), str. 467-8, LGPN II Ἐρατοσθένης 4. Je zmíněn jako člen třiceti, srov. Xen. *Hell.* II,3,2; k jeho působení v době čtyř set srov. komentář k § 42, zejm. str. 86-7.

Protože bylo toto jméno v Attice velmi vzácné (LGPN II uvádí jen čtyři nositele tohoto jména, z toho dva v 1. stol. př.n.l.), vyvstává otázka vztahu obžalovaného se stejnojmenným cizoložníkem, jehož zabil mluvčí Lýsiovy *Obhajoby z vraždy Eratosthena* (Lys. I). Pokud je

mi známo, jako první ztotožnil oba muže KIRCHNER (1909), sl. 358; srov. (1911), str. 332 (PA 5035). K jeho názoru se nedávno přihlásil AVERY (1991), proti tomu se však s přesvědčivými argumenty postavili DAVIES (1971), str. 184-5, WHITEHEAD (1980), str. 210, KRENTZ (1982), str. 52-3, NÉMETH, str. 185, AVEZZÙ, str. 128-9, KAPPARIS, *passim*, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 140, a TODD (2007), str. 59-60. I v LGPN II jsou oba Eratosthenové pojednání odděleně. Je pravděpodobné, že byli oba Eratosthenové příbuzní (*sic* např. DAVIES (1971), str. 185, KRENTZ (1982), str. 53). Uvažovalo se o tom, že cizoložník byl oligarchův synovec nebo vnuk (srov. např. KAPPARIS, str. 364, TODD (2007), str. 59); podle mého názoru by mohl být i jeho bratracem, pokud bychom předpokládali, že Lýsiova *Obhajoba z vraždy Eratosthena* byla pronesena před rokem 404 (tuto možnost letmo zmínil AVERY (1991), str. 384, pozn. 19). V inkriminované řeči totiž nenacházíme ani zmínku o vládě třiceti, kterou by se přitom obhajoba mohla snadno zaštitit. TODD (2007), str. 60, nepřilíš přesvědčivě navrhuje, že obhajobě více záleželo na zdůraznění toho, že nešlo o předem připravenou vraždu. Posunout řeč před rok 404 by mlčení vysvětlilo snáze; identita obou mužů by pak samozřejmě vyloučena.

Pokud by tato teorie byla správná, je nasnadě otázka, zda by pak Eratosthenés nechtěl zatknout spíše Lýsiu než Polemarcha; ale zdá se, že si třicítka své oběti vylosovala, srov. pozn. k § 7.

Je tu pochopitelně i možnost, že je Lýsiova *Obhajoba z vraždy Eratosthena* je pouze rétorické cvičení, což navrhl PORTER, upozorňující zejména na početné shody prvků této řeči s topikou cizoložství v komediích); to však nelze ani vyvrátit, ani potvrdit, srov. TODD (2007), str. 56-7.

odvedl do vězení (εἰς τὸ δεσμωτήριον ἀπαγάγοι): Je třeba zdůraznit, že Lýsiás neprohlašuje Archenea za očitého svědka události (*sic* KRENTZ (1984a), str. 25, AVEZZÙ, str. 119, či ORFANOS, str. 12-3, pozn. 20). Eratosthenés ale tento průběh událostí v § 25 nezpochybňuje, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 111.

BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 110, a TODD (2000a), str. 119, pozn. 9, poukazují na fakt, že použité sloveso naznačuje použití procedury ἀπαγωγή. Její průběh v demokratických podmínkách byl následující: obžalovaný byl předveden před úředníky, kteří ho (v případě, že přiznal vinu) byli oprávněni odsoudit k smrti bez zásahu lidového soudu, k němuž se však obžalovaný vždy mohl odvolat. Srov. LIPSIUS, str. 317-31, HANSEN (1976), MACDOWELL (1978), str. 120-3, TODD (1993), str. 117-8. Jelikož za vlády třiceti porotní soudy s největší

pravděpodobností nefungovaly, musela být většina zločinců odsouzena v tomto typu procesu. K výkonu práva za vlády třiceti srov. BONNER&SMITH(OVÁ) (1930), str. 327-34. Pro vztah „čistky“ metoiků se zákonem dávajícím třicítce právo nad životem a smrtí všech mimo seznam tří tisíc plnoprávných občanů srov. čtvrtý komentář k § 17.

Kde se athénské *δεσμοκτήριον* nacházelo, není zcela jasné; Navrženou identifikaci s budovou jihozápadně od agory přesvědčivě zpochybňuje KRENTZ (1995), str. 142, kde je též odkaz na další literaturu.

§ 17: *jsem...přeplul do Megar (διέπλευσα Μέγαροῦ)*: proč Lýsiás odplul právě do Megar, není zcela jasné. Nejpravděpodobnější je, že zamířil do nejsnáze dosažitelného města, které bylo třicítce nepřátelské a přijímalo uprchlíky z Athén (srov. komentář k § 95). O vnitřní politice v Megarách víme příliš málo na to, abychom mohli tvrdit cokoli o jejích demokratických tendencích, jak činí BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 111. Nelze vyloučit možnost, že Lýsiova rodina měla nějaký majetek či obchodní aktivity i v Megarách (zřejmě ne zbrojařskou dílnu, jelikož Megara bojovala na straně Peloponnesanů).

O průběhu Lýsiova vyhnanství nevíme prakticky nic kromě toho, jak významnou pomoc poskytl Thrasybúlovým spolubojovníkům (srov. **1.3.4**, pozn. 4 na str. 22-3).

Polemarchovi (Πολεμάρχῳ): RE XXI, sl. 1255-6 (Polemarchos 1), LGPN IIIA Πολέμαρχος 43. Fakt, že se jméno Lýsiova bratra (zmíněného již v § 3, 12 a 16) objevuje poprvé až zde, může být důkazem toho, že byla rodina v Athénách obecně známá.

obvyklý rozkaz vypít bolehlav (εἰθισμένον παρὰγγελημα, πίνειν κώνειον): jediným dalším nám známým člověkem popraveným za vlády třiceti prostřednictvím bolehlavu je Thérámenés (Xen. *Hell.* II,3,56), ale tento trest jistě byl častější (jinak by nedával smysl Lys. XVIII,24-5; srov. i § 96 a And. III,10).

Není jasné, na základě čeho se rozhodovalo mezi popravou bolehlavem a zjevně krutější metodou zvanou *ἀποτυμπανισμός* (k průběhu *apotympanismu* srov. TODD (2000b), str. 34-5, a k dosavadním teoriím str. 43-4). K problematice provádění poprav v Athénách srov. dále MACDOWELL (1978), str. 254-5, TODD (1993), str. 141, ALLEN(OVÁ), str. 232-7.

K účinkům otravy bolehlavem (Pl. *Phd.* 117e-118a vynechává esteticky nevhodné aspekty) srov. KRENTZ (1995), str. 138-9 s odkazy na další literaturu.

daleko měl k tomu, aby se mohl hájit před soudem (πολλοῦ ἐδέησε κριθῆναι): je otázka, měl-li metoik začátkem vlády třiceti právo na soudní proces. Kromě Lýsiova vyjádření, jehož

spolehlivost je problematická, pro to nemáme důkaz; víme o jediném podobném případě, totiž odsouzení Hippia z Thasu a Xenofóna z Kúria radou pěti set (Lys. XIII,54). Odkaz BEARZOT(OVÉ) (1997), str. 120, na proces s demokraticky smýšlejícími odpůrci Thérámena a Agoratem (srov. komentář k § 70, str. 124, bod 2), je mylný, jelikož si Agoratos od roku 410/09 (zřejmě oprávněně) nárokoval athénské občanství (srov. IG I³ 102, Lys. XIII, 73, M. J. OSBORNE (1981), str. 28-30 a (1982), str. 16-21).

Xenofón a Hippiaás nemuseli být metoiky, mohli být prostými cizinci, takže nejde o přesný precedens Polemarchova případu. Víme, že později třicítka vydala zákon dávající jí neomezenou moc nad životem a smrtí všech mimo seznam tří tisíc (mohla např. převzít funkci thesmothetů v procesu typu ἀπαγωγή, přičemž by zrušila možnost odvolání k lidovému soudu; srov. čtvrtý komentář k § 16). Tento zákon byl v platnosti během procesu s Thérámenem (Xen. Hell. II,3,51), ale nelze zjistit, zda byl vyhlášen před zatčením Polemarcha, nebo až později. V prvním případě by Lýsiás mohl spoléhat, že členové poroty jeho živému tvrzení uvěří, protože v pozdější fázi vlády třiceti jistě docházelo k popravám metoiků bez soudního procesu, což mohlo athénské občany zmýlit (podobně, byť méně detailně, argumentuje KRENTZ (1984a), str. 27-8). V druhém případě by bylo ilegální popravít Polemarcha bez soudu, je ale také představitelné, že třicítka zinscenovala proces před radou, při němž její členové plnili roli prytanů a kontrolovali, jak jednotliví radní hlasovali (pro tento postup srov. Lys. XIII,37, CLOCHÉ (1924), str. 418, MUNRO (1938b), str. 162, či SCHWAHN, sl. 2314; k pozici rady pěti set za vlády třiceti srov. CLOCHÉ (1924), str. 417-21, a DORJAHN (1932), *passim*, který však jejím členům připisuje příliš umírněné názory); není však jasné, z čeho by v tomto případě byly oběti obviněny. Celkově se zdá pravděpodobnější, že zákon již v platnosti byl a Polemarcha odsoudila třicítka v procesu typu ἀπαγωγή bez možnosti odvolání.

§ 18: nedovolili vynést ho v pohřebním průvodu (<ἐξ> οὐδεμιᾶς εἴασαν ἐξενεχθῆναι): při tom by mohlo dojít k nepokojům, takže vláda měla dobrý důvod ho zakázat; srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 112, EDWARDS, str. 94, ORFANOS, str.73-4, pozn. 20.

z našich tří domů (τριῶν ἡμῖν οἰκιῶν οὐσῶν): fakt, že Lýsiás a Polemarchos měli v Athénách domy a dílnu, nedokazuje, že své domy skutečně vlastnili a že tudíž měli privilegium ἔγκτησις; oba bratři mít domy v dlouhodobém pronájmu. První názor zastávali např. JEBB, str.145, HARRISON, str. 237-8, pozn. 3, či ORFANOS, str.14-5, pozn. 24. Opačného názoru byli

např. REINACH, str. 444-5, MATHIEU, str. 96, pozn. 4, KOLBE, str. 247-8, WHITEHEAD (1977), str. 12, LOENING (1981), str. 283-4, AVEZZÙ, str. 120, nebo TODD (2007), str. 15-6, pozn. 58). Otázku nerozřeší ani slova z *Řeči proti Hippothersovi* (Lys. fr.165 Carey, I,43-44): οὗτος οὐτε γῆν [οὔ]τ' οἰκίαν κεκτημένος. Není totiž jisté, že se v této větě jedná o Lýsiu (srov. GERNET & BIZOS (1926), str. 253, pozn. 1, LATEINER (1971), str. 52, SAKURAI, str. 177, TODD (2000a), pozn. 8 na str. 370). Je tu možnost, že Lýsiovi a Polemarchovi byla ἔγκλησις udělena jako kompenzace za jejich vyhnání z Thúrií za proathénské postoje (sic např. BLASS (1887), str. 347, KOLBE, str. 247-248), ale to zůstává spekulací (nepřesvědčuje mne návrh LATEINERA (1971), str. 15, že Lýsiův návrat do Athén za vlády čtyř set zastínil jeho vyhnání z Thúrií kvůli sympatiím k Athénám).

K pronájmu v Athénách obecně srov. MACDOWELL (1978), str. 140-142, R. OSBORNE (1988), str. 281-92 a 304-19.

najali boudu, kde ho vystavili (κλεισίον μισθωσάμενοι προὔθεντο αὐτόν): jednodenní vystavení těla mrtvého (πρόθεσις) byla první fáze pohřebních rituálů. Mrtvý byl oblečen do svých nejlepších šatů, vystaven na márách a jeho ženské příbuzné (případně i jiné ženy, ale pouze starší šedesáti let, srov. [Dem.] XLIII,62) uctívaly jeho památku žalozpěvy (θρήνοι), zatímco ho navštěvovali příbuzní a přátelé a věnovali mu dárky. Za svítání následujícího dne se konal pohřební průvod k jeho rodinné hrobce, do níž byl po spálení uložen (srov. MACDOWELL (1978), str. 109, GARLAND, str. 3-7, ALEXIOU, str. 5-7, 14-23, AVEZZÙ, str. 121, nebo ORFANOS, str. 73, pozn. 20.). O tyto pocty nebyli připraveni ani popravení zločinci s výjimkou pachatelů zločinů, které byly vnímány jako obzvlášť závažné; takovým zločincům byl odepřen pohřeb v Attice, srov. obecně TODD (1993), str. 141, pozn. 21, ALLEN(OVÁ), str. 241. Pohřeb byl odepřen (1) vlastizrádcům (např. vůdcům vlády čtyř set, tj. Antifóntovi, Archeptolemovi (srov. komentář k § 67, str. 115-6) i Frýnichovi, který byl v době procesu již mrtev, takže byly po jeho odsouzení za hranice vyvrženy jeho ostatky (srov. Lyc. I,112-115; [Plut.] *Mor.* 834a-b, MACDOWELL (1963), str. 139, JAMESON, pozn. 34 na str. 552, OSTWALD (1986), str. 402-3, BAUMAN, str. 68-9); (2) zlodějům chrámového majetku (srov. Xen. *Hell.* I,7,22, PARKER, str. 45 a 170, MACDOWELL (1978), str. 176-7 a 255-6, OSTWALD (1986), str. 440), a možná i (3) vrahům (srov. Dem. XXIV,7, kde ale mluvčí asi chce vzbudit soucit lží). Z příkladu Sókrata, za nějž pohřební obřady provedl Kritón (Pl. *Phd.* 115c-e), lze vyvodit, že pohřeb nebyl odepřen všem lidem odsouzeným k smrti za bezbožnost. Srov. obecně PARKER, str. 45.

Třicítka, zřejmě s úmyslem neposkvřnit město, nebránila pohřbu samotnému, ale minimalizovala jeho pompéznost. Lýsiás to prezentuje jako bezbožnost, ale je otázka, zda to tak vnímali i běžní Athéňané, kteří by si takovou pompéznost jako Polemarchos nemohli dovolit. To je dalším argumentem pro možnost, že tento proces rozhodovala bohatší porota, než bylo obvyklé; srov. komentář k § 1. Je ovšem možné, že bylo potupné muset si najmout prostor, kde byl mrtvý vystaven.

§ 19: *sedm set našich štítů* (ἐπτακοσίας ἀσπίδας τῶν ἡμετέρων): ze zásob dílny. Zdá se, že všeobecný nedostatek hotovosti v Athénách v konečné fázi peloponnéské války ovlivnil i nákup zbroje.

bronz (χαλκὸν δέ): snad surový materiál na výrobu štítů (Sic FROHBERGER&THALHEIM, str. 29). Základem štítů bylo v klasické době dřevo, obvykle pokryté bronzovými pláty, srov. LE BOHEC, sl. 171. Mohlo se však jednat i o předměty denní potřeby.

sto dvacet otroků (ἀνδράποδα εἴκοσι καὶ ἑκατόν): daleko nejvyšší počet otroků v jedné domácnosti, který máme z klasické doby doložen. Lze předpokládat, že velká většina otroků pracovala v dílně na výrobu štítů. Byť někteří jistě pracovali v domácnosti, ale i tak jejich počet dalece převyšuje další známé počty, z nichž nejvyšší pracoval v dílnách Démosthena, otce řečníka Démosthena: třicet dva nebo tři jich vyrábělo meče, dvacet lehátka (Dem. XXVII,9). K otrokům pracujícím v řemeslných dílnách srov. např. R. OSBORNE (1995), str. 27-32, DAVIES (1992), str. 291 a 297-8 a (2007), str. 347-8. TODD (2007), str. 13, pozn. 47, upozorňuje, že odbyt pro štítařskou dílnu musel být během peloponnéské války velký a stálý.

Poukázat na tak nezvyklý počet otroků by řečník jistě mohl jen před bohatou porotou; srov. EDWARDS, str. 95 nebo ORFANOS, str. 16-17, pozn. 25.

zbytek odevzdali do státní pokladny (τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τὸ δημόσιον ἀπέδοσαν): V *Řeči proti Hippothersovi* (Lys. fr. 165,I,30 Carey) je zmíněna celková suma, která byla zkonfiskována, ale papyrus je poškozen a je možné ho doplnit na ἐβδ[ομήκο]ντα nebo ἑξ [καὶ τριάκο]ντα; srov. apparatus CAREYHO (2007), str. 402 a 403.

Přestože Lýsiás v *Obžalobě Eratosthena* (srov. 1.6, str. 35), Xenofón (*Hell.* II,4,21, Kleokritova řeč, a II,4,40, Thrasybúlova řeč) i autor *Athénské ústavy* (35,4) obviňují třicítka z hrabivosti, KRENTZ (1982), str. 80-81, tvrdí, že Lýsiás a Polemarchos jsou jediné oběti třicítky, o nichž víme, že jim byl zkonfiskován majetek. Uvádí dva případy, kdy poprava za vlády třiceti ke konfiskaci *nevedla*: (1) Jmění otce řečníka Lýsiovy *Obžaloby Theomnésta* (Lys. X),

popraveného třicítkou (srov. Lys. X,27), nebylo zkonfiskováno, jelikož se ho podle Lys. X,5 zmocnil řečníkův starší bratr Pantaleón; (2) Níkératos, syn slavného vojevůdce Níkii (PA 10741, RE XVII, sl. 312-3 (Nikeratos 1), DAVIES (1971) 10808, str. 405-6, LGPN II Νικήρατος 26), zanechal podle Lýsii (XIX,47) jmění svému synovi (pro Níkératovu popravu srov. Lys. XVIII,6).

Na konfiskaci oproti tomu ukazuje situace (3) v Lys. fr.27,I,3-6 Carey, kde je zmínka o jistém Epistratovi (chybí v PA; RE i LGPN II), jenž zachránil pozemek pro Antifóntovu dceru tím, že ho prohlásil za svůj; to se těžko dá vysvětlit jinak, než že bylo Antifóntovo jmění zkonfiskováno (pro tuto interpretaci srov. TODD (2007), str. 668, pozn.21; srov. i KRENTZ (1995), str. 134). Pro další doklad o finanční tísní oligarchické vlády srov. komentář k § 99.

Je možné, že k případům (1) i (2) došlo ke konci vlády třicítky, která z toho důvodu nestihla jmění spotřebovat na žold (pokud bychom věřili Xenofóntově chronologii, bylo by možné, že třicítka zajistila, že majetek zdědí loajální oligarchové).

Další osud Lýsiova konfiskovaného majetku je nejasný (srov. i (1.3.3, pozn. 2 na str. 22). Podle pravidel nastíněných v *Řeči proti Hippothersovi* (Lys. fr. 165,I, 38-43 Carey) by se Lýsiovi měl vrátit jeho nemovitý majetek (měl-li jaký, srov. druhý komentář k § 18) i movitosti, které byly zkonfiskovány, ale ne vydraženy, zatímco v dražbě koupené předměty zůstávaly kupcům; je však možné, že původní majitel měl právo výhodného zpětného odkupu. Zdá se, že to naznačuje Lys. fr.167,I,76-86 Carey, ale v tomto bodě je interpretace nejasná kvůli fragmentárnosti papýru, srov. REINACH, str. 448-9, KÖRTE, str. 157, TODD (1993), str. 234 a (2000a), str. 368, pozn. 7.

Polemarchově manželce (Πολεμάρχου γυναικός): její jméno neznáme.

zlaté náušnice (χρυσοὺς ἐλικτήρας): zřejmě kruhové náušnice „obručovitého“ typu obvyklé v archaické době, které přišly do módy znovu v 5. stol., srov. HURSCHMANN (2000), sl. 1124. Pro rétorický význam takovýchto detailů srov. SCHMITZ, str. 63-8, zejm. str. 66-7 k tomuto místu, a CAREY (1994b), str. 30-1.

když poprvé vešla do domu (ὅτε τὸ πρῶτον ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν): není jasné, je-li podmětem Polemarchova manželka (tak překládají GERNET&BIZOS (1924), str.164, a BORTHWICK, str. 44; tuto variantu preferují i BONS a EDWARDS, str. 95), nebo Mélobios (tak překládají ČERNÝ, str. 9, LAMB, str. 235, WOOTEN, str. 30, TODD (2000a), str. 119, a HUBER(OVÁ), str. 153); první možnost se zdá pravděpodobnější. FROHBERGER&THALHEIM, str. 30, problém obcházejí opra-

vou ἦλθεν na ἦλθον (jehož podmětem by musel být Mélobios se svými pomocníky), která není nutná.

§ 20: *jsme si...nezasloužili* (ἀξίους γε ὄντας): rukopisné čtení ἀξίους ἔχοντας bývá editory obvykle opravováno po vzoru aldinské edice na ἀξίους γε ὄντας, což je velmi lákavé (pro paralely srov. např. Ar. Ach. 205-6: τῆ πόλει γὰρ ἄξιον / ξυλλαβεῖν τὸν ἄνδρα τοῦτον, nebo Xen. Mem. I,1,1: Ἀθηναίους ἔπεισαν οἱ γραψάμενοι Σωκράτην ὡς ἄξιός εἴη θανάτου τῆ πόλει). CAREY (2007) navrhl ἄξιως ἔχοντας, pro což nenacházím paralelu (v Isoc. IV,38 ἀξιως ἔχειν = stačit), takže jsem se přidržel aldinské opravy.

zaplatili jsme mnoho vystoupení sborů (πάσας τὰς χορηγίας χορηγήσαντας): upozorňovat na své zásluhy o stát bylo obvyklým prostředkem, jak si získat náklonnost poroty, obvyklejším však u obžalovaných než u žalobců (srov. např. GERNET&BIZOS (1924), str. 164, pozn. 2, CAREY (1994b), str. 33; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 114, přesvědčivě navrhuje, že se Lýsiás uchýlil k této defenzivní strategii kvůli svému statutu metoika). Bohatí velmi často upozorňovali porotce na to, kolik byli ochotni vynaložit na tzv. *leitúrgie*, prostřednictvím nichž stát nahrazoval neexistenci přímého zdanění tak, že svěřoval určité úkoly přímo svým nejbohatším občanům. Byly předepsány jisté minimální náklady, ale pokud si bohatí chtěli zajistit přízeň lidu, mohli (a museli) na *leitúrgie* vynaložit podstatně více (a za to se pak dovolávat vděčnosti, srov. např. Lys. XXI,16-17 a 24-25 nebo fr.106 Carey,68-76; další příklady uvádí EDWARDS, str. 95). K *leitúrgiím* obecně srov. DOVER (1974), str. 175-8, MACDOWELL (1978), str. 161-2, BLEICKEN, str. 164-6, 189-90, 303-4 a 629 (kde jsou odkazy na další literaturu), TODD (1990a), str. 169-70, (1993), str. 184 a 196-7, a (2007), str. 343-5 (v pozn. 53 na str. 344 uvádí odkazy na všechna místa lýsiovského korpusu, kde se řečník chlubí svými *leitúrgiemi*), k *chorégii* ORFANOS, str. 74, pozn. 26.

O roli metoiků v systému athénských *leitúrgií* pojednal nejdůkladněji WHITEHEAD (1978), str. 80-2 (srov. i DAVIES (1967), str. 34, a (1992), str. 300; GAUTHIER, str. 113, bod 1d; AVEZZÙ, str. 122; TODD (1993), str. 196-7; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 114; BLEICKEN, str. 103-4). Metroikové nesměli být *triérarchy*, protože pak by veleli triéře, na níž sloužili athénští občané, což bylo pro Athéňany nepřijatelné. Také se zdá, že *chorégy* mohli metroikové být pouze při Lénajích (σχ. Ar. Pl. 953; srov. TODD (2000a), str. 119, pozn. 11), méně významném svátku, který se konal v zimě a nebyl cizinci tak navštěvován jako Dionýsie či Panathénaje (Ar. Ach. 504-8). Pak ovšem není jasné, co má Lýsiás na mysli slovem *πάσας* (τὰς χορηγίας). Možná je

tu *χορηγία* použita v obecnějším významu, zahrnujícím různé *leitúrgie*, např. *gymnasiarchii* (sic WHITEHEAD (1978), str. 80 s odkazy na další literaturu v pozn. 81 na str. 103), nebo mohla Lýsiova rodina sponzorovat i další méně důležité slavnosti.

odvedli jsme mnoho mimořádných daní (πολλὰς δ' εἰσφορὰς εἰσενεγκόντας): dalším typem *leitúrgie* byla *εἰσφορὰ*, mimořádná daň, kterou platili občané z prvních tří majetkových tříd i metoikové s odpovídajícím jměním, když se stát (obvykle vinou válečných akcí) dostal do finanční tísně (v závěrečné fázi peloponnéské války byla vybírána minimálně dvakrát, srov. Lys. XXI,1-3 a OSTWALD (1986), str. 425). Jelikož příslušnost k majetným vrstvám záležela pouze na prohlášení dotyčného o výši svého majetku (*τίμημα*, srov. LSJ s. v. 6), závisely příjmy z *eisfory* do značné míry na dobrovolnosti, u metoiků tím spíše, že většinou nevlastnili půdu, takže byl jejich majetek hůře odhadnutelný.

K otázkám spojeným s rolí metoiků při vybírání *eisfory* srov. GAUTHIER (1972), str. 118-26, WHITEHEAD (1978), str. 78-80, nebo TODD (1993), str. 197, CHRIST (2007), str. 60-3 (v pozn. 38 na str. 61 tvrdí, že tu Lýsiás vědomě zamlčuje rozdíly mezi vybíráním *eisfory* od metoiků a od občanů, ale taková odbočka by jen zbytečně komplikovala Lýsiův argument); k *eisfoře* obecně ČERNÝ, str. 17, pozn. 11, BLEICKEN, str. 103, 301-2 a 628-9, CHRIST (2007) nebo ORFANOS, str. 74, pozn. 26, s odkazy na další literaturu; k odhadování majetku občanů v Athénách srov. OSTWALD (2000), str. 391, s odkazy na antické autory v pozn. 20-21 na str. 396.

vykoupili jsme od nepřátel mnoho Athéňanů (πολλοὺς δ' Ἀθηναίων ἐκ τῶν πολεμίων λυσαμένους): řečníci často poukazují na tento aspekt dobročinnosti, který byl v jistých kruzích (např. u proxenů, srov. Hyp. fr.76 Jensen) vnímán jako čestná povinnost. Srov. např. Isae. V,43; Lys. XIX,59, Dem. VIII,70; XVIII,268 nebo XIX,166, z moderní literatury EDWARDS, str. 141, i ORFANOS, str. 17, pozn. 27, s odkazy na další literaturu.

jsme jako metoikové obci prospěli víc než oni jako občané (οὐχ ὁμοίως μετοικοῦντας ὥσπερ αὐτοὶ ἐπολιτεύοντο): celý tento odstavec má zdůraznit, že Eratosthenés a oligarchové obecně jsou pro obec daleko horší než dobří metoikové jako Lýsiás a členové jeho rodiny (takto je podle mého názoru třeba korigovat tvrzení BAKEWELLA (*passim*, např. str. 10), že Lýsiás v celé řeči posunuje Eratosthena a oligarchy obecně do pozice metoiků); Lýsiás se tu znovu hlásí k obrazu ideálního metoika, srov. třetí komentář k § 4 a konkrétně k tomuto místu BEARZOT(OVÁ), str. 135-6.

§ 21: *mnogo občanů vyhnali k nepřátelům* (πολλοὺς μὲν τῶν πολιτῶν εἰς τοὺς πολεμίους ἐξήλασαν): Nemůže tu jít o Lýsiu, jak tvrdí LATEINER (1971), str. 35. Řečník tu zřejmě naráží na rozkaz třicítky, jímž se zakazoval vstup do města všem krom tří tisíc (srov. **1.2.4**, str. 15). To ve svém důsledku nutně vyhnalo z města všechny neplnoprávné občany (εἰς τοὺς πολεμίους je nadsázka).

CLOCHÉ (1911) se pokusil vyřešit rozpory v podání Xenofóna (*Hell.* II,4,1) na jedné a Diodóra (XIV,32,4) s Iustinem (V,9,12) na druhé straně tvrzením, že mělo vyhnání dvě fáze: před obsazením Fýly byl neplnoprávným zapovězen vstup (to tvrdí Xenofón a podle CLOCHÉHO na to odkazují i D. S. XIV,5,7 a Iust. V,9,3), po Thrasybúlových úspěších následovalo povinné přesídlení do Peiraiea, o němž mluví Diodóros a Iustinus, ne však Xenofón. Jsem však spíše ochoten věřit, že první fáze útěku, lze-li to tak nazvat, zřejmě nastala ihned po ustavení oligarchie bez jakéhokoli úředního rozhodnutí, a Diodóros a Iustinus odkazují méně přesně na tutéž událost jako Xenofón, k níž došlo ještě před obsazením Fýly (tak či podobně se vyjadřují KRENTZ (1982), str. 65-6, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 148-9).¹ Vyhnaných občanů bylo podle Ísokrata (VII,67) pět tisíc. K motivaci, jež vedla členy třicítky k tomuto rozhodnutí, srov. **1.2.3**, str. 14, pozn. 2.

nechali bez pohřbu (ἀτάφους ἐποίησαν): přesný význam je pravděpodobně spíše „bez řádného pohřbu“ než „nepohřbené,“ neboť řečník v § 18 líčil (skromný) Polemarchův pohřeb (srov. ČERNÝ, str. 17, pozn. 14). Rozhodně se však jedná o velmi vážné obvinění s tyranskými konotacemi (srov. i *Soph. Ant.* 897-902 a *passim*), které dokázalo vzbudit zuřivost lidu proti vítězným stratégům po bitvě u Arginús roku 406, takže jistě stálo za to takovýto argument použít.

K významu náležitého pohřbu pro Řeky srov. např. *Isae.* II,36 nebo LACEY, str. 80-1. K bitvě u Arginús a následnému procesu srov. komentář k § 36, str. 78-9.

zbavili jejich práva (ἀτίμους {τῆς πόλεως} κατέστησαν): tj. zbavili občanských práv příslušníky nižších majetkových tříd, kteří nebyli připsáni na seznam tří tisíc (rozhodně nejde o to, že zbavili Lýsiu pozice respektovaného metoika, jak tvrdí LATEINER (1971), str. 35). Lidé zbavení plného občanství okamžitě ztratili volební právo a právo soudit a během vlády třiceti ztráceli další a další práva, od práva nosit zbraně (srov. komentář k § 40) přes

¹ Nedostupným mi zůstal článek C. Bearzot(ové), *Esilii, deportazioni, emigrazioni forzate in Atene sotto regimi non democratici*, in: *Emigrazione e immigrazione nel mondo antico*, Contributi dell' Istituto della Storia Antica 20 (1994), str. 141-167.

možnost hájit se před radou pěti set až po právo pobývat v Athénách (srov. první komentář k tomuto odstavci). K *atímii* srov. např. HANSEN (1976), str. 55-90, MACDOWELL (1978), str. 74-5, MANVILLE, zejm. str. 214-7, nebo TODD (1993), 142-3. K výkladu tohoto místa srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 115.

zabránili v plánované svatbě (μελλούσας ἐκδίδοσθαι ἐκώλυσαν): toto místo je většinou vykládáno tak, že třicítka zkonfiskovala majetek jejich otců včetně jejich věna (*sic* BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 115; EDWARDS, str. 96, i ORFANOS, str. 18, pozn. 29); je však také možný výklad, že třicítka sprovodila ze světa jejich snoubence. ČERNÝ, str. 17, pozn. 15, FROHBERGER&THALHEIM, str. 31, a AVEZZÙ, str. 123, navrhuje, že by svatbě mohla zabránit i poprava otce či bratra spojená s konfiskací majetku, ale to nepůsobí pravděpodobně. Je totiž otázka, **(1)** nakolik byla konfiskace majetku obětí častá (srov. komentář k § 19), a **(2)** zda by poprava příbuzného bez konfiskace měla nějaký vliv na ženin status. Přešla by pod moc bratra či otcova otce, jenž by byl vázán **a**) případnou závětí ženina otce, nebo **b**) zákonem určujícím pořadí příbuzných, kteří byli povinni si ženu vzít, až do stupně synů bratranců zesnulého. Pokud žena tyto příbuzné neměla, došlo k *diadikasiai* o tom, kdo si ji má vzít, srov. HARRISON, str. 19-20 a 108-15, LACEY, str. 139-44, MACDOWELL (1978), str. 103, TODD (1993), str. 228-30 (*diadikasia* byl soudní proces bez žalobců a obviněných, jehož úkolem bylo určit, kdo z uchazečů má na předmět sporu největší nárok, srov. LIPSIUS, str. 463-7, MACDOWELL (1978), str. 103 nebo 145-6, TODD (1993), str. 119-21 a 369). K problematice zasnoubení v Athénách srov. HARRISON, str. 1-8, LACEY, str. 105-6, MACDOWELL (1978), str. 86, TODD (1993), str. 212-5.

§ 22: neměl bych z toho nejmenší prospěch (μετῆν γὰρ ἂν καὶ ἐμοὶ τούτου τὰγαθοῦ οὐκ ἐλάχιστον μέρος): protože jeho bratr by byl naživu a jeho majetek by nebyl zkonfiskován, srov. ČERNÝ, str. 17, pozn. 16, FROHBERGER& THALHEIM, str. 32.

§ 23: Eratosthenés, jak jsem před chvílí řekl, zabil mého bratra (τὸν ἀδελφὸν γὰρ μου, ὥσπερ καὶ πρότερον εἶπον, Ἐρατοσθένης ἀπέκτεινεν): ale Lýsiás dosud nic takového neřekl. Když opakoval Archeneovu zprávu, řekl, že Polemarcha *Eratosthenés* odvedl do vězení, načež Polemarchos od *třicítky* dostal rozkaz vypít bolehlav. (§§ 17-18). Sloveso *ἀποκτείνω* je pro Lýsiu velmi vhodné, neboť pokrývá české „zabil“ i „zařídil odsouzení k smrti,“ srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 32, LSJ s. v. 1 a 2, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 117 s odkazy na další literaturu, nebo ORFANOS, str. 21, pozn. 36.

§§ 24-91: πίστεις:

Obecně k Lýsiově argumentačním postupům srov. BATEMAN (1962), *passim* (o dvou typech antitetických argumentů), TURASIEWICZ, zejm. str. 98 a 101-2.

§§ 24-26: ἐρώτησις:

S přímým výsledkem protivníka se v soudních řečech nesetkáváme příliš často. Účelem výsledku protistrany bylo přimět ji k vyjádřením, která se následně dala překroutit v její neprospěch, ale řečník mohl být při přímém výsledku zaskočen nečekanou odpovědí. Většinou řečník patrně vycházel z otázek, které zazněly při předběžném líčení před úředníkem (*ἀνάκρισις*; srov. k tomu BONNER&SMITH(OVÁ) (1930), str. 283-93, a (1938), str. 122, DORJAHN (1935), str. 275-7 a (1941), *passim*, LAVENCY, str. 131-5, MACDOWELL (1978), str. 239-42, TODD (1993), str. 126-7a 360; účelem tohoto předběžného líčení bylo určit, zda je žaloba přípustná, ale zůstává nejasné, kolik argumentů při něm muselo zaznít; jiné možné zdroje informací uvádí DORJAHN (1935), str. 277-87 a (1941), str. 182). V tomto případě měl totiž řečník představu o protivníkových argumentech. Máme tedy důvod věřit, že Eratosthenés odpovídal zhruba tak, jak je níže nastíněno. Pro řečníka však vždy bylo bezpečnější předjímání argumentů protistrany (*προκατάληψις*) a jejich vyvrácení; přitom mohly pochopitelně být překrouceny ještě lépe než při výsledku (srov. DORJAHN (1935), zejm. str. 277-93, LAVENCY, str. 131; tuto strategii Lýsiás používá v §§ 50 a 62). *ἐρώτησις* zjevně byl starobylý postup (srov. již A. *Eu.* 585-610), který byl s postupem let používán stále řidčeji, jak se zmenšoval význam předběžného líčení a autor řeči si mohl být stále méně jist odpověďmi protivníka. Obecně k *erótesí* srov. ČERNÝ, str. 17, pozn. 19, FROHBERGER&THALHEIM, str. 32, CARAWAN (1983), *passim*, k tomuto místu str. 214, nebo TODD (2000a), str. 120, pozn. 13.

§ 24: *Moje mínění je takovéto (τοιούτην γὰρ γνώμην ἔχω)*: Lýsiás cítí povinnost ospravedlnit svůj rozhovor s (předpokládaným) vrahem, na němž spočívala poskvrna, *μίασμα* (srov. např. A. *Eu.* 448-50, Ant. VI,40, Eur. *Or.* 75, *Herc.*, např. 1155-8 či 1233, Isae. IX,20, ČERNÝ, str. 17, pozn. 18, GERNET&BIZOS (1924), str. 165-6, pozn. 1, MACDOWELL (1963), str. 3-5 a 141-50, PARKER, str. 104-43, AVEZZÙ, str. 123, BEARZOT(OVÁ), str. 117-8 s odkazy na další literaturu, EDWARDS, str. 97, ORFANOS, str. 20, pozn. 33). Lýsiás tento aspekt zmíní ještě v § 99, srov. komentář k tomuto místu). Poskvrnění hrozilo nejen při rozhovoru s vrahem, ale i při pobytu pod jednou střechou s ním, proto se soudy zabývající se vraždou konaly pod širým nebem (srov. Ant. V,11, [Arist.] *Ath.* 57,4, MACDOWELL (1963), str. 39); není jasné, muselo-li

tomu tak být i v případě Eratosthenových *εἰθυναί*, ale zdá se to málo pravděpodobným, neboť zákaz přístupu na veřejná prostranství, do chámů atd. byl jen jedním aspektem poskvrny, „aktivovaný“ až formální proklamací (srov. BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 198-201). K této proklamaci, prováděné *basileem* i příbuznými oběti, srov. BONNER& SMITH(OVÁ) (1938), str. 217-21, MACDOWELL (1963), str. 23-6 a (1978), str. 111, PARKER, str. 125, GAGARIN (1979), str. 314-6, a (2000), str. 574-5.

odpověz mi na moje otázky (ἀπόκριναι, ὅ τι ἄν σε ἐρωτῶ): protistraně bylo zákonem nakázáno odpovídat, srov. Pl. *Apol.* 25d, [Dem.] XLVI,10.

§ 25: „Ze strachu...“ (δεδιώς): z kontextu je zjevné, že se Eratosthenés obával reakce svých radikálních kolegů. Pokus vyložit to jako strach ze spiknutí podporujícího demokraty (KRENTZ (1984a), str. 28), neobstojí. Zprv se opírá o aristotelskou chronologii událostí, ale podle mého názoru je radno dát přednost Xenofóntově chronologii, srov. **1.2.4**, pozn. 1 na str. 14. Zadruhé SOMMERSTEIN (1984), str. 370, správně poukázal na to, že by pak pro Eratosthena bylo podstatně výhodnější odpovědět např. *ἅτε προδότην ὄντα αὐτὸν δικαίως συνέλαβον* (srov. i AVEZZÙ, str. 124, či BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 120).

„...jsem udělal to, co nařídili.“ (»τὰ...προσταχθέντα...ἐποίουν«): jak upozorňuje KRENTZ (1984a), str. 29, Lýsiovu záměru by tu lépe vyhovovalo prosté přitakání. Tato odpověď narušuje postup Lýsiovy argumentace a musí se s ní vypořádat v §§ 27-34. To by mohl být argument pro teorii, že byla řeč zaznamenána v podobě velmi přesně zachycující skutečné znění. Je tu však i druhá možnost, že Lýsíás podsunul v textu vydání Eratosthenovi tuto odpověď právě proto, aby měl příležitost v následující pasáži argumentovat proti ní.

v radnici (ἐν τῷ βουλευτηρίῳ): KRENTZ ((1984a), str. 26-7) přesvědčivě argumentuje, že se tu nejedná o budovu určenou k zasedání rady pěti set (*βουλευτηρίον*; srov. RHODES (1972a), str. 30-2), jak tvrdí autor anonymního spisu *Περὶ ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως* (v. SPENGEL& HAMMER, str. 2) nebo FROHBERGER&THALHEIM, str. 32-3, že spíše jde o sousední *θόλος*, menší okrouhlou budovu, kde se stravovali úřadující prytanové ([Arist.] *Ath.* 43,3; srov. RHODES (1972a), str. 18-9 a (1981), str. 520. Pro možnost, že třicítka během své vlády usurpovala funkce prytanů, srov. čtvrtý komentář k § 17). V *tholu* také Sókratés dostal pokyn přivést třicítce Leonta ze Salamíny (Pl. *Apol.* 32c). Krentzův názor přijímá AVEZZÙ, str. 116 a 124. Utajení (i před radou pěti set) bylo důležité pro úspěch akce (srov. i komentář k § 33).

Krentzovy další dedukce, totiž že Eratosthenés chybně porozuměl Lýsiově otázce a měl na mysli zasedání Rady v *búleutériu*, při němž se konal soud s metoiky ((1984a), str. 29-30), však vůbec nejsou přesvědčivé, vyvrátil je SOMMERSTEIN (1984), str. 370-1, staví se proti nim i AVEZZÙ, str. 124, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 120-1, a daly by se vznést i jiné argumenty, především Lýsiovo tvrzení, že Polemarchos byl popraven *bez soudu* (srov. čtvrtý komentář k § 17).

§ 26: *ty ze všech nejhorší mizero* (ὦ σχετλιώτατε πάντων): pro Lýsiu netypicky silné vyjádření (srov. TURASIEWICZ, str. 94, TODD (2007), str. 470). Pro roztrídění a výčet silných vyjádření u Lýsii, avšak bez hlubší analýzy, srov. OPELT(OVÁ), str. 573-580.

***tys tomu odporoval, abys nás zachránil, ale zatknul's ho, abys ho zabil* (ἀντέλεγες μὲν ἵνα σώσειας, συνελάμβανες δὲ ἵνα ἀποκτείνης):** pro slabinu tohoto sofismatu srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 122.

***záleželo jen na tobě* (ἐπὶ σοὶ μόνῳ ἐγένετο):** toto Lýsiovo vyjádření je velmi pravděpodobně nepravdivé. Z předchozího narativu vyplynulo, že členové třicítky neoperovali sami, ale snad ve trojicích, srov. druhý komentář k § 12 nebo EDWARDS, str. 98, ORFANOS, str. 74-5, pozn. 35.

***nepovažuješ za svou povinnost dát mně a těmhle lidem zadostiučinění* (οὐκ οἶε ἐμοὶ καὶ τουτοισὶ δοῦναι δίκην):** text tohoto úseku byl některými editory zpochybněn. Především nevidím důvod škrtnat *οἶε* (*sic* HUDE, GERNET&BIZOS (1924) a LAMB), protože by se pak text podle mého názoru stal příliš eliptickým. LSJ (s. v. *οἶομαι* VI,3) uvádí další příklady vazby bez *δεῖν*, kde má *οἶομαι* význam „mít v úmyslu, hodlat,“¹ takže podle mého není nezbytně nutné vkládat <*δεῖν*> mezi *τουτοισὶ* a *δοῦναι*, jak činí CAREY (2007). Pro další podporu tohoto závěru srov. i PEPPLER, str. 77-8.

§§ 27-34: Vyvracení polehčujících okolností při vraždě Polemarcha:

§ 27: *i když je pravdivé jeho tvrzení, že tomu odporoval* (εἶπερ ἀληθῆ λέγει φάσκων ἀντειπεῖν): KRENTZ (1984a), str. 29, obviňuje Lýsiu z nedůslednosti, protože v předchozím odstavci popíral, že Eratosthenés návrhu odporoval, a nyní to připouští; ve skutečnosti se jedná o často používanou *συγχώρησις*.

¹ Některé uvedené odkazy (Pl. *Criti.* 62d, *Ly.* 200b) jsou však chybné. Byl jsem s to dohledat Pl. *Lach.* 200b: *ἐγὼ δ' οἶμαι ἐμοὶ περὶ ὧν ἐλέγομεν νῦν τε ἐπιεικῶς εἰρησθαι, καὶ εἴ τι αὐτῶν μὴ ἱκανῶς εἴρηται, ὑστερον ἐπανορθώσεσθαι.*

Přece na něm v téhle záležitosti s metoiky nevybíhali důkaz věrnosti (οὐ γὰρ δῆπου ἐν τοῖς μετοίκοις πίστιν παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανον): Lýsiás má na mysli, že by třicítka nesvěřila zatčení metoika někomu, kdo se proti plánu od začátku stavěl; proto je důležité přesvědčit porotce, že Eratosthenés dostal tento úkol, ačkoli nemusel (protože zatčených metoiků bylo – jak Lýsiás tvrdí – jen deset, srov. komentář k § 7), a že tedy byl považován za spolehlivého; srov. i ČERNÝ, str. 17-8, pozn. 20, FROHBERGER&THALHEIM, str. 34, nebo EDWARDS, str. 98. ORFANOS (str. 23, pozn. 38) vznáší možnost, že by podle Lýsií třicítka zvolila nějaký závažnější zločin než pouze podíl na čistce metoiků. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 122-3, dokonce navrhuje, že bylo Eratosthenovi podobně jako Thérámenovi umožněno, aby si vybral svou oběť sám, to však vůbec nepůsobí pravděpodobně.

Slabina Lýsiova argumentu spočívá v tom, že je v rozporu s praxí třicítky, která si záměrně zajišťovala věrnost lidí, jimiž si nebyla jistá, tím, že je kompromitovala účastí na svých zločinech (srov. třetí komentář k § 93).

§ 28: v případě ostatních Athéňanů je podle mě dostatečná omluva (τοῖς μὲν ἄλλοις Ἀθηναίοις ἱκανή μοι δοκεῖ πρόφασις): Lýsiás tu ukazuje členům poroty, kteří byli také členy tří tisíc, možnost vyvinut se ze všech zločinů vlády třiceti. K Lýsiově argumentaci v tomto bodě srov. BATEMAN (1962), str. 168-9, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 123.

§ 29: jestli budou členové třicítky moct tvrdit, že dělali, co jim třicítka nařídila (ἔξεσται τοῖς τριάκοντα λέγειν ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν τριάκοντα προσαχθέντα ἐποιούν): protimluv, který je jen zdánlivý (nelze předpokládat, že všichni členové vlády budou souhlasit s veškerou vládní agendou, jak správně upozorňují ČERNÝ, str. 18, pozn. 21, BATEMAN (1962), str. 168, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 123), ale plně vyhovuje Lýsiově strategii nastíněné v **1.6**.

BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 124, tu spatřuje polemiku proti amnestii, či přesněji amnestií zaručené možnosti pro představitele oligarchie, aby se očistili složením účtů ze své činnosti. Je však otázkou, zda Lýsiovi nejde především o vyvrácení Eratosthenovy obhajoby, že ze strachu jednal proti svému přesvědčení; napadání amnestie by ho mohlo připravit o sympatie části poroty (nebo čtenářů pamfletu).

§ 30: na ulici, když mohl zachovat jeho život i rozkazy těchto lidí (ἀλλ' ἐν τῇ ὁδῷ, σώζειν τε αὐτὸν καὶ τὰ τούτοις ἐψηφισμένα παρόν): Lýsiás naznačuje, že Eratosthenés mohl předstírat, že Polemarcha nevidí (srov. § 31: ἐξῆν εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἀπήνητησεν, ἔπειτα ὅτι οὐκ εἶδεν), což by však těžko bylo možné, kdyby ho na něj výslovně upozornil někdo z jeho kole-

gů, kteří ho pravděpodobně doprovázeli (srov. komentář k § 12 a 26) nebo i někdo z podřízených úředníků či otroků (*sic* i FROHBERGER&THALHEIM, str. 35, pozn. k § 31, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 124-5, TODD (2000a), str. 122, pozn. 14); AVEZZÙ, str. 124, oproti tomu tvrdí, že by Eratosthenés svým podřízeným mohl nakázat mlčení, to by však bylo dosti riskantní. FROHBERGER&THALHEIM (str. 35, pozn. *ad loc.*), dokonce navrhuje, že by se Eratosthenés mohl bránit doslovným výkladem rozkazu zatknout metoiky v jejich domech, což je však nepřesná interpretace §§ 7-8.

§ 31: Nikdo by mu nijak nemohl prokázat opak (ταῦτα γὰρ οὐτ' ἔλεγχον οὔτε βάσανον εἶχεν): podle EDWARDS, str. 99, tento obrat naznačuje, že s sebou Eratosthenés neměl otroky, kteří by mohli být mučeni; jelikož by ale takové tvrzení působilo dosti nepravděpodobně, *βάσανον* tu patrně nemá takto technický význam a *οὐτ' ἔλεγχον οὔτε βάσανον* je *hendiadys* (srov. LSJ s. v. *βάσανος* II, TODD (2007), str. 334).

§ 32: Eratosthene (ὦ Ἐρατοσθένης): přímé oslovení protivníka je v Lýsiových řečech typické pro obžaloby a je známkou konfrontačního stylu, srov. TODD (2007), str. 470.

spíš varovat než zatýkat (μηνυτὴν γενέσθαι ἢ...συλλαμβάνειν): takovýto projev odporu vůči vládě třiceti jistě nebyl častý, jak lze usoudit z toho, že Xenofón (*Mem.* IV,4,3) i Platón (*Apol.* 32d, *Ep.* 7,324e-325a) chválí Sókrata za to, že se odmítl podílet na zatčení Leonta ze Salamíny, nenaznačují však jakýkoli jeho pokus Leonta varovat nebo mu pomoci, srov. KRENTZ (1982), str. 83. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 125, zato shledává Lýsiovu argumentaci přesvědčivější než v předchozím odstavci.

Vlastně jediným odkazem na aktivní odpor proti něčímu zatčení za vlády třiceti je nepřilíš věrohodná historka o Sókratově odporu proti zatčení Thérámena (D. S. XIV,5,2), snad vycházející z nějakého nedochovaného spisu oslavujícího Sókarta (*sic* BONNET(OVÁ)& BENNET, str. 158; srov. i ANDREWES (1974), str. 119). [Plut.] *Mor.* 836f-837a připisuje odpor proti zatčení Thérámena Ísokratovi, ale text je tu možná porušen, srov. CUVIGNY&LACHENAUD, str. 204, pozn. *ad loc.*; CANFORA, str. 379-81, tvrdí, že se zmýlil Diodóros).

§ 33: my jsme se nesměli...účastnit jejich zasedání (ἡμῖν παρῆναι οὐκ ἐξῆν): Lýsiás tu potvrzuje, jak důležité pro vládu třiceti bylo utajení plánů na čistku metoiků, což je v souladu s teorií o místu zasedání třicítky nastíněnou v komentáři k § 25. Jde také o kontrast s demokratickou praxí – obvykle se mohl na pryťany kdokoli obrátit s jakýmkoli problémem úředního charakteru, zasedání rady pěti set i soudních dvorů byla přístupná i cizincům

(odkazy shrnují RHODES (1972a), str. 40-3, LANNI(OVÁ) (1997), str. 186) a publikum mohlo vyjádřením souhlasu či nesouhlasu ovlivňovat rozhodnutí těchto institucí (*sic* FROHBERGER& THALHEIM, str. 36; srov. komentář k § 35). Nemůžeme však Lýsiovi bez dalšího věřit, že byl metoikům (nebo komukoli jinému) na zasedání třicítky vstup výslovně zakázán.

§ 34: *jestli chceš, souhlasím s tebou* (ὁμολογῶ σοι, εἰ βούλει): toto není přiznání nedostatečnosti vlastní argumentace, jak tvrdí MURPHY (1989), str. 42, nebo ORFANOS, str.76, pozn. 39 (v podobném duchu se vyjadřuje i BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 126), ale další příklad použití *συγχώρησις* (*sic* EDWARDS, str. 99; srov. komentář k § 27), která navíc Lýsiovi umožňuje přejít ke zničující antitezi, která ukončuje oddíl vyvracející, že by Eratosthenés jednal proti své vůli.

§§ 34-40: Nepravý závěr:

Lýsiás na závěr své argumentace, že se Eratosthenés vraždou Polemarcha dopustil *φόνος ἐκούσιος*, vkládá některá *loci communes* typická pro *ἐπίλογος*: obžalovaný vlastně přiznává vinu, rozsudek bude mít významný dopad na budoucnost a pověst Athén (srov. komentáře k § 35), obžaloba byla dostatečná (srov. komentář k § 37). Tím také definitivně končí „soukromá část“ obžaloby Eratosthena coby Polemarchova vraha; od § 41 půjde spíše o „veřejnou“ obžalobu Eratosthena coby člena třicítky.

§ 34: *buď že Polemarcha neodvedl do vězení, nebo že to udělal oprávněně* (ἢ ὡς οὐκ ἀπήγαγεν αὐτόν, ἢ ὡς δικαίως τοῦτ' ἐπραξε): Podobnou nutnost podsouvá svému oponentu řečník v Lys. XIII,49-51 a 84, srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 37, GERNET&BIZOS (1924), str. 167, pozn. 1, či BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 127. Ve skutečnosti obžalovaný nemusel prokázat svou nevinu, stačilo přesvědčit porotu, aby ho neodsoudila, např. poukazem na své jiné kvality nebo vzbuzením lítosti (srov. parodii v Ar. *Vesp.* 975-8, Arist. *Rhet.* II, 1378b a 1386a-b, z moderní literatury LAVENCY, str. 83, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 126-7); tyto strategie se Lýsiás pokusí zablokovat v §§ 38-40.

***přiznává, že ho zatkl neoprávněně* (ὁμολόγηκεν ἀδίκως συλλαβεῖν):** Eratosthenés na poslední otázku v § 25 pouze odpověděl, že podle jeho názoru potkal Lýsiu a Polemarcha nespravedlivý osud (*ἀδίκᾳ πάσχειν*), ale rozhodně za něj nepřijal odpovědnost implikovanou aktivem *συλλαβεῖν*; srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 37, nebo ORFANOS, str. 26, pozn. 45.

§ 35: *mnogo občanů i cizinců* (πολλοὶ καὶ τῶν ἀστῶν καὶ τῶν ξένων): cizincům nic nebránilo sledovat jednání athénských soudů, srov. LANNI(OVÁ) (1997), str. 186 s odkazy na anticke autory v pozn. 47. Tito diváci mohli výrazně ovlivňovat chování procesních stran i poroty, srov. LANNI(OVÁ) (1997), str. 187-9. Odkazy na dopad rozsudku na veřejné mínění jsou v soudních řečech celkem časté, srov. DOVER (1974), str. 227-8. Jaký význam však mohlo mít smýšlení cizinců? AVEZZÙ, str. 125, navrhuje, že cizinci mohli svým spoluobčanům doma mohli dát pokyn, co mají s tyrany dělat, a metoikové čekali, jak si Athéňané cení životů metoiků. Pravděpodobnější výklad předkládá BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 127: Lýsiás se snaží porotu přesvědčit, že by cizinci nechápali postup Athéňanů a litovali by, že jim pomohli – čímž nahání porotě obavy ze ztráty cizí, zejm. boiótské, pomoci.

budou při odchodu vědět to, že bud' (μαθόντες ἀπίασιν ὅτι ἦ): na rozdíl od CAREYHO (2007), ale stejně jako HUDE, GERNET&BIZOS (1924), LAMB, AVEZZÙ a EDWARDS, nepřijímám Reiskeho opravu textu na {ὅτι} εἰ, po níž by význam byl „odejdou poučení o tom, zda budou potrestáni za své zločiny, anebo budou moci...“

Cizinci, kteří tu právě jsou (ὄσοι δὲ ξένοι ἐπιδημοῦσιν): na základě obratu z Harpokrationova slovníku (s. v. μετοίκιον: Ὑπερείδης ἐν τῷ κατ' Ἀρισταγόρας· μέτοικος μὲν ἐστὶν ὁ ἐξ ἑτέρας πόλεως μετοικῶν ἐν ἑτέρα καὶ μὴ πρὸς ὀλίγον ὡς ξένος ἐπιδημῶν) lze vyvodit, že tu nejde o metoiky, ale o cizince, kteří v Athénách dlouhodobě nepobývají; srov. AVEZZÙ, str. 125.

vyprovídají členy třicítky ze svých měst (τοὺς τριάκοντα ἐκκηρύττουσιν ἐκ τῶν πόλεων): někteří badatelé z tohoto obratu vyvozovali závěry pro datum řeči: dokud byli členové třicítky v Eleusíně, nebyl důvod, aby jim byl zakazován pobyt v jiných městech, takže řeč musela být pronesena až po pádu Eleusíny roku 401/0 (sic LOENING (1981), str. 285, pozn. 16, KRENTZ (1982), str. 123. Jiný názor mají FROHBERGER&THALHEIM, str. 38, nebo ORFANOS, str. 26-7, pozn. 47). Ale tato teorie je založena na neprokazatelném předpokladu, že se do Eleusíny uchýlili všichni představitelé athénské oligarchie (srov. ČERNÝ, str. 18, pozn. 25, GERNET& BIZOS (1924), str. 167, pozn. 2, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 128). Někteří mohli zamířit např. do měst, která ovládaly dekarchie Lýsandrových přátel, ty však byly zřejmě záhy po skončení athénské občanské války zrušeny výnosem eforů (srov. ANDREWES (1971), str. 206-16, HAMILTON, str. 305-10). Navíc tu Lýsiás jistě nadsazuje, protože minimálně

někteří členové třicítky Athény neopustili (srov. komentář k § 54), a je tudíž otázka, je-li jeho vyjádření pravdivým odrazem reality, nebo rétorickou fikcí.

CARAWAN (2002), str. 9, pozn. 35, z tohoto místa vyvozuje, že Athéňané vypsali odměnu za dopadení bývalých tyranů. Lýsiás to netvrdí. Pokud je mi známo, Athéňané se k takto radikálnímu postupu uchýlovali pouze v případech lidí odsouzených z bezbožnosti (což máme doloženo zejména o lidech obviněných z poničení hermavek, resp. parodování mystérií, srov. Thuc. VI,60,4, [Lys.] VI,18, Isocr. XVI,9, σχ. Ar. Av. 766 = Philoch. FGrHist 328F134, ale také o Diagorovi z Mélu, srov. Ar. Av. 1072-4 se scholii, z moderní literatury WOODBURY (1965), *passim*, OSTWALD (1986), str. 275-7, a stručně BAUMAN, str. 67-8).

§ 36: *Vojevůdce...jste odsoudili k smrti* (τοὺς μὲν στρατηγούς...θανάτω ἐζημιώσατε): jde o strategy, kteří roku 406 dosáhli vítězství nad Sparťany v bitvě u Arginús; k bitvě u Arginús srov. výrazně odlišná podání u Xenofóna (*Hell.* I,6,24-34) a Diodóra Sicilského (XIII,97,2-100,4), z moderní literatury podobně rozdílná shrnutí: PERRIN(OVÁ), str. 657-60, DUE(OVÁ) (1983), str. 42 s pozn. 49, GRAY(OVÁ), str. 80-1 a 84-7, OSTWALD (1986), str. 434, ANDREWES (1992a), str. 492. Stejně rozporuplné je podání následujícího procesu, který popisují níže, srov. Xen. *Hell.* I,7, D. S. XIII,101,2-102,5, z obsáhlé moderní literatury např. PERRIN(OVÁ), str. 660-3, SARTORI, str. 132-3, ANDREWES (1974), *passim*, a (1992a), str. 493-4, HANSEN (1975), str. 84-6, č. 66, MACDOWELL (1978), str. 186-9, RHODES (1981), str. 423-4, DUE(OVÁ) (1983), LAVELLE, str. 19-21 a 40-1; OSTWALD (1986), str. 434-45, KRENTZ (1989), 158-70, AVEZZÙ, str. 125-7, LANG(OVÁ) (1990) a (1993), *passim*, BAUMAN, str. 69-75, TODD (1993), str. 294, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 128-30, či BLEICKEN, zejm. str. 670-2. V následujícím přehledu následují především ANDREWSE (1974), podobně jako OSTWALD (1986), *loc. cit.*

Po bitvě strategy nařídili Thérámenovi a Thrasybúlovi, aby zachránili těla padlých a případné přeživší, což však znemožnila bouře. Následkem toho byli strategy zbaveni velení a povoláni do Athén; dva z nich uprchli, ostatní se vrátili, Thérámenés a Thrasybúlos je však předešli. Následovalo přelíčení před radou pěti set, po němž byli strategy uvězněni a rada vznesla k lidu dotaz, jakým způsobem mají být strategy souzeni. Na následujícím shromáždění prezentoval svou obhajobu nejprve Thérámenés a po něm strategy. Po několikadenním přerušení jednání kvůli slavení *apatúrií* (k němuž srov. DEUBNER, str. 232-4, PARKE, str. 88-92). Kallixenos (PA 8042, RE X, sl. 1754, (Kallixenos 1), LGPN II Καλλιξενος 2) navrhl, aby lid nerozhodl jen o typu procesu, ale přímo o vině či nevině strategy. Jeho návrh

byl napaden jako nezákonný Euryptolemem, ale lid umlčel veškerou opozici, po jistých peripetiích schválil Kallixenův návrh a odsoudil všechny strategy k trestu smrti, což bylo později uváděno jako flagrantní důkaz faktu, že lid nebere ohled na zákony. Thérámenova role na tomto druhém zasedání je nejasná; je nepravděpodobné, že by rozněcoval vášně lidu (jak tvrdí Xen. *Hell.* I,7,8), ale bylo by pochopitelné, kdyby se snažil svést vinu na strategy (D. S. XIII,101,7).

Podle Xenofóna (*Hell.* I,7,35) lid brzy litoval svého rozhodnutí a uvěznil Kallixena, hlavního iniciátora poprav (srov. D. S. XIII,103,2, ANDREWES (1974), str. 117-8, OSTWALD (1986), str. 443, a CHRIST (1992), str. 339. I Thérámenés upadl v nemilost (byl zvolen strategem na rok 405/4, ale odmítnut při *dokimasii*, srov. Lys. XIII,10 (k *dokimasii* obecně srov. např. LIPSIUS, str. 269-78, BONNER& SMITH(OVÁ) (1938), str. 243-4, MACDOWELL (1978), str. 167-9, RHODES (1981), str. 542-3 a 614-9, TODD (1993), str. 115-6 a 180-1, BLEICKEN, zejm. str. 327-32, k Thérámenovu neúspěchu SCHWAHN, sl. 2313, MURPHY (1986), str. 135, OSTWALD (1986), str. 392-3, DEVELIN, str. 187; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 128-9, posunuje z nejasných důvodů tuto událost do roku 406, tzn. před proces se strategy). Lýsiás se tu vyhýbá jakémukoli náznaku toho, že byl lid oklamán, protože by tak oslabil svou antitezi mezi členy třicítky a strategy od Arginús, srov. ORFANOS, str. 79, pozn. 48. To je jediný myslitelný důvod, proč zamlčuje Thérámenovu roli při tomto procesu, kterou by mohl zmínit mezi §§ 67 a 68; porotci však o ní jistě věděli, a proto je oprávněná poznámka (ORFANOS, str. 79, pozn. 48), že Thérámenés tvoří „podzemní“ pojítka mezi oběma událostmi; srov. i BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 130. Představu, že se Lýsiás o Thérámenovi nezmiňuje, protože byl do aféry zapleten i Thrasybúlos (*sic* např. AVEZZÙ, str. 126, nebo ORFANOS, str. 48, pozn. 88), odmítají ANDREWES (1974), str. 121-2, i BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 130; zejména vůbec není jisté, že se Thrasybúlos na procesu jakkoli podílel (srov. PERRIN(OVÁ), str. 662-3, LANG(OVÁ) (1993), str. 277). Stejně málo přesvědčivý je návrh FROHBERGERA&THALHEIMA, str. 53, pozn. k § 68, že Lýsiás nezmiňuje Thérámenovu roli, protože by pak musel zmínit jeho úspěchy v bojích v letech 411-408 (pro něž srov. první komentář k § 68). LANG(OVÁ) (1993), str. 269 a 277, navrhuje, že Lýsiás o Thérámenově roli mlčí z toho důvodu, že byl Thérámenés žalobou oficiálně pověřen; ale Lýsiovi nic nebránilo aféru zmínit a tento aspekt zamlčet, což udělal při zmínce o Thérámenově roli v procesu s Antifóntem a Acrheptolemem, srov. komentář k § 67. Je otázkou, zda Lýsiás riskuje samotným zmíněním této aféry; je totiž možné, že mezi porotci

byli lidé, kteří hlasovali pro odsouzení stratégů, a takoví by nebyli rádi, kdyby jim byl tento skandál připomínán.

udělali všechno pro to, abyste námořní bitvu prohráli (καθ' ὅσον ἐδύναντο ἐποίησαν ἡττηθῆναι ναυμαχοῦντας): totiž bitvu u Aigospotamoi, kterou soudobí řečníci nikdy neuvádějí jménem, mluví o ní pouze jako o *ναυμαχία* nebo *συμφορά* (srov. např. § 43, FROHBERGER&THALHEIM, str. 42, TODD (2000a), str. 124, pozn. 20, nebo (2007), str. 468).

Představa, že porážku u Aigospotamoi zavinila zrada zevnitř, se musela objevit velmi brzy po bitvě. Xenofón (*Hell.* II,1,32) tvrdí, že byli popraveni všichni athénští zajatci krom stratéga Adeimanta (PA 202, RE I, sl. 355 (Adeimantos 3), STRAUSS, str. 30, OSTWALD (1986), str. 400-1, 430-1 a 545, WYLIE, str. 131, LGPN II Ἀδεΐμαντος 19, M. NOVOTNÝ, str. 84). Plútarchos (*Lys.* 13,1) udává 3,000 obětí, Pausaniás (IX,32,9) 4,000, Diodóros (XIII,106,7) však zmiňuje pouze popravu stratéga Filoklea (PA 14517, RE XIX, sl. 2486-9 (Philokles 3), OSTWALD (1986), str. 446-8, WYLIE, str. 131, LGPN II Φιλοκλῆς 7), což by podezření vůči Adeimantovi výrazně oslabilo, ale díky Lýsiovi (XIX,16) víme o popravě jistého Kritodéma z Alóπέky, PA 8808, RE Supplementband IV, sl. 1101-2 (Kritodemos 1), LGPN II Κριτόδημος 5). O možnosti, že Lýsandros popravil pouze Filoklea, uvažují EHRHARDT, str. 225-6, WYLIE, str. 136-41; KRENTZ (1989), str. 180, odmítají ji OSTWALD (1986), str. 448, AVEZZÙ, str. 14, STRAUSS, str. 32-4, ANDREWES (1992a), str. 495. Pokud je pravdivé tvrzení Xenofóna (což působí pravděpodobněji), jsou podezření Athéňanů pochopitelná. Podezření nebyla spojována výhradně s Adeimantem: řečník Lýsiovy *První obžaloby Alkibiada* (*Lys.* XIV,38) obviňuje ze zrady kromě Adeimanta i Alkibiada, podle Plútarcha (*Alc.* 37,2 a *Lys.* 11,1) prý Alkibiadés podezíral ze zrady více stratégů a podle Pausanii (IV,17,3 a X,9,11) Lýsandros podplatil krom Adeimanta i Týdea (PA 13884, RE VII A, sl. 1708-9 (Tydeus 2), STRAUSS, str. 29, OSTWALD (1986), str. 447-8 s pozn. 135, WYLIE, str. 131, LGPN II Τυδεύς 1) i jiné stratégy. Ve zradu athénských stratégů věřil WYLIE, srov. zejm. str. 132-3.

Průběh bitvy u Aigospotamoi není zcela jasný, Xenofóntovo (*Hell.* II,1,21-32) a Diodórovo (XIII,105,1-106,5) podání se totiž výrazně liší (Xenofóna následují pozdější autoři, srov. např. Plut. *Lys.* 11,7-10). Srov. EHRHARDT, STRAUSS, zejm. str. 24-7, WYLIE, str. 133-5, KRENTZ (1989), str. 175-9 (preferující Diodórovu versi), a GRAY(OVÁ), str. 79, ANDREWES (1992a), str. 495 (preferující Xenofóntovu versi). Zda oligarchové skutečně nějak ovlivnili průběh bitvy ve spartský prospěch, nelze rozhodnout; aby to dokázali, museli by být stratégy.

i s jejich dětmi odsoudit k nejvyšším trestům (καὶ τοὺς παῖδας...ταῖς ἐσχάταις ζημίαις κολλάζεσθαι): děti sice rozhodně nemohly být popraveny za zločiny svých rodičů (srov. EDWARDS, str. 100), ale mohly být postiženy ztrátou občanských práv (ἀτιμία, pro niž srov. komentář k § 21; srov. např. Dem. IX,42: Ἀρθμιος...ἄτιμος...αὐτὸς καὶ γένος...ὅτι τὸν χρυσὸν τὸν ἐκ Μήδων... ἤγαγεν, a pro další odkazy dokazující, že Řekům nebyla myšlenka hromadného trestu cizí, DOVER (1974), str. 303-4). Lýsiova slova tedy nejsou v rozporu s amnestií (srov. CLOCHÉ (1915), str. 320). Nelze vyloučit ani možnost, že potomci některých členů třicítky již byli dospělí a spolupodíleli se na jejich zločinech, jak navrhuje GERNET&BIZOS (1924), str. 167-8, pozn.4; nemáme však pro to jakékoli doklady. Démosthenés (XL,32) tvrdí, že synové členů třicítky nebyli posláni do vyhnanství, z čehož BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 132, příliš snadno vyvozuje, že nebyli potrestáni vůbec.

nechali...bez soudu potrestat smrtí (ἀκρίτους ἀποκτινύναι): tento obrat spíše než „bez soudu“ znamená „bez řádného soudu,“ čili „bez náležitostí demokratického procesu,“ srov. Xen. Hell. I,7,25, MACDOWELL (1978), str. 189-90, CARAWAN, (1984), KRENTZ (1984a), str. 30-1 s pozn. 13, AVEZZÙ, str. 120, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 112. Zdá se pravděpodobné, že oligarchové své oběti odsuzovali po formálním soudním řízení, ale připravili je o demokratickou možnost odvolat se k lidovému soudu (srov. čtvrtý komentář k § 17).

§ 37: já bych řekl..., že obžaloba je dostatečná (ἡξιουν ἰκανὰ εἶναι τὰ κατηγορήμενα): takovéto vyjádření u Lýsii obvykle označuje konec argumentativní části řeči, srov. např. Lys. XXX,31, XXXI,34 (srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 133, EDWARDS, str. 101).

do doby, kdy je jasné, že se obžalovaný dopouštěl činů, které si zaslouží smrt (ἕως ἂν θανάτου δόξη τῷ φεύγοντι ἄξια εἰργάσθαι): pro malý význam tohoto tvrzení pro určení typu použité žaloby srov. **1.4**, pozn. 4 na str. 29, bod 4.

§ 38: to, co je v této obci obvyklé (ὅπερ ἐν τῇδε τῇ πόλει εἰθισμένον ἐστί): z Lýsiou uvedených příkladů se v dochovaných řečech nejčastěji setkáváme s výčtem podstoupených *leitúrgií* (srov. komentáře k § 20); o své statečnosti v bitvách, ať už pozemních či námořních, či o vyjednání přátelství s cizí obcí se řečníci zmiňují méně často (srov. však např. Lys. XXI,8-11 nebo Lys. XIX,19-20).

mluvit o jiných věcech ze svého života (περὶ δὲ σφῶν αὐτῶν ἕτερα λέγοντες): aby řečník vyhrál svůj spor, musel přesvědčit porotu, k čemuž mj. potřeboval i posílit svou důvěryhodnost, např. poukazem na své předchozí věrné služby státu; tato strategie (pro niž srov.

např. CAREY (1994b), str. 34-43, BRAUW, str. 196) byla v Athénách zcela legitimní, přestože ji Lýsiás tento postup kritizuje i v jiných obžalobách, např. XIV,24; XXVI,3; XXX,1; sám se však nijak nezdráhal ji používat, srov. § 20 nebo XIX,57 a 62; XXI,2-10 (srov. ČERNÝ, str. 18, pozn. 28, GERNET&BIZOS (1924), str. 168, pozn. 1, AVEZZÙ, str. 127, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 133-4, EDWARDS, str. 101).

§ 39: *zabili tolik nepřátel jako občanů* (τοσοῦτους...ἀπέκτειναν ὅσους τῶν πολιτῶν): vláda třiceti stála Athény podle nejdůvěryhodnějších pramenů 1,500 životů ([Arist.] *Ath.* 35,4; Isoc. IV,113, VII,67 a XX,11; Aesch. II,77); Dógenés Láertios (VII,5) uvádí 1,400, Seneca (*Tranq.* 5,1) 1,300 a Lýsiás (fr. 307 Carey) 2,500 obětí, ale tyto údaje nejsou příliš přesvědčivé). Z moderní literatury srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 40, CLOCHÉ (1915), str. 161 s pozn. 1, SCHWAHN, sl. 2315, RHODES (1981), str. 446; KRENTZ (1982), str. 79 s pozn. 30, či (1995), str. 146, AVEZZÙ, str. 127.

***tolik lodí, kolik...vydali nepřátelům* (ναῦς τοσαύτας ἔλαβον ὅσας...παρέδοσαν):** po kapitulaci museli Athéňané podle mírové smlouvy dojednané Thérámenem (máme tu tedy další spojení s Thérámenem, jak správně upozorňuje BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 135; k Thérámenově roli při vyjednání míru srov. komentář k § 70) ještě před nástupem třicítky k moci předat Lýsandrovi všechny lodě s výjimkou dvanácti (srov. **1.2.4**, str. 13 s odkazy na antické autory; ČERNÝ, str. 18, pozn. 31, FROHBERGER&THALHEIM, str. 40 (uvádějící fantaskní odhad 670 triér!)), BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 134, i EDWARDS, str. 101), nevíme však, kolik jich měli po porážce k dispozici. Snad tu má Lýsiás na mysli i důsledek předpokládané zrady u Aigopotamoi.

***vaše, kterou zotročili* (τὴν ὑμετέραν κατεδουλώσαντο):** obrat „třicet tyranů“ je poprvé doložen až v Aristotelově *Rétorice* II,1401a (srov. i Anon. *Vit. Thuc.* 5, parafrázující Theopompa (= Theopomp. FGrH 115 F 5), slovy ἡ τῶν τριάκοντα τυραννίδς), ale stylizace občanů pod vládou třiceti do role otroků (a demokratů do role jejich osvoboditelů) je již u Lýsii velmi častá, srov. i §§ 73, 92, 94, 97. Pro další odkazy srov. BROCK, str. 160, pozn. 3, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 136.

§ 40: *tolik zbraní, kolik jich odňali vám* (ὄπλα <τοσαῦτα>...ὅσα περ ὑμῶν ἀφείλοντο ὑμῶν ἀφείλοντο): vláda třiceti skutečně odňala zbraně lidem mimo seznam tří tisíc (srov. **1.2.4**), ale chronologické zařazení této akce je nejasné kvůli dalšímu rozporu mezi Xenofónem a aristotelskou *Athénskou ústavou* (srov. obecně **1.2.4**, pozn. 1 na str. 14, kde shrnuji své

důvody pro preferování Xenofóntovy verze). Xenofón (*Hell.* II,3,20) odzbrojení umísťuje mezi zveřejnění seznamu tří tisíc a čistku metoiků, zatímco autor *Athénské ústavy* (37,2) až po Thérámenovu popravu. I v tomto bodě dává lepší smysl Xenofóntova zpráva; odnětím zbraní by vláda jen dále snížila svou popularitu a tím nahrála Thrasybúlovi (takto, byť méně podrobně, argumentuje RHODES (1981), str. 454; jiný názor zastupují KRENTZ (1982), str. 77-8, či (1995), str. 138, OSTWALD (1986), str. 488).

Odejmutím občanům zbraně byl typicky tyranský postup (srov. Arist. *Pol.* V,1315a a *Pl. Rep.* VIII,569b), spojovaný s Peisistratem ([Arist.] *Ath.* 15,4) nebo Hippiou (Thuc. VI,56,2); nepřekvapí proto, že Lýsiás tento čin třicítky zmíní ještě v § 95.

hradby, ...které strhli (τείχη...οἷα...κατέσκαψαν): ve skutečnosti zboření hradeb nařídili Sparťané v rámci mírové smlouvy (dohodnuté Thérámenovým prostřednictvím) a bylo (alespoň zčásti) provedeno před nástupem vlády třiceti, jelikož Lýsandros vytknul Athéňanům pomalé boření hradeb (srov. D. S. XIV,3,6).

zbořili i attické pevnůstky (τὰ περὶ τὴν Ἀττικὴν φρούρια καθείλον): KRENTZ (1982), str. 86, pozn. 1, upozorňuje, že ničení pevností není archeologicky doloženo (Totéž tvrdí i EDWARDS, str. 101, není však jasné, zda jen nepřejímá Krentzův údaj, jelikož necituje svůj zdroj. FROHBERGER&THALHEIM, str. 41, upozorňují, že minimálně Eleusis a Fýlé zůstaly dobře opevněnými pozicemi). Mohlo by jít o odjinud neznámou klausuli dohod mezi Athénami a Spartou, ale i o Lýsiovu smyšlenku skrytou mezi obviněními, která měla určitý materiální základ.

ani Peiraieus nezabavili hradeb proto, že to nařizovali Lakedaimoňané (οὐδὲ τὸν Πειραιᾶ Λακεδαιμονίων προσταττόντων περιείλον): i stržení hradeb Peiraiea bylo součástí dohody o athénské kapitulaci. Řečník ho podsouvá třicítce a naznačuje, že její hlavní motivací nebyly rozkazy vítězů, ale touha po moci; srov. GERNET&BIZOS (1924), str. 168-9, pozn. 2, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 136-8, EDWARDS, str. 101.

§§ 41-61: Popis Eratosthenovy politické činnosti v letech 411-403:

Zde začíná „veřejná“ část žaloby, věnující se politické činnosti Eratosthena a jeho méně významných kolegů (v kontrastu s Thérámenem, jemuž budou věnovány §§ 62-78). Její začátek vyznačuje vyjádření údivu, *locus communis* typický pro začátky celých řečí (srov. např. Isoc. IV,1, V,1, VI,1). Lýsiás celkově nadsazuje význam Eratosthena nebo kolegií, jejichž byl členem, pro pohromy, které Athény postihly: v § 42 zřejmě přehání jeho důležitost

v ustavení vlády čtyř set, v §§ 43-5 nadsazuje roli *eforů*, aby vynikly podobnosti s rokem 411 a utlumil význam Sparty (srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 141-4), v § 58 vytváří dojem, že Feidón, člen úředního kolegia deseti, byl podřízen Eratosthenovi, který žádnou funkci neza-
stával, atd.

KENNEDY (1963), str.137, tuto část chápe jako *éthopoiu*, tj. vykreslení Eratosthenova charakteru; o opaku byli přesvědčeni USHER (1965), str. 114-5, MURPHY (1989), *passim*, BEARZOT(OVÁ) (1997), srov. str. 33 s pozn. 82 a str. 222. K Lýsiově *éthopoi* srov. D. H. *Lys.* 8,1-4, BLASS (1887), str. 394-5, JEBB, str. 169-72, WENIG, str. 288, s odkazy na starší literaturu, KENNEDY (1963), str. 135-8 s odkazy na další literaturu v pozn. 21 na str. 136, LAVENCY, str. 166-9, USHER (1965), zejm. str. 99-101 a 119, CAREY (1994b), str. 40-2, COOPER, str. 210.

§ 41: lidí, kteří ho hájí (τῶν λεγόντων ὑπὲρ αὐτοῦ): ORFANOS, str. 31, pozn. 52, vykládá tento obrat poněkud nepřesně jako odkaz na Eratosthenovy politické spojence, nikoli jeho obhájce na soudu; Lýsiovo vyjádření pokrývá obě tyto skupiny (srov. *Soph. El.* 555 a *Xen. Hell.* I,7,16 či FROHBERGER&THALHEIM, str. 41, LSJ s. v. λέγω III,1). Identitu Eratosthenových obhájců neznáme, lze však pokládat za pravděpodobné, že jedním z nich byl Feidón (srov. druhý komentář k § 54). Lýsiás je ztotožňuje se spolupracovníky třicítky (§§ 84-5, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 228-9). Je téměř jisté, že se v tomto směru nějak angažovali i členové Eratosthenovy hetairie, je však otázkou, nebyli-li příliš nechvalně proslulými oligarchy na to, aby ho obhajovali osobně; v takovém případě by mu spíše mohli přispět na zaměstnání odborného logografa nebo jiných přímluvců (*συνήγοροι*); srov. CALHOUN, str. 88.

Pro užitečnost hetairií pro obžalované obecně srov. CALHOUN, str. 86-88. Útoky na podporovatele protistrany byly v soudních řečech pochopitelně velmi časté (srov. i §§ 84-8); některé odkazy uvádí DOVER (1974), 304-6.

§ 42: i v době vlády čtyř set se pokusil získat vojsko pro oligarchii a spolu s Iatrokleem a... opustil svou loď, přestože byl triérarchem, a dezertoval z Helléspontu (ἐπὶ τῶν τετρακοσίων ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὀλιγαρχίαν καθιστὰς ἔφευγεν ἐξ Ἑλλησπόντου τριήραρχος καταλιπὼν τὴν ναῦν): Soudě podle citací z pozdních slovníků (např. *Poll.* VIII,42) se svévolné opuštění lodi trestalo *γραφὴ λιπονauτίου*, která by tudíž měla hrozit i Eratosthenovi (*sic* ČERNÝ, str. 18, pozn. 35, FROHBERGER&THALHEIM, str. 41, LIPSIUS, str. 454, pozn. 7, nepřímo EDWARDS, str. 102). Naneštěstí o této proceduře nevíme vůbec nic (žádný příklad *γραφὴ λιπονauτίου* neuvádí R. OSBORNE (1985), str. 56, kde sumarizuje nám známé procesy

vypluvší z porušení vojenské kázně), takže je možné, že triérarchům nehrozila. Triérarchos totiž na své lodi vůbec nemusel být, mohl najmout kapitána, který jí velel místo něj; nepatřilo to ovšem k dobrému tónu (k významu prestiže při *leitúrgiích* srov. komentář k § 20, str. 67). Je samozřejmě možné, že triérarchovi hrozila *γραφὴ λιποναυτίου*, pokud se rozhodl lodi velet a poté ji opustil, ale jistotu mít nemůžeme.

Eratosthenovy přesuny představují problém, kterému se dosud, pokud vím, nikdo důkladně nevěnoval. Je tudíž nutno pojednat operace flotily, v níž Eratosthenés byl, v zimě 412/1 a v létě 411. Víme, že v zimě 412/1 bylo celé athénské loďstvo soustředěno na Samu (Thuc. VIII,30,2). Stratégové Strombichidés (PA 13016, RE IV A, sl. 370-1 (Strombichides), DAVIES 4386, str. 161, OSTWALD (1986), např. str. 347, LGPN II Στρομβιχίδης 2), Onomaklés (PA 11476, RE XVIII, sl. 491 (Onomakles) OSTWALD (1986), např. str. 347, 401-2 a 404, LGPN II Ονομακλῆς 2) a Euktémón (PA 5782, RE VI, sl. 1059 (Euktemon 3), OSTWALD (1986), str. 347 s pozn. 41, LGPN II Εὐκτήμων 6) poté s jistými potížemi odpluli na Chios (Thuc. VIII,34 a 38,2), kde svedli dvě bitvy (Thuc. VIII,54,3 a 61,3). Po zprávě o vzpouře Abýdu Strombichidés na jaře 411 odplul do Helléspontu s 24 loďmi (Thuc. VIII,62,1-2), které tam zanechal jako hlídku (Thuc. VIII,62,3), ale později s nimi přeplul na Samos ohrožený spartským útokem (Thuc. VIII,79,3). Toto je jediná skupina athénských lodí, která se v roce 411 mohla nacházet v Helléspontu a z níž tedy Eratosthenés podle Lýsii dezertoval (do této skupiny ho správně řadí i AVEZZÙ, str. 129, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 139, či EDWARDS, str. 102, ale nerozvádějí důsledky pro Eratosthenovu roli v ustavení vlády čtyř set). Jestliže předpokládáme, že tři stratégové opustili Samos ihned po rozlosování stanovišť, není možné, aby se Eratosthenés jakkoli podílel na prosincových jednáních na Samu mezi Alkibiadem a Peisandrovými přívrženci (Thuc. VIII,47,2-48,3), nebo že by v lednu či únoru odplul s Peisandrem do Athén (Thuc. VIII,53,1-54,2, srov. 1.2.3, str. 11; s touto cestou Eratosthena spojoval AVEZZÙ, str. 129-30, ale proti se oprávněně vyjádřila BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 139-40); v této době byl Eratosthenés jistě se Strombichidem na Chiu (srov. HCT V, str. 126-7, bod a). Zato se z Lýsiových slov zdá, že sehrál nějakou roli při akci oligarchů, kteří se po Peisandrově příchodu pokusili ovládnout Samos (Thuc. VIII,63, 3-4; 73,1-6); o vojsku na Samu se tehdy mluvilo jako o *τὸ στρατόπεδον* bez další specifikace (srov. např. Thuc. VIII, 76,1, [Plut.] *Mor.* 833e citující oficiální dekret). Tudíž by Eratosthenés musel opustit Strombichida velmi brzy po příjezdu do Helléspontu, vrátit se na Samos (pak by mohl být jedním z „hlavních strůjců

oligarchie“, které chtěli vojáci podle Thúkýdida (VIII,75,1) kamenovat) a odtamtud uprchnout do Athén ještě před pádem čtyř set (srov. předposlední komentář k tomuto odstavci). Nelze vyloučit, že Lýsiova obvinění jsou lživá, byť pro ně předvádí svědky, ale je pozoruhodné, jak přesně se dá zasadit do Thúkýdidova narativu, s jedinou výjimkou: rozhodně nepřesné je Lýsiovo tvrzení, že se Eratosthenés podílel na oligarchickém puči na Samu už za vlády čtyř set, jak správně upozorňují FROHBERGER & THALHEIM, str. 41; ἐπὶ τῶν τετρακοσίων má tedy jen přibližnou platnost.

spolu s Iatrokleem a dalšími lidmi, jejichž jména rozhodně nepotřebuji uvádět (μετὰ Ἰατροκλέους καὶ ἑτέρων, ὧν τὰ ὀνόματα οὐδὲν δέομαι λέγειν): K jinak neznámému Iatrokleovi srov. PA 7440, RE Iatrokles 1, LGPN II Ἰατροκλῆς 2. Fuhrem¹ navrženou opravu na Πατροκλέους (o Patrokleovi z Isoc. XVIII,5 víme pouze to, že byl roku 404/3 archón basileus; srov. PA 11691, LGPN II Πατροκλῆς 3; srov. RE XVIII, sl. 2262-3 (Patrokles 3)) oprávněně odmítá AVEZZÙ, str. 129; CAREY (2007) tento návrh ani nezařadil do kritického aparátu.

Zamlčet něčí jméno bylo relativně častým výrazem pohrdání, srov. např. Hdt. II,123,3 (o Řecích, kteří prohlašovali egyptské nauky za své) nebo Thúkýdidovo mlčení o démagozích Androkleovi a Hyperbolovi, které zmiňuje až při příležitosti jejich zavraždění (VIII,65,2 a 73,3). Čí jméno však Lýsiás zamlčuje? AVEZZÙ, str. 129, tvrdil, že jde o Peisandra, ale to je nemožné (srov. předchozí komentář). BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 140, se přiklání k možnosti, že jde o osobnosti druhého řádu. Je tu však možnost, že se jedná o Onomaklea (k prosopografickým odkazům srov. předchozí komentář), prominentního člena čtyř set (a později i vlády třiceti), který byl jedním ze strategiů, jimž losem připadl Chios (Thuc. VIII,30,2), takže byl minimálně v zimě 412/1 v téže flotile jako Eratosthenés. Pokud by i Onomaklés odplul se Strombichidem a Eratosthenem do Hellésponu, mohl by většinu roku 411 na týchž místech jako Eratosthenés. Je tu však i možnost, že zůstal s osmi loďmi na Chiu (srov. Thuc. VIII,61,3 a 62,2 s HCT V, str. 152).

vystupoval proti těm, kteří usilovali o demokracii (τὰναντία τοῖς βουλομένοις δημοκρατίαν εἶναι ἔπραττε): Eratosthenova role ve vládě čtyř set není vůbec jasná. Přes námítky BEARZOT(OVÉ) (1997), str. 139, je nepochybné, že do Athén dorazil až po jejím ustavení (srov. první komentář k § 42). Nevíme, zda byl členem čtyř set, protože na to máme jen Lýsiovo

¹ V mně nedostupné práci *Observationes in oratores Atticos*, Bonn, 1877.

slovo (MURPHY (1986), str. 116, správně upozorňuje, že od těchto událostí uplynulo téměř deset let; k rozšíření takovýchto obvinění srov. Lys. XXX,7), nemůžeme to však popřít, jak činí NÉMETH, str. 189. Ani nevíme, jakou roli hrál v krizi, jež nastala po vzpouře hoplítů proti vládě čtyř set (srov. poslední komentář k § 66). Vzhledem k jeho přátelství s Thérámenem (srov. úvodní komentář k §§ 62-78, str. 108, bod 1) nepůsobí pravděpodobně, že by aktivně vystupoval proti němu.

svědky těchto událostí (τούτων μάρτυρας): není zcela jasné, čeho se svědectví týkala: jen Eratosthenovy činnosti během vlády čtyř set, nebo i jeho předpokládané dezerce? (proti druhé možnosti se vyslovuje MURPHY (1986), str. 123, a (1989) str. 44, následovaný ORFANEM, str. 31, pozn. 53, ale bez jakýchkoli argumentů; k nejednoznačnosti tohoto obratu srov. TODD (1990b), str. 31).

K úloze a významu svědků u athénských soudů srov. BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 297-8, KENNEDY (1963), str. 83, TODD (1990b), str. 27-31, a (1993), str. 96-7, CAREY (1994a), str. 97-101 a 106, COOPER, str. 210-1.

§ 43: Další část jeho života nechám stranou (Τὸν...μεταξὺ βίον αὐτοῦ παρήσω): lze předpokládat, že Eratosthenés mezi lety 410 a 405 nepodnikl nic proti demokracii; zřejmě ale zůstal v Athénách, nebo se ještě spíše podílel na bojích v poslední fázi peloponnéské války jako Thérámenés (srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str.140).

Je dobře možné, že zákon, který obyvatelům Athén zakazoval opustit stát v době války, byl přijat až během války s Filippem, která skončila bitvou u Chairóneie (srov. Hyp. III,29, DOVER (1968), str. 41, MACDOWELL (1978), str. 185). Ale i kdyby tento zákon neexistoval, bylo by Eratosthenovo jednání vnímáno jasně negativně, a proto by se o něm Lýsiás pravděpodobně zmínil, byť sám asi opustil Athény roku 430, srov. **1.3.3**, str. 21.

po námořní bitvě a pohromě pro obec (ἡ ναυμαχία καὶ ἡ συμφορὰ): srov. druhý komentář k § 36.

ustanovily takzvané hetairie pět mužů-eforů (πέντε ἄνδρες ἔφοροι κατέστησαν ὑπὸ τῶν καλουμένων ἐταίρων): zjevně šlo o spojení oligarchických klubů do početné a názorově různorodé koalice, v mnoha ohledech připomínající tu, kterou zorganizovali Peisandros, Antifón a Frýnichos roku 411 (srov. SARTORI, str. 137; podobnost důrazňuje LEHMANN, str. 70). To samo o sobě bylo zásadní změnou oproti obvyklému stavu; hetairie totiž, jak se zdá, neměly pevnou strukturu, byla to sdružení bez stálého členství a většina z nich mohla být

spíše apolitická než protidemokratická; srov. WOLFF, str. 297-9, CONNOR, str. 196, nebo OSTWALD (2000), str. 387-8.

Lýsiás je jediným pramenem poskytujícím informace o těchto *eforech*; proto můžeme pochybovat o jejich existenci (jako MURPHY (1986), str. 124, či TODD (2000a), str. 124, pozn. 21), ale také nemůžeme vyloučit možnost, že se jejich činnost stala přes veškeré utajení (svou činnost před veřejností jistě skrývali, proto také Lýsiás nemůže předvést jejich spolupracovníky, srov. komentář k § 46, ORFANOS, str. 32-3, pozn. 54) dosti dobře známou později, během vlády třiceti, kdy už se skrývat nemuseli (srov. i AVEZZÙ, str. 131, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 142). Jelikož by Lýsiova argumentace v prvním případě byla krajně riskantní, zdá se pravděpodobnějším, že *efoři* skutečně existovali.

Není třeba pochybovat, že tzv. *eforové* a *fýlarchové* (§ 44) nezastávali žádné oficiální funkce (srov. LENSCHAU, sl. 2362, SARTORI, str. 136 s pozn. 32, RAWSON(OVÁ), str.30, KRENTZ (1982), str. 45, OSTWALD (1986), str. 470, DEVELIN, str. 185, MURPHY (1986), str. 124, a (1989), str. 43, AVEZZÙ, str. 130, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 141 s odkazy na další literaturu; pokud je mi známo, poslední, kdo prosazoval, že šlo o oficiální úřad, byl JUDEICH, zejm. str. 262-6). Nejspíše zajišťovali hetairiím co největší podporu (srov. následující komentář), v tichosti rozhodovali, kdo a o čem bude na shromáždění mluvit (jak tomu patrně bylo v případě Drakontida zmíněného v § 73), určovali vhodný okamžik a organizovali pro vybraného rétoru podporu, kterou mohli řadoví členové hetairií realizovat např. hlasitým souhlasem (srov. např. Ar. Eq. 651, 666; Thuc. VIII,66,1; Pl. Rep. VI,492b; Dem. XXI,14) nebo zastrašováním případných odpůrců; mohlo stačit, když byli nejhlasitější, nemuseli mít početní většinu (srov. druhý komentář k § 75, Thuc. VIII,66,3, z moderní literatury CALHOUN, str. 112-113, 115-116, 119 a 123-124, AVEZZÙ, str. 130-1). Tito *eforové*, snad i s přispěním ostatních členů hetairií, pravděpodobně vymysleli postup převzetí moci, jehož realizaci Lýsiás popisuje v § 76. Jejich moc však nebyla neomezená, což dokazuje významná role, kterou při změně státního zřízení sehrál Thérámenés (je však možné, že s *efory* spolupracoval, srov. poslední komentář k § 77).

Je také jisté, že jejich počet i název byl inspirován pětičlenným eforátem ve Spartě (srov. RAWSON(OVÁ), str. 30, WHITEHEAD (1982), str. 119-121, OSTWALD (1986), str. 470, či BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 141; jen JUDEICH, str. 264, o odkazu na Spartu pochyboval a navrhl, že oficiálním názvem tohoto kolegia bylo *συναγωγῆς* (srov. následující komentář); je však

téměř jisté, že nic jako „oficiální název“ neměli, srov. výše),¹ takže už svým titulem prezentovali svůj záměr změnit Athény podle spartského vzoru; pětičlenný komitét stál i u zrodu rady čtyř set roku 411, srov. Thuc. VIII,67,3 a k tomu HCT, str. 169, a LEHMANN, pozn. 83 na str. 70.

Slovo *καλουμένων* tu má evidentně pohrdavý podtón, srov. FROHBERGER& THALHEIM, str. 42, CALHOUN, str. 9, pozn. 1, či EDWARDS, str. 102.

aby získávali další občany (συναγωγείς μὲν τῶν πολιτῶν): tzn. získávali nové členy pro své hetairie, resp. jejich koalici, srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 42, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 141.

spiklence (τῶν συνωμοτῶν): tj. členy hetairií. Ti se navzájem zavazovali přísahami (srov. podrobněji pozn. k § 46), takže se slovo *συνωμόται* stalo synonymem slova *ἑταῖροι*; srov. FROHBERGER& THALHEIM, str. 42, CALHOUN, str. 4-9, SARTORI, str. 17-33.

Mezi ně patřili i Eratosthenés a Kritiás (ᾧν Ἐρατοσθένης καὶ Κριτίας ἦσαν): Ke Kritiovi srov. ČERNÝ, str. 18, pozn. 39, PA 8792, RE XI, sl. 1901-12 (Kritias 5), SARTORI, str. 140-3, DAVIES 8792, str. 326-7, WHITEHEAD (1980), str. 210, a (1982), str. 114-7, AVERY (1963), KRENTZ (1982), str. 45-6, ADELEYE, OSTWALD (1986), str. 462-5, NÉMETH, str. 183-4, AVEZZÙ, str. 16-7, LGPN II Κριτίας 7.² Lýsiás tu jistě zcela úmyslně Eratosthena klade na roveň nejradikálnějšího představitele třicítky, jak správně upozorňují ČERNÝ, *loc. cit.*, a MURPHY (1989), str. 46.

Kritiás byl z neznámých důvodů roku 406 na Kleofóntův návrh poslán do vyhnanství (srov. Xen. *Mem.* I,2,24 a *Hell.* II,3,15 a 36, Arist. *Rhet.* I,1375b; pro možný motiv srov. SARTORI, str. 132, OSTWALD (1986), str. 430). Tudíž s nejvyšší pravděpodobností nebyl roku 405 v Athénách (srov. KRENTZ (1982), str. 46, MURPHY (1989), str. 43; opak tvrdí ORFANOS, str. 33, pozn. 54), a tak můžeme předpokládat, že přinejmenším finální podoba tohoto *eforátu* se datuje až do doby po uzavření míru se Spartou v červnu 404, srov. WHITEHEAD (1982), str. 119, či SIER, str. 490, pozn. 2. MURPHY (1986), str. 124, chybně tvrdí, že byli *eforové* podle Lýsii vybráni již před uzavřením dohod. FROHBERGER&THALHEIM, str. 42, věří, že Kritiás nemusel být jedním z *eforů* a jde o Lýsiův zlovolný výmysl s úmyslem očernit Eratosthena, ale právě Kritiova činnost byla nejspíše veřejně známa.

¹ K pravomocím spartských eforů srov. Xen. *Lac.* 8,4.

² Nedostupnou mi zůstala kniha G. Németha *Kritias und die Dreißig Tyrannen*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2006.

MURPHY (1989), str. 43, vyjadřuje pochybnosti o tom, zda byl Eratosthenés vůbec *eforem*; jeho skepticismus by mohl být oprávněný, pokud bychom předpokládali, že se jména *eforů* nestala všeobecně známými (srov. třetí komentář k tomuto odstavci, str. 88). Jelikož *eforové* zřejmě zajistili vznik široké koalice athénských hetairií (což vypadá pravděpodobně, srov. třetí komentář k tomuto odstavci, str. 87), nelze z tohoto usuzovat, že by byly Eratosthenovy názory podobně radikální jako Kritiovy, takže nemusíme pochybovat, že byl názorově blízký Thérámenovi, srov. úvodní komentář k §§ 62-78, str. 108, bod 1. Eratosthenova role v *eforátu* také není jasná. ČERNÝ, str. 4, upozorňuje, že se Eratosthenés mezi *efory* zřejmě nijak nezkompromitoval, protože jinak by na to Lýsiás upozornil.

Jména ostatních tří *eforů* neznáme. MUNRO (1938b), str. 153, pozn. 2, spekuloval, že jedním mohl být Thérámenés; WHITEHEAD (1982), str. 119, pozn. 33, AVEZZÙ, str. 132, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 141, či EDWARDS, str. 102, správně upozorňují, že to by Lýsiás zmínil v § 76.¹

§ 44: určili fýlám fýlarchy (φυλάρχους τε ἐπὶ τὰς φυλὰς κατέστησαν): jistě nejde o fýlarchy, kteří za normálních okolností veleli jízdnímu oddílu své fýly (srov. [Arist.] *Ath.* 61,5, BLEICKEN, str.295, TODD (2000a), str. 125, pozn. 22), nýbrž o funkci v koalici hetairií; není jasné, zda tu jde o fýly v technickém smyslu slova, tedy nejspíše o 50 delegátů z každé kleisthenovské fýly v radě pěti set (*sic* EDWARDS, str. 103. FROHBERGER&THALHEIM, str. 42, a SARTORI, str. 136, pomýšlejí dokonce i na lidové shromáždění. Jako odkaz na kleisthenovské fýly chápe titul i LEHMANN, pozn. 82 na str. 70). Mohlo by se jednat o termín *ad hoc* (jako v případě pojmu „*eforové*“) pro seskupení jednotlivých hetairií. Roli a význam fýlarchů v plánování oligarchického převratu nelze přesně vystihnout. CALHOUN, str. 112 a 124, jejich význam možná příliš devaluje, když z nich činí jen poslíčky mezi *efory* a řadovými členy hetairií; na druhém konci škály stojí LEHMANN, pozn. 80 na str. 72, jenž tvrdí, že *fýlarchové* dostali od *eforů* „neomezenou pravomoc k prosazení revolučního programu.“

¹ Není však podle mého nutné klást velkou váhu na vyjádření aristotelské *Athénské ústavy* (34,3), podle níž Thérámenés nepatřil do žádné hetairie; opačným směrem ukazují některé obraty v Diodórovi (XIII,101,3: τὸς περὶ Θηραμένην; 101,4: τοῖς περὶ Θηραμένην). Autor *Athénské ústavy* mohl použít tento termín v úzkém „krajně oligarchické hetairie,“ srov. CALHOUN, str. 21-2; s Calhounovým závěrem, byť ne s jeho argumenty, souhlasí SARTORI, str. 42-3; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 157-8, pokládá aristotelskou zprávu za projev propagandy Thérámenových stoupenců. Pro možné spojení Thérámena s hetairiemi srov. poslední komentář k § 77.

rozhodovali...kdo má zastávat jaký úřad (οὐστυνας χρεΐη ἄρχειν παρήγγελον): jaké volby tu Lýsiás má na mysli? Po skončení úředního roku 405/4 se volby v řádném termínu nekonaly, neboť trvala debata o ústavních změnách (jen tak se dá rozumně vysvětlit rozpor v [Arist.] *Ath.* 35,1, srov. např. RHODES (1981), str. 436) a úředníky roku 404/3 jmenovala třicítka ([Arist.] *Ath. loc. cit.*). Tudíž se buď jedná o volbu třiceti mužů, kteří měli sepsat ústavu (srov. komentář k § 73, str. 128-9), nebo o rétorickou nadsázku.

měli neomezenou moc (κύριοι ἦσαν): způsoby, jak toho hetairie mohly dosáhnout, jsou nastíněny v komentáři k § 43, str. 88. Vyjádření je každopádně nadsazené (srov. předchozí komentář i komentář k § 43, *loc. cit.*) a má zbavit athénský lid jakékoli odpovědnosti za volbu třiceti; srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 142.

proti vám intrikovali nejen vnější nepřátelé, ale i tito lidé, vaši spoluobčané (οὐχ ὑπὸ τῶν πολεμίων μόνον ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τούτων πολιτῶν ὄντων ἐπεβουλευέσθε): oligarchové jsou v celé řeči kladeni na roveň se zahraničními nepřáteli, srov. BEARZOT(OVÁ) (2007), str. 108-10 a 116-7.

abyste neodhlasovali nic správně a abyste trpěli nedostatkem mnoha věcí (ὅπως μήτ' ἀγαθὸν μηδὲν ψηφίσησθε πολλῶν τε ἐνδεεῖς ἔσσεσθε): Nedostatek životních potřeb byl samozřejmě primárně důsledkem spartské blokády (srov. **1.2.4**, str. 12), nikoli vnitřní opozice proti demokracii; znovu tu nacházíme spojení s Thérámenem, který byl obviňován, že strávil vyjednáváním s Lýsandrem tři měsíce v naději, že Athéňané mezitím vyhladoví a budou ochotni přijmout jakékoli podmínky (srov. komentář k § 70, str. 123-4, bod 1).

§ 45: na tom budete špatně (τῶν παρόντων κακῶν): jedná se o obléhání a následný hladomor.

§ 46: to bych nemohl (οὐ γὰρ ἂν δυμαίμην): Kritiás byl mrtvý a ostatní bývalí efoři mohli být také mrtví nebo v exilu (*sic* již JUDEICH, str. 263, a nověji AVEZZÙ, str. 132-3; jeho další návrh, že již mohli vydat účty ze své činnosti, a tudíž by jejich předvolání porušilo amnestii, je založen na příliš širokém chápání klausule *μη μνησικακεῖν*, jak správně namítá BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 143.). Z § 47 však vyplývá, že alespoň někteří byli v Athénách. Přesto neexistoval účinný způsob, jak je donutit svědčit proti jejich vůli. Zástupce strany mohl svého svědka, který se k soudu nedostavil, zažalovat v procesu *δίκη λιπομαρτυρίου* (Dem. IL,19; Pol. VIII,36), ale ten se pravděpodobně dal použít pouze proti svědkovi, který svědectví slíbil a poté se nedostavil (srov. LIPSIUS, str. 784-5, BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 141-3,

MACDOWELL (1978), str.243-4, nebo TODD, (1990b), str. 25, (1993), str. 96-7). Lýsiás však také mohl tuto nemožnost předstírat kvůli potřebám své strategie u soudu nebo svého pamfletu.

Pro přísahy, jimiž se navzájem zavazovali členové hetairií, srov. komentář k § 47, str. 93.

§ 47: Kdyby měli rozum, usvědčili by je (εἰ ἐσωφρόνουν, κατεμαρτύρουν ἂν αὐτῶν):o kom je tu řeč? Podle BEARZOT(OVÉ) (1997) (str. 143) i EDWARDSE (str. 103), jsou podmětem obou sloves ostatní eforové, zatímco αὐτοί jsou další členové hetairií. Podle mého názoru by to však mohlo být i naopak; Eratosthenovi συμπράττοντες zmínění v § 46 by pak byli jeho podřízení, jež by měli udat své nadřízené.

nepovažovali by za závazné své přísahy poškozující spoluobčany, a nepřestoupili by snadno ty, které složili pro dobro obce (τοὺς ὄρκους...οὐκ ἂν ἐπὶ μὲν τοῖς τῶν πολιτῶν κακοῖς πιστοῦς ἐνόμιζον, ἐπὶ δὲ τοῖς τῆς πόλεως ἀγαθοῖς ῥαδίως παρέβαινον): Pro správné pochopení souvětí je především třeba zdůraznit, že οὐκ neguje obě věty (srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 43-4, pozn. ad loc., DENNISTON, str. 371, EDWARDS , str. 103). Toho si byl vědom i HILLGRUBER (2005), str. 237, přesto však (str. 239) překládá „upustili by od toho, aby považovali přísahy za závazné ke škodě občanů, ale v případě prospěchu pro město by je snadno porušili.“ Z této interpretace vyšel SIER, který na str. 489-92 navrhl upravit text vložení ἐπὶ δὲ τοῖς τῆς πόλεως <ἐχθρῶν> ἀγαθοῖς a překládal „neměli by považovat přísahy za závazné ke škodě občanů a snadno by je porušili, kdyby byly k užitku nepřátel města.“ Hillgruber ve své reakci (HILLGRUBER (2008), str. 124) překládá: „kdyby měli rozum, nepovažovali by je za posvátné tehdy, kdyby to vedlo ke zkáze spoluobčanů, naproti tomu by je bez rozpaků překročili, kdyby to vedlo k tomu nejlepšímu pro město.“ Podle mého neberou tyto překlady v potaz právě fakt, že οὐκ neguje obě věty, takže by správný překlad zněl „ctili by je pro dobro občanů, ale nepřestoupili by je snadno pro dobro obce,“ což nedává příliš dobrý smysl. Věřím, že ἐπὶ μὲν... a ἐπὶ δὲ... jsou těsněji spojeny s ὄρκους než s παρέβαινον; pak jsou možné dvě interpretace řeckého textu: **(1)** „nepovažovali by za závazné své přísahy poškozující spoluobčany a nepřestoupili by snadno ty, které složili pro dobro obce,“ anebo **(2)** „považovali by přísahy za závazné, pokud by nevedly ke škodě spoluobčanů, a snadno by je překročili, pokud by nevedly k prospěchu obce.“ HILLGRUBER (2005), str. 238, tuto interpretaci navrhuje pouze na základě argumentu, že o přísahách vedoucích či

nevedoucích k prospěchu obce dosud nebyla zmínka (srov. i HILLGRUBER (2008), str. 124, pozn. 5), ale Athéňané byli s touto relitou dobře obeznámeni.

Členové hetairií byli pravděpodobně navzájem zavázáni přísahami, že nebudou svědčit proti ostatním členům (to jsou Lýsiovy přísahy *ἐπὶ τοῖς τῶν πολιτῶν κακοῖς*; srov. i předposlední komentář k § 42), což dokládá i Lýsiás (XIII,21) a Aristotelés dokonce jednu takovou přísahu reprodukuje (*Pol. V,1310a*). Takovéto závazky však nemusely vždy být soudem brány v potaz, což naznačuje argument v Lýsiově *Obžalobě Agorata* (XIII,22). Pro roli hetairií při ovlivňování soudních procesů srov. CALHOUN, str. 83-84. Pro přísahy, kterými se členové hetairií zavazovali, srov. CALHOUN, str. 35-39, SARTORI, str. 30-3 a 138, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 144, s odkazy na další literaturu. Srov. k tomuto místu i HILLGRUBER (2005), str. 237. FROHBERGER&THALHEIM, str. 43, upozorňují, že závaznost takovýchto přísah výslovně popřelo Démofantovo usnesení z roku 410 (*And. I,96-8*; srov. M. NOVOTNÝ, str. 147); nepříliš přesvědčivě vyznívá návrh HILLGRUBERA (2005), str. 239, pozn. 10, že jeho platnost ještě nebyla obnovena.

Pokud jde o přísahy *ἐπὶ τοῖς τῆς πόλεως ἀγαθοῖς*, jde o přísahy skládané úředníky (*Lyc. I,79*), eféby (*TOD, č. 204, str. 303-7, RHODES&OSBORNE, č. 88, str. 440-9, Stob. IV,1,48; Poll. VIII,105-106; srov. DOVER (1974), str. 250, HARRIS (1994), str. 133*), porotci (srov. *Dem. XXIV,149-151, Lyc. I,79, BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 152-6, TODD (1993), str. 54-5, HARRIS (1994), str. 133, a (2007), str. 57-66*) či členy rady pěti set (srov. *IG I³ 105, RHODES (1972a), str. 194-8*). Srov. obecně FROHBERGER&THALHEIM, str. 43. Rozhodně se nemůže jednat o přísahy, jimiž byla stvrzena amnestie, jak bylo také navrženo, srov. HILLGRUBER (2005), str. 237 s pozn. 4, s odkazy na další literaturu.

Zavolej (κάλει): výzva k úřednímu hlasateli, srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 44, EDWARDS, str. 103. Až zhruba od roku 380 byla u běžných athénských soudů svědectví předčítána (výjimku nadále tvořily soudy zabývající se vraždami), srov. BONNER&SMITH(OVÁ) (1938), str. 134-5, MACDOWELL (1978), str. 242-3, TODD (1990b), str. 21-2 a 29 s pozn. 15 s odkazy na další literaturu, nebo (1993), pozn. 20 na str. 96.

předstupte (ἀνάβητε): svědkové vystupovali na vyvýšenou tribunu (*βῆμα*), z níž řečník oslovoval porotu, srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 44.

§ 48: *po nástupu do úřadu* (εἰς τὴν ἀρχὴν καταστὰς): zřejmě tu nejde o post *efora*, jak tvrdí někteří komentátoři (FROHBEREGER&THALHEIM, str. 44, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 144), ale o pozici ve vládě třiceti.

úřadovat protizákonně (παράνομως ἀρχεῖν): na vládě třiceti nebylo technicky vzato nic protizákonného, neboť byla posvěcena lidovým shromážděním, které stálo *de facto* nad zákony. Byl tu však rozpor s Démofantovým usnesením, srov. komentář k § 47, str. 93.

všechna udání (περὶ τῶν εἰσαγγελιῶν ἀπασῶν): řečník tu zřejmě na mysli pouze procesy typu *εἰσαγγελία* (sic FROHBEREGER&THALHEIM, str. 44, HANSEN (1980), pozn. 7 na str. 90, či EDWARDS, str. 104). K tomuto typu procesu srov. LIPSIUS, str. 176-211, BONNER&SMITH(OVÁ) (1930), str. 294-309, HANSEN (1975) a (1980), RHODES (1979), MACDOWELL (1978), zejm. str. 183-6, TODD (1993), str. 113-5, BLEICKEN, str. 431-2. *Eisangelie* za oligarchie patrně probíhaly tak, že obžalované soudila rada pěti set pod předsednictvím třicítky (srov. Lys. XIII,37, Xen. Hell. II,3,12, [Arist.] Ath. 35,2, z moderní literatury RHODES (1972a), str. 165 a 181-2, KRENTZ (1982), str. 60, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 145, a čtvrtý komentář k § 17), Lýsiás tu patrně nemyslí primárně na odsouzení Polemarcha, v jehož případě byla použita ἀπαγωγή (srov. poslední komentář k § 16).

Batrachos (Βάτραχος): PA 2843, RE III, sl. 145 (Batrachos 1), LGPN II Βάτραχος 4, snad ztotožnitelný s číslem 11. Udavač známý i z *Obžaloby Andokida* připisované Lýsiovi (VI,45), o němž se snad zmínil i komediograf Archippos (fr. 27 Kock z komedie *Ryby*, uvedené brzy po r. 403/2); Lýsiás také napsal nedochovanou *Řeč o vraždě Batracha* (Lys. fr.68 Carey), ale identifikace, jakkoli pravděpodobná, je nedokazatelná (srov. KIRCHNER (1911), str. 188, CAREY (2007), str. 349, TODD (2007), str. 467; AVEZZÙ, str. 133, je příliš optimistický), a o okolnostech tohoto procesu nevíme nic.

Aischylidés (Αἰσχυλίδης): PA 423, RE I, sl. 1064 (Aischylides 1), LGPN II Αἰσχυλίδης 7. Odjinud není znám a nelze ho ztotožnit s žádným z dvaceti dalších nositelů tohoto jména zaznamenaných v LGPN II.

49: *všichni, kteří to s vámi, lidem, mysleli špatně, svým mlčením nic neztratili* (ὅσοι κακόνιοι ἦσαν τῷ ὑμετέρῳ πλήθει, οὐδὲν ἔλαττον εἶχον σιωπῶντες): Lýsiás přiznává, že Eratosthenés mohl tiše nesouhlasit s radikály (srov. MURPHY (1989), str. 42, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 145), ale argumentuje, že pasivní odpor proti režimu je nedostatečný, v duchu zákona později připisovaného Solónovi, který trestal *atímii* každého, kdo se ve

vnitřních politických sporech nepostavil ani na jednu stranu ([Arist.] *Ath.* 8,5); ale jelikož je v pasáži Lýsiovy *Řeči proti Filónovi* (XXXI,27) popírána existence takového zákona, je historicitá tohoto pravidla sporná. V autentičnost zákona věřil GOLDSTEIN (srov. další odkazy na antické autory, které uvádí na str. 538), jehož argumenty rozvedli BERS a MANVILLE, str. 217-221; HANSEN (1976), str. 78, pozn. 22, autenticitu zákona popírá, ale neuvádí žádné argumenty; RHODES (1981), str. 157, sice popírá Goldsteinovy argumenty, ale věří v existenci zákona.

§ 50: bude jasné, že...mu neudělali nic zlého (δηλος εσται... μηδεν κακον παθειν υπ' αυτων): Lýsiás v tomto sofismatu tvrdí, že pokud by se Eratosthenés stavěl proti některým rozhodnutím vlády třiceti (jako v případě Thérámenovy popravy a podle jeho tvrzení v § 25 i čistky metoiků), byl by popraven stejně jako jiní odpůrci jejich radikální politiky (např. Thérámenés), ledaže by měl tak velkou moc, že by si mohl dovolit nesouhlas i v jiných otázkách (srov. ČERNÝ, str. 19, pozn. 47). Nebere v potaz možnost, že Eratosthenés nebyl přes svůj odpor popraven proto, že nebyl příliš mocný ani energický a tudíž pro radikály nepředstavoval hrozbu.

Thérámena, který se proti vám mnohokrát provinil (Θηραμένους, ὅς εἰς ὑμᾶς πολλα ἐξήμαρτεν): PA 7234, RE V A, sl. 2304-20 (Theramenes 1), DAVIES 7234, str. 228, OSTWALD (1986), zejm. str. 364-6, LGPN II Θηραμένης 7. Lýsiás se bude Thérámenovou činností podrobně zabývat v §§ 62-78, srov. komentáře *ad loc.*¹

Z jiných zdrojů popisujících proces s Thérámenem nevíme o tom, že by Eratosthenés mluvil v jeho prospěch, a Lýsiás není spolehlivým pramenem, jelikož byl v příslušné době ve vyhnanství, a i kdyby nebyl, neměl by na zasedání přístup. Podle Xenofóna došlo jen ke krátké diskusi mezi Kritiou a ostatními členy třicítky těsně po Thérámenově obhajobě (Xen. *Hell.* II,3,50), takže se nezdá, že došlo ke sporům uvnitř vlády třiceti (zdánlivě to naznačuje Lys. XXV,22, ale pravděpodobněji mluví až o situaci po bitvě na Múnichii, srov. CLOCHÉ (1915), str. 45, pozn. 2, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 146). Eratosthenés však patrně kladl na svou roli v procesu s Thérámenem velký důraz (jinak by Lýsiás toto téma nemusel rozvíjet) a Lýsiás neměl jak jeho tvrzení vyvrátit, neboť Feidón, jediný další přítomný člen třicítky (srov. § 54), jistě podporoval Eratosthenovu versi (srov. AVEZZÙ, str. 133, BEARZOT(OVÁ) (1997), str.

¹ AVERY (1966), str. 258, se mimochodem mýlí, když tvrdí, že nic nevíme o Thérámenově činnosti před rokem 411; zmínil se o něm již Eupolis v komedii *Obce* (fr. 237 Kock), uvedené roku 422, srov. OSTWALD (1986), str. 365.

146). Proto Lýsiás podtrhuje rozpor v Eratosthenově obhajobě: usilovně hájil Thérámena, ale ostatní oběti (ze strachu) ne? Lýsiás přitom opomíná fakt, že dříve Eratosthenovi přiznal, že mohl mluvit ve prospěch metoiků (srov. komentář k §34, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 146).

§ 51: vaše nepřátele za své přátele (τοὺς δ' ὑμετέρους ἐχθροὺς φίλους): jak by tu mohla být narážka na nedoložené spory mezi Eratosthenem a Thérámenem, jak tvrdí TODD (2000a), str. 126, pozn. 26, mi zůstává záhadou.

kteří z nich budou moct takhle jednat (ὁπότεροι {μοι} ταῦτα πράξουσι): GERNET&BIZOS a LAMB změnili podle Gebauera dochované ταῦτα na τὰ πράγματα (ve smyslu „budou moci být politicky činní“), ale CAREY (2007), stejně jako HUDE, AVEZZÙ a EDWARDS, podle mého správně ponechává dochovaný text, který je mnohem kousavější; jelikož ταῦτα shrnuje nepřátelské projevy oligarchů, Lýsiás prezentuje vnitřní spory oligarchů jako závod o to, kdo bude větším nepřítelem obce.

Lýsiás líčí vnitřní spory ve třicítce (pro jejichž popis srov. **1.2.4**, str. 14-5) jako střet dvou soupeřících skupin – umírněných a radikálních oligarchů, stoupců Kritii a Thérámena, v čemž se shoduje s tradicí blízkou Thérámenovi (Xen. *Hell.* II,3,15; [Arist.] *Ath.* 36,1-2). Je otázka, nakolik tento obraz odpovídá realitě. Ať tak či tak, Lýsiás na rozdíl od autorů stránek Thérámenovi oběma skupinám podsouvá stejně sobecký motiv – touhu po moci (srov. **1.6**, ČERNÝ, str. 19, pozn. 48, RHODES (1981), str. 447-9, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 147-8).

§ 52: když Thrasybúlos obsadil Fýlu (Θρασυβούλου Φυλὴν κατειληφότος): k Thrasybúlovi ze Steirie, vůdčí osobnosti obnovy demokracie v letech 411 i 404, srov. ČERNÝ, str. 19, pozn. 49, PA 7310, CLOCHÉ (1915), str. 139-42, RE VI A, sl. 568-74 (Thrasybulos 3), DAVIES 7310, str. 240-1, HANSEN (1983), str. 169, OSTWALD (1986), zejm. str. 387-9 a 474-5, AVEZZÙ, str. 134, LGPN II Θρασύβουλος 22.¹

K obsazení Fýly došlo pravděpodobně začátkem roku 403, srov. **1.2.5**, str. 15. Fýlé ležela na cestě z Théb, odkud Thrasybúlova skupina vyrazila, asi 15 km severozápadně od Athén; dodnes dochované opevnění však pochází až ze 4. století, srov. KRENTZ (1982), str. 72, pozn. 4, AVEZZÙ, str. 133, EDWARDS, str. 104, ORFANOS, str. 37, pozn. 65.

¹ Nedostupnou mi zůstala monografie R. J. Bucka *Thrasybulus and the Athenian Democracy – The Life of Athenian Statesman*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1998.

Lýsiás tu zdůrazňuje vůdčí roli Thrasybúla, který však na Fýlé nebyl jediným velitelem; minimálně stejný význam měl Archínos (srov. pozn. 2 na str. 15). Toho však Lýsiás nezmiňuje, neboť Archínova usmiřovací politika šla proti jeho (i Thrasybúlovým) zájmům, srov. **1.3.4**, bod I, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 150-1.¹

šel...na Salamínu a do Eleusíny, dal odvést do vězení tři sta občanů (ἐλθὼν...εἰς Σαλαμῖνα καὶ Ἐλευσῖνάδε τριακοσίουσ τῶν πολιτῶν ἀπήγαγεν εἰς τὸ δεσμωτήριον): Pro zasažení této události do kontextu athénské občanské války srov. **1.2.5**, str. 15. Eleusis byla pro oligarchy velmi výhodným útočištěm – disponovala přístavem i chrámovou pokladnicí (srov. AVEZZÙ, str. 134). K obsazení Eleusíny se však pojí chronologický problém. U Xenofóna je o něm zmínka až po druhé bitvě Thrasybúla s oligarchy (*Hell.* II,4,5-10), u Diodóra (XIV,32,4) už před bitvou u Acharn (je prakticky jisté, že Diodórova bitva u Acharn totožná s bitvou, kterou popisuje Xen. *Hell.* II,4,5-7, srov. CLOCHÉ (1915), str. 25-26, LENSCHAU, sl. 2370 a KRENTZ (1982), str. 89-90, pozn. 1. Pouze KOERNER, str. 413, věří, že Xenofón a Diodóros popisují dva různé střety; *asperum proelium*, zmíněné Iustinem (V,9,7-9), CLOCHÉ (1915), str. 26-27 vykládá jako bitvu u Acharn, KRENTZ (1982), str. 73, méně přesvědčivě jako první střet u Fýly).

Nepovažuji za pravděpodobné, že by se „zajištění“ Eleusíny mohlo odehrát během pěti dní (Xen. *Hell.* II,4,13) mezi střety u Acharn a na Múnichii, takže jsem se v tomto bodě výjimečně přidržel Diodórovy chronologie. Ta vysvětluje, proč Thrasybúlos netáhl od Fýly k pobřeží, ale na východ od Aigaleu přes *démos* Acharny (v pochodu podél pobřeží by mu totiž bránila silná oligarchická posádka v Eleusíně). Pokud by Xenofón byl jedním z jezdců v bitvě u Acharn, mohl se o událostech v Eleusíně dozvědět až po bitvě, a tak mohl vzniknout jeho omyl.

O čistce mezi obyvateli Salamíny Xenofón mlčí, ale kromě Lýsii (mimo tohoto místa i v XIII,44) se o ní zmiňuje i Diodóros (XIV,32,4), takže k ní s největší pravděpodobností skutečně došlo; KRENTZ (1995), 142, je zřejmě příliš skeptický, když tvrdí, že exekuce Salamíňanů snad byla nadsázkou založenou na zabití Leonta ze Salamíny (RE Leon 14, LGPN II

¹ Teorie BEARZOT(OVÉ) (1997), str. 86-92 a 151-2, o následném odcizení mezi Lýsiou a Thrasybúlem mi přes nelichotivé zmínky v některých lýsiovských řečech (Lys. XVI,15 a XXVIII,8) nepřipadá přesvědčivá. Nemůžeme si ani být jisti, že Lýsiás tyto řeči napsal, natož tím, že v nich vyjadřuje své vlastní názory. Ani badatelčiny pochyby o tom, že Thrasybúlos patřil k zastáncům „imperialistické“ politiky (str. 151, kde oponuje tomu, co uvádí AVEZZÙ, str. 134) nejsou opodstatněné, zejména vzhledem k Thrasybúlovu protimírovému postoji v roce 392/1 (srov. SEAGER, str. 108-9).

Λέων 66; srov. Pl. *Apol.* 32c-d, Xen. *Hell.* II,3,39). O čistce na Salamíně však víme příliš málo na to, abychom ji mohli datovat přesněji než do doby vlády třiceti po odstranění Thérámena. Podle Lýsiova slovosledu (jak zde, tak v XIII,44) se zdá, že následovala před „zajištěním“ Eleusíny.

všechny při jediném hlasování odsoudil k smrti (μῖα ψήφῳ αὐτῶν ἀπάντων θάνατον κατεψηφίσατο): průběh procesu s Eleusínskými podrobněji popisuje Xenofón (*Hell.* II,4,9-10). Díky témuž autorovi víme, že κῆρυξ eleusínských mystérií Kleokritos (pro roli *kéryka* v eleusínských mystériích srov. CLINTON (1974), str. 81-2) bojoval na straně demokratů na Múnichii (*Hell.* II,4,20), takže se minimálně někteří obyvatelé Eleusíny zachránili, což implikuje i aristotelská *Athénská ústava* (39,3), ale je to v rozporu s Diodórem (XIV,32,4); srov. CLOCHÉ (1915), str. 34-46, RHODES (1981), str. 466; KRENTZ (1982), str. 86 s pozn. 62, a (1995), str. 142 a 146; LOENING (1987), str. 35-6, AVEZZÙ, 134.

Komentátoři se neshodují, bylo-li odsouzení více lidí jediným hlasováním za oligarchie alespoň teoreticky legální (EDWARDS, str. 105, tuto možnost připouští, FROHBERGER & THALHEIM, str. 46, a ORFANOS, str. 79-80, pozn. 66, to popírají). Třicítka měla právo odsoudit k smrti kohokoli mimo seznam tří tisíc (srov. komentáře k §§ 16 a 17, str. 61-3), ale na hromadný proces asi právo neměla, a z tohoto důvodu (vedle snahy kompromitovat co nejvíce spolupracovníků, srov. třetí komentář k § 93) si nechala svůj postup schválit shromážděním tří tisíc, které suplovalo demokratickou *ekklésii*, jež před reformou z let 403-1 ve svém rozhodování striktně vzato nebyla zákony vázána. Ať byl takovýto postup teoreticky legální nebo ne, byl jistě v rozporu s praxí obvyklou za demokracie.

53: jsme dorazili do Peiraiea (εἰς τὸν Πειραιᾶ ἦλθομεν): pět dní po bitvě u Acharn (srov. druhý komentář k § 52), večer před bitvou na Múnichii, srov. **1.2.5**, str. 15. Badatelé dosud diskutují, zda se Lýsiás zúčastnil bitvy u Fýlé: WHITEHEAD (1984), str. 9, a CANFORA, str. 361, tvrdí, že se bitvy zúčastnil; opačný názor vyjádřili CLOCHÉ (1917), str. 408, nebo KOLBE, str. 247-248, nověji LATEINER (1971), str. 44, LOENING (1981), str. 281, M. J. OSBORNE (1982), str. 30, pozn. 77. Stěžejní argument přináší TODD (2007), str. 15: je téměř jisté, že kdyby Lýsiás bojoval již v prvním střetu u Fýlé, bylo by to v *Řeči proti Hippothersovi* patřičně zdůrazněno.

docházelo ke zmatkům (αἱ ταραχαὶ γεγενημένααι ἦσαν): velmi diplomatický opis bitvy na Múnichii, k níž srov. poslední komentář k tomuto odstavci. Lýsiás je bezpochyby taktí

proto, že porotci bojovali na obou stranách střetu, srov. ČERNÝ, str. 19, pozn. 51, AVEZZÙ, str. 135, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 152-3, EDWARDS, str. 105, či ORFANOS, str. 81, pozn. 68.

Použité plusquamperfektum je striktně vzato zavádějící, neboť svádí k mylné domněnce, že *παραχαί* předcházely příchodu demokratů do Peiraiea, srov. FROHBERGER& THALHEIM, str. 46-7, ORFANOS, str. 81, pozn. 68. Je však také možné, že Lýsiás rétoricky vztahuje plurál na svou osobu a že tudíž dorazil do Peiraiea až po bitvě na Múnichii.

Na jeho příslušnost do skupin na dekretu o udělení občanství podporovatelům demokratického odboje (IG II² 10, srov. **1.3.4** bod IV) by to nemělo vliv.

začaly se vést rozhovory o smíru (περὶ τῶν διαλλαγῶν οἱ λόγοι ἐγίγνοντο): z Xenofóna víme o tom, že po bitvě na Múnichii došlo k neformálním rozhovorům mezi bojovníky obou stran (Xen. *Hell.* II,4,19; srov. Kleokritovu řeč v *Hell.* II,4,20-22); nešlo jistě o žádná oficiální vyjednávání; pokud k nim došlo, byla jistě efemérní a skončila v momentě, kdy představitelé oligarchů (v té době již vláda deseti) vsadili na spartskou podporu (srov. CLOCHÉ (1915), str. 54-60).

Strana z Peiraiea, která zvítězila, nechala ty druhé ustoupit (οἱ μὲν γὰρ ἐκ Πειραιέως κρείττους ὄντες εἶασαν αὐτοὺς ἀπελθεῖν): Xenofónovo líčení bitvy se liší od Diodóra. Podle Xenofóna (*Hell.* II,4,10-11 a 19) demokraté odrazili útok oligarchů a pronásledovali je až na rovinu; podle Diodóra (XIV,33,2-3) se demokraté nejprve neodvažovali znovu zaútočit, ale poté, co se k nim přidalo mnoho lidí, zahnali oligarchy do města; Xenofóna se přidržují CLOCHÉ (1915), str. 54-60, nebo LENSCHAU, sl. 2371, Diodóra KRENTZ (1982), str. 91-2. Není však jasné, jak by demokraté mohli výrazně posílit během ústupu oligarchů z kopce. Za nejpravděpodobnější tudíž považuji, že strana z Peiraiea byla bezprostředně po bitvě příliš slabá na to, aby se odvážila bitvy na rovině s vojskem oligarchů, které bitvou příliš neprořídlo, a tak po prvním náporu ustoupila a nechala oligarchy odtáhnout (*sic* např. CLOCHÉ (1915), str. 57-60, LENSCHAU, sl. 2371, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 153, ORFANOS, str., 81, pozn. 68. Nepos (*Thras.* 2,6-7) nepřesvědčivě tvrdí, že Thrasybúlos zakázal útočit na ustupující z ohledu na spoluobčany). Pokud bychom přijali tuto versi událostí, šlo by tu o další Lýsiův příspěvek k budování demokratické propagandy.

§ 54: *vyhnali členy třicítky (τοὺς μὲν τριάκοντα ἐξέβαλον)*: jak správně upozorňují FROHBERGER&THALHEIM, str. 47, číslovka popisuje úřední kolegium, nikoli skutečný počet vyhnaných oligarchů: Thérámenés byl totiž popraven (Xen. *Hell.* II,3,56), Kritiás a Hippo-

machos (PA 7650, RE VIII, sl. 1878 (Hippomachos 2), LGPN II Ἴππομάχος 8) padli (Xen. *Hell.* II,4,19), Feidón a Eratosthenés zůstali ve městě (srov. následující komentář). Kolik členů třicítky vlastně do Eleusíny uprchlo, není jasné. Na základě výše uvedených údajů docházejí ČERNÝ, str. 19, pozn. 53, a FROHBERGER&THALHEIM, str. 47, k počtu dvaceti pěti. AVEZZÙ, str. 135, opomíjí smrt Hippomacha, takže uvádí dvacet osm včetně Eratosthena a Feidóna; nelze však vyloučit, že byl Thérámenés nahrazen Satyrem, dřívějším představeným kolegia jedenácti (Xen. *Hell.* II,3,54; v Lýsiově *Obžalobě Nikomacha* (XXX,12) je zmíněn jako člen vlády třiceti, takže buď nahradil Thérámena (*sic* např. KRENTZ (1982), str. 64 s pozn. 35), anebo se Lýsiás vyjádřil (záměrně) nepřesně – *sic* např. WHITEHEAD (1982), str. 121, AVEZZÙ, str. 115; srov. i DEVELIN, str. 184-5. První možnost považuji za méně pravděpodobnou. Démostenés (XIX,196) jmenuje jako člena třicítky Faidima, ale jde zřejmě o záměnu s členem třicítky Faidriou (srov. Xen. *Hell.* II,3,2; *sic* NÉMETH, str. 182).¹

kromě Feidóna a Eratosthena (πλὴν Φείδωνος καὶ Ἐρατοθένου): toto Lýsiovo tvrzení je nezpochybnitelné (srov. MURPHY (1986), str. 124-5) a je dostatečným důkazem faktu, že byli oba umírněnými oligarchy, pravděpodobně z Thérámenova myšlenkového okruhu (srov. i úvodní komentář k § 62-78, str. 108, bod 1). K Feidónovi srov. PA 14179, CLOCHÉ (1915), str. 110-1, RE XIX, sl. 1945 (Pheidon 4), AVEZZÙ, str. 135,² LGPN II Φείδων 2.

vybrali si za úředníky (ἄρχοντας...εἶλοντο): bylo jich deset, srov. **1.2.5**, str. 15-6, s odkazy na atické prameny. Kromě Hippoklea, Epichara a Feidóna zmíněných v následujícím odstavci známe jménem:

(1) Rhínóna (Isoc. XVIII,6 a 8, [Arist.] *Ath.* 38,3-4; srov. PA 12532, RE I A, sl. 842 (Ρίνων), HANSEN (1983), str. 175, DAVIES 2254, str. 67, OSTWALD (1986), str. 482 s pozn. 90 a str. 491, LGPN II Ρίνων 3.); OSTWALD (1986), str. 486, pozn. 90, pochybuje i o tom, že byl Rhínón členem první desítky, ale Ísokratés (*loc. cit.*) mluví jasně, srov. i M. NOVOTNÝ, str. 145.

¹ Nedostupným mi zůstal Némethův článek *Phaidimos und die Einheit der Dreißig Tyrannen*, Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis 25 (1989), str. 55-59, kde se podle KRENTZE (1995), str. 147, vyslovil pro (podle mého méně pravděpodobnou) možnost, že byl Faidimos kooptován na místo nějakého padlého člena třicítky.

² Na rozdíl od něj nepokládám za správnou Wesselingovu emendaci textu Ísokratovy *Námitky proti Kallimachově žalobě* (XVIII,22) z *Φίλων* na *Φείδων*, srov. CLOCHÉ (1915), str. 345, pozn. 2, MATHIEU&BRÉMOND, kteří ponechávají v textu *Φίλων*, KRENTZ (1982), str. 122 s pozn. 43, nebo NÉMETH, str. 186. Není jasné, jak by mohl být Feidón obžalován z *παραπρεσβεύεσθαι* poté, co (jak AVEZZÙ předpokládá) složil účty ze své činnosti.

(2) Faylla ([Arist.] *Ath.* 38,3; srov. PA 14125, RE XIX, sl. 1904 (Phayllos 3), DAVIES 1735, str. 53, OSTWALD (1986), str. 493 s pozn. 134, LGPN II Φάλλος 3). Srov. i DEVELIN, str. 185. Je však možné, že byl Fayllos zvolen až do druhé desítky (srov. **1.2.5**, pozn. 3 na str. 16).

K teorii, že byl členem desítky i Eratosthenés, srov. druhý komentář k § 58.

§ 55: Hippoklés (Ἱπποκλῆς): PA 7619, RE VIII, sl. 1773-4 (Hippokles 2), ROSENBLOOM, 78 s pozn. 94, LGPN II Ἱπποκλῆς 5. Možná by mohl být ztotožněn s úspěšným námořním velitelem, synem Menippovým, zmíněným v Thuc. VIII,13 (rok 413/2; PA 7620, RE Hippokles 1, LGPN II Ἱπποκλῆς 2). Hippokleovo jméno se dochovalo na třech *ostrakách* (srov. ROSENBLOOM, *loc. cit.*, s odkazy na další literaturu), takže by mohlo jít o oligarchu, který hrál vedlejší role v athénské politice minimálně od roku 416/5. Tuto identifikaci podporuje z moderní literatury pouze ROSENBLOOM (*loc. cit.*); OSTWALD (1986), str. 342, pozn. 24, tvrdí, že o strategu Hippokleovi nic dalšího nevíme. FROHBERGER&THALHEIM, str. 47, CLOCHÉ (1915), str. 102, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 157, a EDWARDS, str. 105, tvrdí totéž o Lýsiově Hippokleovi.

Epicharés z Lampter (Ἐπιχάρης ὁ Λαμπτροῦς): PA 4991, RE VI, sl. 34 (Epichares 1), LGPN II Ἐπιχάρης 47. Nelze ho bezpečně ztotožnit s nikým z jeho početných jmenovců (85 jmen v LGPN II), od nichž jej Lýsiás odlišuje *démotikem*. Je možné, že šlo o udavače zmíněného v And. I,95 (PA 4991, RE Epichares 1, LGPN II Ἐπιχάρης 6). ČERNÝ, str. 19, pozn. 54, FROHBERGER& THALHEIM, str. 47, KIRCHNER (1911), str. 328, AVEZZÙ, str. 136, TODD (2000a), str. 127, pozn. 30, nebo M. NOVOTNÝ, str. 145, oba tyto muže ztotožňují; CLOCHÉ (1915), str. 111-2, se zdržuje úsudku. KRENTZ (1982), str. 92, OSTWALD (1986), str. 491 s pozn. 127, LOENING (1987), str. 122, DEVELIN, str. 186-7, nebo EDWARDS, str. 105, naopak tvrdí, že jde o dvě osoby. Andokidés sice zmiňuje jen Epicharovo členství v radě pěti set za vlády třiceti, tj. nikoli členství v desítce, ale možná se chce vyhnout rozlišování toho, do které (sestavy) desítky Epicharés patřil. Lýsiás tu chce Eratosthena očernit spojením s co nejhoršími lidmi, což se zdá mluvit pro tuto identifikaci, je však otázka, zda Andokidův nelichotivý názor na Epichara sdíleli běžní Athéňané. Lýsiás by ale také mohl mířit na Andokidova přítele známého z And. I,122 (PA 4975, LGPN II Ἐπιχάρης 7). Sice by pro Andokida bylo riskantní hlásit se k přátelství s mužem, kterého Lýsiás uvádí jako příklad ničemy, ale na druhou stranu Andokidés tohoto Epichara zmiňuje podezřele letmo.

dělali dojem, že jsou největší odpůrci (δοκοῦντες εἶναι ἐναντιώτατοι): toto vyjádření budilo mezi badateli značné pochybnosti. CLOCHÉ (1915), str. 102-14, věřil, že se k nepřátel-

ství ke Kritiovi a Charikleovi členové desítky hlásili až zpětně;; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 157, Lýsiovu tvrzení věří. RHODES (1981), str. 456, KRENTZ (1982), str. 92-3, a OSTWALD (1986), str. 491, zřejmě považují dostupná data za nedostatečná pro rozhodnutí této otázky, a to je podle mého názoru nejsprávnější přístup.

Charikleia (Χαρικλει): PA 15407, RE III, sl. 2140 (Charikles 1), DAVIES 13479, str. 502-3, WHITEHEAD (1980), str. 212, a (1982), str. 112, OSTWALD (1986), str. 311, 351 a 461, NÉMETH, str. 185, AVEZZÙ, str. 136-7, ROSENBLOOM, str. 84, pozn. 116, LGPN II Χαρικλης 5, snad ztožňitelný s č. 2. Roku 415 byl členem komise vyšetřující zohavení Hermovek (ζητητής; And. I,36; srov. M. NOVOTNÝ, str. 79-80), roku 414/3 stratégem (např. Thuc. VII,20,1-3 a 26,3) a poté snad jedním ze čtyř set, kvůli čemuž odešel do vyhnanství (srov. Isoc. XVI,42, Arist. Pol. 1305b a k tomu DAVIES, str. 502, OSTWALD (1986), str. 351, pozn. 56; velmi nepravděpodobná je interpretace vztahující jeho exil k pádu třicítky, v níž věřili KIRCHNER (1913), str. 427). Chariklés byl vedle Kritii prohlašován za představitele radikálního křídla vlády třiceti (srov. Xen. Mem. I,2,31-38, Arist. Pol. 1305b). Jeho další osudy nejsou známy.

Kritiovi (Κριτία): srov. poslední komentář k § 43.

zapříchčili...ještě daleko horší sváry a boje (πολὺ μείζω στάσιν καὶ πόλεμον...ἐποίησαν): Diodóros (XIV,33,5) a aristotelská *Athénská ústava* (38,1) tvrdí, že byla desítka zvolena s úkolem dojednat mír, ale to je zřejmě až produkt pozdější oligarchické propagandy, neslučitelný s tím, že desítka pokračovala v intenzivních bojích s demokraty v Peiraieiu, srov. kromě § 57 Xen. Hell. II,4,26-27, z moderní literatury CLOCHÉ (1915), str. 61-136, zejm. 71-6, LENSCHAU, sl. 2371-2, RHODES (1981), str. 456 (jehož návrh, že byla představa o mírovém poslání desítky výrazem nadějí demokratů z Peiraieia, získává většinový souhlas), KRENTZ (1982), str. 93, a (1995), str. 147, MURPHY (1989), str. 44-5, pozn. 11, EDWARDS, str. 105, TODD (2000a), str. 127, pozn. 29. Slabé protiargumenty uvádí FUKS, str. 205-7; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 154-6, 158 a 160, věří, že desítka dostala úkol vyjednávat, ale záhy převážila bojovná frakce v rámci tří tisíc i desítky.

§ 57: začali vést válku proti oběma stranám: třicítce, která způsobila všechno to zlo (ἀμφοτέροις ἐπολέμουν, τοῖς τε τριάκοντα πάντα κακὰ εἰργασμένοις): o střetech mezi třicítkou v Eleusíně a desítkou ve městě odjinud nemáme zprávy a není jasné, proč by k nim mělo dojít. FROHBERGER&THALHEIM, str. 48, navrhuje, že šlo o boje jen naoko, není však jasné, předkým by členové desítky museli nepřátelství ke třicítce předstírat. CLOCHÉ (1915), str. 114-5,

věřil, že došlo ke krátkému, nepříliš násilnému střetu s žoldnéři třicítky, který vyprovokovala desítka; RHODES (1981), str. 457, a EDWARDS, str. 106, se přiklání k názoru, že mohlo dojít ke krátké neshodě mezi oligarchy předtím, než společně odeslali poselstvo do Lakedaimonu (srov. komentář k § 58, str. 104).

Jsem spíše nakloněn názoru, že Lýsiás obětoval historickou pravdu ve prospěch účinné antiteze spojené s *isokólem* (tuto možnost zvažuje a zavrhuje EDWARDS, str. 106; k výstavbě tohoto souvětí srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 48, EDWARDS, str. 106, a ORFANOS, str. 40, pozn. 71), která zdánlivě znemožňuje existenci umírněného středu mezi demokracií a tyranidou třiceti, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 159.

§ 58: zvolený, aby vás usmířil (αἰρεθεὶς ὑμᾶς διαλλάξαι): velmi problematické tvrzení, srov. poslední komentář k § 55.

se...podílel na stejné činnosti jako Eratosthenés (τῶν αὐτῶν ἔργων Ἐρατοσθένει μετεἶχε): o Eratosthenově činnosti za vlády deseti nemáme odjinud zprávy a Lýsiovo následující rozvedení je příliš vágní na to, abychom mohli předpokládat, že se Eratosthenés do politiky nějak aktivně zapojil.

WALBANK, str. 93, pozn. 46, na základě tohoto vyjádření zařadil Eratosthena mezi členy vlády deseti, ale to je velmi nepravděpodobné, srov. např. CLOCHÉ (1915), pozn. 1 na str. 103, DEVELIN, str. 185; stejně spekulativní je Walbankův návrh (*loc. cit.*), že byl členem desítky hipparchos Lýsimachos (PA 9486, RE XIV, sl. 31 (Lysimachos 8), LGPN II Λυσίμαχος 8; Xen. *Hell.* II,4,8 a 26). EDWARDS, str. 106, uvažuje o možnosti, že Eratosthenés spolu s Feidónem zajišťovali kontakt mezi zbytkem třicítky v Eleusíně a desítkou v Athénách, což vedlo k vyslání společného poselstva do Sparty (srov. **1.2.5**, str. 16, a str. 104). ORFANOS, str. 40, pozn. 72, správně upozorňuje, jak je nepravděpodobné, že by se Feidón, člen vlády deseti, připojil k politice Eratosthena, který s nejvyšší pravděpodobností žádnou funkci nezastával; Lýsiás se tím zjevně snaží zkompromitovat Eratosthena, srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 48. AVEZZÙ, str. 137, navrhuje, že se Lýsiás snaží zaplést Eratosthena do Feidónova případu, ale jeho teorie závisí na změně textu v *Ísokratově Námitce proti Kallimachově žalobě* (XVIII,22, srov. komentář k § 54, pozn. 2 na str. 100).

uškodit lidem mocnějším než oni (τοὺς μὲν κρείττους αὐτῶν...κακῶς ποιεῖν ἔτοιμος ἦν): identita těchto politických protivníků Eratosthena a Feidóna je nejasná (FROHBERGER&THALHEIM, str. 48, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 160, a ORFANOS, str. 41, pozn. 73, spekulují o

zbylých členech třicítky v Eleusíně, to mi však připadá dosti nepravděpodobné) a je otázkou, zda vůbec existovali.

šel k Lakedaimoňanům (ἐλθὼν εἰς Λακεδαίμονα): jde o poselstvo athénských oligarchů do Sparty, jehož následkem bylo vyslání Lýsandra, srov. **1.2.5**, str. 16, a komentáře k § 59. Bylo vysláno spíš vládou deseti (*sic* [Arist.] *Ath.* 38,1, D. S. XIV,33,5), nikoli třemi tisíci, jak naznačuje Xenofón (*Hell.* II,4,28), srov. OSTWALD (1986), str. 492 s pozn. 131, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 161-3; za vyslance tři tisíc označují vyjednavče CLOCHÉ (1915), str. 189-90, KRENTZ (1982), str. 95. Komplikovanější je otázka, zda se na těchto jednáních podílela třicítka z Eleusíny, jak naznačuje pouze Xenofón (*loc. cit.*; srov. CLOCHÉ (1915), str. 186-90); je dobře možné, že Feidón jednal jako zástupce obou těchto skupin, jak naznačuje OSTWALD (1986), str. 492.

Lživě tvrdil, že město ovládnou Boióťané (διαβάλλων ὅτι Βοιωτῶν ἡ πόλις ἔσται): thébská politika vůči Athénám se od konce peloponnéské války radikálně změnila. Během vyjednávání na kionci peloponnéské války žádali Boióťané spolu s Korintány zničení Athén (*Xen. Hell.* II,2,19), zjevně v naději na rozšíření svého vlivu v Attice. To Lakedaimoňané odmítli (*Xen. Hell.* II,2,20) a pojistili si své pozice v Athénách zavedením posádky pod Kallibiovým vedením (srov. **1.2.4** s pozn. 1 na str. 14). To logicky vedlo Thébany k podpoře athénských demokratů, s jejichž pomocí chtěli zvětšit svůj vliv v Athénách na spartský úkor (pro thébské jednání s athénskými vyhnanci srov. komentář k § 95). Thrasybúlos a Archínos vyrazili na Fýlé právě z Théb (srov. **1.2.5**, str. 15), takže spartské obavy z posílení thébských pozic byly naprosto oprávněné a není pravděpodobné, že by je na to musel upozornit Feidón (srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 48, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 163, ORFANOS, str. 41, pozn. 74; oproti tomu CLOCHÉ (1915), str. 192-3, navrhl, že Lýsiás tyto argumenty Feidónovi jen podsunul, aby ho tím zdiskreditoval; KRENTZ (1982), str. 95, a OSTWALD (1986), str. 492, Lýsiovi věří). Lýsiu k této interpretaci Feidónových slov jistě motivovala snaha přehnat vliv athénských oligarchů na spartské rozhodnutí, srov. úvodní komentář k §§ 41-61 a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 161, což však neznámá, že Feidón takovéto argumenty nepoužil.

a jiné věci, o kterých si myslel, že je nejspíš přesvědčí (ἄλλα λέγων οἷς ᾤετο πείσειν μάλιστα): podle *Xen. Hell.* II,4,28, obviňovali poslové lid, že povstal proti Lakedaimoňanům.

§ 59: ať už proto, že jim bránily náboženské ohledy (εἴτε καὶ τὴν ἱερῶν ἐμποδῶν ὄντων): jak známo, Hérodotos (VI,106) zaznamenává, že Sparťané nestihli bitvu u Marathónu, proto-

že slavili svátek Karneí (srov. i Hdt. VII,206 a Thuc. V,54,2). Jaké konkrétní náboženské důvody by však mohly Lakedaimoňanům bránit v tomto případě, není jasné. ČERNÝ, str. 19, pozn. 61, a FROHBERGER&THALHEIM, str. 49, odkazují na slavnost Karneí, ta se však konala v srpnu, což je pro naše účely příliš pozdě, jelikož k bitvě na Múnichii došlo na přelomu dubna a května a smír byl pod Pausaniovou patronací uzavřen na přelomu září a října (srov. **1.2.5**, str. 16-7), takže vyslání Lýsandra musí spadat do června nebo července. V úvahu připadá svátek Gymnopaídií (srov. Thuc. V,82,3; minimálně roku 371 byl slaven v první polovině července,¹ srov. ZIEHEN, sl. 1509). KRENTZ (1982), str. 95, Lýsiovi věří, že se Spartané k náboženskému zdůvodnění skutečně uchýlili. Mohlo by se ale jednat i o nepříznivá znamení z obětí (srov. Xen. *Lac.* 13,2-5, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 163, EDWARDS, str. 106) nebo o důsledek jiného špatného znamení, např. zemětřesení (srov. Thuc. III,89,1 a VI,95,1 s HCT IV, str. 369). Navíc je tu možnost, kterou navrhuje AVEZZÙ, str. 138, totiž že jde o Lýsiův dohad *post eventum*.

nebo proto, že zkrátka nechtěli (εἴτε καὶ αὐτῶν οὐ βουλομένων): pohledy na spartskou vnitřní politiku jsou různé (srov. pro nejrůznější úhly pohledu FROHBERGER&THALHEIM, str. 48, CLOCHÉ (1915), str. 195 a 200-11, SMITH, str. 153, HAMILTON, str. 307-8, RHODES (1981), str. 460-1, KRENTZ (1982), str. 95-6, HARDING (1988), str. 189-92, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 164-5), nejpřesvědčivější se však zdá, že oba králové (Ágis II. i Pausaniás II.) se obávali růstu Lýsandrový moci, takže nebyli příliš nakloněni pomoci athénským oligarchům. Lýsandros přesto dosáhl právě toho, co potřeboval – nebylo vysláno spojenecké vojsko, jemuž by musel velet král, a velení bylo svěřeno jemu a jeho bratru Libyovi (srov. Xen. *Hell.* II,4,28). Jeho úspěch však neměl mít dlouhé trvání, srov. **1.2.5**, pozn. 3 na str. 16.

vypůjčil si sto talentů...a vyžádal si za velitele Lýsandra (ἑκατὸν τάλαντα ἔδανείσατο...καὶ Λύσανδρον ἄρχοντα ἠτήσατο): srov. **1.2.5**, str. 16. O spartské půjčce oligarchům se zmiňuje i Lys. XXX,20; Isoc. VII,68; Dem. XX,11-12; Xen. *Hell.* I,4,28; [Arist.] *Ath.* 40,3; srov. RHODES (1981), str. 478-9, EDWARDS, str. 170 s odkazy na další literaturu.

K Lýsandrovi srov. RE XIII, sl. 2503-6 (Lysandros 1), LGPN III A Λύσανδρος 9.²

¹ Nedostupným mi zůstal článek B. Sergenta, *La date de la bataille de Leuctres et celle de la fête des Gymnopaídiái*, *Rivista Storica dell'Antichità* 21 (1991), str. 137-143.

² Nedostupnou mi zůstala kniha J. F. Bommelaera, *Lysandre de Sparta*, Athine-Paris, 1986.

největšího příznivce oligarchie a nejhoršího nepřitele obce (εὐνούστατον μὲν ὄντα τῆ ὀλιγαρχία, κακονούστατον δὲ τῆ πόλει): touto antitezí jsou všichni, i athénští, oligarchové zařazeni do řad nepřátel obce, srov. **1.6**, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 164, a (2007), str. 96.

§ 60: Najali...všechny možné lidi, získali spojenectví celých měst (μισθωσάμενοι δὲ πάντας ἀνθρώπους...πόλεις ἐπάγοντες): pochopitelně nadsázka, jak upozorňují FROHBERGER& THALHEIM, str. 49, EDWARDS, str. 106. Naším jediným pramenem pro velikost Lýsandrový armády je Diodóros (XIV,33,5), podle nějž vyslali Lakedaimoňané čtyřicet lodí a tisíc žoldněřů; jeho číselné údaje je však třeba brát s rezervou, neboť mohou pocházet z nespolehlivého Efora (srov. např. CLOCHÉ (1915), str. 198). Navíc πόλεις (spartských spojenců) se nepřidaly k Lýsandrově, ale Pausaniově výpravě, a ani na té se nepodílely např. Théby a Korinthos (srov. Xen. *Hell.* II,4,30).

tolika jejich spojenců, kolik dokázali přesvědčit (τῶν συμμάχων ὅπόσους ἐδύναντο πείσαι): narážka na rozpory uvnitř peloponnéského spolku, srov. komentář k § 95, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 165.

jistých vynikajících mužů (δι'ἀνδρας ἀγαθούς): zcela záměrně vágní vyjádření, kam si mohli porotci podle svých politických sympatií dosadit:

(1) spartského krále Pausaniu, který měl o smír objektivně největší zásluhy (srov. Xen. *Hell.* II,4,35-39; *sic* CLOCHÉ (1915), str. 202, EDWARDS, str. 106-7).

(2) Rhínóna a Faylla, umírněné členy (druhé?) desítky, kteří dojednali mír (srov. [Arist.] *Ath.* 38,3 a komentář k § 54; *sic* FROHBERGER&THALHEIM, str. 50, CLOCHÉ (1915), str. 207, GERNET&BIZOS (1924), str. 172 pozn. 3, LENSCHAU, sl. 2375, a ORFANOS, str. 42, pozn. 75);

(3) Kéfisofóna (PA 8400, chybí v RE, srov. však RE XI, sl. 240 (Kephisophon 3), OSTWALD (1986), str. 494-5, LGPN II Κηφισοφῶν 8, snad ztotožnitelný s č. 37) a Meléta (srov. PA 9825, RE Meletos 1, LGPN II Μέλητος 6, snad ztotožnitelný s č. 7), kteří bez oficiálního pověření odešli z města do Sparty vyjednávat o míru (srov. Xen. *Hell.* II,4,36; *sic* FUKS, str. 199, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 167; DEVELIN, str. 186, mylně tvrdí, že Kéfisofón a Melétos odešli přimět Lýsandra, aby přivedl spartské vojsko, srov. komentář k § 58); nebo i

(4) demokraty z Peiraiea, kteří odrazili spartský útok (*sic* AVEZZÙ, str. 138, s dodatkem, že Lýsiás má stejně tak na mysli všechny umírněné, kteří přispěli k dohodě, tzn. možnosti (2) a (3)).¹

Lýsiás zcela jistě nechtěl, aby si všichni jeho posluchači zvolili jednu variantu, ale jeho výzva *οἷς ὑμεῖς δηλώσατε..., ὅτι καὶ ἐκείνοις χάριν ἀποδώσετε* ukazuje, že mu záleželo na interpretaci (4); je třeba upozornit na bojové konotace obratu *ἀνὴρ ἀγαθός*, srov. komentář k § 97.

§ 61: Já si totiž potřebuji vydechnout (*ἐγὼ τε γὰρ δέομαι ἀναπαύσασθαι*): další Lýsiův pokus poukázat na svou nezkušenost coby řečníka (srov. ORFANOS, str. 42, pozn. 76, a komentář k § 3). tento obrat nemá v dochovaných řečech attických řečníků paralelu, takže se zdá být možné, že Lýsiás, píšící pamflet, přepíná svou snahu navodit atmosféru skutečného soudního procesu. FROHBERGER & THALHEIM, str. 50, navrhuji, že následovala dlouhá řada svědectví o Eratosthenově a Feidónově činnosti, což je podobně neprokazatelné.

§§ 62-78: Exkurs o Thérámenovi:

Tato část je z pohledu historika nejvýznamnějším úsekem celé řeči. Lýsiás tu naráží na několik událostí stěžejních pro dějiny athénské demokracie na konci 5. století a přináší detaily, které z jiných zdrojů neznáme.

Thérámenova role v těchto událostech budí dnes skoro stejné kontroverze jako v antice, Lýsiás však se svým jednoznačným zamítnutím stojí osamocen. Aristofanés (*Ran.* 534-41, 967-70) a Thúkýdídés (VIII,68,4 a 89,2-3) uznávali Thérámenovy schopnosti, ale kritizovali jeho charakter (srov. i HCT V, str. 298-300). Xenofón sympaticky vylíčil Thérámenovu roli za vlády třiceti, ač byl k jeho předchozí činnosti, zejména během procesu se stratégy od Arginús a jedání s Lýsandrem, velmi kritický (*Xen. Hell.* II,3 a I,7 a II,2,16-17; srov. HARDING (1974), str. 105-6, MURPHY (1986), str. 132-4). Autor aristotelské *Athénské ústavy* (možná ovlivněn Ísokratovým žákem Androtiónem, srov. literaturu uvedenou v pozn. 1 na str. 113) řadil Thérámena po bok Thúkýdida (syna Melésiova) a Níkii ([Arist.] *Ath.* 28,3; srov. i Plut. *Nic.* 2,1) a sympatizoval s jeho umírněnou politikou do té míry, že zamlčel jeho členství ve vládě třiceti (srov. RHODES (1981), str. 420, MURPHY (1986), str. 147, DAVID, str. 24, ENGELS, str. 153-4); Diodóros, zřejmě ovlivněný Eforem (dalším Ísokratovým žákem), zašel ještě dále a z Thé-

¹ Mezi skupinami (2) a (3) váhal Campagna v mně nedostupné knize *Lisia: Contro Eratostene*, Loescher-Chiaronte, Torino 1952; cituje jej BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 165-6.

ráměna udělal představitele demokracie (srov. HARDING (1974), str. 106-8, ENGELS, str. 129-32).

Mezi Thérámenovy apologety lze zařadit např. JUDEICHA (pozn. 2 na str. 258), PERRIN(OVOU), KRENTZE (1982), OSTWALDA (1986), srov. str. 366; mezi kritiky MURPHYHO (1986), srov. str. 147, či BEARZOT(OVOU) (1997). Názory dalších badatelů, z literatury mně vesměs nedostupné,¹ shrnují HARDING (1974), str. 101 s pozn. 3 a 5, a FRANK(OVÁ)&MONOSON(OVÁ), pozn. 2 na str. 38-9. Podle mého názoru sice můžeme získat určitou představu o tom, co Thérámenés skutečně dělal, ale nemůžeme očekávat, že s našimi omezenými zdroji informací dokážeme interpretovat jeho činy lépe než jeho současníci a vyřešit tak spor, který se rozhořel již mezi nimi.

LATEINER (1971), str. 36-9, se pokusil dokázat, že Thérámenův politický program nebyl Lýsiovi zcela cizí, dokud se nezdiskreditoval během vlády třiceti. Pak by byla intenzita Lýsiův útok projevem zklamaných nadějí. Ale fakt, že Lýsiás patřil k nejbohatším obyvatelům Athén a měl kontakty s místní aristokracií, ještě nedokazuje, že nemohl být přesvědčivým demokratem.

Z délky tohoto exkursu (srov. komentář k § 62) lze učinit dva významné závěry:

1) Nelze pochybovat o tom, že Eratosthenés podporoval Thérámenovu politiku. Pochybnosti v tomto směru měl CLOCHÉ (1915), str. 103-10, následovaný LATEINEREM (1971), str. 40. Jisté je, že se Eratosthenés spojenectvím s Thérámenem obhajoval, ale to nejspíše nebyla lež; takovýmto riskem by Eratosthenés mohl ztratit příliš mnoho. MURPHY (1986), str. 125, a (1986), str. 131-2, a (1989), str. 43, pozn. 6, shrnuje důvody, proč je pravděpodobné, že byl Eratosthenés Thérámenovým přívržencem.

2) Eratosthenův význam ve vládě třiceti byl malý, přese všechno Lýsiovo ztotožňování celého kolegia s obžalovanými. Kdyby tomu tak nebylo, mohl by se Lýsiás věnovat podrobnému popisu *Eratosthenovy* činnosti v roce 404, o níž vlastně nevíme nic kromě toho, že zatkl Polemarcha. Lýsiás jistě vynaložil nemalé úsilí, aby se o Eratosthenovi dozvěděl cokoli kompromitujícího, a zdá se, že nezjistil příliš mnoho kromě jeho spojení s vládou čtyř set a faktu, že byl Eratosthenés Kritiovým kolegou v *eforátu*. Důvodem nemohla být jen

¹ Nedostupnými mi zůstaly např. články G. Adeleyeho *Theramenes and the Overthrow of the Four Hundred*, *Museum africanum* 2 (1973), str. 77-80, *Theramenes: The End of a Controversial Career*, *Museum Africanum* 5 (1976), str. 9-19, R. J. Bucka *The Character of Theramenes*, *Ancient History Bulletin* 9 (1995), str. 14-24, nebo Ch. Ehrhardta *Lysias on Theramenes*, *Ancient History Bulletin* 9 (1995), str. 125-6.

časová tíseň, v níž se Lýsiás mohl nacházet. To je také možný důvod, proč v § 89 nepopírá tvrzení, že byla Eratosthenova vina nejmenší ze všech členů třicítky; srov. komentář k tomuto místu. Proti teorii o malé Eratosthenově vině MURPHY (1986), str. 149, zdůrazňuje, že Lýsiás ve spojitosti se svou redukcí občanů na demokraty nebo oligarchy vytváří z Thérámena, Feidóna a Eratosthena typikované oligarchické postavy, ale i kdybychom připustili, že Lýsiás používá tuto strategii, museli bychom připustit, že jej k tomu vede právě nedostatek obvinění, které mohl vznést proti Eratosthenovi jako Eratosthenovi, ne jako členu třicítky.

Stejně důležité je zdůraznit, co Lýsiás zamlčuje. V zásadě jde o Thérámenovu činnost v letech 410-05 (srov. komentář k §68, str. 117) a coby člena třicítky, tedy zejm. jeho kritiku nízkého počtu plnoprávných občanů (Xen. *Hell.* II,18-19) a odpor proti čistce metoiků (Xen. *Hell.* II,3,22). Lýsiovo mlčení o těchto věcech je pochopitelně určeno jeho úmyslem vylíčit Thérámena v co nejtemněších barvách.

MURPHY (1986), str. 128-30, a BEARZOT(OVÁ) (1997), *passim*, např. str. 61-5, zastávají názor, že v tomto exkursu Lýsiás útočí na Thérámenovy stoupence, jejich moc byla těsně po obnově demokracie podle jeho názoru příliš velká (srov. Formísiův návrh o omezení občanství, pozn. 4 na str. 17, bod 1), a že je v rámci své antitetické prezentace světa ztotožnil s oligarchy, kteří představují ohrožení demokracie. V následujícím komentáři bude namítnuto, že by pro Lýsiu bylo takticky velmi nebezpečné útočit na takto silnou skupinu a že vinu soustavně omezuje pouze na vůdčí představitele oligarchie (Thérámena a Eratosthena) a ty, kteří otevřeně vystoupili v jejich prospěch. Ke vztahu Lýsii k Thérámenovi blízkým politikům srov. i LATEINER (1971), str. 41.

§ 62: *co nejstručněji* (διὰ βραχυτάτων): ve skutečnosti je Lýsiův „exkurs“ jen o málo kratší než celý narativ (srov. i EDWARDS, str. 107). Jde o *locus communis*, srov. poslední komentář k § 3.

***podílel se na stejné činnosti jako on* (τῶν αὐτῶν ἔργων μετείχε):** stejný obrat byl v § 58 použit o Feidónovi ve vztahu k Eratosthenovi, srov. ORFANOS, str. 43, pozn. 79. Lýsiás chce vzbudit dojem, že existovala jednotná protidemokratická fronta.

§ 63: *Myslím, že kdyby se podílel na vládě s Themistokleem, určitě by předstíral, že se zasazoval o zbudování hradeb* (αὐτὸν οἶμαι μετὰ Θεμιστοκλέους πολιτευόμενον προσποιεῖσθαι πράττειν ὅπως οἰκοδομηθήσεται τὰ τείχη): trochu abruptně uvedené srovnání (srov. BEARZOT(OVÁ) (2007), pozn. 73 na str. 33), které však bylo porotcům známé již

předem. Plútarchos (*Lys.* 14,9-10) vkládá do líčení debaty o podmínkách míru (srov. komentář k § 70, str. 122) následující scénu: Thérámenés přednesl požadavek na zboření hradeb.¹ Jinak neznámý Kleomenés (PA 8590, RE XI, sl. 695 (Kleomenes 1), LGPN II Κλεομένης 1, teoreticky ztotožnitelný s č. 2) se Thérámena zeptal, jak se opovažuje dělat a říkat opak toho, co Themistoklés (PA 6669, RE V A, sl. 1686-97 (Themistokles 1), DAVIES 6669, str. 214-7, LGPN II Θεμιστοκλής 39), a vydat Lakedaimoňanům hradby, které Themistoklés postavil proti vůli Lakedaimoňanů, na což Thérámenés odpověděl, že zachraňuje Athény bořením hradeb tak jako Themistoklés jejich stavbou a že štěstí měst nespočívá v hradbách. Lýsiás se v této pasáži snaží vypořádat s touto odpovědí: stržení hradeb nespojuje se záchranou obce, ale s oklamáním spoluobčanů (*τοὺς πολίτας ἐξαπατήσας*, srov. i § 68, FROHBERGER&THALHEIM, str. 51, AVEZZÙ, str. 143, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 171-2, EDWARDS, str. 107, ORFANOS, str. 82-3, pozn. 80.).

Pravděpodobně tu Lýsiovi nejde o Dlouhé zdi, jak věří ORFANOS, str. 83, pozn. 80, ale o hradby města Athén, s nimiž Themistoklea spojoval už Thúkýdidés (I,89,3-92); o Dlouhých zdech mluví v souvislosti s Themistokleem až Plútarchos (*Themist.* 19,1-3), ale ve skutečnosti byly budovány od 50. let 5. století (srov. **1.2.2**, str. 8), TODD (2000a), str. 129, pozn. 35, a ORFANOS, *loc. cit.*).

jeden hradby postavil proti vůli Lakedaimoňanů (ὁ μὲν γὰρ Λακεδαιμονίων ἀκόντων ὠκοδόμησεν αὐτά): pro Themistokleovu zdržovací taktiku srov. Thuc. I,90,2.

§ 64: ledaže by snad některý jednal opačně než on (πλὴν εἴ τις ἐτύγχανεν ἐκείνῳ τάναντία πράττων): další náznak toho, jak mohou bývalí oligarchové, kteří tvořili část poroty, obhájit – svěst vinu na své představitele a distancovat se od jejich činnosti (srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 51, a **1.6**, str. 35). Lýsiův obrat se dá těžko chápat jako útok na některé bývalé Thérámenovy spojence, kteří byli vlivní i za demokracie, např. na Archína (BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 173), ti totiž udělali právě to, k čemu Lýsiás *ex post* vyzývá: v rozporu s Thérámenem se nepřidali k vládě třiceti, odešli do vyhnanství a při první příležitosti ji svrhli. Srov. však následující komentář.

¹ (To bylo mimochodem v rozporu s usnesením, prosazeným pravděpodobně Kleofóntem, které pod trestem smrti zakazovalo zahájit debatu o zboření hradeb (srov. Xen. *Hell.* II,2,15, *Lys.* XIII,8, Aesch. II,76, KRENTZ (1982), str. 33-4, OSTWALD (1986), str. 451, ENGELS, str. 134, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 197, ORFANOS, str. 44, pozn. 81).

Ale vidím, že ve skutečnosti se na něj odkazuje v obhajobách (νῦν δὲ ὀρῶ τὰς τε ἀπολογίας εἰς ἐκεῖνον ἀναφερομένους): jak upozorňuje ENGELS, str. 151, je možné, že tu Lýsiás naráží na pamflety obhajující Thérámena, složené jeho následovníky v době, kdy hrozilo obnovení demokracie (srov. AVEZZÙ, str. 147), a že Lýsiás v reakci na ně představuje svou versi událostí.

se jeho společníci snaží dosáhnout poct (τούς τ' ἐκείνω συνόντας τιμᾶσθαι πειρωμένους): zde už Lýsiás, který měl osobní důvody k nepřátelství s Archínem (který zabránil Thrasybúlovu návrhu udělujícímu Lýsiovi občanství), napadá všechny bývalé Thérámenovy přívržence, ale činí tak oklikou a podsouvá jim, že svou autoritu zakládají jen na spojenectví s Thérámenem, což se hodí spíše na Eratosthena než na Archína (srov. CLOCHÉ (1915), str. 455, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 173-4).

§ 65: *byl hlavním původcem dřívější oligarchie (τῆς προτέρας ὀλιγαρχίας αἰτιώτατος ἐγένετο):* totiž vlády čtyř set, jak Lýsiás vzápětí objasní; srov. **1.2.3**. Lýsiovo vyjádření je podle mého názoru nadsazené (myslím, že AVEZZÙ, str. 139, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 174-5, příliš nadsazují absenci určitého členu, když Lýsiova slova chápou ve významu „jeden z hlavních původců“). Thúkýdidés (VIII,68, 1) prohlašuje za nejaktivnějšího původce Peisandry a za původce postupu Antifóna, ale mezi hlavní osobnosti převratu řadí (po Peisandrovi, Antifóntovi a Frýnichovi) i Thérámena (VIII,68,4: *καὶ Θηραμένης ὁ τοῦ Ἄγνωτος ἐν τοῖς ξυγκαταλύουσι τὸν δῆμον πρῶτος ἦν*). [Arist.] *Ath.* 32,2 připisuje zavedení vlády čtyř set Peisandrovi, Antifóntovi a Thérámenovi, v tomto pořadí. Stejnou motivaci ke zdůraznění Thérámenova významu jako Lýsiás má i Xenofóntův Kritiás, který v *Hell.* II,3,30 prohlašuje: *προπετέστατος ἐγένετο τὴν δημοκρατίαν μεταστῆσαι εἰς τοὺς τετρακοσίους, καὶ ἐπρῶτευεν ἐν ἐκείνοις* (srov. i BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 175, EDWARDS, str. 107, ORFANOS, str. 45, pozn. 83).

on vás přesvědčil (πείσας ὑμᾶς): zjevně jde o zasedání na Kolónu (srov. str. 113). HARRIS (1991), str. 268, v tomto Lýsiově vyjádření nachází podporu pro svou teorii, že v rozporu s Thúkýdidovým tvrzením proběhlo převzetí moci legálně a nenásilně. Proti tomuto názoru lze namítnout, že Lýsiás nemohl být očitým svědkem (nebyl občanem, takže se shromáždění nemohl zúčastnit, a navíc byl v době převratu zřejmě na cestě z Thúrií do Athén, srov. **1.3.3**) a navíc se soustředí na Thérámenovu roli; pokud by Thérámenés ve všeobecném povědomí nebyl s násilnostmi spojován (a nelze pochybovat o tom, že Thérámenés tento obraz svého

postupu buďoval minimiálně od své obžaloby Antifóna a snad i jiných oligarchů, srov. komentář k § 67), bylo by zbytečně riskantní jej z toho obviňovat. Navíc sloveso *πείθω* nemusí vylučovat použití nezákonných prostředků, srov. LSJ s. v. AII.

Díky aristotelské *Athénské ústavě* (29,1) víme, že prvním řečníkem byl Mélobios a návrh na zřízení vlády čtyř set podal Pýthodóros, pozdější epónymní archón roku 404/3 (k prosopografii těchto mužů srov. první komentář k § 12). O Thérámenově roli na tomto zasedání nic nevíme; MURPHY (1986), str. 135, a DAVID, str. 17-23, mu připisují zásadní význam, musíme ale počítat s eventualitou, že Lýsiás jeho roli (jako často) nadsazuje.

Stejně jednal jeho otec, jeden z probulů (ὁ μὲν πατήρ αὐτοῦ τῶν προβούλων ὦν ταῦτ' ἔπραττεν): Thérámenův otec se jmenoval Hagnón; srov. k němu např. PA 171, RE VII, sl. 2208-9 (Hagnon 2), DAVIES 7234, str. 227-8, OSTWALD (1986), str. 340 a 364, AVEZZÙ, str. 139, LGPN II Ἄγνωστων 22. Byl několikanásobným stratégem, přítelem Periklea (Thuc. I,117,2, II,58,1-3, II,95,3, IV,102,3; Plut. *Per.* 32,4), a později jedním z deseti členů kolegia *probulů* ustaveného brzy poté, co do Athén dorazily zprávy o sicilské katastrofě (srov. **1.2.3**, str. 10). Je dokonce možné (sic LATEINER (1971), str. 36-7), že Hagnón patřil k přátelům Lýsiova otce Kefala; zůstává to však spekulací.

Jediným dalším nám známým členem *probulů* byl s nejvyšší pravděpodobností autor tragédií Sofoklés (Arist. *Rhet.* III,1419a, srov. PA 12834, RE III A, sl. 1040-94 (Sophokles 1), WOODBURY (1970), OSTWALD (1986), str. 340-1, LGPN II Σοφοκλής 17),¹ další Perikleův přítel (Íón z Chiu, FGrH 392 F 6; srov. k tomu JAMESON, str. 542), takže se spíše zdá, že byli *probulové* voleni z řad starých, osvědčených, ale nepřiliš energických demokratů. Tento dojem podporuje i Lýsiás, který neuvádí jména žádných Hagnónových spolupracovníků; kdyby mezi nimi byli nějací nechvalně známí oligarchové, téměř jistě by se o nich zmínil.

Hagnónova úloha v ustavení vlády čtyř set není jasná. Roku 411 byla na Pýthodórovův návrh rozšířením stávajících *probulů* ustavena nová, třicetičlenná komise *συγγραφεῖς* (srov.

¹ O této identifikaci byly vyslovovány pochybnosti. Sofoklés-πρόβουλος byl ztotožňován se Sofokleem, synem Sóstratidovým, stratégem v letech 426/5 a 425/4, odsouzeým za korupci (Thuc. III,115,5 a IV,65,3; PA 12827, RE III A, sl. 1095 (Sophokles 5), OSTWALD (1986), zejm. str. 314, NÉMETH, str. 185, LGPN II Σοφοκλής 2), ale nepůsobí pravděpodobně, že by lid svěřil tak významnou funkci zkompromitovanému politikovi (srov. JAMESON, str. 545, KARAVITES, str. 364-5). WOODBURY (1970), str. 216, nevylučuje ztotožnění *probula* ani s básníkem, ani se členem třiceti; AVERY (1973), zejm. str. 509-13, omezuje tragikovu politickou činnost na strategii roku 441/0 (srov. výše, komentář k § 19); KARAVITES, str. 363-5, a CANFORA, str. 172-3, a ZIMMERMANN, sl. 726, básníka s *probulem* ztotožňují, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 178-9, se staví spíše proti této identifikaci.

Thuc. VIII,67,1 s HCT, str. 164-5 a 218-9; Androt. FGrH 324F43; Philoch. 328F136; [Arist.] *Ath.* 29,1-2),¹ která po několika dnech svolala shromáždění lidu na Kolónos, kde byla svrchovaná moc svěřena radě čtyř set. Zdá se (srov. Arist. *Rhet.* III,1419a), že *probúlové* hlasovali pro ustavení čtyř set nebo se minimálně nestavěli proti (srov. k tomu JAMESON, str. 561-4, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 179-80). Jelikož Hagnónovo členství ve vládě čtyř set dosvědčuje i Xenofón (*Hell.* II,3,30, Kritiova řeč), není třeba pochybovat o tom, že byl jedním z *probúlů* i roku 411 (byť AVERY (1973), str. 513-4, může mít pravdu, že se kolegium jednou za rok měnilo, zdá se, že jeho členové mohli být voleni opakovaně). Lýsiás Hagnónovu roli zdůrazňuje, protože charakter otce měl podle Řeků velký vliv na jeho syna, srov. DOVER (1974), str. 88-94. Útoky na příbuzné byly v soudních řečích obecně časté, srov. CAREY (1994b), str. 32.

Thérámena členové čtyř set zvolili stratégem (αὐτὸς δὲ...στρατηγὸς ὑπ' αὐτῶν ἠρῆθη): údaj, že byl Thérámenés stratégem roku 411/0, potvrzuje Thúkýdidés, srov. např. VIII,89,2 nebo 92,9; srov. i DEVELIN, str. 160, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 177, nebo EDWARDS, str. 108.

ὑπ' αὐτῶν je Sauppeho emendace dochovaného *ὑπ' αὐτοῦ*, kterou přijímají téměř všichni editoři (výjimku tvoří AVEZZÙ); pro zachování rukopisného textu se vyslovil AVERY (1966). Mohlo by se jednat o další projev Lýsiovy tendence připisovat jednotlivým oligarchům větší moc, než jakou ve skutečnosti měli, ale je otázka, nezašel-li by v tom případě na tomto místě příliš daleko. Kdyby tu Thérámenovo zvolení připsal pouze Hagnónovu vlivu, oslabil by tím svůj argument v § 69, že Peisandros, Kallaischros a ostatní měli větší autoritu.

§ 66: *A dokud se mu dostávalo poct, zůstával jim věrný (καὶ ἕως μὲν ἐτιμᾶτο, πιστὸν ἑαυτὸν {τῇ πόλει} παρῆχεν):* Lýsiovo tvrzení je znovu dosti problematické. Není jasné, jak by Thérámenés mohl během pár měsíců mezi ustavením vlády čtyř set a návratem poslušnosti ze Samu přijít o své pocty či vliv; úřad stratéga stále zastával (Thuc. VIII,92,9). Thúkýdidés (VIII,89,2-3) uvádí o něco přesvědčivější motivaci Thérámena: doufal, že zaujme přední místo v obci, pokud bude ustanovena umírněně oligarchická vláda pěti tisíc; nemohl dosáhnout nejvyššího postavení za vlády rady čtyř set, na niž měli větší vliv jiní (srov. následující komentář; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 181-3, poněkud nepřesně tvrdí, že Thúkýdidés potvr-

¹ Podle Thúkýdida jich bylo deset, ale zdá se, že autor *Athénské ústavy* měl (snad prostřednictvím Androtióna, srov. MCCOY, str. 132 s odkazy na starší literaturu, HARDING (1974), str. 102-3 a 110-1, ANDREWES (1976), zejm. str. 17-8, RHODES (1981), str. 366-8, HCT V, str. 210 a 246-51, ENGELS, str. 152-3) přístup k oficiálním dokumentům, takže je jeho údaj spolehlivější, srov. RHODES (1981), str. 363, 365-7, 372-3 a 377; OSTWALD (1986), str. 369-374, HARRIS (1990), str. 259, pozn. 40, ANDREWES (1992a), str. 475),

zuje Lýsiovo hodnocení událostí). Aristotelská *Athénská ústava* (33,2) nepřilíš věrohodně omezuje motivaci Aristokrata a Thérámena na čistě politickou (srov. i FROHBERGER& THALHEIM, str. 52, ORFANOS, str. 84, pozn. 85).

ale když viděl, že Peisandros, Kallaischros a ostatní získávají větší moc než on (ἐπειδὴ δὲ Πείσανδρον μὲν καὶ Κάλλαισχρον καὶ ἑτέρους ἑώρα προτέρους αὐτοῦ γιγνομένους): AVEZZÙ obhajuje rukopisné *πρωτέρους*, ale BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 184, správně upozorňuje, že není jasné, v čem by spočívala „mírnost“ Peisandra a Kallaischra.

Peisandrova role při ustavení vlády čtyř set je dobře známa z Thuc. VIII,67, 1-68,1; o jeho činnosti během oligarchie zato mnoho nevíme, jen tolik, že podporoval vyjednávání se Spartou, byť se ho zřejmě osobně neúčastnil (Thuc. VIII,90,1-2), a že po pádu čtyř set uprchl do Dekeleie (Thuc. VIII,98,1). K Peisandrovi všeobecně srov. PA 11770, RE XIX, sl. 142-4 (Peisandros 9), WOODHEAD, OSTWALD (1986), str. 350-3, AVEZZÙ, str. 129-30, LGPN II Πείσανδρος 3. O Kallaischrovi (PA 7758, RE XI, sl. 1609 (Kallaischros 2), AVERY (1963), pozn. 13 na str. 167, LGPN II Κάλλαισχρος 32) se oproti tomu Thúkýdidés nezmiňuje. Dobrým řešením problému, proč Lýsiás zmiňuje zjevně málo významného oligarchu, by byla identifikace Kallaischra se stejnojmenným Kritiovým otcem (prosopografické odkazy jsou totožné s předchozím). Ta by vytvořila další pojítka mezi Thérámenem a Kritiou. V tuto identitu věří FROHBERGER&THALHEIM, str. 52, KIRCHNER (1911), str. 516, AVEZZÙ, str. 132 (ten pochybuje o Kallaischrově členství v radě čtyř set, ale pak by však bylo Lýsiovo tvrzení zcela absurdní; Lys. XXX,7-8 sice tvrdí, že docházelo i k falešným obviněním z členství v radě čtyř set, ale Lýsiás nemá žádný důvod očerňovat Kallaischra), a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 182 (prohlašuje identifikaci za pravděpodobnou). Proti se postavili DAVIES (1971), str. 327-8, EDWARDS, str. 108, i ORFANOS, str. 84, pozn. 85. Tato identifikace musí zůstat (podle mého atraktivní) hypotézou, protože nemáme odjinud doloženo, že by Kallaischros členem čtyř set byl, a musel by se dožít velmi vysokého věku, jelikož Kritiás se narodil kolem roku 460 (srov. prosopografickou literaturu ke Kritiovi v komentáři k § 43).

podpořil Aristokratovu politiku (μετέσχε τῶν Ἀριστοκρατῶν ἔργων): dojem, že ústřední roli v převratu hrál Aristokratés, nikoli Thérámenés, potvrzuje Thúkýdidés (VIII,92,4-10, srov. však HCT V, str. 240), podle nějž zahájili povstání proti čtyřem stům hoplité z Aristokratovy fýly a Thérámenés se ke vzpouře připojil až později, srov. PERRIN(OVÁ), pozn. 2 na str. 653, OSTWALD (1986), str. 391-2. K Aristokratovi, signatáři Níkiova míru a mnohonásob-

nému stratégovi, srov. ČERNÝ, str. 20, pozn. 70, PA 1904, RE II, sl. 939-40 (Aristokrates 2), DAVIES 1904, str. 56-7, RHODES (1981), str.413, OSTWALD (1986), str. 392, LANG(OVÁ) (1990), str. 26-7, AVEZZÙ, str. 140, LGPN II Ἀριστοκράτης 100. Kratippos (Cratipp. FGrH 64 T 2) ovšem připsal hlavní roli na převratu Thérámenovi.

§ 67: *vám, lidu* (τῷ ὑμετέρῳ πλήθει): jak se záhy ukáže (srov. následující komentář), Lýsiás naráží na událost roku 411/0, kdy byly Athény v moci pěti tisíc, takže tu ztotožňuje porotu ne s demokratickým lidem jako obvykle, ale s umírněně oligarchickým tělesem pěti tisíc, jak upozorňuje SEALEY (1975a), str. 291-2; srov. i HCT V, str. 233-4. K této formě ztotožňování poroty s celým athénským lidem srov. WOLPERT, *passim*, či TODD (2007), str. 617-8.

***obžaloval své nejbližší přátele Antifóna a Archeptolema a nechal je odsoudit k smrti* (Ἀντιφῶντα καὶ Ἀρχεπτόλεμον φιλάτους ὄντας αὐτῷ κατηγορῶν ἀπέκτεινεν):** k sérii procesů s předními představiteli čtyř set došlo zřejmě velmi záhy po zhroucení jejich vlády, během prvních měsíců vlády pěti tisíc. Použitým typem procesu byla zřejmě *εἰσαγγελία* (srov. HANSEN (1975), str. 114, bod 2; pro literaturu k tomuto typu procesu srov. třetí komentář k § 48). Nejpodrobnější informace o tomto procesu nám poskytuje dekret z Kraterovy sbírky vložený do *Životopisů deseti řečníků* ([Plut.] *Mor.* 833e-834b = Crater. FGrH 342 F 5b; k jeho autenticitě srov. FERGUSON (1932), str. 349). Díky tomu víme, že Antifón (PA 1304, RE I, sl. 2527-9 (Antiphon 14), HCT V, str. 170-4, OSTWALD (1986), str. 360-4, LGPN II Ἀντιφῶν 57),¹ Archeptolemos (PA 2384, RE II, sl. 457 (Archeptolemos 2), SOMMERSTEIN (1980), str. 47-8, HCT V, str. 303, OSTWALD (1986), str. 393, LGPN II Ἀρχεπτόλεμος 3) a Onomaklés (k prosopografickým údajům srov. komentář k § 42, str. 85) byli na návrh bývalého člena čtyř set Androna (PA 921, RE I, sl. 2159 (Andron 2), FERGUSON (1932), str. 360, JAMESON, str. 548, pozn. 25, OSTWALD (1986), str. 402 s pozn. 223, LGPN II Ἀνδρῶν 2) obžalováni ze zrady při mírových jednáních se Spartou. Antifón a Archeptolemos zůstali v Athénách a byli odsouzeni k smrti přes mistrnou Antifóntovu obhajobu (Thuc. VIII,68,2), z níž se

¹ Dlouhé spory se vedly o identitě sofisty Antifóna (autora zlomkovitě dochovaných pojednání *O pravdě* (D-K 87 B 1-44), *O svornosti* (D-K 87 B 44a-71), a *Výklad snů* (D-K 87 B 78-81a) a řeči *Politikos* (D-K 87 B 72-77); PA 1278, RE I, sl. 2529 (Antiphon 15); srov. i Supplementband IV, sl. 33-43, s. v.), LGPN II Ἀντιφῶν 4) a *logografa*-politika Antifóna z Rhamnúntu. KIRCHNER (1911), str. 87 a 89-90 je pojednává jako dvě osoby, stejně tak LGPN II. Identifikaci odmítali BLASS (1887), str. 94, JEBB, pozn. 3 na str. 2-3 a str. 67-9, KENNEDY (1963), str. 129-30 či LURIA, *passim*; pochybuje o ní HCT V, str. 170-1, AVEZZÙ, str. 141. V poslední době však převládají tendence ke ztotožnění sofisty a rétora, srov. MORRISON (v pozn. 1 na str. 50 shrnuje starší teorie), AVERY (1982), OSTWALD (1986), str. 363-4 a pozn. 88 na str. 60-1 s odkazy na další literaturu, GAGARIN (2002), *passim*, zejm. str. 38-52, ORFANOS, str.46-7, pozn. 86.

nám dochovaly jen zlomky (Ant. fr. 1-6 Thalheim). Onomaklés zřejmě uprchl dříve, než mohl být souzen, jelikož se později stal členem třicítky (BAUMAN, str. 82, má o identifikaci pochybnosti, ale jméno nebylo příliš časté: v LGPN II se objevuje jen devětkrát a jediným známým současníkem (č. 1) je Onomaklés, o jehož dceři napsal řeč Lýsiás (fr. 260-1 Carey) a který by mohl být totožný s členem třiceti, srov. CAREY (2007), str. 451; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 186, nepříliš přesvědčivě navrhuje, že byl Onomaklés osvobozen). Frýnichos byl zabit brzy po návratu, srov. **1.2.3**, str. 12. Jména ani osudy dalších osmi vyjednávačů se Spartou neznáme (vyjednávačů bylo celkem dvanáct, nikoli obvyklých deset, jak tvrdí OSTWALD (1986), str. 393, srov. Thuc. VIII,90,2 s HCT V, str. 302, a MOYSEY, str. 58).

Thérámenés byl obžalobou patrně oficiálně pověřen coby tehdejší *stratégos* ([Plut.] *Mor.* 833f). Je otázka, zda v této pozici figuroval i při jiných procesech (např. v procesu s mrtvým Frýnichem, srov. [Plut.] *Mor.* 834b, poslední komentář k § 18, bod 1). Byl by to dobrý způsob, jak dokázat svou loajalitu k novému režimu. Pro Lýsiovy účely nebylo nutné vyjmenovávat všechny oligarchy, na jejichž odsouzení se Thérámenés podílel. K soudu s Antifóntem, Onomakleem a Archeptolemem srov. BLASS (1887), str. 99-101, JEBB, str. 11-4; PERRIN(OVÁ), str. 655, GERNET&BIZOS (1924), str. 174, pozn. 2, FERGUSON (1932), zejm. str. 361-3, JAMESON, str. 551-3 a 564-6; HANSEN (1975), str.113-5, č. 135-7, ANDREWES (1976), str. 19, MACDOWELL (1978), str. 178, HCT V, str. 197-201, OSTWALD (1986), str. 401-2 a 527, č. 7, LAVELLE, str. 34-5, BAUMAN, str. 85-7, nebo BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 186-8.

Lýsiás zmiňuje tento proces, aby podtrhl Thérámenovu „proradnost,“ kterou mu vytýkali jeho nepřátelé z obou stran politického spektra a která mu podle Xen. *Hell.* II,3,31 a 47, srov. *Ar. Ran.* 533-41, vysloužila přídomek „Kothornos;“ obecně se tu Lýsiás nejvíce přibližuje obžalobě, kterou vkládá Xenofón do úst Kritiovi (*Hell.* II,3,24-34); srov. AVEZZÙ, str. 140, FRANK(OVÁ)&MONOSON(OVÁ), str. 31. K Lýsiově motivaci srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 185-8. Téma „proradnosti“ se objeví i v §§ 70 a 78.

ἀπέκτεινεν je tu použito ve stejném obojetném významu jako v § 23, srov. komentář k tomuto místu a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 186.

§ 68: Dostávalo se mu poct a nejvyššího uznání (τιμώμενος δὲ καὶ τῶν μεγίστων ἀξιούμενος): Lýsiás podobně jako v Eratosthenově případě pomíjí Thérámenovu činnost v letech 410-405 (Lýsiás slovem *τιμώμενος* rozhodně nenaráží na funkci *πρεσβευτῆς αὐτοκράτωρ*, kterou Thérámenés získal roku 404 (srov. komentář k § 69, str. 121-2), jak si mysleli OSTWALD

(1986), str. 455, a AVEZZÙ, str. 141; oprávněně je kritizuje BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 189). Na rozdíl od Eratosthena však o Thérámenově činnosti v těchto letech máme zprávy odjinud, zejména z Diodórových dějin.

Roku 411/10 podnikl neúspěšný pokus zabránit zbudování mostu, jenž měl spojit Euboii s pevninou, poté zrušil oligarchii na Paru (D. S. XIII,47,6-8), odkud přeplul k Pydně, kterou krátce ve spolupráci s makedonským králem Archeláem obléhal, načež přeplul za Thrasybúlem do Thrákie (D. S. XIII,49,1-3) a za Alkibiadem do Helléspontu, kde se podílel na vítězství u Kyziku (Xen. *Hell.* I,1,12; D. S. XIII,50,1 a 51,5). V letech 410/09, 409/8 a snad i 408/7 (chronologie těchto dvou let je mimořádně nejasná, srov. např. ANDREWES (1953), str. 2, ANDREWES (1992b), str. 503-4, KRENTZ (1989), str. 11-4) obléhal Chalkédón a Byzantion (D. S. XIII,64,3; 66,1 a 3-4). Po dobytí města o něm neslyšíme až do bitvy u Arginús roku 406, na níž se podílel coby *τριήραρχος*; roku 405 byl zvolen stratégem, ale odmítnut při *dokimasii* (srov. komentář k § 36, str. 79). K otázce, proč Lýsiás nezmiňuje Thérámenovu roli při procesu se stratégy od Arginús, srov. první komentář k § 36. Srov. PERRIN(OVÁ), str. 656-7, SCHWAHN, sl. 2311-2, ANDREWES (1953), str. 2-3, ENGELS, str. 130-1. OSTWALD (1986), str. 405 a 412.

K otázce, byl-li Thérámenés v letech 410-408 volen stratégem, srov. FERGUSON (1932), str. 391-2, ANDREWES (1953), str. 4-5, OSTWALD (1986), str. 392-3, DEVELIN, str. 165, 169 a 171, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 188.

On oznámil, že zachrání obec, a on ji zničil (*αὐτὸς ἐπαγγειλάμενος σώσειν τὴν πόλιν αὐτὸς ἀπώλεσε*): tímto se Lýsiás dostává k první debatě o mírových jednáních se Spartou roku 404, aniž zmínil porážku u Aigospotamoi, kvůli které k vyjednávání muselo dojít. Dosahuje tím soustředění pozornosti na Thérámena, který se zmíněné bitvy jistě nezúčastnil. K otázce, zda tu Lýsiás spojuje dvě zasedání v jedno, srov. komentář k § 69, str. 120-1.

Tvrdil, že má důležitý a cenný nápad (*φάσκων προᾶγμα ἡύρηκέναι μέγα καὶ πολλοῦ ἄξιον*): podle KRENTZE (1982), str. 37-41, jež následuje OSTWALD (1986) str. 456, Thérámena napadlo slíbit Lýsandrovi athénskou podporu v nastávajícím boji o nástupnictví na perském trůně, tzn. pomoc Lýsandrovi příteli Kýrovi mladšímu proti jeho staršímu bratru Artaxerxovi; poukázal prý také na fakt, že kdyby athénský odpor vydržel dostatečně dlouho, mohly by Lýsandrovy vavříny připadnout jinému. Doufal, že tak dosáhne přijatelných mírových podmínek. Nemocný král Dáreios II. však zůstal naživu déle, než Thérámenés očekával, a proto jeho strategie selhala.

Krentzova hypotéza je lákavá; těžko si představit lepší vyjednávací taktiku, kterou by Thérámenés mohl použít (námitky, které vznáší ENGELS, str. 134-6, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 199, nejsou rozhodující); Je však (podle mého nerozřešitelnou) otázkou, můžeme-li předpokládat, že Thérámenés nelhal a že jej nevedly úvahy o zvětšení své vlastní moci. Nelze vyvrátit názor BEARZOT(OVÉ) (1997), např. str. 189 a 206, že Thérámenés shromáždění mystifikoval a dohodl se s Lýsandrem na ustavení oligarchie v Athénách (srov. i komentáře níže).

πρᾶγμα μέγα je obrat častý v komediích, srov. např. *Ar. Pax* 403, *Lys.* 23-5, *Ran.* 759; jeho výskyt však není omezen na komedie (srov. např. *Thuc.* VI,9,1), jak by se mohlo zdát z komentářů, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 169, ORFANOS, str. 48, pozn. 89.

bez vydání rukojmí, stržení hradeb a předání lodí (μήτε ὄμηρα δούς μήτε τὰ τεῖχη καθελὼν μήτε τὰς ναῦς παραδούς): Lýsiás je naším jediným pramenem pro tyto Thérámenovy sliby. Podle Xenofóna (*Hell.* II,2,16-17) Thérámenés jen navrhl, že odpluje za Lýsandrem a zjistí, zda je zboření hradeb nutnou podmínkou míru. Diodóros ani aristotelská *Athénská ústava* Thérámenovu roli při vyjednávání míru nezmiňují. Plútarchos a tzv. „papyrus o Thérámenovi“ (*PMich inv.* 5982; srov. k němu **4.1**) sice o Thérámenovi mluví, ale neuvádějí podmínky, které Thérámenés slíbil vyjednat (srov. ENGELS, str. 132-3); je však představitelné, že byly Thérámenovy sliby zmíněny před začátkem dochovaného textu papyru.

Je tedy třeba se rozhodnout mezi Xenofóntem a Lýsiou. Pokud víme, rukojmí Lakadaimoňanům dána nebyla (srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 53); hradby ovšem byly strženy a lodě vydány, srov. **1.2.4**, str. 13. Pravděpodobně tedy jde o nenápadný Lýsiův pokus zvětšit vinu Thérámene a jeho prostřednictvím i obžalovaného Eratosthena, jak byl přesvědčen i EDWARDS, str. 109.

Nikomů nechtěl říct, co za nápad to je (ταῦτα δὲ εἰπεῖν μὲν οὐδεὶς ἠθέλησεν): Znovu nacházíme paralelu mezi Thérámenem a Themistokleem, který podle Plútarcha (*Them.* 20,1-2) po bitvě u Salamíny řekl shromážděným Athéňanům, že má plán, který by byl pro Athény velmi užitečný, ale o kterém nechce mluvit veřejně; šlo o spálení lodí všech ostatních Řeků, což na pokyn shromáždění sdělil pouze Aristeidovi, který pak řekl, že neexistuje prospěšnější ani nespravedlivější plán, a shromáždění návrh zamítlo. Zjevně jde o fikci, je ale možné (byť nedokazatelné), že zpráva o ní kolovala již v Lýsiově době. Srov. AVEZZÙ, str. 138-9 a 141, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 190.

§ 69: *Na vaší záchraně...pracovala rada z Areova pahorku (πραπτούσης μὲν τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς σωτήρια)*: nemáme jiné zprávy o tom, jakou roli areopagos v této krizi hrál, a Lýsiova slova jsou velmi vágní. Je tudíž pochopitelné, že byly vzneseny nejrůznější návrhy. ČERNÝ, str. 20, pozn. 73, a FROHBERGER&THALHEIM, str. 54, uvádějí možnost, že se areopagité snažili zprostředkovat dohodu athénských politických frakcí; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 191, navrhuje, že má Lýsiás na mysli přísahy o svornosti spojené s Patroklei-dovým dekretem (srov. And. I,73-76 a M. NOVOTNÝ, str. 116-28, zejm. str. 123). EDWARDS, str. 109, navrhl, že šlo o osobní iniciativu jednotlivých areopagitů, kteří byli spartskými *proxeny*. OSTWALD (1986), str. 468, pozn. 43, nastínil možnost, že byla areopagu svěřena vláda v době mezi koncem úředního roku 405/4 a ustavením vlády třiceti, tj. v září 404; problémem této lákavé interpretace, na který upozornil STEM, str. 31, pozn. 39, je, že Thérámenovi nebyla vyjednávací pravomoc svěřena v tomto období. Nelze zcela vyloučit ani možnost, že Lýsiás v rámci své strategie soustředění veškeré viny na vládu třiceti (zde konkrétně na Thérámena) nabízí únikovou cestu i zkompromitovaným členům areopagu.

Z [Arist.] *Ath.* 35,2 víme, že třicítka zrušila Efialtovy zákony, což na první pohled působí, jako by zvětšila pravomoci areopagu (pro starší literaturu vyjadřující tento názor srov. HALL(OVÁ), str. 321, pozn. 22; názor o omezení pravomocí areopagu zastávali CLOCHÉ (1915), str. 416-7, BONNER&SMITH(OVÁ) (1930), str. 328-9, KRENTZ (1982), str. 61, OSTWALD (1986), str. 479 a 517-9, HCT V, str. 125-6, CAWKWELL, str. 7, AVEZZÙ, str. 145, TODD (2007), str. 128. ORFANOS, str. 49, pozn. 90, spekuluje, že možná byly během oligarchií v letech 411 i 404-3 pravomoci areopagu posíleny).¹ Tato interpretace je ve zřejmém rozporu s Lýsiovým tvrzením, neboť by třicítka jistě neposílila těleso, které proti nim aktivně vystupovalo. Novou interpretaci však navrhla HALL(OVÁ), zejm. str. 324-6: třicítka pravomoci areopagu nezvětšila, naopak, zrušila Efialtovy zákony, které určovaly pravomoci areopagu, aniž sama nějaké definovala, čímž areopag připravila o jakýkoli vliv a sama vládla autokraticky. Oporou pro její tvrzení je Andokidova poněkud nejasná zpráva, že byl areopagu roku 403 vrácen „dohled nad zákony,“ srov. And. I,84, EDWARDS, str. 109, CAWKWELL, str. 2, 7 a 9-11, RIHLL(OVÁ), str. 98, ROBERTSON, str. 61-2, M. NOVOTNÝ, str. 136.

¹ Nedostupnou mi zůstala kniha R. W. Wallace, *The areopagus Council to 307 B. C.*, Baltimore 1989.

Činnost areopagu, ať byla jakákoli, je v kontrastu s Thérámenovým slibem zachyceným v § 68: Thérámenés sliboval (*ἐπαγγειλάμενος σώσειν*), zatímco areopagos konal (*πραττούσης...τῆς...βουλῆς σωτήρια*).

Fakt, že tu Lýsiás zmiňuje areopag a neobrací se na porotce v druhé osobě, dokazuje, že se proces nekoná před výborem areopagu, jímž podle některých teorií byli *efetové*, kteří soudili procesy o vraždě. To je další argument proti názoru, že se v tomto případě jednalo o *δίκη φόνου* (vznáší jej BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 37-8). Naneštěstí ho oslabuje naše nejistota o složení *efetů* v Lýsiově době, srov. **1.4**, pozn. 5 na str. 30.

mnoho lidí Thérámenovi odporovalo (*ἀντιλεγόντων δὲ πολλῶν Θηραμένει*): odpor proti Thérámenovu návrhu máme doložen v papyru o Thérámenovi (*PMich inv. 5982,I,1-10*), srov. komentář k § 63. K pozitivním konotacím *ἀντιλέγω* srov. BEARZOT(OVÁ) (2007), str. 90-1.

vy jste věděli, že zatímco jiní lidé..., on... (*εἰδότες δὲ ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι ...ἐκεῖνος δ'...*): EDWARDS, str. 109, tu Lýsiovi vyčítá slabou argumentaci, a navrhuje, že právě utajení před nepřáteli byl důvod, proč Thérámenés nechtěl mluvit. Tuto Thérámenovu řeč reprodukuje papyrus o Thérámenovi (*PMich inv. 5982,I, 10-30*), srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 202. Ať už věříme v upřímnost Thérámenovy snahy prospět obci nebo ne (srov. komentář k § 68, str. 117-8), je pravděpodobné, že Thérámenés tento argument skutečně použil.

a přes to všechno jste mu svěřili svou vlast, děti, ženy i sami sebe (*ὅμως ἐπετρέψατε αὐτῶ πατρίδα καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ ὑμᾶς αὐτούς*): *ἐπετρέψατε* je oprava rukopisného *ἐπέμψατε*, kterou nacházíme již v některých rukopisech a kterou přijali téměř všichni editoři; AVEZZÙ, str. 142-3, však text rozšířit vsuvkou *ὅμως ἐπέμψατε <αὐτὸν πρεσβευτὴν αὐτοκράτορα καὶ ἐπετρέψατε> αὐτῶ*, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 191-2 a 195, s ním souhlasí. Toto řešení sice působí lákavě, ale tradiční oprava mi připadá jednodušší. Za jakých okolností však byl Thérámenés skutečně obdařen titulem *πρεσβευτῆς αὐτοκράτωρ* (pro popis pravomocí tohoto vyjednavče srov. str. 121-2)? Tato otázka nás přivádí k problému, jak přesně Lýsiás reprodukuje události.

Xenofón (*Hell. II,2,14-17*) popisuje dvě shromáždění lidu. Na prvním je zamítnut spartský požadavek na zboření hradeb a zakázána další debata na toto téma, načež je Thérámenés vyslán k Lýsandrovi, aby vyzvěděl, k čemu Sparťané svým požadavkem směřují. Po návratu ze Samu oznámí na druhém zasedání neúspěch svého vyjednávání, ale je spolu s devíti dalšími zvolen *πρεσβευτῆς αὐτοκράτωρ* a poslán vyjednávat přímo do Sparty.

Lýsiás zde mluví o jediném zasedání, ale nevysvětluje, kam Thérámenés zamířil a (necháme-li text beze změny) ani nezmiňuje jeho pozici *πρεσβευτῆς αὐτοκράτωρ*. Oproti tomu v *Obžalobě Agorata* (XIII,9-10) mluví o jediném zasedání, na němž jsou zamítnuty spartské podmínky, Thérámenés lid oklame svými sliby a je s mimořádnými pravomocemi poslán vyjednávat do Lakedaimonu.

Papyrus o Thérámenovi (*PMich inv. 5982,I*) popisuje jedno zasedání, na němž je Thérámenés zvolen *πρεσβευτῆς αὐτοκράτωρ*, načež zamíří na Samos (ř. 33-43). Papyrus může teoreticky podporovat jak Lýsiovu, tak Xenofóntovu versi událostí. V prvním případě lze předpokládat, že Thérámenés byl vybaven mimořádnými pravomocemi, načež odplul nejprve na Samos a odtamtud přímo do Sparty. Druhou možností je předpokládat, že Thérámenés získal mimořádné pravomoce i pro vyjednávání s Lýsandrem. Nejpravděpodobnější se však zdá, že se autor textu dochovaného na papyru zmýlil (srov. i [4.1](#)).

Xenofóntův popis událostí je podrobnější, takže se většina badatelů přidržuje jeho interpretace (MUNRO (1938a), zejm. str. 21, MCCOY, str. 135, YOUTIE&MERKELBACH, str. 162-4, HENRICHs, str. 101-4, KOERNER, str. 412, KRENTZ (1982), str. 34-42 a (1989), str. 185-6, MURPHY (1986), str. 136, OSTWALD (1986), str. 451-2, AVEZZÙ, str. 141-2, ANDREWES (1992a), str. 495, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 192 a 195-203, ENGELS, str. 133-4). Pouze SEALEY (1975b), str. 284-7, byl ochoten věřit výše nastíněné versi Lýsii a papyru. Ovšem papyrus o Thérámenovi zřejmě není nezávislý na Lýsiovi (srov. podrobněji [4.1](#)), takže nelze říci, že podporuje Lýsiovu versi událostí. Navíc MOSLEY, str. 22, upozorňuje, že bylo neobvyklé plnit dva cíle na jedné misi. Xenofóntova verze ale také nevypadá příliš pravděpodobně; proč by lid svěřil další vyjednávání poslu, jehož předchozí mise skončila fiaskem? Můžeme předpokládat mistrný Thérámenův projev jako OSTWALD (1986), str. 455-6; je také možné, že během Thérámenovy mise probíhala nějaká jiná, bezvýsledná jednání a že už lid neviděl jinou možnost. Xenofón nemá žádný jasný motiv, proč vyfabulovat další zasedání. Tudíž je nejpravděpodobnější, že Lýsiás spojuje obě zasedání do jednoho; jeho strategii by vůbec neprospělo přiznání, že lid Thérámene i po neúspěchu na Samu vybavil mimořádnými pravomocemi pro vyjednávání.

πρεσβευτῆς αὐτοκράτωρ neměl plnou moc uzavřít mír dle své libovůle, musel výsledkem jednání přednést lidovému shromáždění a složit účty ze své činnosti, ale podle mého názoru mohl vyjednat podmínky, jaké uznal za vhodné, aniž se musel se držet příkazů lidu nebo si nechat svůj postup předběžně schválit (*sic* MOSLEY, str. 30-8, SEALEY (1975b), str. 282,

ENGELS, str. 137, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 197; MISSIOU-LADI(OVÁ), str. 339-42, tvrdí, že pokud by se jednotliví *πρέσβεις ἀυτοκράτορες* na textu shodli, nemusel by být schválen shromážděním, to však nepůsobí pravděpodobně). Je nutno zdůraznit, že devět Thérámenových kolegů mělo stejné pravomoci jako on (srov. DOVER (1960), str. 70-76 a zejm. 73), což Lýsiás pochopitelně opomíjí (srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 199).

§ 70: *že se obec musí stát malou a slabou (ὡς χρὴ μικρὰν καὶ ἀσθενῆ γενέσθαι τὴν πόλιν)*: pokud vím, jako jediný se významem tohoto Lýsiova tvrzení zaobíral MURPHY (1986), str. 141-2, který ho velmi správně vykládá jako odkaz na Thérámenovu snahu omezit počet plnoprávných občanů.

vás přesvědčil, ať uděláte (ταῦθ' ὑμᾶς ἔπεισε προᾶξαι): z Xenofóna (*Hell.* II,2,22), podle něž kde Thérámenés vystoupil jako hlavní řečník, který jménem svým a ostatních vyslanců sděluje lidu mírové podmínky, se zdá, že v těchto konkrétních slovech (rozhodně ne v předcházejícím, zjevně přemrštěném úseku) Lýsiás Thérámenovu roli ani příliš nenadsazuje. Srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 54.

Lakedaimoňané ho k tomu nenutili, ale on sám jim navrhl zboření hradeb Peiraiea a zrušení stávajícího státního zřízení (οὐχ ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἀναγκαζόμενος, ἀλλ' αὐτὸς ἐκείνοις ἐπαγγελλόμενος, τοῦ τε Πειραιέως τὰ τεῖχη περιελῖν καὶ τὴν ὑπάρχουσαν πολιτείαν καταλῦσαι): Lýsiás tu podle mého dovedně směšuje dva různé dopady mírové smlouvy tak, že oba vypadají jako Thérámenova vina. Není pochyb o tom, že stržení (části) hradeb prosazovali Lakedaimoňané od samého začátku vyjednávání (*Xen. Hell.* II,2,11-13), takže v tomto směru nelze Thérámenovi nic vytknout; neměl nejmenší důvod přemlouvav Sparťany ke zboření většího úseku hradeb, než původně požadovali. Dalo by se argumentovat, že zdržováním vyjednávání na Samu přispěl ke zhoršení athénských vyjednávacích možností a tím i ke zboření hradeb (*sic* BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 194); to však neodpovídá významu slovesa *ἐπαγγέλλομαι* (srov. LSJ s. v.). BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 194, ne zcela přesně tvrdí, že měly být zbořeny celé hradby; patrně šlo o Dlouhé zdi a hradby Peiraiea, jelikož hradby Athén zůstaly nedotčené, srov. *Xen. Hell.* II,4,24 nebo 27 či D. S. XIII,107,4; srov. např. KRENTZ (1982), str. 42, OSTWALD (1986), str. 458.

Složitější je však otázka zrušení stávající ústavy. Z pramenů pojednávajících o athénské kapitulaci zařazují přijetí *πάτριος πολιτεία* mezi mírové podmínky pouze aristotelská *Athénská ústava* (34,3) a Diodóros Sicilský (XIV,3,2, ne však XIII,107,4), zato ho neuvádí

Xenofón (*Hell.* II,2,20), Lýsiás (ani zde, ani v XIII,14) ani Plútarchos (*Lys.* 14,8). Je téměř jisté, že mírová smlouva obsahovala ve Spartě standardní doložku zaručující samostatnost spojenců: *κατὰ τὰ πατρία*. To si však Athéňané mohli vykládat stejně rozdílně jako *πάτριος πολιτεία*. Demokraté jistě prosazovali uchování perikleovské demokracie, zatímco oligarchové návrat k „předefaltonské ústavě,“ jak ji chápali oni, tj. k období vlády čtyř set (jako radikálnější oligarchové) nebo pěti tisíc (jako Thérámenés). Že příslušná klausule v podmínkách byla, věřili MUNRO (1937), str. 38, MCCOY, str. 136-9, KRENTZ (1982), str. 40-2, a (1989), str. 187-8, OSTWALD (1986), str. 458, pozn. 165, AVEZZÙ, str. 15, STEM, str. 22 a pozn. 17 na str. 23; v její neexistenci nebo alespoň neoficiálnost (a většinou též v Lýsadrův vliv na její výklad) věřili ČERNÝ, str. 20, pozn. 75 a 80, FROHBERGER&THALHEIM, str. 54, JUDEICH, str. 260, pozn. 1 s odkazy na starší literaturu, SCHWAHN, sl. 2313-4, LENSCHAU, sl. 2361, HAMILTON, str. 299, RHODES (1981), str. 427, WHITEHEAD (1982), str. 108-110, MURPHY (1986), str. 137-8, NATALICCHIO (1990), str. 87, pozn. 33, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 136-8, BONNET(OVÁ)& BENNETT, str. 155, ORFANOS, str. 50, pozn. 93, a podobnou pozici zaujímají LEWIS (1994), str. 29-30, a EDWARDS, str. 109-10, věřící v desinterpretaci obratu *κατὰ τὰ πατρία* oligarchy.

Jakou roli v tomto vývoji sehrál Thérámenés? V zásadě lze říci, že badatelé kritičtí k Thérámenovi jsou přesvědčeni, že Lýsandros a Thérámenés jednali ve vzájemné shodě (MURPHY (1986), str. 138, BEARZOT(OVÁ) (1997), např. str. 194, 199 či 219-20), zatímco Thérámenovi apologetové tuto možnost popírají a věří, že Lýsandros Thérámena na Samu zdržoval proti jeho vůli (PERRIN(OVÁ), str. 666-7, GREEN, str. 152-3), nebo že Thérámenés jednání protahoval ve snaze získat taktickou výhodu (MCCOY, str. 137-8, KRENTZ (1982), str. 37-41, OSTWALD (1986) str. 456; srov. komentář k § 68, str. 117-8).

Lýsiás opomíjí dvě významné věci:

(1) Délku Thérámenova pobytu na Samu, která se protáhla na tři měsíce (srov. *Xen. Hell.* II,2,16; *Lys.* XIII,11; KRENTZ (1982), str. 34-41, a (1989), str. 186, OSTWALD (1986), str. 456, ANDREWES (1992a), str. 495, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 196. Tato doba byla relativně dlouhá, byť ne bez paralel (srov. MOYSEY, str. 68-71). Je pozoruhodné, že se o ní Lýsiás zmíní v *Obžalobě Agorata*, která se Thérámena týkala podstatně méně než *Obžaloba Eratosthena*. Zřejmě tím Lýsiás mlčky přiznává, že nemá dostatek informací o tom, co se na Samu dělo, a nechce své protivníky pobídnout k odpovědi na toto téma; to by mohlo svědčit spíše ve prospěch teorie,

že se Thérámenés s Lýsandrem na spolupráci nedohodl, rozhodně to ale nemůže být rozhodujícím argumentem.

(2) Potlačení odporu proti uzavření míru ze strany demokratických politiků. Během Thérámenova pobytu na Samu byl Kleofón (PA 8638, RE XI, sl. 792-6 (Kleophon 1), CONNOR, str. 143-7, OSTWALD (1986), str. 422-4, LGPN II Κλεοφῶν 5) obviněn z porušení kázně při vojenské výpravě a odsouzen k smrti radou pěti set (Lys. XIII,12 a XXX,10-13; srov. např. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 258-61). V době kolem Thérámenově návratu byli uvězněni demokraticky smýšlející zasloužilci (mezi nimi Strombichidés zmíněný výše, srov. komentář k § 42, str. 85, kteří se na shromáždění hodlali vyslovit proti Thérámenem dojednaným podmínkám (Lys. XIII, 13-34); později byli popraveni na rozkaz třicítky (srov. Lys. XIII,36-38). Srov. KRENTZ (1982), str. 42-3, OSTWALD (1986), str. 459, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 195-6, i **1.2.4**, str. 13. Kdy přesně k procesu došlo, je předmětem sporů, srov. např. JUDEICH, str. 259 s pozn. 1, LENSCHAU, sl. 2361-2; MUNRO (1937), str. 34; RHODES (1981), str. 428; KRENTZ (1982), str. 42-43; OSTWALD (1986), str. 459, pozn. 171; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 262-4, STEM, str. 23, pozn. 19 a str. 29 s pozn. 34; GREEN, pozn. 20 na str. 148.

§ 71: nedovolil, aby se shromáždění konalo dřív, než se ujistil, že přišel Lýsandrem pečlivě vybraný čas (οὐ πρότερον εἶασε τὴν ἐκκλησίαν γενέσθαι, ἕως ὃ λεγόμενος ὑπ' ἐκείνου καιρὸς ἐπιμελῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐτηρήθη): většina editorů přijímá Marklandovu opravu ὑπ' ἐκείνων (tj. Lakedaimoňany), BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 206, však podle mého správně podporuje rukopisné čtení ὑπ' ἐκείνου (tj. Lýsandrem), kterého se jinak přidržují jen GERNET&BIZOS (1924).

V následujících odstavcích (§§ 71-76) Lýsiás znovu směšuje dvě zasedání lidového shromáždění. Jde o jednání o přijetí mírových podmínek (duben 404) a jednání *περὶ τῆς πολιτείας* (září 404). O prvním zasedání mluví kromě Lýsii Xenofón (*Hell.* II,2,21-22) a Plútarchos (*Lys.* 14, 9-10), o druhém Xenofón (*Hell.* II,3,2 (interpolace) a 11), aristotelská *Athénská ústava* (34,3) a Diodóros (XIV,3,5-7). Srov. k tomu přehledně BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 208-9 (vyskytly se jiné rekonstrukce, např. STEM, str. 27-31, srov. komentář k § 73, str. 128-9).

Většina badatelů však podle mého věnuje malou pozornost tomu, jak obratně tyto události Lýsiás směšuje (výjimkou je STEM, str. 19, pozn. 4.). Protože Lýsiás dosud mluvil o jednáních se Spartou, nabýváme dojmu, že mu jde o zasedání, na němž byly odsouhlaseny

podmínky kapitulace. Až v následujícím odstavci se slovy *περι τῆς πολιτείας* zjišťujeme, že Lýsiás mluvil o tomto zasedání, ale nemáme představu, kdy o něm začal mluvit, jelikož okolnosti zmíněné v tomto odstavci by totiž vyhovovaly oběma událostem:

Termín jednání o míru svým způsobem určili Lakedaimoňané stanovením termínu pro zasedání spolkového sněmu v Sellasii, kde byly přijaty mírové podmínky (srov. **1.2.4**, str. 12-3), a Thérámenés jej zdržel svým několikaměsíčním pobytem na Samu (Lys. XIII,11 v rámci podobného zjednodušování událostí jako v § 69 tvrdí, že Thérámenés dokonce zdržoval svou misi do Sparty).

Thérámenés by však také mohl být obviněn, že cíleně zdržoval jednání *περι τῆς πολιτείας*, jelikož se (mezi jinými) jistě aktivně podílel na vleklých diskusích o *πάτριος πολιτεία*, kterou se Athény mají nadále řídit (při této interpretaci by tedy šlo o podobné zvýrazňování jeho role jako v § 65, srov. str. 111-2). Sparta určila tento pozdní termín vágností obratu *κατὰ τὰ πάτρια* v mírové smlouvě, kterou nadiktovala (srov. komentář k § 70, str. 122-3). I zmínka o přivolání Lýsandra ze Samu se dá vztáhnout na obě zasedání (srov. následující komentář).

Až do konce tohoto odstavce tudíž máme všechny důvody být přesvědčeni o tom, že Lýsiás mluví o jednání o míru, a překvapeně zjišťujeme, že vlastně mohl celý tento odstavec mluvit o jednání *περι τῆς πολιτείας*. Nelze pochybovat, že tato nejednoznačnost je autorův záměr.

ποβολῆς ἰσθμῶν ἐκ τῆς Σάμου (μετεπέμψατο μὲν τὰς μετὰ Λυσάνδρου ναῦς ἐκ Σάμου): aby bylo možné určit, o čem přesně Lýsiás mluví, je nutno pojednat o Lýsandrových přesunech v roce 404, jež jsou v některých bodech sporné, pro různé rekonstrukce srov. HENRICHS, str. 162, KRENTZ (1982), str. 30 s pozn. 1, ENGELS, str. 133-4, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 206-7, BONNET(OVÁ)& BENNETT, str. 156-7 s odkazy na další literaturu, EDWARDS, str. 110, GREEN, str. 147-8 a 154-9, STEM, str. 23. Srov. i **1.2.3**, str. 12-3.

Jisté je, že začátkem roku Lýsandros obléhal Samos; tam s ním také vyjednával Thérámenés (PMich inv. 5982,I,38-43; Xen. *Hell.* II,2,16-18, nezaznamenává cíl Thérámenovy cesty, jen v § 17 ozřejmuje, že nešlo o Lakedaimón). Odplul odtamtud zřejmě na přelomu února a března, aby mohl triumfálně vjet do Peiraiea při formální athénské kapitulaci 16. múnichiónu, tedy na přelomu března a dubna (Xen. *Hell.* II,2,23; Plut. *Lys.* 14,5 a 15,1; srov. MUNRO (1937), str. 33-37, GREEN, str. 148). Poté znovu odplul na Samos (Xen. *Hell.* II,3,3; D. S.

XIV,3,5),¹ který obléhal až do konce léta, kdy jej povolali jeho athénští přátelé na jednání *περὶ τῆς πολιτείας* (D. S. XIV,3,4-5).

Zda byl mezi těmito posly i Thérámenés, je těžké říci. Lepší motiv by k tomu měli radikální oligarchové, kteří chtěli v Athénách zavést obdobu Lýsandrových *dekarchií* (srov. např. LEWIS (1994), str. 30, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 194). Nelze však vyloučit, že se Thérámenés dohodl jak s Lýsandrem, tak s athénskými radikály; k tomuto závěru zdánlivě vedou Lýsiova slova (srov. BEARZOTOVÁ (1997), str. 219-20; k předpokládané dohodě Thérámena s *efory* srov. poslední komentář k § 77), není to však jediný možný výklad. Je také možné, že Thérámena obviňuje z přivolání Lýsandra při příležitosti athénské kapitulace v březnu 404; až ve světle následujícího odstavce lze vyvodit, že jde o povolání Lýsandra po zablokování debaty *περὶ τῆς πολιτείας* koncem léta. Srov. předchozí komentář.

ve městě tábořilo nepřátelské vojsko (ἐπεδήμησε δὲ τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον): Lýsiás může narážet na různá spartská vojska. FROHBERGER&THALHEIM, str. 55, LENSCHAU, sl. 2362, a ORFANOS, str. 85, pozn. 94, Lýsiova slova vztahují na Ágidovu armádu obléhající Athény z pevniny (srov. Xen. Hell. II,3,3), AVEZZÙ, str. 143-4, na Lýsandrovo vojsko, které připlulo do Athén před kapitulací (srov. Plut. *Per.* 14,5); EDWARDS, str. 110, na posádku zanechanou ve městě Lýsandrem po kapitulaci. Lýsiovi ale nejspíše nejde o jednu konkrétní skupinu, ale spíše o *všechny* tyto armády.

§ 72: *v přítomnosti Lýsandra, Filochara a Miltiada (παρόντος Λυσάνδρου καὶ Φιλοχάρους καὶ Μιλτιάδου):* z dnešního pohledu velmi zvláštní kombinace. Lýsandros je samozřejmě všeobecně znám (srov. předposlední komentář k § 59), ale o Filocharovi (PA 14769, RE XIX, sl. 2433 (Philochares 2), LGPN II Φιλοχάρης 1) a Miltiadovi (PA 10207, chybí v RE, LGPN II Μιλτιάδης 15) nevíme vůbec nic. Existují dvě teorie:

Jedni badatelé věří, že byli spartskými důstojníky (*sic* KRENTZ (1982), str. 48-9, pozn. 20, AVEZZÙ, str. 144, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 207, TODD (2000a), str.131, pozn. 40, ORFANOS, str. 50, pozn. 95. KELLY, str. 98-101, navrhuje, že šlo o vyslance ze Sparty). Proti této možnosti svědčí fakt, že (soudě podle LGPN IIIA) tato jména ze Sparty jinak vůbec nejsou doložena. KELLY, str. 100, poněkud spekulativně navrhl opravit druhé jméno na *Φιλο-*

¹ V Xenofóntově textu předchází údaj o zvolení třicítky (*Hell.* II,3,1-2), který je však s největší pravděpodobností interpolován. Je-li tomu tak, je třicítka v *Hellénikách* poprvé zmíněna až v II,3,11, tj. po dobytí Samu a i po Lýsandrově triumfálním návratu do Sparty.

χαρ<ιδ>οῦ{ς} (Sparťan Filocharidás opakovaně vyjednával s Athéňany, srov. RE XIX, sl. 2433 (Philocharidas), MOSLEY, str. 45 a 50-1).

Podle druhých byli Filocharés a Miltiadés Athéňany (*sic* ČERNÝ, str. 20, pozn. 77, FROHBERGER&THALHEIM, str. 55, KIRCHNER (1913), str. 89 a 381; BICKNELL, str. 153-4, DAVIES (1971), str. 308; jsou také zahrnuti v LGPN II). Pro tuto teorii mluví fakt, že máme z Athén (podle údajů v LGPN II) doloženo čtyřicet různých Miltiadů a pětatřicet Filocharů. Proti ní však mluví to, že ani jeden z této dvojice nebyl zvolen do vlády třiceti (jak upozorňuje DAVIES (1971), *loc. cit.*), a navíc se zdá, že Lýsiás jejich přítomnost na shromáždění představuje jako cosi neobvyklého a znepokojujícího.

Filocharés a Miltiadés by mohli být i zástupci spartských spojenců, ale neznáme žádné mimoathénské stejnojmenné současníky.

svolali shromáždění lidu (τὴν ἐκκλησίαν ἐποίουν): není jisté, kdo měl oprávnění shromáždění svolat. Lýsiás naznačuje, že to mohl udělat Thérámenés spolu se svými kolegy coby *πρέσβεις ἀντοκράτορες*, ale možná jen znovu nadsazuje Thérámenův význam; k otázce prozatímní vlády v Athénách v době mezi koncem úředního roku 405/4 a ustavením vlády třiceti srov. komentáře k § 69, str. 119, a k § 73, str. 128-9. Je problematické plurál vztahovat na oligarchy obecně (*sic* AVEZZÙ, str. 144, BEARZOT(OVÁ) (1997), str.209), neboť ti rozhodně žádnou pravomoc neměli.

aby jim žádný řečník neodporoval..., abyste vy souhlasili...a abyste odhlasovali (ἵνα μήτε ῥήτωρ...ἐναντιοῖτο μήτε διαπελοῖτο, ὑμεῖς τε...ἔλοισθε...ψηφίσασθε): postup, jakým tohoto cíle mohli oligarchové dobře organizovaní v hetairiích dosáhnout, je stručně nastíněn v komentáři k § 43 (str. 88); zde navíc přistupuje přítomnost Lýsandra. Lze tu spatřovat i odkaz na proces s prominentními demokraty, srov. komentář k § 69, str. 124, bod 2 (*sic* FROHBERGER& THALHEIM, str. 55), ale Lýsiás má spíše na mysli to, že oligarchové chtěli všemi prostředky umlčet demokratickou opozici, která se projevovala na prvním (srov. § 69) i druhém (srov. Xen. *Hell.* II,2,22) jednání o míru (*sic* BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 210). Tak je následné zvolení třicítky zbaveno demokratičnosti, tudíž legitimacy, a lid je zbaven jakékoli odpovědnosti za volbu (BEARZOT(OVÁ) (1997) *loc. cit.* a str. 212), jež se tak soustředí na Thérámena. K politickým konotacím slova *ἐναντιοῦμαι* srov. BEARZOT(OVÁ) (2007), str. 88-90.

§ 73: dal vám pokyn (ἐκέλευσεν ὑμᾶς): ostré vyjádření, o málo níže (§ 74) použité o Lýsandrovi, rozhodně obviňující Thérámena z porušení všech demokratických zásad. Srov.

MURPHY (1986), str. 146 (který asi příliš zdůrazňuje, že Lýsiás výslovně nepopírá legalitu zasedání), BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 210.

navržené Drakontidem (ἦν Δρακοντίδης ἀπέφαιεν): Lýsiovu zprávu potvrzuje aristotelská *Athénská ústava* 34,3. K Drakontidovi (který je s nejvyšší pravděpodobností totožný se členem vlády třiceti, srov. Xen. *Hell.* II,3,2) srov. PA 4546, RE V, sl. 1664 (Drakontides 3), RHODES (1981), str. 434, KRENTZ (1982), str. 52, OSTWALD (1986), str. 466, NÉMETH, str. 187 (jako jediný zpochybňuje identitu navrhovatele usnesení a člena třicítky), AVEZZÙ, str. 145,¹ LGPN II Δρακοντίδης 4. SARTORI, str. 137-8, ho přiřadil k Thérámenovým stoupencům, LENSCHAU, sl. 2363-4, mezi radikály nominované *efory*.

Obsah Drakontidova návrhu i Thérámenův přístup k němu zůstávají nejasné. Obecně se předpokládá, že Drakontidův návrh stál u zrodu vlády třiceti tyranů (*sic* LENSCHAU, sl. 2363-4, SCHWAHN, sl. 2314, MCCOY, str. 143, KRENTZ (1982), str. 50 s odkazy na další literaturu v pozn. 23, OSTWALD (1986), str. 477, HALL(OVÁ), str. 322 s pozn. 30, AVEZZÙ, str. 145), ale objevily se i jiné názory. Celý problém souvisí s otázkou, na kterém zasedání byla vláda nad Athénami svěřena třiceti mužům a jaké byly zpočátku jejich úkoly. Někteří badatelé (srov. např. odkazy, které uvádí LENSCHAU, sl. 2365), věřili, že třicítka byla zvolena jako zákonodárná komise (ξυγγραφεῖς) a nebyla od začátku pověřena správou státu. Tuto teorii dále rozvedl MUNRO (1938b). Ten navrhl (str. 153-5), že existovaly dvě skupiny třiceti: Hned po kapitulaci byla vytvořena třicetičlenná komise pro sepsání zákonů, o níž Lýsiás nezmiňuje, na rozdíl od zářijové volby druhé třicítky, již byla svěřena vláda nad městem. Složení obou komisí prý bylo do značné míry shodné a v obou měl Thérámenés velký vliv, ale Drakontidova ústava (navržená v září) zničila Thérámenovu pozici, neboť předepisovala střídání desetičlenných výkonných výborů, a nejprve byla vylosována ta nejoligarchičtější, určená *efory* (srov. komentář k § 43), s Kritiou a Charikleem (MUNRO (1938b), str. 157-9). Tzv. první a druhá desítka, o níž se zmiňuje aristotelská *Athénská ústava* (38,3; srov. pozn. 3 na str. 16), jsou prý (MUNRO (1938b), str. 160-1) další z těchto desetičlenných výborů. Tato teorie

¹ Tvrzení tohoto badatele, že Drakontidés složil účty ze své činnosti, prakticky vylučují Lýsiova slova v § 53. Je možné, že se Drakontidés někdy po roce 403 př.n.l. vrátil do Athén, jelikož jistý Euthykratés, syn Drakontidův, z Afiden (PA 5601, není v RE, LGPN II Εὐθυκράτης 16) zastával roku 329/8 funkci dohlížitele na pořádek (*epimelétés*, srov. CLINTON (1974), str. 28, pozn. 115) při mystériích. NÉMETH, str. 187, prohlašuje spojení za nejisté; sice nepovažuji za pravděpodobné, že šlo o člena jiné rodiny, ale spíše mohlo jít např. o oligarchova prasnynovce než syna; časový odstup se zdá být příliš velký.

byla všeobecně odmítána (srov. přehled literatury výše), nedávno ji však upravil a znovu uvedl v život STEM. Podle jeho názoru tu Lýsiás mluví o dubnových volbách třicetičlenné legislativní komise, jejíž ustavení navrhl Thérámenés prostřednictvím Drakontida (srov. STEM, str. 21-5 a 29); avšak paralyzovaly ji vnitřní spory, a tak prý musel být v září přivolán Lýsandros a donutit Athéňany k volbě další, tentokrát krajně oligarchické, třicítky, o níž se Lýsiás nezmiňuje (str. 25-7). Drakontidés navrhl *jak* zřízení legislativní komise, *tak* třicetičlenné vlády (STEM, pozn. 27 na str. 26-7).

Zásadní slabinou Munroovy teorie je, že o skupině, kterou vedli Kritiás a Charmidés, není nikde řeč jako o desítce. Slabina Stemova návrhu spočívá v tom, že Lýsiás mluví o dubnové volbě legislativní komise jazykem, který se hodí pouze pro zářijovou volbu třiceti vládců (*ἐπιτρέψαι τὴν πόλιν...περὶ δουλείας καὶ ἐλευθερίας...ἐκκλησιάζετε*), a že debata mezi Thérámenem a Lýsandrem (srov. § 74 s komentářem) mohla proběhnout pouze v září, neboť pouze tehdy mohli být Athéňané obviněni z porušení smlouvy kvůli pomalému boření hradeb. Tudíž se zdá, že Lýsiás v tomto bodě neklame své posluchače tolik, jak věří Stem. Výsledkem tak propracované mystifikace by nejspíše bylo nežádoucí zmatení poroty. Lýsiovo podání je i tak dost málo jasné (srov. komentář k § 71 pro jeho směšování dubnového a zářijového zasedání), rozhodně příliš málo jasné na to, aby mohlo být účinnou demokratickou propagandou (na rozdíl od § 76, srov. komentář k tomuto místu).

Vy jste i přes svou situaci křičeli (*ὕμεις δ' ὁμως καὶ οὕτω διακείμενοι ἐθορυβεῖτε*): je nutno důraznit, že tu jsou všichni porotci, i bývalí členové pěti tisíc, ztotožnění s nejvytrvalejšími odpůrci oligarchie, kteří bránili svobodu až do konce, a tím postaveni do protikladu s Thérámenem (srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 211).

o otroctví a svobodě (*περὶ δουλείας καὶ ἐλευθερίας*): toto vyjádření má nádech demokratické propagandy; oligarchové by řekli „*περὶ σωτηρίας*,” srov. § 74 (Lýsandrova slova), komentář k § 5 a BIELER, str. 182-3.

§ 74: *vezmu vás samotné jako svědky té události* (*καὶ τούτων ὑμᾶς αὐτοὺς μάρτυρας παρέξομαι*): odvolávat se na znalosti porotců byl přes občasnou kritiku (srov. Dem. XL,53) často používaný prostředek, srov. např. Lys. VII,25 nebo XXII,12. Srov. i PEARSON, str. 218-9.

Thérámenés řekl... Po něm vstal Lýsandros a...prohlásil... (*Θηραμένης ... εἶπεν...μετ' ἐκείνον δὲ Λύσανδρος ἀναστὰς ... εἶπε...*): výrazně jinak líčí toto zasedání Diodóros (XIV, 3,6). Podle něj Thérámenés obhajoval zájmy lidu a demokratickou ústavu a ustoupil až

Lýsandrovým hrozbám (srov. i Plut. *Lys.* 15,2). PERRIN(OVÁ), str. 667, byla přesvědčena, že Thérámenés pod tlakem okolností musel spolupracovat s Lýsandrem; MUNRO (1938a), str. 22-6, věřil spíše Diodórovi; podle něj dokonce Thérámenés Lýsandra donutil k ústupku spočívajícím v zavedení vlády třiceti místo Lýsandrový obvyklé *dekarchie*. Myslím však, že nebral dostatečně v potaz pozici síly, v níž se jednoznačně nacházel Lýsandros.

Rozpor mezi Lýsiou a Diodórem se pokusil vyřešit SALMON, str. 499-500; podle něj Thérámenés nejprve Lýsandrovu návrhu odporoval, ale poté podlehl jeho výhrůžkám, takže Diodóros správně reprodukuje jeho první a Lýsiás druhou řeč. Tato teorie získala jisté uznání (MCCOY, str. 143-4, KRENTZ (1982), pozn. 21 na str. 49, i (1989), str. 190, OSTWALD (1986), str. 476-7, EDWARDS, str. 110), ale proti se oprávněně postavila BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 218; agnosticismus zachovává AVEZZÙ, str. 145. Je představitelné, že Thérámenés začal svou řeč spíše v duchu, jaký nacházíme u Diodóra, ale pak poukázal na to, že je nezbytné splnit Lýsandrový požadavky; Lýsiás i dědicové Thérámenovy politiky by si pak z jeho řeči mohli vybrat právě to, co se jim hodilo pro jejich propagandu. Také je však možné, že jedna či druhá strana podsouvala Thérámenovi něco, co ve skutečnosti vůbec neřekl.

K otázce, zda Thérámenés spolupracoval s Lýsandrem, srov. komentář k §§ 68, str. 117-8, a k § 70, str. 123-4.

§ 75: *a tak tam buď zůstali a nic nedělali* (οἱ μὲν αὐτοῦ μένοντες ἡσυχίαν ἤγον): zaslouží si pozornost, že tu nacházíme další Lýsiovo tvrzení, které nabízí všem kromě čelných oligarchů způsob, jak se zbavit viny, srov. AVEZZÙ, str. 145-6, ORFANOS, str. 86, pozn. 101.

***Nepočtení mizerní s nekalými úmysly odhlasovali, co se jim nařídilo* (ὀλίγοι δὲ τινες καὶ πονηροὶ καὶ κακῶς βουλευόμενοι τὰ προσταχθέντα ἐχειροτόνησαν):** Lýsiás tu obhajuje kompetenci demokratické většiny řídit stát lépe než oligarchická menšina, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 213-4.

Lidové shromáždění vždy hlasovalo zdvižením rukou (*χειροτονία*), pokud nejednalo jako soudní dvůr; pak bylo hlasování tajné. Srov. RHODES (1981), str. 492, BLEICKEN, str. 203, ORFANOS, str. 53, pozn. 100.

§ 76: *Dostali pokyn* (παρηγγέλλετο): další porušování demokratických zásad, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 214.

***deset lidí tajně určených Thérámenem, deset dalších podle návrhu stávajících eforů a dalších deset z přítomných* (δέκα μὲν οὖς Θηραμένης ὑπέδειξε χειροτονῆσαι, δέκα δὲ οὖς οἱ**

καθεστηκότες ἔφοροι κελεύοιεν, δέκα <δ'> ἐκ τῶν παρόντων): Text je nespolehlivý. GERNET&BIZOS (1924), LAMB a CAREY (2007) přijímají původní znění rukopisu X, ἀπέδειξε, které naznačuje veřejnou volbu; oproti tomu HUDE, AVEZZÙ a EDWARDS přijímají opravu v témže rukopise, ὑπέδειξε, naznačující tajný pokyn. Jelikož nepovažují za možné, že by byl nastíněný systém oficiálně přijat (srov. podrobněji níže), přidržel jsem se druhé možnosti.

Lýsiás je naším jediným pramenem pro systém volby třiceti, ale jeho údaje jsou zčásti nejasné a budí pochybnosti. Především není zřejmé, kdo byli οἱ παρόντες. Většina badatelů byla přesvědčena, že šlo pouze zdánlivý ústupek krajních oligarchů, neboť většina přítomných jim tak jako tak byla oddána (*sic* FROHBERGER& THALHEIM, str. 57, MCCOY, pozn. 48 na str. 144, WHITEHEAD (1982), str. 122, KRENTZ (1982), str. 50, OSTWALD (1986), str. 477, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 214, s odkazy na další literaturu); AVEZZÙ, str. 146, však navrhl, že „přítomné“ nominoval Thérámenés z řad osobností druhého řádu; ORFANOS, str. 85, pozn. 101, to vykládá jako skutečný ústupek lidu.

Je však nutno položit si otázku, zda lze vůbec Lýsiovi věřit. MCCOY, str. 144, WHITEHEAD (1980), pozn. 32 na str. 212, KRENTZ (1982), str. 50, OSTWALD (1986), str. 477, NÉMETH, str. 189, AVEZZÙ, str. 16 a 146, ani ENGELS, str. 152, nezpochybňují Lýsiou nastíněný systém. LENSCHAU (sl. 2363-5) dokonce na základě Lýsiovy zprávy zpochybnil dodnes v základech uznávanou teorii publikovanou poprvé Loeperem,¹ že jména členů třicítky jsou v glose Xenofóntových *Dějín* (*Xen. Hell.* II,3,2) seřazena podle fýl,² a oproti tomu navrhl, že jsou jména řazena podle fýl a podle Lýsiou popsaného systému: nejprve deset mužů určených z přítomných, deset určených eforů a nakonec deset příznivců Thérámena; tuto teorii kritizovali WHITEHEAD (1980), pozn. 32 na str. 212, a KRENTZ (1982), pozn. 48 na str. 54, a definitivně ji vyvrátil NÉMETH, str. 188-9. K Lýsiovi mají méně důvěry WHITEHEAD (1982), str. 123, KRENTZ (1989), str. 191, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 214. Na první pohled budí jisté pochybnosti, že by bylo shromáždění povinno zvolit deset mužů podle návrhů eforů, kteří byli neměli jakékoli úřední pověření (srov. komentář k § 43, str. 88), nebo Thérámena, jehož

¹ V mně nedostupném článku *Tridcat' Tiranov*, Žurnal Ministerstva Narodnego Prosvěščenija 305 (1896), str. 90-101.

² Loeper navrhl, že jsou seřazena podle fýl a trittyí, jeden z každé trittyie, což by Lýsiou nastíněný systém výrazně zkomplikovalo; tento teorém však přesvědčivě vyvrátili WHITEHEAD (1980), str. 209-10, a NÉMETH, *passim*; trvá však shoda na tom, že jsou tyrani řazeni dle oficiálního pořadí fýl (srov. WHITEHEAD (1980), str. 211-2, NÉMETH, *zejm.* str. 188-9), byť se vedou spory o tom, zda museli být tři z jedné fýly, bez ohledu na trittyie, srov. WHITEHEAD (1980), str. 210-2, KRENTZ (1982), str. 51-6, *zejm.* 54, NÉMETH, str. 186.

jedinou oficiální funkcí byl *πρεσβευτής ἀποκράτωρ*; a že by Thérámenés a *efoři* veřejně nominovali své kandidáty (což naznačuje čtení *ἀπέδειξε*), působí jako naprostá fikce. Pokud bychom oproti tomu věřili, že šlo o tajný, předem připravený komplot (jak naznačuje varianta *ὑπέδειξε* a jak věřil LEWIS (1994), str. 34, pozn. 40), Lýsiás by měl větší prostor pro zapojení představitosti a jeho tvrzení by porotcům (kteří se na rozdíl od něj mohli zasedání účastnit) nemuselo znít absurdně.

I kdybychom však připustili, že Thérámenés a *eforové* mohli veřejně nominovat své kandidáty, narazíme na další problém. Z činnosti třicítky (srov. **1.2.4**, str. 13-5) vysvítá, že šlo o radikálně oligarchické kolegium, v němž kromě Eratosthena a Feidóna nejsme schopni identifikovat žádné Thérámenovy přívržence. Jistě víme, že v něm chyběli nejvýznamnější Thérámenovi spojenci uvedení v aristotelské *Athénské ústavě* (34,3), totiž Archínos, Anytos, Formísios (pro prosopografické údaje srov. pozn. 4 na str. 17, bod 1) a Kleitofón (PA 8546, RE Kleophon 2, OSTWALD (1986), str. 371-2, LGPN II Κλειτοφῶν 5) Proč odmítli účast na vládě, když Thérámenés kandidoval? KRENTZ (1982), str. 55, spekuloval o jejich neochotě spolupracovat s Kritiou a dalšími radikály, ale není jasné, proč by k tomu měli být méně ochotní než Thérámenés; ENGELS, str. 154, zpochybňuje aristotelskou zprávu o spojení výše uvedených politiků s Thérámenem; STEM, str. 28, navrhuje, že byli (podle Lýsiou nastíněného systému) zvoleni do zákonodárné komise, ne ale do vládnoucího tělesa. Proti Engelsovi lze namítnout, že nemáme vůbec žádné doklady svědčící o sporech mezi Thérámenem a Anytem a že následná činnost těchto politiků v hrubých rysech a změněných podmínkách odpovídala tomu, o co se snažil Thérámenés, totiž prosazování umírněné demokracie, a Stemův názor nelze kvůli nedostatku informací ani vyvrátit, ani dokázat). Ani jedna z těchto teorií navíc neodpovídá na otázku, jak se Thérámenés mohl rychle stát osamoceným v rámci kolegia, jehož třetinu sám nominoval. Ve světle tohoto paradoxu se mi zdá pravděpodobnější, že Lýsiás fabuluje ve snaze zvýraznit význam Thérámena a Eratosthena (jednoho z *eforů*, srov. komentář k § 43) na vzniku vlády třiceti.

Pro otázku spolupráce Thérámena s *hetairiemi* srov. poslední komentář k § 77. *předem věděli, co se na shromáždění odehraje* (πρότερον ἤδεσαν τὰ μέλλοντα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προαχθήσεσθαι): předem rozhodli o tom, kdo má být zvolen, čímž redukovali hlasování lidu na pouhou formalitu, opět v zásadním rozporu s demokratickými ideály. Srov. ORFANOS, str. 85-6, pozn. 101 (spíše o rétorické struktuře posledních dvou odstavců).

§ 77: *všechno, co jsem řekl, on pronesl při obhajobě před radou* (πάντα γὰρ τὰ ὑπ' ἐμοῦ εἰρημένα ἐν τῇ βουλῇ ἀπολογούμενος ἔλεγεν): obhajoba, kterou vkládá do úst Thérámenovi Xenofón (*Hell.* II,3,35-49), vůbec neobsahuje tak podrobné líčení Thérámenova života;¹ o své roli při ustavení vlády třiceti Thérámenés nemluví vůbec (v rozporu s tvrzením FROHBERGERA & THALHEIMA, str. 57; srov. GERNET & BIZOS (1924), str. 176, pozn. 2, AVEZZÙ, str. 147, TODD (2000a), str. 132, pozn. 43), jen stručně obhajuje svůj podíl na svržení vlády čtyř set (*Xen. Hell.* II,3,45-46). Je možné, že v Athénách již v době procesu s Eratosthenem kolovaly různé *Obhajoby Thérámena* (srov. druhý komentář k § 64), které mohly události upravovat podobně jako Lýsiás. Co Thérámenés na zasedání rady, kde byl odsouzen k smrti, skutečně řekl, Lýsiás rozhodně nemohl vědět. Je možné, že mezi porotci bylo několik mužů, kteří byli přítomni Thérámenově obhajobě (ať už jako radní, nebo ozbrojená stráž, která radu zastrašila, srov. *Xen. Hell.* II,3,50), ale lze předpokládat, že drtivá většina těchto mužů zamířila hned po pádu oligarchie do Eleusíny. Je každopádně nepravděpodobné, že by se Thérámenés obhajoval tak, že by sobě přiřkl všechny zásluhy za vznik oligarchie (srov. KRENTZ (1995), str. 132, ORFANOS, str. 54, pozn. 102; jiný názor hájí BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 220-1). *když vyčítal vyhnancům, že se mohli vrátit díky jemu, protože Lakedaimoňané na to vůbec nemysleli* (ὄνειδιζων μὲν τοῖς φεύγουσιν, ὅτι δι' αὐτὸν κατέλθοιεν, οὐδὲν φροντιζόντων Λακεδαιμονίων): jak usilovně Lakedaimoňané podporovali návrat vyhnanců, který byl částí mírové smlouvy (srov. *Xen. Hell.* II,2,20, *Plut. Lys.* 14,8, **1.2.4**, str. 13), je otázka. Lýsandros jistě trval na dosazení Aristotela, který ho zastupoval ve Spartě (*Xen. Hell.* II,2,18), ale není jisté, že klausuli o návratu vyhnanců připisovala velký význam spartská oficiální místa; srov. druhý komentář k § 59. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 220, uvažuje i o možnosti, že se tuto klausuli zasadil Thérámenés, ale to není pravděpodobné. Že se o něčem takovém nezmiňuje Xenofón, nemusí nic znamenat (srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 220-1), ale musíme si uvědomit, že ve vyhnanství byli pozdější nejradikálnější členové třicítky, kteří se neotevřeněji stavěli Thérámenovi, např. Kritiás (srov. prosopografickou literaturu uvedenou v komentáři k § 43, str. 89), Aristotelés (PA 2057, RE II, sl. 1011 (Aristoteles 5), OSTWALD (1986), str. 460, NÉMETH, str. 187, LGPN II Ἀριστοτέλης 56), Onomaklés (srov. komentář k §

¹ USHER (1968) navrhl, že Xenofón zaznamenal ve své versi debaty mezi Thérámenem a Kritiou zkrácenou versi publikované Kritiovy řeči (str. 129-33) a základní myšlenky Thérámenovy řeči, které se k němu dostaly z druhé ruky (str. 133-5). Podporu mu vyjádřil HARDING (1974), str. 106, proti se však postavil KRENTZ (1995), str. 130

42, str. 85), Chariklés (srov. čtvrtý komentář k § 55), snad i Sofoklés (je-li člen třicítky totožný s Sóstratidovým synem zmíněným v pozn. 1 na str. 112), Mnásilochos (resp. Mnésilochos, srov. PA 10324, RE Mnesilochos 3, OSTWALD (1986), str. 404 a 461, WHITEHEAD (1980), str. 212, NÉMETH, str. 184, LGPN II Μνασίλοχος 1), Pýthodóros a Mélobios (srov. první komentář k § 12), a možná ještě další. Thérámenés by tedy jen malou motivaci požadovat návrat vyhnanců (ledaže by to byl jeho ústupek oligarchickým hetairiím, srov. poslední komentář k tomuto odstavci), takže spíše jde o další Lýsiovu nadsázku, zcela v souladu s jeho tendencí zveličovat vinu třicítky, resp. Théráména.

s ním tak jednají (τοιούτων τυγχάνοι): Lýsiás zůstává vágní a ihned porotcům připomene Thérámenovy těsné vazby na oligarchy, aby v nich nevzbudil soucit s Thérámenem, srov. EDWARDS, str. 112.

přísahami (ὄρκους): není zcela jisté, že tu jde o přísahy skládané členy hetairií (k nimž srov. komentář k § 47, str. 93), jak tvrdí FROHBERGER&THALHEIM, str. 57; lze pochybovat o tom, že by Thérámenés patřil do téže hetairie jako např. Kritiás; není vůbec jisté, zda Thérámenés vůbec do nějaké hetairie patřil, srov. pozn. 1 na str. 90. Je však možné (*sic* SARTORI, str. 138, AVEZZÙ, str. 147, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 220), že se Thérámenés a jeho společníci přísahou zavázali ke spolupráci s oligarchickými hetairiemi; pojátkem mohl být Eratosthenés coby *eforos*. Je možné, ale nedokazatelné, že Thérámenés začátkem roku 404 fungoval jako prostředník mezi athénskými hetairiemi a Lýsandrem a ovlivnil výsledky vyjednávání k všestranné spokojenosti (*sic* MURPHY (1986), str. 145, BEARZOT(OVÁ), str. 220).

§ 78: *se opovažují hlásit se k přátelství s tímto mužem (τολμήσουσιν αὐτοὺς φίλους ὄντας ἀποφαίνειν):* tj. Eratosthenés a ti, kteří jej podporují (srov. EDWARDS, str. 112). Jak již bylo upozorněno (srov. úvodní komentář k §§ 62-78, str. 108, bod 1), o tomto Lýsiově tvrzení není třeba pochybovat.

Thérámenés nezemřel kvůli vám, ale kvůli vlastní špatnosti (οὐχ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθάνοντος Θηραμένους ἀλλ' ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ πονηρίας): Thérámenovu smrt líčí s velkými sympatiemi k oběti Xenofón (*Hell.* II,3,55-56), Diodóros (XIV,4,5-5,4); pseudo-Plútarchos (*Mor.* 836f-837a), i Iustinus (V,9,2). Lýsiás se tu asi opět vymezuje vůči pamfletu chválícímu Théráména (srov. druhý komentář k § 64, ORFANOS, str. 55, pozn. 104).

po právu (δικαίως μὲν... δικαίως δ'): srov. komentář k § 67, str. 116. Fakt, že Théráména za zrádce prohlašovali zástupci demokratů (Lýsiás) i oligarchů (Kritiás, resp. Xenofón), ještě

nedokazuje pravdivost tohoto tvrzení (v rozporu s tím, co tvrdí BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 222).

oháněl se nejkrásnějšími hesly (τῶ καλλίστῳ ὀνόματι χρώμενος): zřejmě nějakým oligarchickým heslem, ale může jít o téměř cokoli: *πάτριος πολιτεία?* Vláda nejlepších (*βέλτιστοι; sic EDWARDS, str. 112)? σωτηρία (sic FROHBERGER&THALHEIM, str. 58)? ἰσονομία (sic BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 223, s odkazem na Hdt. III,80,6)? Kontrast mezi deklarovaným programem a skutečnými cíli znovu zdůrazňuje proradnost Thérámena a jeho věrných, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 223, a komentář k § 67, str. 116.*

§§ 79-91: Závěrečné argumenty:

Poté, co Lýsiás krátce (§§ 79-80) zrekapituluje obžaloby Thérámena, která znovu vykazuje jisté znaky typické pro epilog, vrací se k Eratosthenovi a jeho spolupracovníkům. Následuje několik shluků argumentů, které není jednoduché sloučit pod jednu hlavičku. Lýsiás důrazňuje nedostatečnost trestu smrti (§§ 81-84), napadá přítomné Eratosthenovy spojence (§§ 85-89) a znovu varuje porotce před projevením lítosti (§§ 90-91). BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 229, správně upozorňuje, že Lýsiovy časté odkazy na Eratosthenovy přímluvce dokazují velký vliv umírněných. Začínají se také objevovat prvky, které budou hrát velkou roli v závěru, totiž paměť, hněv (k invokaci hněvu v soudních řečech obecně srov. CAREY (1994b), str. 29, ALLEN(OVÁ), *passim* a str.170-4) a trest (§§ 80, 87, 90).

§ 79: *chvíle, kdy nesmíte mít ve svých myslích soucit a lítost, ale musíte potrestat Eratosthena i jeho kolegy (καιρός, ἐν ᾧ δεῖ συγγνώμην καὶ ἔλεον μὴ εἶναι ἐν ταῖς ὑμετέροις γνώμας, ἀλλὰ παρὰ Ἐρατοσθένους καὶ τῶν τούτου συναρχόντων δίκην λαβεῖν):* Lýsiás se nachází v ožehavé situaci; na jedné straně musí porotce odradit od lítosti (srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 224, TODD (2007), str. 687 s pozn. 55), na druhé straně nemůže napadat amnestii, protože by tak proti sobě poštvál značnou část členů poroty, případně čtenářů pamfletu. Proto vyzývá k nekompromisnímu potrestání viníků, omezuje je však jen na hlavní představitele oligarchie, srov. úvodní komentář k §§ 62-78, str. 109.

když jste ve válce zvítězili nad nepřáteli, nenechte se při hlasování přemocť svými odpůrci (μηδὲ μαχομένους <μὲν> κρείττους εἶναι τῶν πολεμίων, ψηφίζομένους δὲ ἥττους τῶν ἐχθρῶν): zdá se, že Lýsiás tu označuje slovy *πολέμιοι* a *ἐχθροί* stejné muže, oligarchy, jen zdůrazňuje rozdíly v jejich pozicích; během občanské války jednali jako zahraniční nepřátelé, nyní opět tvoří vnitřní opozici. Srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 58, BEARZOT(OVÁ)

(1997), str. 224, a (2007), pozn. 235 na str. 95, či ORFANOS, str. 57, pozn. 108. Rozhodně tu nemůže jít o boj proti oligarchům v Eleusíně, jak tvrdí ORFANOS, str. 26-7, pozn. 47.

§ 80: *to, co slibují udělat* (ὧν φασὶ μέλλειν πράξειν): o slibech bývalých oligarchů nevíme mnoho; zřejmě se jedná o přísahu dodržování amnestie a loajality k demokracii, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 225.

***stojíte úklady vzdáleným členům třicítky* (ἀποῦσι μὲν τοῖς τριάκοντα ἐπιβουλεύετε):** BLASS (1887), str. 542, vykládá tato slova jako odkaz na pobyt přeživších tyranů v Eleusíně, čímž obhajuje datování řeči do roku 403; GERNET&BIZOS (1924), str. 177, pozn. 1, dokonce prohlašují, že již musela být v běhu válka proti Eleusíně, a podporu jim vyjadřuje BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 225. Tito badatelé však nebrali v potaz zmínku o vykazování oligarchů z jiných měst, srov. výše, poslední komentář k § 35; na slabinu v jejich argumentaci upozornil LOENING (1981), str. 285, k němuž se v tomto směru připojuje AVEZZÙ, str. 147.

§ 81: *obec a Eratosthenés nemají při procesu stejné podmínky* (ὁ μέντοι ἀγὼν οὐκ ἐξ ἴσου τῇ πόλει καὶ Ἐρατοσθένει): EDWARDS, str. 113, správně upozorňuje, že tu Lýsiás převrací obvyklé *topos*, které používali obhájci, totiž že nemají stejné podmínky jako žalobce, který si mohl případ připravit, zatímco oni musejí reagovat *extempore*. Především je tu však zdůrazněn rozdíl mezi oligarchickým a demokratickým systémem výkonu spravedlnosti, srov. FROHBERGER& THALHEIM, str. 59, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 226, EDWARDS, *loc. cit.*, nebo ORFANOS, str. 57, pozn. 109.

***On sám byl totiž žalobcem i soudcem obžalovaných* (οὗτος μὲν γὰρ κατήγορος καὶ δικαστὴς αὐτὸς ἦν τῶν κρινομένων):** k roli třicítky při soudních procesech srov. čtvrtý komentář k § 17. Nevíme o jediném procesu, kde by Eratosthenés jednal jako žalobce.

§ 82: *bez soudu* (ἀκρίτους): srov. poslední komentář k § 36.

***které byste...neztrestali dostatečně, i kdybyste je chtěli potrestat protizákonně* (παρ' ὧν οὐδ' ἂν παρανόμως βουλόμενοι δίκην λαμβάνειν ἀξίαν...δεδωκότες):** BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 226, tento obrat vykládá jako útok na amnestii, což platí s výhradou, že tu Lýsiás napadá pouze klausuli amnestie, která (v rozporu s Drakontovými zákony, jak tvrdí BEARZOT(OVÁ) (1997), *passim*, např. str. 58 či 88, srov. však MACDOWELL (1963), str. 64-9) rozlišovala plánování vraždy (*βούλευσις*) a její provedení (*αὐτοχειρία*). Útok na amnestii jako celek by Lýsiu připravil o sympatie poroty. Navíc rozhodně nejde o útok na spravedlnost vykonávanou v demokracii po amnestii, ale naopak o její chválu v kontrastu

s jednáním třicítky, srov. poslední komentář k § 81. K Lýsiově přístupu k amnestii srov. BEARZOT(OVÁ) (2007), str. 56-7.

§ 83: *Kdybyste odsoudili k smrti je i jejich děti* (εἰ αὐτοὺς ἀποκτείναιτε καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν): srov. předposlední komentář k § 36.

***kdybyste jim zabavili nemovitý majetek* (εἰ τὰ χρήματα τὰ φανερά δημεύσαιτε):** Lýsiás tu předjímá konfiskaci nemovitého majetku předních oligarchů, která proběhla až roku 402/1 (srov. **1.2.6**, str. 18). ORFANOS, str. 59, pozn. 112, to chápe jako důkaz, že řeč nemohla být pronesena až roku 401/0, ale tento argument není průkazný, neboť LOENING (1987), str. 65, upozornil na možnost, že konfiskace nebyla roku 402/1 ukončena; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 227, se oprávněně váhavě přiklání k první možnosti.

K rozdílu mezi *οὐσία φανερά* a *ἀφανής* srov. ČERNÝ, str. 20, pozn. 86, FROHBERGER& THALHEIM, str. 60, srov. GERNET&BIZOS (1924), pozn. 4 na str. 177, HARRISON, str. 230-2, LOENING (1987), str. 65, AVEZZÙ, str. 148, TODD (1993), str. 242, , EDWARDS, str. 113, ORFANOS, str. 59, pozn. 112.

Podle BEARZOT(OVÉ) (1997), str. 227, tu Lýsiás vyjadřuje nespokojenost nad klausulí amnestie, podle níž se *οὐσία φανερά* vrátila původním vlastníkům, zatímco *οὐσία ἀφανής* zůstala v rukou těch, kteří ho získali v dražbě, a pouze dosud nevydražený majetek se vracel původním vlastníkům (srov. CLOCHÉ (1915), str. 375-6, GERNET&BIZOS (1926), str. 230, KRENTZ (1982), str. 105, LOENING (1987), str. 51-2, TODD (1993), str. 234, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 47-8, pozn. 112, BAKEWELL, str. 20-22; srov. komentář k § 19, str. 66). U Lýsii, jehož tato klausule mohla těžce postihnout (pokud nemohl vlastnit nemovitosti – srov. druhý komentář k § 18), je to pochopitelné, ale tato interpretace mi připadá příliš sofistikovaná na to, aby k ní někdo dospěl při prvním čtení, resp. poslechu.

§ 84: *nebylo by pro vás potupné nechat stranou jakýkoli trest...?* (πῶς οὐκ αἰσχρὸν ὑμῖν καὶ ἡντινοῦν ἀπολιπεῖν): zdá se, jako by Lýsiás předpokládal, že soudci mohou udělit trest podle své vůle, což bylo možné v procesu typu *εὐθυναί*, nikoli však *δίκη φόνου* (srov. **1.4**). Tento argument (který vznášejí FROHBERGER& THALHEIM, str. 60) však není rozhodující ve světle řečnickových předchozích výzev k potrestání dětí viníků (§ 83) apod.

BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 228, tvrdí, že tu Lýsiás útočí na amnestii, je však třeba zdůraznit, že Lýsiás staví všechny porotce na stranu demokratů, do kontrastu pouze s předními představiteli oligarchie, kteří (lze doplnit: jako jediní) mají být potrestáni.

Podle mého by se odvážil všeho (Πᾶν δ' ἄν μοι δοκεῖ τολμῆσαι): pro rozbor Lýsiovy strategie na tomto místě srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 228.

který se tadý chce obhajovat před...svědky jeho ničemnosti (ὅστις νυνὶ... ἦκει ἀπολογησόμενος πρὸς αὐτοὺς τοὺς μάρτυρας τῆς τούτου πονηρίας): zatímco v § 81 bylo zdůrazňováno, že obnovení demokracie s sebou přineslo obnovu řádu (srov. druhý komentář k uvedenému místu), nyní Lýsiás podtrhuje, že anomálie ve vztahu žalobců, obžalovaných a porotců, způsobené za vlády třiceti, přetrvávají, srov. ORFANOS, str. 60, pozn. 113.

důvěřuje jiným (ἐτέροις πεπίστευκεν): totiž těm, kteří ho budou podporovat na soudu; tím Lýsiás zahajuje útok na Thérámenovy podporovatele, který potrvá do § 88; srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 61, CAREY (1994b), str. 32, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. a komentář k § 41.

§ 85: *by...nemohli spáchat to, čeho se dopustili, nebýt jiných lidí* (οὐτ' ἄν ἐκεῖνα ἐδύναντο ποιεῖν μὴ ἐτέρων συμπραττόντων): zde se Lýsiás dostává z celé řeči nejbližší k obvinění bývalých tří tisíc; aby však proti sobě nepopudil porotce (nebo čtenáře pamfletu?), záhy omezí tato svá slova na Eratosthenovy podporovatele (ὑπὸ τῶν αὐτῶν οἰόμενοι σωθήσεσθαι, οἱ οὐ τούτοις ἤκουσι βοηθήσοντες; srov. i ORFANOS, str. 60, pozn. 114).

ani by se nepokusili sem přijít (οὐτ' ἄν νῦν ἐπεχείρησαν ἐλθεῖν): Eratosthenés ve své obhajobě téměř jistě zdůrazňoval fakt, že na rozdíl od jiných oligarchů zůstal ve městě, a prohlašoval ho za důkaz své nevin. Této strategii tu chce Lýsiás čelit; srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 61.

dělat, co je napadne (ποιεῖν ὅ τι ἄν βούλωνται): BAKEWELL, str. 14-15, na základě srovnání s pasáží v Lýsiově *Obžalobě obchodníků s obilím* (Lys. XXII,5) asociuje toto vyjádření s metoiky, ale to je velmi nešťastné. Jednat podle své libovůle znamená jednat bez demokratické kontroly úřední činnosti, tzn. jako oligarcha (srov. Xen. *Hell.* II,3,23 a *Mem.* IV,1,5; Lys. XXV,31-33 a snad i Lys. XXX,35 a Arist. *Pol.* V,1316b; srov. i EDWARDS, str. 114). Metoikové si nemohli dovolit zákony ignorovat, i když pro ně bylo ve srovnání s občany snazší uniknout trestu odchodem do vyhnanství.

§ 86: *ti, co je chtějí obhajovat* (τῶν συνερούντων αὐτοῖς): srov. komentář k § 41.

jako šlechtní lidé a budou dokazovat, že jejich kvality převažují špatnost (ὡς καλοὶ κάγαθοὶ αἰτήσονται, τὴν αὐτῶν ἀρετὴν πλείονος ἀξίαν ἀποφαίνοντες τῆς <τούτων> πονηρίας): podobnou strategii Lýsiás již uplatnil v § 39. Srov. i BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 229-30.

jako vynikající řečníci (ὡς δεινοὶ λέγειν): to byla nebezpečná strategie, které se sám Lýsiás snažil vyhnout zdůrazňováním své nezkušenosti v § 3, srov. komentář k tomuto místu a EDWARDS, str. 114, ORFANOS, str. 61, pozn. 115.

§ 87: svědkové, kteří mluví v jejich prospěch (τούτοις μαρτυροῦντες): K neobvyklosti útoků na svědky srov. TODD (1990b), str. 24. K roli svědků su athénských sudů srov. poslední komentář k § 42.

bylo nebezpečné i jít v pohřebním průvodu (δεινὸν ἦν καὶ τῶν τεθνεώτων ἐπ' ἐκφορὰν ἐλθεῖν): srov. Aeschin. III,235, FROHBERGER& THALHEIM, str. 62, AVEZZÙ, str. 148, a § 18 s komentáři.

§ 88: jsou mimo dosah pomsty svých nepřátel (πέρας ἔχουσι τῆς παρὰ τῶν ἐχθρῶν τιμωρίας): jako výše (srov. § 81 s komentáři) s demokracií, tak jsou nyní oligarchové postaveni do kontrastu se svými oběťmi, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 231. FOGELMARK (1979), str. 122-6, tu spatřuje implicitní kontrast s porotci a doplňuje smysl takto (str. 128): „zachráníte-li je, pomstí se vám za tento proces.“ Tato interpretace se zdá být příliš sofistickovaná na první poslech. Požadavkem na potrestání viníků Lýsiás nemusí amnestii narušovat, jak tvrdí BEARZOT(OVÁ), *loc. cit.*, pokud by do této skupiny zahrnoval pouze hlavní představitele oligarchie – a máme všechny důvody věřit této možnosti. V překladu jsem se (přes výše zmíněné námitky) přidržel interpretace této nesnadné pasáže, kterou publikoval FOGELMARK (1979), *passim*; následuje ho AVEZZÙ, str. 148-9; námitky, které vznášá BEARZOT(OVÁ), str. 231-2, jsou příliš subjektivní. K výstavbě tohoto složitého souvětí srov. FROHBERGER& THALHEIM, str. 62-3, FOGELMARK (1979), *passim*, zejm. str. 132-5, EDWARDS, str. 114.

§ 89: říkají, že Eratosthenés způsobil nejméně špatného ze členů třicítky (λέγουσιν ὡς Ἐρατοσθένει ἐλάχιστα τῶν τριάκοντα κακὰ εἰργασται): je pozoruhodné, že se Lýsiás nepokouší toto tvrzení napadnout (srov. ČERNÝ, str. 21, pozn. 90, GERNET&BIZOS (1924), str. 179, pozn. 1), přestože zjevně bylo úhelným kamenem obhajoby; Lýsiovo mlčení však nedokazuje, že Eratosthenova vina byla skutečně minimální, přestože jeho význam zřejmě malý byl, srov. úvodní komentář k §§ 62-78, str. 108-9, bod 2. Aby Lýsiás mohl vyvracet tvrzení o malé Eratosstudnověvině, musel by postavit Eratosthena do kontrastu s ostatními členy třicítky a tím narušit svou strategii ztotožňování obžalovaného s celým kolegiem. Jinak vykládá Lýsiovu strategii BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 233.

§ 90: *jestli ho osvobodíte, bude to vypadat, že jste jejich činnost podporovali* (εἰ δὲ ἀποψηφιεῖσθε, ὀφθήσεσθε τῶν αὐτῶν ἔργων ἐπιθυμηταὶ τούτοις ὄντες): Lýsiás na tomto místě nejjasněji formuluje svůj návrh pro bývalé oligarchy: jedinou možností je oddělit se od prominentů bývalého režimu a svést veškerou vinu na ně, srov. 1.6, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 233. Dostává se velmi blízko vyhrožování, když je varuje před následky opačné volby, srov. FROHBERGER&THALHEIM, str. 63, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 233, komentář k § 91.

a nebudete moct prohlašovat, že jste dělali jen to, co vám nařídila třicítka (οὐχ ἔξετε λέγειν ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν τριάκοντα προσταχθέντα ἐποιεῖτε): jako Eratosthenés, srov. §§ 25 a 27-29, FROHBERGER&THALHEIM, str. 63-4, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 233, EDWARDS, str. 114, ORFANOS, str. 62-3, pozn. 118.

§ 91: *Ted' vás přece nikdo nenutí* (νυνὶ μὲν γὰρ οὐδεὶς ὑμᾶς ἀναγκάζει): Lýsiás zároveň bere zpět náznak výhrůžky, který zazněl v minulém odstavci (která však znovu zazní v obratu *μη τούτων ἀποψηφισαμένουσ ὑμῶν αὐτῶν καταψηφίσασθαι*), a znovu (srov. komentáře k § 81) zdůrazňuje rozdíl mezi oligarchickým a demokratickým výkonem spravedlnosti; srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 234.

Nemyslete si, že hlasování je tajné (μηδ' οἴεσθε κρύβδην <εἶναι> τὴν ψῆφον): k hlasování porotních soudů srov. MACDOWELL (1978), str. 252, TODD (1993), str. 133, BLEICKEN, str. 260. Teoreticky nebylo možné zjistit, jak hlasovali jednotliví porotci, jen verdikt celé poroty (EDWARDS, str. 114), v 5. století, kdy měl porotce jen jeden hlasovací kamének, se však podle zvuku nárazu kamínku do urny zřejmě dalo zjistit, kdo které urny kdo svůj hlas vhodil (jak upozorňuje TODD (1993), *loc. cit.*); proto byl systém ve čtvrtém století změněn. Lýsiás utajenost hlasování ještě pozoruhodným způsobem rozvede v závěru, srov. komentář k § 100.

Názor BEARZOT(OVÉ) (1997), str. 234, že se tu Lýsiás obrací především na demokraty, kteří se obávali, že by odsouzením oligarchů porušili jednotu občanů, není podle mého názoru opodstatněný. Bývalí oligarchové potřebovali prokázat svou loajalitu obnovené demokracii (srov. odkazy na starší literaturu, které uvádí BEARZOT(OVÁ), *loc. cit.*).

§§ 92-100: ἐπίλογος

I z faktu, že v závěru Lýsiás oslovuje odděleně obě strany občanské války (což nemá paralelu, srov. WOLPERT, str. 543), se někteří badatelé pokusili vyvodit důsledky pro datování řeči. Obvykle se argumentuje (srov. např. AVEZZÙ, str. 149, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 235, EDWARDS, str. 115), že rozdělení občanského kolektivu bylo dosud velice živé; LOENING

(1981), str. 285, oproti tomu namítl, že naopak musela uplynout nějaká doba, aby řečník příliš nejitřil čerstvé rány. Ani jeden z těchto argumentů nemůže být sám o sobě rozhodující a je diskutabilní, zda vůbec mohou být nějakou oporou pro datování řeči, k němuž srov. **1.4**.

Lýsiás dále rozpracovává prvky paměti, zloby a trestu (srov. úvodní komentář k §§ 79-91 a §§ 92, 94-96, 100; srov. FOGELMARK (1979), str. 138-41, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 86-92, zejm. pozn. 239 na str. 89, a str. 238); stojí za zmínku, že v apelu na stranu z města Lýsiás vůbec neodkazuje na morálku, ale uvádí ryze racionální argumenty (srov. MURPHY (1986), str. 154).

§ 92: lidem z města i z Peiraiea (τούς τε ἐξ ἄστεως καὶ τοὺς ἐκ Πειραιέως): Lýsiás poprvé připouští nejednotnost uvnitř poroty (srov. ORFANOS, str. 65, pozn. 120); dříve ji ztotožňoval s celým, jednotným občanským celkem (např. §§ 57 a 73), většinou demokratickým, ale i s vládou pěti tisíc (srov. druhý komentář k § 65).

§ 93: Tihle...získali velké majetky, vy máte...malé (τούς ἰδίους οἴκους οὗτοι μὲν...μεγάλους ἐκτήσαντο, ὑμεῖς δὲ...ἐλάττους ἔχετε): Lýsiás jako často obviňuje členy třicítky z hrabivosti (srov. **1.6**), je však pozoruhodné, že stejný cíl (byť nedosažený) podsouvá i porotcům z města; zajímavá je i paralela Thrasybúlovou řečí v Xenofóntových *Řeckých dějinách* (II,4,40).

Nechtěli, abyste se spolu s nimi obohatili (συνωφελεῖσθαι μὲν γὰρ ὑμᾶς οὐκ ἠξίουν): ale řečník Lýsiovy *Obhajoby před nařčením z poškozování demokracie* žádá porotce, aby mu přičetli k dobru, že se neobohatil na jejich neštěstí (XXV,16), což tento Lýsiův argument výrazně oslabuje. Srov. FROHBERGER& THALHEIM, str. 65.

ale nutili vás, abyste spolu s nimi přišli o dobrou pověst (συνδιαβάλλεσθαι δ' ἠνάγκαζον): LEHMANN, str. 54, tento postup třicítky správně vykládá jako obdobu praxe hetairií, z nichž některé nejradikálnější vyžadovaly po svých členech zločin coby záruku věrnosti; podobný motiv mohlo mít zohavení hermavek roku 415; srov. i druhý komentář k § 27, GERNET& BIZOS (1924), str. 166, pozn. 2, nebo ORFANOS, str. 65, pozn. 122.

MURPHY (1986), str. 155-6, oprávněně připisuje tomuto Lýsiovu argumentu největší význam ze všech, které Lýsiás směřuje k „lidem z města,“ protože v řadách bývalých oligarchů musely panovat nemalé obavy, že amnestie selže.

§ 94: bojujete s nepřáteli (καὶ τοῖς πολεμίοις μάχεσθε): spíše než o odkaz na boje v Eleusíně, který by umožnil řeč datovat do roku 401/0, se jedná o obrat bez konkrétní reference,

který však podtrhuje nezávislost Athén (v kontrastu s následující zmínkou o spartské posádce, srov. následující komentář) srov. LOENING (1981), str. 285, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 236-7, EDWARDS, str.115.

žoldáky, které tihle lidé umístili na Akropoli (τῶν ἐπικούρων, οὓς οὗτοι...εἰς τὴν ἀκρόπολιν κατέστησαν): Lýsiás se tu vyhýbá zmínce o Lakedaimoňanech (jak upozornil již WILAMOWITZ, str. 221), ale zjevně se jedná o spartského harmosta Kallibia a jeho sedm set hoplītů (mohou být označeni jako ἐπίκουροι, protože je platila třicítka, nikoli Sparta, srov. Xen. Hell. II,3,13-14). I doba zavedení této posádky je sporná; Xenofón (Hell. II,3,14) ho prezentuje jako výsledek poselstva třicítky do Sparty, k němuž došlo ještě před začátkem sporů mezi Thérámenem a Kritiou, a následují ho Diodóros Sicilský (XIV,4,4), a Iustinus (V,8,11), Plútarchos (Lys. 15,6) dokonce situuje zavedení posádky ještě před Lýsandrův triumfální vjezd do Peiraiea; pouze aristotelská Athénská ústava (37,2) zmíní vyslání Kallibii až po odsouzení Thérámena. Z důvodů shrnutých výše (srov. **1.2.4**, pozn. 1 na str. 14) dávám přednost Xenofóntově versi, podobně jako např. RHODES (1981), str. 455, na rozdíl od KRENTZE (1982), str. 74-5 a 151-2, a (1995), str. 125, či OSTWALDA (1986), str. 481-4 a 488-9.

95: zbraně...o které vás připravili (ἀφηρεθήτε τὰ ὄπλα): srov. první komentář k § 40.

vám bylo nařízeno opustit město (ἐξεκηρύχθητε μὲν ἐκ τῆς πόλεως): srov. první komentář k § 21.

požadovali od obcí, do kterých jste uprchli, aby vás vydaly jim (φεύγοντας δὲ ὑμᾶς ἐκ τῶν πόλεων ἐξητοῦντο): víme, že Sparťané vydali na žádost třicítky dekret, jímž svým spojencům pod pokutou pěti talentů nařizovali, aby athénské uprchlíky, kteří u nich požádají o azyl, vraceli zpět do Athén (srov. D. S. XIV,6,1; Plut. Lys. 27,5; Iust. V,9,4-5). Avšak následující spojenecké obce se jím odmítly řídit: **(1)** Théby (pro všemožnou pomoc, kterou athénským demokratům poskytovaly, srov. Lys. fr.286,2 Carey, Xen. Hell. II,4,1-2 a 30, Din. I,25, D. S. XIV,6,3, Plut. Lys. 27,5-7 a Pelop. 6,5; Iust. V,9,4-5 a 8; k vývoji thébských postojů k Athénám v roce 404 srov. předposlední komentář k § 58). **(2)** Megara (srov. Xen. Hell. II,4,1 a § 17 s komentářem). **(3)** Korinthos (srov. Xen. Hell. II,4,30, Aesch. II,148). **(4)** Argos (srov. Dem. XV,22, D. S. XIV,6,2; Iust. V,9,4-5). **(5)** Élis, kde měl kontakty i Lýsiás (srov. Lys. fr.170 Carey a [Plut.] Mor. 835f). **(6)** Chalkis na Euboi (srov. Lys. XXIV,25). **(7)** Órópos (srov. Lys. XXXI,9 a 17).

Srov. ČERNÝ, str. 21, pozn. 95, FROHBERGER& THALHEIM, str. 66, LENSCHAU, sl. 2366-7, KRENTZ (1982), str. 69 s pozn. 1, a str. 84-5, a (1995), str. 150, OSTWALD (1986), str. 488, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 111 a 115, EDWARDS, str. 115-6, ORFANOS, str. 67, pozn. 125.

§ 96: násilím odvedli lidi z agory nebo z posvátných míst (τοὺς μὲν ἐκ τῆς ἀγορᾶς τοὺς δ' ἐκ τῶν ἱερῶν συναρπάζοντες): paradoxně toto máme doloženo pouze v případě Thérámena, který byl před popravou podle Xenofóna (*Hell.* II,3, 52-55), Diodóra (XIV,4,7-5,3) i pseudo-Plútarcha (836f-837a) odtažen od oltáře Radní Hestie, který se nacházel v *búleutériu* na agoře; srov. i FROHBERGER& THALHEIM, str. 66.

donutili je k sebevraždě (φονέας αὐτῶν ἠνάγκασαν γενέσθαι): tzn. vypití bolehlavu, srov. FROHBERGER& THALHEIM, str. 66, EDWARDS, str. 116 a třetí komentář k § 17.

nenechali je ani slušně pohřbít (οὐδὲ ταφῆς τῆς νομιζομένης εἶασαν τυχεῖν): srov. komentáře k § 18 a druhý komentář k § 21; Lýsiás znovu vznáší proti třicítce obvinění spojená s bezbožností, srov. BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 238, AVEZZÙ, str. 149.

§ 97: všude jim nakazovali opustit město (πανταχόθεν ἐκκηρυττόμενοι): nadsázka, srov. EDWARDS, str. 116 a druhý komentář k § 95.

jste osvědčili svou statečnost (ἄνδρες ἀγαθοὶ γενόμενοι): tento obrat evokuje smrt za vlast, srov. odkazy, které uvádí DOVER (1974), str. 164: Dem. LX,1; Hdt. V,2,1; Lys. XVIII,24, fr. 129,34-36 Carey.

§ 98: ani svatyně, ani oltáře (οὐτ' ἂν ἱερὰ οὐτε βωμοὶ): srov. komentáře k § 96, FROHBERGER&THALHEIM, str. 67, BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 239.

by tihle lidé trýznili (ὕπὸ τούτων ἂν ὕβρίζοντο): pro koncept *ὑβρις* v athénském právu srov. např. HARRISON, str. 168-9, MACDOWELL (1976), zejm. str. 24-30, a (1978), str. 129-32, FISHER, *passim*, TODD (1993), str. 270-1 a 379-80, (2007), str. 91.

by byly zotročeny za malé dluhy (μικρῶν ἂν ἔνεκα συμβολαίων ἐδούλευον): zrušení dlužního otroctví v Athénách bylo připisováno Solónovi (srov. např. [Arist.] *Ath.* 6,1 a 12,4 LIPSIUS, str. 690 s pozn. 46, HARRISON, str. 39, MACDOWELL (1978), str. 80 a 256, RHODES (1981), str. 125-6, TODD (1993), str. 172 a 181), ale zde se jedná o blíže neurčenou cizinu (což oslabuje teorii, již prezentuje ORFANOS, str. 68-9, pozn. 128, totiž že jsou tu členové třicítky stavění do kontrastu se Solónem) a o této instituci mimo Athény nevíme prakticky nic, lze

však předpokládat, že bylo nejdéle v průběhu 5. století zrušeno.¹ FROHBERGER&THALHEIM, str. 68, komentují, že nejde o ztrátu *status libertatis*, ale o „uvolnitelné dlužní otroctví,“ GERNET&BIZOS (1924), str. 181, pozn. 1, prohlašují na základě podobně rétoricky vypjaté pasáže v Ísokratově *Plataiku* (XIV,48), že bylo dlužní otroctví mimo Athény běžné. Podle mého názoru by se prostě na obou místech mohlo jednat o řečnickou nadsázku.

§ 99: ve jménu posvátných předmětů, které prodali, nebo svatyní, které znesvětili svým vstupem (ὕπερ <τε> τῶν ἱερῶν, ἃ οὗτοι τὰ μὲν ἀπέδοντο τὰ δ' εἰσιόντες ἐμίαινον): pokud jde o posvátné předměty, máme doloženo rozhodnutí rady roztavit dvě zlaté sochy bohyně Níké (srov. SEG XXI,80,A,b,1-10 a KRENTZ (1979), str. 61-3 a (1982), str. 87-88; o okrádání chrámů za vlády třiceti mluví i Ísokratés (VII,66); to mimochodem dokládá finanční tíseň oligarchické vlády a může být podpurným argumentem pro názor, že konfiskovali majetek svých obětí (srov. komentář k § 19). K tématu poskvrny způsobené zabitím (*μίασμα*) srov. komentář k § 24, ČERNÝ, str. 21, pozn. 97, FROHBERGER&THALHEIM, str. 68, EDWARDS, str. 116. Nesouhlasím s PARKEREM (str. 128), že je toto téma v *Obžalobě Eratosthena* okrajové.

kteřou učinili malou (ἦν μικρὰν ἐποίουν): srov. první komentář k § 70.

doků, které zničili (τῶν νεωρίων, ἃ καθείλον): o zboření doků mluví Lýsiás v *Obžalobě Agorata* (Lys. XIII,46), Ísokratés (VII,66) oproti tomu tvrdí, že je třicítka prodala za tři talenty, přestože na ně obec vynaložila přes tisíc talentů. Srov. ČERNÝ, str. 21, pozn. 98, LENSCHAU, sl. 2366, GERNET& BIZOS (1924), str. 181, pozn. 2, KRENTZ (1982), str. 87. Díky Lýsiovi (XXX,22) máme potvrzeno, že nebyly zničeny všechny doky (srov. EDWARDS, str. 116), což je pochopitelné, jelikož Lýsandros nechal Athéňanům dvanáct lodí (srov. Xen. *Hell.* II,3,20; D. S. XIII, 107,4 zaokrouhluje na deset).

mrtvých (τῶν τεθνεώτων): neobvyklým prvkem Lýsiova epilogu je odkaz na oběti obžalovaných; v dochovaných řečech nemá paralelu (*sic recte* LANNI(OVÁ) (1997), pozn. 69 na str. 187), Častější byly odkazy na bohy (srov. odkazy, které uvádí PARKER, str. 127-8 s pozn. 90), nebo na démony trestající za *μίασμα* (srov. Ant. II,A,10, IV,A,3-4, B,8, D,10, DOVER (1974), str. 244 nebo PARKER, str. 129-30). Srov. i CAREY (1994b), str. 32 s pozn. 5 na str.44, BRAUW, str. 197.

¹ Nedostupným mi zůstal článek D. Asheriho *Leggi greche sul problema dei debiti*, *Studi classici e orientali* 18 (1969), str. 5-122.

§ 100: *lidé hlasující pro osvobození je odsoudí k smrti (ὅσοι μὲν ἂν τούτων ἀποψηφίσθησθε, αὐτῶν θάνατον καταψηφιεῖσθαι)*: nacházíme tu paralelu s § 37, kde je řečeno, že by členové třicítky nezaplatili za své zločiny dostatečně, ani kdyby byli odsouzeni k smrti dvakrát. Nyní řečník tvrdí, že hlasováním pro osvobození porotci (podruhé) odsuzují k smrti mrtvé, srov. FOGELMARK (1979), str. 140, a (1981), str. 298-9.

Slyšeli jste, viděli jste, zažili jste, v rukou je máte. Sudťe (ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε): proslulé asyndeton, které, jak se zdá, parafrázuje Aristotelés na konci *Rétoriky* (III,1420a: εἴρηκα, ἀκηκόατε, ἔχετε, κρίνατε). BLASS (1887), str. 547, pochyboval o tom, že by Aristotelés nepřesně a z paměti citoval Lýsiu, pochyboval o tom i BORTHWICK, str. 45-6; BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 240, v citaci věří a podpůrným argumentem pro její teorii by mohla být ozvěna § 39 ve zlomku dochovaném z raného Aristotelova dialogu *O spravedlnosti* (fr. 82 Rose), srov. SCHÜTRUMPF, str. 322-30, a AVEZZÙ, str. 128.

Pro sporný význam ἔχετε srov. např. FROHBERGER&THALHEIM, str. 69, ORFANOS, pozn. 130 na str. 71; vykládá ἔχετε δικάζειν), nejpravděpodobnější mi připadá výklad „máte <ve své moci, k dispozici>“ (srov. [Lys.] VI,18; sic BORTHWICK, str. 45-6, a BEARZOT(OVÁ) (1997), str. 240.

4. Appendix

4.1 PAPIRUS O THÉRÁMENOVĚ (PMICH INV. 5982 & 5796b)

Tento papyrus, jehož největší část byla publikována roku 1968 (srov. YOUTIE&MERKELBACH), obsahuje několik velmi zajímavých informací o debatě, která se odehrála na přelomu let 405 a 404 a na níž byl Thérámenés pověřen vyjednáváním s Lýsandrem. Slova papyru (I,5-10) nápadně připomínají Lýsiova tvrzení z § 69 (srov. přehledně HENRICH, str. 106), ale papyrus celou událost představuje ve výrazně jiném světle než Lýsiás. zdůrazňuje, jaké důvěry se Thérámenés u lidu těšil, a prezentuje jeho odmítnutí sdělit své záměry jako racionální (srov. např. ENGELS, str. 128). Badatelé vedli dlouhé spory o to, do jakého díla vlastně text papyru patří; s tím je samozřejmě spojena otázka spolehlivosti údajů, které jsou na něm zachyceny.

4.1.1 Názory badatelů – autorství a žánrové zařazení

Vydavatelé *editio princeps* byli přesvědčeni, že jde o zlomek dějepisného díla, snad *Hellénik* z *Oxyrhynchu* (YOUTIE&MERKELBACH, str. 161-2). HENRICH, str. 107-8, na základě závislosti na Lýsiovi a použití přímé řeči prohlásil za nepravděpodobné, že by šlo o fragment *Hellénik* z *Oxyrhynchu*, Theopompa či Efora, a přiřkl dílo „málo významnému historikovi 4. století.“ ANDREWES (1970), *passim*, navrhl, že nejde o historické dílo, ale pamflet sepsaný Thérámenovými příznivci v odpověď na Lýsiovy útoky (k jeho pojetí se připojili HARDING (1974), str. 108-9, AVEZZÙ, str. 142, a EDWARDS, str. 111). Treu¹ přiřadil text do *Hellénik* z *Oxyrhynchu* (s nímž souhlasí CHAMBERS, str. XVII). SEALEY (1975b), *passim*, považoval papyrus za zlomek blíže neurčeného historického díla, nezávislého na Lýsiovi. Pesely² text prohlásil za zlomek první knihy díla Hermippa ze Smyrny *O Ísokratových žácích*, Breitenbach³ za úryvek z Eforových *Celosvětových dějin*. Jejich teorie vyvrátil ENGELS (str. 138-40 proti Peselymu, str. 140-5 proti Breitenbachovi), jenž argumentoval pro tezi, že je papyrus pozůstatkem pamfletu, závisějšího mj. i na Lýsiovi. V článku z roku 1991⁴ BEARZOT(OVÁ) přednesla návrh, že jde o zlomek *Hellénik* z *Oxyrhynchu*, které mělo s Lýsiou společný pramen, totiž pamflet obhajující

¹ Ve mně nedostupném článku *Einwände gegen Demokratie in der Literatur des 5./4. Jh.*, *Studi clasice* 12 (1970), str. 17-31; cituje jej KRENTZ (1989), str. 185.

² Ve mně nedostupném článku *The Origin and Value of Theramenes Papyrus*, *Ancient History Bulletin* 3 (1989), str. 29-35. Cituje jej ENGELS, str. 125.

³ V mně nedostupném příspěvku *Der Michigan-Papyrus 5982 über Theramenes. Historische Probleme und Autorschaft*, in: *Labor omnibus unus, Festschrift für G. Walser* (hrsg. von H.E. Herzog und R. Frei-Stolba), Wiesbaden 1989, str. 121-135; cituje jej ENGELS, str. 126.

⁴ Mně dostupném in: BEARZOT(OVÁ) (2007), str. 11-36.

Thérámena. LOFTUS, *passim*, přiřadil k papyru nový zlomek pojednávající o událostech roku 394, čímž je vyloučen jakýkoli žánr kromě historického díla, a prohlásil ho za zlomek Eforova díla, protože Theopompos a Kratippos skončili bitvou u Knidu roku 395. Otázka jeho pramenů však musí být projednána podrobněji.

4.1.2 Závislost na Lýsiově Obžalobě Eratosthena, autorství a historická spolehlivost

Na doslovné shody papyru s Lýsiou již bylo upozorněno; v textu papyru však nacházíme i údaje, které v Lýsiovi nejsou (např. cíl Thérámenovy cesty – Samos). SEALEY (1975b), str. 281, pochybnil závislost na Lýsiovi argumentem, že autor přirozeně používá podobná slova o události, jejíž současníkem byl stejně jako Lýsiás; přestože mu vyjádřil podporu KRENTZ (1989), str. 185, shody se jsou na to příliš doslovné. Tím padá hlavní Sealeyho argument pro názor, že byl Thérámenés s rozšířenými pravomocemi poslán na jedinou výpravu, tj. nejprve za Lýsandrem a poté rovnou do Sparty.¹ Jaký je ale přesně vztah mezi Lýsiou a papyrem? Dřívější autoři předpokládali přímou závislost (např. HENRICHS, str. 106), BEARZOT(OVÁ) (2007), str. 27-36, společný pramen, pamflet obhajující Thérámena, ten by však musel být sepsán velmi brzy, ještě před procesem s Eratosthenem. Podle mého názoru je pravděpodobnější závislost historika-autora papyru na Lýsiovi zprostředkovanou pamfletem (je totiž nepravděpodobné, že by se autor sympatizující s Thérámenem obrátil pro zdroj informací k Lýsiovi; autor pamfletu se mohl snažit o porážení Lýsii jeho vlastními slovy, mohl ho chtít překonat na literární rovině tím, že jím uvedená fakta, pokřivená v neprospěch Thérámena, upraví naopak v jeho prospěch. Autor pamfletu mohl zmínit i to, že byl Thérámenés poslán na Samos). Kdo však byl tímto historikem, autorem textu dochovaného na „papyru o Thérámenovi“?

Podle mého názoru z Plútarchovy zprávy (*Mor.* 345c-e) jednoznačně nevyplývá, že Kratippos, obecně považovaný za autora *Hellénik z Oxyrhynchu*,² skončil své líčení bitvou u Knidu,³ je možné (byť pro to nemáme doklad), že svůj výklad dovedl např. až k uzavření Antalkidova míru, což by odpovídalo *Hellénikám z Oxyrhynchu* (srov. CHAMBERS, str. V-VI). Tudíž ani po přiřazení Loftusova fragmentu nic nebrání identifikaci autora „papyru o Thérá-

¹ Srov. komentář k § 69, str. 120-2.

² *Sic* např. MEISTER, sl. 819, s odkazy na starší literaturu, CHAMBERS, str. XVIII-XXV, BEARZOT(OVÁ) (2007), str. 30-1; srov. i ENGELS, pozn. 26 na str. 137-8

³ *Sic* i FRAZIER&FROIDEFORT, str. 238, pozn. 13.

menovi“ s Kratippem, tvůrcem *Hellénik* z *Oxyrhynchu*. I Kratippos tedy vycházel z pramenů, které jej mohly svést na scestí, a tak se i on mohl dopustit věcné chyby.

5. Seznam zkratk a použité literatury

5.1 SEZNAM ZKRATEK ODKAZUJÍCÍCH NA ANTICKÉ PRAMENY

5.1.1 Literární prameny (bez sbírek fragmentů)

Je-li zkratka autorova jména uvedena v hranatých závorkách [], bylo mu dílo připsáno omylem nebo je autorství daného díla považováno za pochybné.

- A. *Eu.* – Aischylos, *Eumenidy*
Aesch. – Aischínés, *Řeči*
And. – Andokidés, *Řeči*
Androt. – Androtión, *in: FGrH*
Anon. *Vit. Thuc.* – anonymní *Thúkýdidův životopis*¹
Ant. – Antifón, *Řeči*
Ar. *Ach.* – Aristofanés, *Acharňané*
Ar. *Eq.* – Aristofanés, *Jezdci*
Ar. *Pl.* – Aristofanés, *Plútos*
Ar. *Ran.* – Aristofanés, *Žáby*
Ar. *Vesp.* – Aristofanés, *Vosy*
[Arist.] *Ath.* – aristotelská *Athénská ústava*
Arist. *Pol.* – Aristotelés, *Politika*
Arist. *Rhet.* – Aristotelés, *Rétorika*
Athen. – Athénaios, *Hodující mudrci*
Cic. *Brut.* – Marcus Tullius Cicero, *Brutus*
Crater. – Krateros, *in: FGrH*
Cratipp. – Kratippos, *in: FGrH*
D. H. *Lys.* – Dionýsios Halikarnáský, *Lýsiás*
D. S. – Diodóros Sicilský, *Historická knihovna*
Dem. – Démosthenés, *Řeči*
Din. – Deinarchos, *Řeči*
Eur. *Herc.* – Eurípidés, *Šílený Héraklés*
Eur. *Or.* – Eurípidés, *Orestés*
Eur. *Suppl.* – Eurípidés, *Prosebnice*
Hdt. – Hérodotos, *Dějiny*
Hyp. – Hypereidés, *Řeči*
Isae. – Ísaios, *Řeči*
Isoc. – Ísokratés, *Řeči*
Iust. – Marcus Iunianus Iustinus, *Výtah ze Světových dějin Pompeia Troga*
Lycurg. – Lykúrgos, *Řeči*
Lys. – Lýsiás, *Řeči*
Nep. *Thras.* – Cornelius Nepos, *Thrasýbúlův životopis*
Paus. – Pausaniás, *Cesta po Řecku*
Philoch. – Filochoros, *in: FGrH*
Phot. *Bibl.* – Fótios, *Knihovna*
Pl. *Apol.* – Platón, *Obhajoba Sókrata*
Pl. *Ep.* – Platón, *Listy*
Pl. *Phd.* – Platón, *Faidón*
Pl. *Phdr.* – Platón, *Faidros*
Pl. *Rep.* – Platón, *Ústava*
Pl. *Tim.* – Platón, *Tímaios*
[Plut.] *Mor.* – pseudo-Plútarchos, *Etické spisy*
Plut. *Alc.* – Plútarchos, *Alkibiadův životopis*
Plut. *Cim.* – Plútarchos, *Kimónův životopis*
Plut. *Lys.* – Plútarchos, *Lýsandrův životopis*
Plut. *Pelop.* – Plútarchos, *Pelopidův životopis*
Plut. *Them.* – Plútarchos, *Themistokleův životopis*
Poll. – Iulius Polydeukés, *Jmenný slovník*
Sen. *Tranq.* – Lucius Annaeus Seneca, *O duševním klidu*
Soph. *Ant.* – Sofoklés, *Antigoné*
Soph. *El.* – Sofoklés, *Élektra*
Stob. – Ioannés Stobaios, *Květobraní*
Theopomp. – Theopompos, *in: FGrH*
Thrasym. – Thrasymachos, *in: D-K*
Thuc. – Thúkýdidés, *Dějiny peloponnéské války*
[Xen.] *Ath.* – pseudo-Xenofón, *Athénská ústava*
Xen. *Cyr.* – Xenofón, *O Kýrově vychování*
Xen. *Lac.* – Xenofón, *Lakedaimonská ústava*
Xen. *Mem.* – Xenofón, *Vzpomínky na Sókrata*
Xen. *Hell.* – Xenofón, *Řecké dějiny*

¹ *in: Thucydides De bello Peloponnesiaco libri octo (iterum recognovit et praefatus est G. BOEHME) – volumen I, Lipsiae, Teubneri, 1890.*

Pro vydání literárních pramenů dochovaných na papyrech srov. **5.1.2.**

5.1.2 Zkratky odkazující na sbírky ostatních pramenů (fragменты, papyry, nápisy)

D-K = Fragmente der Vorsokratiker (von H. DIELS, herausgegeben von W. KRANZ), Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1935.

FGrH = Fragmente der griechischen Historiker (edidit F. JACOBY); převzato z databáze *Litterae ante portas*.

IG II² = Inscriptiones Graecae – voluminis II et III editio altera, inscriptiones Atticae Euclidis anno posteriores (ed. J. KIRCHNER), Berlin, Reimer, 1913-1940.

IG I³ = Inscriptiones Graecae – voluminis I editio tertia (ed. D. LEWIS, R. RIEDINGER, E. ERXLEBEN, K. HALLOF), Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1981-1998.

KOCK, T.: Comitorum Atticorum fragmenta (ed. T. KOCK) – volumen I, Lipsiae, Teubneri, 1880.

PMich inv. 5982, in: *HELLENICA OXYRHYNCHIA*, str. 56-7; srov. též: LOFTUS, LUPPE, YOUTIE&MERKELBACH (**5.3.2**).

POxy XIII = The Oxyrhynchus Papyri – Part XIII (ed. B. P. GRENFELL & A. S. HUNT), London, Egypt Exploration Society, 1919.

POxy XV = The Oxyrhynchus Papyri – Part XV (ed. B. P. GRENFELL & A. S. HUNT), London, Egypt Exploration Society, 1922.

POxy XXXI = The Oxyrhynchus Papyri – Part XXXI (ed. J. B. W. BARNES, P. PARSONS, J. REA, E. G. TURNER), London, Egypt Exploration Society, 1966.

RHODES, P. J. & OSBORNE, R.: Greek Historical Inscriptions 404-323 BC, Oxford, Oxford University Press, 2003. ISBN 978-0-19-921649-9.

SEG = Supplementum epigraphicum Graecum, Lugduni Batavorum, 1923-

TOD, M. N.: A selection of Greek Historical Inscriptions, Vol. II (from 403-323 B. C.), Oxford, Clarendon Press, 1962³.

5.2 SEZNAM POUŽITÝCH VYDÁNÍ ANTICKÝCH PRAMENŮ (VČETNĚ KOMENTÁŘŮ)

Andokidés:

MACDOWELL, D. M.: ANDOKIDES On the mysteries (ed. with introduction, commentary and appendixes by ...), Oxford, Clarendon Press, 1962.

Antifón:

T. THALHEIM: ANTIPHONTIS Orationes et fragmenta (post F. BLASS edidit ...), Lipsiae, Teubneri, 1914.

Aristofanés:

MACDOWELL, D. M.: ARISTOPHANES: Wasps (edited with Introduction and Commentary by ...), Oxford, Clarendon Press, 1971. ISBN 19-814182-3.

HALL, F. W. & GELDART, W. M.: ARISTOPHANIS comoediae (recognoverunt brevique adnotatione critica instruxerunt ...) – tomus I, Oxford, Clarendon Press, 1980¹⁴ (2nd edition 1906). ISBN 0-19-814504-7.

HALL, F. W. & GELDART, W. M.: ARISTOPHANIS comoediae (recognoverunt brevique adnotatione critica instruxerunt ...) – tomus II, Oxford, Clarendon Press, 1982¹⁴ (1st edition 1901). ISBN 0-19-814505-5.

Aristotelés:

V. ROSE: ARISTOTELIS fragmenta (collegit...), Lipsiae, Teubneri, 1886.

[Aristotelés]:

KENYON, F. G.: ARISTOTELIS Res publica Atheniensium (edidit ...), Berolini, G. Reimeri, 1903. viz též RHODES (1981).

Cicero:

MALCOVATI, H.: M. TULLI CICERONIS Brutus (edidit ...), Leipzig, Teubner, 1965.

Dionýsios Halikarnásky:

AUJAC(OVÁ), G.: DENYS D'HALICARNASSE: Opuscules rhétoriques, Tome I (texte établi et traduit par ...), Paris, Société d'édition «Les Belles Lettres», 1978.

Diodóros Sicilský:

BONNET(OVÁ), M. & BENNETT, E. R.: DIODORE DE SICILE: Bibliothèque historique, Livre XIV (texte établi et traduit par ...), Paris, Société d'édition «Les Belles Lettres», 1997. ISBN 2-251-00459-9.

Fótios:

HENRY, R.: *PHOTIUS*: Bibliothèque, codices 257-280 (texte établi et traduit par ...), Paris, Société d'édition «Les Belles Lettres», 2003. ISBN 2-251-32227-2.

Hellénika z Oxyrhynchu:

CHAMBERS, M.: HELLENICA OXYRHYNCHIA (edidit ...), Stuttgartiae et Lipsiae, B. G. Teubneri, 1993. ISBN 3-8154-1365-6.

Hypereidés:

JENSEN, C.: HYPERIDIS orationes sex cum ceterarum fragmentis post F. BLASS papyris denuo collatis edidit ..., Lipsiae, B. G. Teubneri, 1917.

Ísokratés:

MATHIEU, G. & BRÉMOND, É.: ISOCRATE: Discours, Tome I (texte établi et traduit par ...), Paris, Société d'édition «Les Belles Lettres», 1928.

Iustinus:

SEEL, O.: M. IUNIANI IUSTINI Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi (edidit...), Stuttgartiae, B. G. Teubneri, 1985.

Lýsiás:

AVEZZÙ, G.: LISIA: Contro i tiranni (Contro Eratostene) (a cura di...), Marsilio Editori, Venezia, 1991. ISBN 978-88-317-5451-4.

CAREY, C.: LYSIAE Orationes cum fragmentis (recognovit brevisque adnotatione critica instruit...), Oxford, Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-814072-6.

EDWARDS, M. J.: LYSIAS: Five speeches (speeches 1, 12, 19, 22, 30) (edited with introduction, commentary and bibliography by ...), London, Bristol Classical Press, 1999. ISBN 9-781853-994470.

FROHBERGER, H. & THALHEIM, T.: LYSIAS: Ausgewählte Reden (für den Schulgebrauch erklärt von H. FROHBERGER, bearbeitet von T. THALHEIM), Leipzig, B. G. Teubner, 1895³.

GERNET, L. & BIZOS, M.: (1924): LYSIAS: Discours, tome I, I-XV (texte établi et traduit par ...), Paris, Société d'édition «Les Belles Lettres», 1924.

————— (1926): LYSIAS: Discours, tome II, XVI-XXXV et fragments (texte établi et traduit par...), Paris, Société d'édition «Les Belles Lettres», 1926.

C. HUDE: LYSIAE orationes (recognovit brevisque adnotatione critica instruit...), Oxford, Clarendon Press, 1960⁶ (1st edition 1912).

LAMB, W. R. M.: LYSIAS (translated by ...), Cambridge-London, Harvard University Press, 2006⁹ (1st edition 1930). ISBN 0-674-99269-5.

ORFANOS, C.: LYSIAS: Contre Ératosthène (texte établi et traduit par L. GERNET & M. BIZOS, introduction et notes de ...), Paris, Les Belles Lettres, 2010.

viz též HUBER(OVÁ), TODD (2000a).

Nepos:

MARSHALL, P. K.: CORNELII NEPOTIS Vitae cum fragmentis, edidit..., B. G. Teubner, Leipzig 1977.

Plútarchos:

CUVIGNY, M. & LACHENAUD, G.: PLUTARQUE: Œuvres morales, tome XII¹ (texte établi et traduit par...), Paris, Société d'édition «Les Belles Lettres», 1981. ISBN 2-251-00354-1.

FRAZIER, F. & FROIDEFORD, C.: PLUTARQUE: Œuvres morales, tome V¹ (texte établi et traduit par...), Paris, Société d'édition «Les Belles Lettres», 1990. ISBN 2-251-00359-2.

LINDSKOG, C. & ZIEGLER, K. (1957): PLUTARCHI Vitae parallelae – volumen I¹ (recognoverunt..., iterum recensuit K. ZIEGLER), Lipsiae, Teubneri, 1957.

————— (1964): Plutarchi Vitae parallelae – volumen I² (recognoverunt..., iterum recensuit K. ZIEGLER), Lipsiae, Teubneri, 1964.

————— (1968): Plutarchi Vitae parallelae – volumen II² (recognoverunt..., iterum recensuit K. ZIEGLER), Lipsiae, Teubneri, 1968.

————— (1973): Plutarchi Vitae parallelae – volumen III² (recognoverunt..., iterum recensuit K. ZIEGLER), Leipzig, Teubner, 1973.

Rhetores Graeci:

SPENGLER, L. & HAMMER, C.: RHETORES GRAECI (ex recognitione L. SPENGLER edidit C. HAMMER) – volumen I², Lipsiae, B. G. Teubneri 1894.

Thúkýdidés:

POWELL, J. E.: THUCYDIDIS Historiae (iterum recognovit brevique adnotatione critica instruxit H. S. JONES, apparatus criticum correxit et auxit...), Oxonii, Clarendon Press, 1942.

[Xenofón]:

KALINKA, E.: XENOPHONTIS qui dicitur libellus Ἀθηναίων πολιτεία (in usum scholarum academicarum edidit...), Lipsiae, Teubneri 1914.

Xenofón:

MARCHANT, E. C.: XENOPHONTIS Historia Graeca (recognovit brevique adnotatione critica instruxit...), Oxonii, Clarendon Press, 1900.

KRENTZ, P.: (1989): XENOPHON: Hellenica I-II,3,10 (edited with an introduction, translation and commentary by...), Oxford, Aris&Phillips, 2004³ (1st published 1989). ISBN 0-85668-464-3.

KRENTZ, P.: (1995): XENOPHON: Hellenica II,3,11-IV,2,8 (edited with an Introduction, Translation and Commentary by...), Oxford, Aris&Phillips, 1995. ISBN 0-85668-642-5.

Texty autorů, u nichž není uvedena edice, jsou převzaty z aplikace *Thesaurus linguae Graecae* dostupné na serveru *Litterae ante portas* nebo z <http://www.perseus.tufts.edu/hopper>.

5.3 SEKUNDÁRNÍ LITERATURA (MIMO KOMENTÁŘŮ)**5.3.1 Díla citovaná zkratkami**

CAH V² = The Cambridge Ancient History, second edition, volume V – The Fifth Century B.

C. (ed. by D. M. LEWIS, J. BOARDMAN, J. K. DAVIES, M. OSTWALD), Cambridge, Cambridge University Press, 2003⁴ (1st edition 1992). ISBN 0-521-23347-X.

CAH VI² = The Cambridge Ancient History, second edition, volume VI – The Fourth Century

B. C. (ed. D. M. LEWIS, J. BOARDMAN, J. K. DAVIES, M. OSTWALD), Cambridge, Cambridge University Press, 1994. ISBN 0-521-23348-8.

CEHGRW = The Cambridge Economic History of the Greco-Roman World (ed. by W. SCHEIDEL, I. MORRIS and R. SALLER), Cambridge-Melbourne-Madrid-Cape Town-Singapore-São Paulo, Cambridge University Press, 2007.

D-K v. **5.1.2.**

DNP = Der Neue Pauly – Enzyklopädie der Antike (hrsg. von H. Cancik & H. Schneider), Stuttgart, J. B. Metzler, 1996-2003.

FGrH v. **5.1.2.**

HCT IV = A. W. Gomme & A. Andrewes & K. J. Dover: A Historical Commentary on Thucydides – volume V (Books V 25-VII), Oxford, Clarendon Press, 1970.

HCT V = A. W. Gomme & A. Andrewes & K. J. Dover: A Historical Commentary on Thucydides – volume V (Book VIII), Oxford, Clarendon Press, 1981. ISBN 0-19-814198-X.

LGPN II = A Lexicon of Greek Personal Names, volume II – Attica (ed. by M. J. Osborne & S. G. Byrne), Oxford, Oxford University Press 2008² (1st ed. 1994). ISBN 978-0-19-814990-3.

LGPN IIIA = A Lexicon of Greek Personal Names, volume III.A – the Peloponnese, Western Greece, Sicily, and Magna Graecia (ed. by P. M. Fraser & E. Matthews), Oxford, Oxford University Press 2008² (1st ed. 1997). ISBN 978-0-19-815229-3.

LSJ = A Greek-English Lexicon compiled by Henry George Liddell & Robert Scott – A new edition revised and augmented by Sir Henry Stuart Jones, Oxford, Clarendon Press 1961⁶ (1st edition 1940).

PA v. Kirchner (**5.2.2**).

RE = Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: neue Bearbeitung (ed. August Pauly, Georg Wissowa, Wilhelm Kroll, Kurt Witte, Karl Mittelhaus, Konrat Ziegler), Stuttgart, J. B. Metzler, 1894-1980.

5.3.2 Dila citovaná jménem autora

Adeleye, G.: Critias: Member of the Four Hundred?, *Transactions of American Philological Association* 104 (1974), str. 1-9.

Alexiou, M.: The Ritual Lament in Greek Tradition, Rowman & Littlefield, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 2002.

Allen (Ová), D. S.: The World of Prometheus – the politics of punishing in democratic Athens, Princeton NJ, Princeton University Press, 2000.

Andrewes, A.: (1953): The Generals in the Hellespont, *The Journal of Hellenic Studies* 73 (1953), str. 2-9.

————— (1970): Lysias and the Theramenes Papyrus, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 6 (1970), str. 35-38.

————— (1971): Two Notes on Lysander, *Phoenix* 25 (1971), str. 206-226.

————— (1974): The Arginousai Trial, *Phoenix* 28 (1974), str. 112-122.

————— (1976): Androtion and Four Hundred, *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 202 (1976), str. 14-25.

————— (1978): The Opposition to Pericles, *Journal of Hellenic Studies* 98 (1978), str. 1-8.

————— (1992a): The Spartan Resurgence, in: CAH V², str. 464-496,

————— (1992b): Chronological Note 13, in: CAH V², str. 503-5.

Aujac (Ová) v. Dionýsios Halikarnáský (**5.2**).

Avery, H. C.: (1963): Critias and the Four Hundred, *Classical Philology* 58 (1963), str. 165-167.

————— (1966): Lysias 12.65, *Classical Philology* 61 (1966), str. 257-258.

————— (1973): Sophocles' Political Career, *Historia* 22 (1973), str. 509-514.

————— (1982): One Antiphon or Two?, *Hermes* 110 (1982), str. 145-158.

————— (1991): Was Eratosthenes the Oligarch Eratosthenes the Adulterer?, *Hermes* 119 (1991), str. 380-384.

- (1999): The Chronology of Peisander's Mission to Athens, *Classical Philology* 94 (1999), str. 127-146.
- AVEZZÙ, G.: v. LÝSIÁS (5.2).
- BAKEWELL, G.: Lysias 12 and Lysias 31: Metics and Athenian Citizenship in the Aftermath of the Thirty, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 40 (1999), str. 5-22.
- BATEMAN, J. J.: (1958): Lysias and the Law, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 89 (1958), str. 276-285.
- (1962): Some Aspects of Lysias' Argumentation, *Phoenix* 16 (1962), str. 157-177.
- BAUMAN, R. A.: Political trials in ancient Greece, Routledge, London-New York, 1990.
- BEARZOT(OVÁ), C.: (1997): Lisia e la tradizione su Teramene – commento storico alle orazioni XII e XIII del *corpus lysiacum*, Milano, Vita e Pensiero, 1997. ISBN 978-88-343-1742-6.
- (2007): Vivere da demoratici – studi su Lisia e la democrazia Ateniese, Roma, «L'Erma» di Bretschneider, 2007. ISBN 978-88-8265-447-4.
- BERS, V.: Solon's Law Forbidding Neutrality and Lysias 31, *Historia* 24 (1975), str. 493-498.
- BICKNELL, P.: Athenian Politics and Genealogy; Some Pendants, *Historia* 23 (1974), str. 146-163.
- BIELER, L.: A Political Slogan in Ancient Athens, *The American Journal of Philology* 72 (1951), str. 181-184.
- BINGEN, J.: Le décret SEG X 64 (le Pirée 413/2?), *Revue belge de philologie et d'histoire* 37 (1959), str. 31-44.
- BLASS, F.: (1887): Die attische Beredsamkeit I, Leipzig, Teubner, 1887².
- (1892): Die attische Beredsamkeit II, Leipzig, Teubner, 1892².
- (1893): Die attische Beredsamkeit III/1, Leipzig, Teubner, 1893².
- BLEICKEN, J.: Athénská demokracie, Praha, Oikúmené, 2002 (přel. J. SOUČEK). ISBN 9-788072-980550.
- BLUMENTHAL, H.: Meletus the Accuser of Andocides and Meletus the Accuser of Socrates: One Man or Two, *Philologus* 117 (1973), str. 169-178.
- BONNER, R. J.& SMITH(OVÁ), G.: (1930): The Administration of Justice from Homer to Aristotle – I, Chicago IL, University of Chicago Press, 1930.
- (1938): The Administration of Justice from Homer to Aristotle – II, Chicago IL, University of Chicago Press, 1938.
- BONNET(OVÁ)&BENNETT v. DIODÓROS SICILSKÝ (5.2).
- BONS, J. A. E.: Lysias 12,19: The Earrings Again, *Hermes* 121 (1993), str. 365-367.
- BORTHWICK, E. K.: Two Emotional Climaxes in Lysias' 'Against Eratosthenes', *Classical World* 84 (1990), str. 44-46.
- BRAUW, M. de: The Parts of the Sérech, in: WORTHINGTON (2007a), str.187-202.
- BROCK, R.: Athenian Oligarchs: The Numbers Game, *The Journal of Hellenic Studies* 109 (1989), str. 160-164.
- CALHOUN, G. M.: Athenian Clubs in Politics and Litigation, Austin TX, University of Texas Press, 1915.
- CANFORA, L.: Dějiny řecké literatury, Praha, KLP 2009³ (1. vyd. 2001; přel. Dagmar Bartoňková & al.). ISBN 978-80-86791-71-5.
- CARAWAN, E. M.: (1983): *Erotosis*: Interrogation in the Courts of Fourth-Century Athens, *Greek, Roman & Byzantine Studies* 24 (1983), str. 209-226.
- (1984): *Akriton apokteinai*: Execution without Trial in Fourth-Century Athens, *Greek, Roman & Byzantine Studies* 25 (1984), str. 111-121.

- (1991): Ἐφέται and Athenian Courts for Homicide in the Age of the Orators, *Classical Philology* 86 (1991), str. 1-16.
- (2002): The Athenian Amnesty and the 'Scrutiny of Laws', *The Journal of Hellenic Studies* 122 (2002), str. 1-23.
- (2006): Amnesty and Accountings for the Thirty, *Classical Quarterly* 56 (2006), str. 57-76.
- CAREY, C. (1989): *LYSIAS – Selected Speeches*, Cambridge-New York-Melbourne-Madrid-Cape Town, Cambridge University Press, 1989. ISBN 0-521-26988-1.
- (1994a): 'Artless' Proofs in Aristotle and the Orators, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 39 (1994), str. 95-106.
- (1994b): Rhetorical means of persuasion, *in*: WORTHINGTON (1994), str. 26-45.
- (2007) *v.* ΛΥΣΙΑΣ (5.1.1).
- CARGILL, J.: IG II² 1 and the Athenian Cleruchy on Samos, *Greek, Roman & Byzantine Studies* 24 (1983), str. 321-332.
- CARTLEDGE, P. & MILLET, P. & TODD, S. C. (eds.): *Nomos – Essays in Athenian law, politics and society*, Cambridge, Cambridge University Press 1990. ISBN 0-521-370-221,
- CAVAIGNAC, E.: Réflexions sur Éphore, *in*: *Mélanges Gustave Glotz – tome I*, Paris, Les Presses universitaires de France, 1932, str.143-161.
- CAWKWELL, G. L.: ΝΟΜΟΦΥΛΑΚΙΑ and the Areopagus, *The Journal of Hellenic Studies* 108 (1988), str. 1-12.
- CHAMBERS, M. *v.* HELLÉNIKA Z OXYRHYNCHU (5.2).
- CHRIST, M. R.: (1992): Ostracism, Sycophancy, and Deception of the Demos: [Arist.] *Ath. pol.* 43.5, *Classical Quarterly* 42 (1992), str. 336-346.
- (2007): The Evolution of the *Eisphora* in Classical Athens, *Classical Quarterly* 57 (2007), str. 53-68.
- CLINTON, K.: (1974): *The Sacred Officials of the Eleusinian Mysteries*, Philadelphia PA, American Philosophical Society, 1974.
- (1982): The Nature of the Late Fifth-Century Revision of the Athenian Law Code, *Hesperia Supplements* 19 (1982), str. 27-37.
- CLOCHÉ, P.: (1911): Les expulsions en Attique avant la prise de Phylè, *Revue des études grecques* 24 (1911), str. 63-76.
- (1915): *La restauration démocratique à Athènes en 403 avant J.-C.*, Paris, Ernest Leroux, 1915.
- (1917): Le décret de 401/0 en l'honneur des métèques revenus de Phylè, *Revue des études grecques* 30 (1917), str. 384-408.
- (1924): Les pouvoirs de la Boulè d'Athènes en 411 et en 404 avant J.-C., *Revue des études grecques* 37 (1924), str. 411-424.
- CONNOR, W. R.: *The New Politicians of Fifth-Century Athens*, Princeton NJ, Princeton University Press, 1971.
- COOPER, C.: Forensic Oratory, *in*: WORTHINGTON (2007a), str. 203-219.
- CUVIGNY&LACHENAUD *v.* ΠΛÚΤΑΡΧΟΣ (5.2).
- ČERNÝ, J.: Řeč Lysiova proti Eratosthenovi, *in*: *Devátý program c. k. státního vyššího gymnasia v Roudnici za školní rok 1893-94*, Roudnice, nákladem vlastním, 1894.
- DAVID, E.: Theramenes' Speech at Colonus, *Antiquité Classique* 54 (1995), str. 15-25.
- DAVIES, J. K.: (1967): Demosthenes on Liturgies – A Note, *Journal of Hellenic Studies* 87 (1967), str. 33-40.
- (1971): *Athenian Propertied Families 600-300 B. C.*, Oxford, Clarendon Press, 1971.

- (1992): Society and Economy, *in*: CAH V², str. 287-305.
- (2007): Classical Greece – Production, *in*: CEHGRW, str. 333-361.
- DENNISTON, J. D.: The Greek Particles, Oxford, Clarendon Press 1959² (corrected 1st edition 1954).
- DEUBNER, L.: Attische Feste, Berlin, Akademie Verlag, 1966.
- DEVELIN, R.: Athenian Officials 684-321 B. C., Cambridge-New York-Melbourne, Cambridge University Press, 1989.
- DORJAHN, A. P.: (1932): The Athenian Senate and the Oligarchy of 404/3 B. C., *Philological Quarterly* 11 (1932), str. 57-64.
- (1935): Anticipation of Arguments in Athenian Courts, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 66 (1935), str. 274-295.
- (1941): On the Athenian *anakrisis*, *Classical Philology* 36 (1941), str. 182-185.
- DOVER, K. J.: (1960): ΔΕΚΑΤΟΣ ΑΥΤΟΣ, *The Journal of Hellenic Studies* 80 (1960), str. 61-77.
- (1968): Lysias and the *Corpus Lysiacum*, Berkeley CA-London, University of California Press-Cambridge University Press, 1968.
- (1974): Greek Popular Morality in the time of Plato and Aristotle, Oxford, Blackwell, 1974. ISBN 0-631-15190-7.
- DUE(OVÁ), B.: The Trial of Generals in Xenophon's *Hellenica*, *Classica et Mediaevalia* 34 (1983), str. 34-44.
- EDWARDS *v.* LÝSIÁS (5.2).
- EHRHARDT, C.: Xenophon and Diodorus on Aegospotami, *Phoenix* 24 (1970), str. 225-228.
- ENGELS, J.: Der Michigan-Papyrus über Theramenes und die Ausbildung des 'Theramenes-Mythos', *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 102 (1994), str. 125-155.
- FERGUSON, W. S.: (1932): The Condemnation of Antiphon, *in*: Mélanges Glotz – tome I, Paris, Les presses universitaires de France, 1932, str. 349-366.
- (1949): Orgeonika, *Hesperia Supplements* 8 (1949) (Commemorative Studies in Honor of Theodore Leslie Shear), str. 130-163+453.
- FINKELSTEIN, M. I.: Ἐμπορος, Ναύκληρος, and Κάπηλος: A Prolegomena to the Study of Athenian Trade, *Classical Philology* 30 (1935), str. 320-336.
- FINLEY, M. I.: Athenian Demagogues, *Past&Present* 21 (1962), str. 3-24.
- FISHER, N. R. E.: The law of *hubris* in Athens, *in*: CARTLEDGE&MILLETT&TODD, str. 123-138.
- FLENSTED-JENSEN(OVÁ), P. & NIELSEN, T. H. & RUBINSTEIN(OVÁ), L. (eds.): Polis & Politics – Studies in Ancient Greek History Presented to M. H. Hansen on his Sixtieth Birthday, August 20, 2000, Copenhagen, Museum Tusulanum Press, 2000. ISBN 87-7289-628-0,
- FOGELMARK, S.: (1979): A Troublesome Antithesis: Lysias 12.88, *Harvard Studies in Classical Philology* 83 (1979), str. 109-141.
- (1981): Lysias 12,37: An unexplained Case of *κακοφωνία*, *Hermes* 109 (1981), str. 294-300.
- FRANK(OVÁ), J. & MONOSON(OVÁ), S. S.: Aristotle's Theramenes at Athens: A Poetic History, *Parallax* 9 (2003), str. 29-40.
- FRAZIER&FROIDEFORT *v.* PLÚTARCHOS (5.2).
- FROHBERGER, H. & THALHEIM, T. *v.* LÝSIÁS (5.2).
- FROST, F. J.: Pericles, Thucydides, son of Melesias, and Athenian Politics before the War, *Historia* 13 (1964), str.385-399.
- FUKS, A.: Notes on the Rule of the Ten at Athens in 404/3 B. C., *Mnemosyne* 6 (1953), str. 198-207.

- GAGARIN, M.: (1979): The Prosecution of Homicide in Athens, *Greek, Roman & Byzantine Studies* 20 (1979), str. 301-323.
- (2000): The *Basileus* in Athenian Homicide Law, *in*: FLENSTED-JENSEN(OVÁ)& NIELSEN&RUBINSTEIN(OVÁ), str. 569-579.
- (2002): Antiphon the Athenian – Oratory, Law and Justice in the Age of the Sophists, Austin TX, University of Texas Press, 2002. ISBN 0-292-72841-7.
- (2007): Background and Origins: Oratory and Rhetoric before the Sophists, *in*: WORTHINGTON (2007a), str. 27-36.
- GARLAND, R.: The Well-Ordered Corpse: an Investigation into the Motives behind Greek Funerary Legislation, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 36 (1989), str. 1-15.
- GAUTHIER, P.: (1972): *Symbola – Les étrangers et a justice dans les cités grecques*, Nancy, Université de Nancy, 1972.
- (1986): L'octroi du droit de cité à Athènes, *Revue des études grecques* 99 (1986), str. 119-133.
- GERNET&BIZOS v. LÝSIÁS (5.2).
- GIANFRANCESCO, L.: Aspetti propagandistici della politica dei Trenta tiranni, *Contributi dell' Instituto di storia antica* 2 (1970), str. 20-35.
- GOLDSTEIN, J. A.: Solon's Law for an Activist Citizenry, *Historia* 21 (1972), str. 538-545.
- GRAY(OVÁ), V. J.: The Value of Diodorus Siculus for the Years 411-386 B. C., *Hermes* 115 (1987), str. 72-89.
- GREEN, P. M.: From Ikaria to the Stars – Classical Mythification, Ancient and Modern, Austin TX, Texas University Press, 2004. ISBN 0-292-70230-2.
- GRENFELL&HUNT v. POxy (5.1.2).
- HALL(OVÁ), E.: Ephialtes, the areopagus and the Thirty, *The Classical Quarterly* 40 (1990), str. 319-328.
- HAMILTON, C. D.: Spartan Politics and Policy, 405-401 B. C., *The American Journal of Philology* 91 (1970), str. 294-314.
- HANSEN, M. H.: (1974): The Sovereignty of the People's Court in Athens in the Fourth Century B. C. and The Public Action against Unconstitutional Proposal, Odense, Odense University Press, 1974.
- (1975): *Eisangelia – The Sovereignty of the People People's Court in Athens in the Fourth Century B. C. and the Impeachment of Generals and Politicians*, Odense, Odense University Press, 1975.
- (1976): *Apagoge, Endeixis and Epegesis against Kakourgoi, Atimoi and Pheugontes – A Study in the Athenian Administration of Justice in the Fourth Century B. C.*, Odense, Odense University Press, 1976.
- (1979): Did Athenian Ecclesia Legislate after 403/2 B. C.?, *Greek, Roman & Byzantine Studies* 20 (1979), str. 27-53.
- (1980): *Eisangelia in Athens: A Reply*, *Journal of Hellenic Studies* 100 (1980), str. 89-95.
- (1981): The Prosecution of Homicide in Athens: A Reply, *Greek, Roman & Byzantine Studies* 22 (1981), str. 11-30.
- (1983): *Rhetores and Strategoi in Fourth-Century Athens*, *Greek, Roman & Byzantine Studies* 24 (1983), str. 151-180.
- (1987): *Rhetores and Strategoi: Addenda et Corrigenda*, *Greek, Roman & Byzantine Studies* 28 (1987), str. 209-211.
- HARDING, P.: (1974): The Theramenes Myth, *Phoenix* 28 (1974), str. 101-111.

- (1987a): Rhetoric and Politics in Fourth-Century B. C., *Phoenix* 41 (1987), str. 25-39.
- (1987b): Metics, foreigners or slaves? The recipients of honours in IG II² 10, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 67 (1987), str. 176-182.
- (1988): King Pausanias and the Restoration of Democracy in Athens, *Hermes* 116 (1988), str. 186-193.
- HARRIS, E. M.: (1990): The Constitution of Five Thousand, *Harvard Studies in Classical Philology* 93 (1990), str. 243-280.
- (1994): Law and oratory, in: WORTHINGTON (1994), str. 130-150.
- (2007): Rule of Law in Athenian Democracy. Reflections on the Judicial Oath, *Ethica&Politica* 9 (2007), str. 55-74.
- HARRISON, A. R. W.: The Law of Athens I – The Family and Property, Oxford, Clarendon Press 1968.
- HENRICHS, A.: Zur Interpretation des Michigan-Papyrus über Theramenes, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 3 (1968), str. 101-108.
- HERWARD(OVÁ), D.: New Fragments of IG II² 10, *Annual of the British School at Athens*, 47 (1952), str. 102-117.
- HILLGRUBER, M.: (2005): Ein politisch motivierter Fall „polarer Ausdrucksweise“ in Lysias' zwölfter Rede, *Hermes* 133 (2005), str. 237-239.
- (2008): Nochmals zu Lys. 12,47, *Hermes* 136 (2008), str. 123-124.
- HORNBLOWER, S.: The *Old Oligarch* (Pseudo-Xenophon's *Athenaion Politeia*) and Thucydides. A Fourth-Century Date for the *Old Oligarch*?, in: FLENSTED-JENSEN(OVÁ)&NIELSEN&RUBINSTEIN(OVÁ), str. 363-384.
- HUBER(OVÁ), I.: Lysias, Reden – Band I, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004. ISBN 3-534-18118-2.
- HUDE v. LÝSIÁS (5.2).
- HURSCHMANN, R.: (2000): Ohrschmuck, in: DNP 8 (2000), sl. 1123-1125.
- (2001): Schmuck, in: DNP 11 (2001), sl. 191-198.
- JAMESON, M. H.: Sophocles and the Four Hundred, *Historia* 20 (1971), str. 541-568.
- JEBB, R. C.: The Attic Orators from Antiphon to Isaeus I, London-New York, Macmillan&co., 1893² (1. vyd. 1875).
- JOYCE, C. J.: The Athenian Amnesty and Scrutiny of 403, *Classical Quarterly* 58 (2008), str. 507-518.
- JUDEICH, W.: Untersuchungen zur atheinischen Verfassungsgeschichte 2. – Die fünf atheinischen Ephoren, *Rheinisches Museum für Philologie* 74 (1925), str. 254-266.
- KAPPARIS, K. A.: Is Eratosthenes in Lys. 1 the same Person as Eratosthenes in Lys. 12?, *Hermes* 121 (1993), str. 364-365.
- KARAVITES, P.: Tradition, Skepticism, and Sophocles' Political Career, *Klio* 58 (1976), str. 359-365.
- KELLY, D. H.: Lysias XII 72, *Historia* 28 (1979), str. 98-101.
- KENNEDY, G. A.: (1963): The Art of Persuasion in Greece, Princeton NJ, Princeton University Press, 1964² (1st edition 1963).
- (1970): review DOVER (1968), *The American Journal of Philology* 91 (1970), str. 495-497.
- KIRCHNER, J.: (1909): Eratosthenes 1, in: RE VI (1909), sl. 357-358.
- (1911) *Prosopographia Attica*, volumen I, Berolini, Georgii Reimeri, 1911.
- (1913): *Prosopographia Attica*, volumen II, Berolini, Georgii Reimeri, 1913.

- KOCK, T. v. **5.1.2.**
- KOERNER, R.: Die Haltung des attischen Demos zu den Umstürzbewegungen nach 412 v. u. Z., *Klio* 57 (1975), str. 405-414.
- KOLBE, W.: Das Ehrendekret für die Retter der Demokratie, *Klio* 17 (1922), str. 242-248.
- KÖRTE, A.: Literarische Texte mit Ausschluß der christlichen – 605: Oxyrh. Pap. 1606, *Archiv für Papyrusforschung* 7 (1923), str. 156-158.
- KRENTZ, P.: (1979): SEG XXI and the Rule of the Thirty, *Hesperia* 48 (1979), str. 54-63.
- (1980): Foreigners against the Thirty: *IG 2² 10* again, *Phoenix* 34 (1980), str. 298-306.
- (1982): *The Thirty at Athens*, Ithaca NY, Cornell University Press, 1982. ISBN 978-0801414503.
- (1984a): Was Eratosthenes responsible for the Death of Polemarchos?, *Parola del Pasato* 39 (1984), str. 23-32.
- (1984b): The Ostracism of Thoukydides, son of Melesias, *Historia* 33 (1984), str. 499-504.
- (1986): The Rewards for Thrasybulos' Supporters, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 62 (1986), str. 201-204.
- (1989): v. XENOFÓN (**5.2**).
- (1995): v. XENOFÓN (**5.2**).
- LACEY, W. K.: *The Family in Classical Greece*, London, Thames&Hudson, 1968.
- LANG(OVÁ), M. L.: (1990): Illegal Executions in Ancient Athens, *Proceedings of the American Philosophical Society* 134 (1990), str. 24-29.
- (1993): Theramenes and Arginousai, *Hermes* 120 (1993), str. 267-279.
- LANNI(OVÁ), A. M.: (1997): Spectator sport or serious politics? οἱ περιεστηκότεες and the Athenian lawcourts, *The Journal of Hellenic Studies* 117 (1997), str. 183-189.
- (2000): The Homicide Courts and the *Dikasteria*: A Paradigm not followed, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 41 (2000), str. 311-330.
- LAPINI, W.: *Lisia* 12.7, *Lexis* 15 (1997), str. 169-171.
- LATEINER, D.: (1971): *Lysias and the Athenian Politics*, Stanford, dissertation submitted to the Stanford University (Principal Advisor A. E. RAUBITSCHER), 1971.
- (1982): "The man who does not meddle in politics:" A *Topos* in Lysias, *Classical World* 76 (1982), str. 1-12.
- LAVELLE, B. M.: *Adikia*, the Decree of Kannonos, and the Trial of the Generals, *Classica & Mediaevalia* 29 (1988), str. 19-41.
- LAVENCY, M.: *Aspects de la logographie judiciaire attique*, Louvain, Université de Louvain, 1964.
- LE BOHEC, Y.: Schild, in: DNP 11 (2001), sl. 171-2.
- LEHMANN, G. A.: Überlegungen zur Krise der attischen Demokratie im peloponnesischen Krieg: vom Ostrakismos des Hyperbolos zum Thargelion 411 v. Chr., *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 69 (1987), str. 33-73.
- LENSCHAU, T.: *Oi triákonta*, in: RE VI A 2 (1937), sl. 2355-2377.
- LEWIS, D. M.: (1984): review KRENTZE (1982), *Phoenix* 38 (1984), str. 293-4.
- (1994): Sparta as Victor, in: CAH VI², str. 24-44.
- LIPSIUS, J. H.: *Das Attische Recht und Rechtsverfahren*, Leipzig, Reisland, 1905-1915.
- LOENING, T. C. (1981): The Autobiographical Speeches of Lysias and the Biographical Tradition, *Hermes* 109 (1981), str. 280-294.

- (1987): *The Reconciliation Agreement of 403/402 B. C. in Athens, its Content and Application*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1987. ISBN 3-515-04832-4.
- LOFTUS, A.: A New Fragment of the Theramenes Papyrus (P. Mich. inv. 5796b), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 133 (2000), str. 11-20.
- LUPPE, W.: Die Lücke in der Theramenes-Rede des Michigan-Papyrus inv. 5982, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 32 (1978), str. 14-16.
- LURIA, S.: Antiphon der Sophist, *Eos* 53 (1963), str. 63-67.
- LUSCHEY, W.: *φιλία*, in: RE Supplementband 7 (1940), sl. 1026-30.
- MACDOWELL, D. M.: (1962): v. ANDOKIDÉS (5.2).
- (1963): *Athenian Homicide Law in the Age of the Orators*, Manchester, Manchester University Press, 1963.
- (1971a): v. ARISTOFANÉS (5.2).
- (1971b): The Chronology of Athenian Speeches and Legal Innovations in 401-398 B. C., *Revue Internationale des droits de l'Antiquité* 18 (1971), str. 267-273.
- (1976): *Hybris in Athens, Greece&Rome* 23 (1976), str. 14-31.
- (1978): *The Law in Classical Athens*, London, Thames&Hudson, 1978.
- (2000): The Length of Trials for Public Offences in Athens, in: FLENSTED-JENSEN(OVÁ)&NIELSEN&RUBINSTEIN(OVÁ), str. 563-568.
- MANVILLE, B.: Solon's Law of Stasis and Atimia in Archaic Athens, *Transactions of American Philological Association* 110 (1980), str. 213-221.
- MATHIEU, G.: La réorganisation du corps civique athénien à la fin du Ve siècle, *Revue des études grecques* 40 (1927), str. 65-104.
- MATHIEU, G. & BRÉMOND, É. v. ÍSOKRATÉS (5.2).
- MCCANNON, B. C.: Homicide trials in Classical Athens, *International Review of Law and Economics* 30 (2010), str. 46-51.
- MCCOY, W. J.: Aristotle's *Athenaion Politeia* and the establishment of the Thirty Tyrants, *Yale Classical Studies* 24 (1975), str. 131-45.
- MEISTER, K.: Kratippos 1, in: DNP 6 (1999), sl. 819.
- MERIANI, A.: Quanti furono i metechi che i Trenta decisero a arrestare? Osservazioni su Lys. XII 7, in: *Tradizione, Ecdotica, Eseggezi – Miscellanea di studi* (a cura di G. DE GREGORIO, S. M. MEDAGLIA), Napoli, Università degli Studi di Salerno, 2006. ISBN 978-8889776193.
- MILLETT, P.: Sale, credit and exchange in Athenian law and society, in: CARTLEDGE& MILLET&TODD, str. 167-194.
- MISSIOU-LADI(OVÁ), A.: Coercive Diplomacy in Greek Interstate Relations, *The Classical Quarterly* 37 (1987), str. 336-345.
- MITCHELL(OVÁ), L. G. & RHODES, P. J.: Friends and Enemies in Athenian Politics, *Greece & Rome* 43 (1996), str. 11-30.
- MORRISON, J. S.: Antiphon, *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 7 (1961), str. 49-58.
- MOSSÉ, C.: Le thème de la *patrios politeia* dans la pense grecque du IVème siècle, *Eirene* 16 (1978), str. 81-89.
- MUNRO, J. A. R.: (1937): The End of the Peloponnesian War, *Classical Quarterly* 31 (1937), str. 32-38.
- (1938a): Theramenes against Lysander, *Classical Quarterly* 32 (1938), str. 18-26.
- (1938b): The Constitution of Dracontides, *Classical Quarterly* 32 (1938), str. 152-166.

- MURPHY, T. M.: (1986): Forensic Representation of Oligarchs in the *Corpus Lysiacum*, dissertation submitted to the University of Texas at Austin (Principal Advisor P. M. GREEN), 1986.
- (1989): The Vilification of Theramenes and Eratosthenes in Lysias 12, *The American Journal of Philology* 110 (1989), str. 40-49.
- NAILS(OVÁ), D.: The People of Plato, Indianapolis IN-Cambridge, Hackett Publishing, 2002. ISBN 0-87220-564-9.
- NATALICCHIO, A.: (1990): Sulla cosiddetta revisione legislativa in Atene alla fine del V secolo, *Quaderni di storia* 32 (1990), str. 61-90.
- (1999): Il processo contro Eratostene, *Hermes* 127 (1999), str. 293-302.
- NÉMETH, G.: Die Dreißig Tyrannen und die athenische Prosopographie, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 73 (1988), str. 181-194.
- NOVÁKOVÁ, J. & PEČÍRKA, J. (eds.): Antika v dokumentech – I (Řecko), Praha, Státní nakladatelství politické literatury, 1959.
- NOVOTNÝ, F.: O Platonovi – II (Dílo), Praha, Jan Leichter, 1948.
- NOVOTNÝ, M.: Andokidova řeč *O mystériích* – překlad, komentář a úvodní studie, Praha, diplomová práce FF UK (vedoucí práce: J. SOUČEK), 2010.
- OBER, J.: Political Dissent in Democratic Athens – Intellectual Critics of Popular Culture, Princeton NJ, Princeton University Press, 2002³ (1st edition 1998). ISBN 978-0691-0898-12.
- OPELT(OVÁ), I.: Schimpfwörter bei Lysias, *in: Scritti in onore di Giuliano Boufante II*, Brescia, Paideia editrice, 1975, str. 571-584.
- ORFANOS *v. LYSIAS, Contre Ératosthène*
- OSBORNE, M. J. (1981): Naturalization in Athens I, Brussel, Paleis der Academiën, 1981. ISBN 90-6569-304-1.
- (1982): Naturalization in Athens II, Brussel, Paleis der Academiën, 1982. ISBN 90-6569-313-0.
- (1983): Naturalization in Athens III-IV, Brussel, Paleis der Academiën, 1983. ISBN 90-6569-334-3.
- OSBORNE, R.: (1985): Law in Action in Classical Athens, *The Journal of Hellenic Studies* 105 (1985), str. 40-58.
- (1988): Social and Economic Implications of the Leasing of Land and Property in Classical and Hellenistic Greece, *Chiron* 18 (1988), str. 279-323.
- (1995): The Economics and Politics of Slavery at Athens, *in: The Greek World* (ed. A. POWELL), London-New York, Routledge, 2003 (1st published 1995). ISBN 9-780-415-170-420.
- OSTWALD, M. (1986): From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law, Berkeley CA-Los Angeles CA-London, University of California Press 1986. ISBN 0-520-06798-3.
- (2000): Oligarchy and Oligarchs in Ancient Greece, *in: FLENSTED-JENSEN(OVÁ)& NIELSEN&RUBINSTEIN(OVÁ)*, str. 385-396.
- PANAGIOTOU, S.: Lysias and the Date of Plato's *Phaedrus*, *Mnemosyne* 28 (1975), str. 388-398.
- PARKE, H. W.: Festivals of the Athenians, London, Thames&Hudson, 1977.
- PARKER, R.: Miasma – Pollution and Purification in Early Greek Society, Oxford, Clarendon Press 1996² (1st published 1983). ISBN 978-0198-147-428.
- PEARSON, L.: Historical Allusions in the Attic Orators, *Classical Philology* 36 (1941), str. 209-229.
- PEČÍRKA, J.: The Formula for the Grant of Enktesis in Attic Inscriptions, Praha, Acta Universitatis Carolinae, 1966.

- PEPLER, C. W.: Notes on the Text of Lysias, *The American Journal of Philology* 60 (1939), str. 71-84.
- PERRIN(OVÁ), B.: The Rehabilitation of Theramenes, *The American Historical Review* 9 (1904), str. 649-669.
- PHILLIPS, D. D.: *Trauma ek pronoias* in Athenian Law, *The Journal of Hellenic Studies* 127 (2007), str. 74-105.
- PLÖBST, L. W.: Lysias 13, in: RE XIII 2 (1927), col. 2533-2543.
- PORTER, J. R.: Adultery by the Book: Lysias 1 (*On the Murder of Eratosthenes*) and Comic Diegesis, *Échos du monde classique/Classical Views* 40 (1997), str. 421-453.
- RAAFLAUB, K. A.: Contemporary Perceptions of Democracy in Fifth-Century Athens, *Classica et Mediaevalia* 40 (1989), str.33-70.
- RAUBITSCHKE, A. E.: The Heroes of Phyle, *Hesperia* 10 (1941), str. 284-295.
- RAWSON(OVÁ), E.: *The Spartan Tradition in European Thinking*, Oxford, Clarendon Press, 1991² (1st published 1969). ISBN 9780198147336.
- REDEN(OVÁ), S. von: Classical Greece – Consumption, in: CEHGRW, str. 385-406.
- REINACH, T.: Le plaidoyer de Lysias contre Hippothersès, *Revue des études Grecques* 32 (1919), str. 443-450.
- RHODES, P. J. (1972a): *The Athenian Boule*, Oxford, Clarendon Press, 1972.
- (1972b): The Five Thousand in the Athenian Revolutions of 411 B. C., *The Journal of Hellenic Studies* 92 (1972), str. 115-127.
- (1979): ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΑ in Athens, *Journal of Hellenic Studies* 99, str. 102-14.
- (1981): *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, Oxford, Clarendon Press, 1985² (1st edition 1981). ISBN 0-19-814004-5.
- (1991): The Athenian Code of Laws, 410-399 B. C., *The Journal of Hellenic Studies* 111 (1991), str. 87-100.
- RHODES, P. J. & OSBORNE, R.: v. **5.1.2.**
- RIHLL(OVÁ), T. E.: Democracy Denied: Why Ephialtes Attacked Areopagus, *The Journal of Hellenic Studies* 115 (1995), str. 87-98.
- ROBERTSON, N.: Laws of Athens, 410-399 B. C.: The Evidence for Review and Publication, *The Journal of Hellenic Studies* 110 (1990), str. 43-75.
- ROISMAN, J.: Rhetoric, Manliness and Contest, in: WORTHINGTON (2007a), str. 393-410.
- ROSENBLOOM, D.: *Ponêroi vs. Chrêstoi*: The Ostracism of Hyperbolos and the Struggle for Hegemony in Athens after the Death of Pericles, *Transactions of the American Philological Association* 134 (2004), str. 55-105 a 323-358.
- RUBEL, A.: *Stadt in Agst: Religion und Politik in Athen während des Peloponnesisches Krieges*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2000. ISBN 3-534-15206-9.
- RUSCHENBUSCH, E.: Der sogenannte Gesetzcode vom Jahre 410 v. Chr., *Historia* 5 (1956), str. 123-128.
- STE. CROIX, G. E. M. de: The Constitution of the Five Thousand, *Historia* 5 (1956), str. 1-23.
- SAKURAI, M.: A New Reading in POxy XIII 1606 (Lysias, *Against Hippotherses*), *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 109 (1995), str. 177-180.
- SALMON, P.: L'établissement des Trente à Athènes, *Antiquité Classique* 38 (1969), str. 497-500.
- SARTORI, F.: *Le eterie nella vita politica Ateniese del VI e V secolo a. C.*, Roma, «L'Erma» di Bretschneider, 1957.
- SCHINDEL, U.: Untersuchungen zur Biographie des Redners Lysias, *Rheinisches Museum für Philologie* 110 (1967), str. 32-52.

- SCHMITZ, T. A.: Plausibility in the Greek Orators, *The American Journal of Philology* 121 (2000), str. 47-77.
- SCHOEFFER, V. von: οἱ δέκα, in: RE IV (1901), sl. 2409-2411.
- SCHÜTRUMPF, E.: Aristoteles über Athen in 'ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ' (Fr. 1 Ross), *Hermes* 108 (1980), str. 322-337.
- SCHWAHN, W.: Theramenes 1, in: RE V A 2 (1934), sl. 2304-2320.
- SEAGER, R.: The Corinthian War, in: CAH VI², str. 97-119.
- SEALEY, R.: (1964): Ephialtes, *Classical Philology* 59 (1964), str. 11-22.
- (1975a): Constitutional Changes in Athens in 410 B.C., *Californian Studies in Classical Antiquity* 8 (1975), str. 271-295.
- (1975b): Pap. Mich. Inv. 5982: Theramenes, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 16 (1975), str. 279-288.
- (1983): The Athenian Courts of Homicide, *Classical Philology* 78 (1983), str. 275-296.
- SICKINGER, J. P.: Rhetoric and the Law, in: WORTHINGTON (2007a), str. 286-302.
- SIER, K.: Zu Lysias 12,47 und zum hippokratischen Eid, *Hermes* 134 (2006), str. 490-496.
- SMITH, R. E.: Lysander and the Spartan Empire, *Classical Philology* 43 (1948), str. 145-156.
- SOMMERSTEIN, A. H.: (1980): Notes on Aristophanes' *Knights*, *The Classical Quarterly* 30 (1980), str. 46-56.
- (1984): The Murder of Polemarchos, *Parola del Pasato* 39 (1984), str. 370-372.
- SPENGLER&HAMMER v. RHETORES GRAECI (5.2).
- STEM, R.: The Tirty at Athens in the summer of 404, *Phoenix* 57 (2003), str. 18-34.
- STRAUSS, B. S.: Aegospotami Reexamined, *The American Journal of Philology* 104 (1983), str. 24-35.
- STUMPF, G.: Kyzikener, in: DNP 6 (1999), sl. 1025.
- TAYLOR(OVÁ), M.: One Hundred Heroes of Phyle?, *Hesperia* 71 (2002), str. 377-397.
- TOD v. 5.1.2.
- TODD, S. C.: (1990a): The Use and Abuse of the Attic Orators, *Greece & Rome* 37 (1990), str. 159-178.
- (1990b): The purpose of evidence in Athenian courts, in: CARTLEDGE&MILLET&TODD, str. 19-39.
- (1993): *The Shape of Athenian Law*, Oxford, Oxford University Press. ISBN 9-780198-150237.
- (2000a): *Lysias*, Austin TX, Texas University Press, 2000. ISBN 0-292-78166-0.
- (2000b): How to execute People in Fourth-Century Athens, in: J. EDMONDSON&V. J. HUNTER (eds.), *Law and Social Status in Classical Athens*, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- (2007): *A Commentary on Lysias (Speeches 1-11)*, Oxford, Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-924011-1.
- TURASIEWICZ, R.: Style in the Speeches of Lysias, *Classica Cracoviensia* 5 (2000), str. 91-112.
- USHER, S.: (1965): Individual characterisation in Lysias, *Eranos* 63 (1965), str. 99-119.
- (1968): Xenophon, Critias and Theramenes, *The Journal of Hellenic Studies* 88 (1968), str.128-135.
- WALBANK, M. B.: The Confiscation and Sale by the Poletai in 402/1 B. C. of the Property of the Thirty Tyrants, *Hesperia* 51 (1982), str. 74-98.
- WENIG, K.: *Dějiny řečnictví řeckého I*, Praha, Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1916.

- WHITEHEAD, D. (1977): *The Ideology of Athenian Metic*, Cambridge, Cambridge Philological Society, 1977.
- (1978): Ἴσοπέλεια, A Metaphor in Xenophon, *Eirene* 16 (1978), str. 19-22.
- (1980): The Tribes of Thirty Tyrants, *The Journal of Hellenic Studies* 100 (1980), str. 208-213.
- (1982): Sparta and the Thirty Tyrants, *Ancient Society* 13-14 (1982), str. 105-130.
- (1984): A thousand new Athenians, *Liverpool Classical Monthly* 9 (1984), str. 8-10.
- (1986): The Ideology of Athenian Metic: some pendants and reappraisal, *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 32 (1986), str. 145-158.
- (2002): Athenian laws and lawsuits in the late fifth century B. C., *Museum Helveticum* 59 (2002), str. 71-96.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, U. von: *Aristoteles und Athen – II*, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1893.
- WOLFF, H.: Die Opposition gegen die radikale Demokratie in Athen bis zum Jahre 411 v. Chr., *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 36 (1979), str. 279-302.
- WOLPERT, A. O.: Adresses to the Jury in the Attic Orators, *The American Journal of Philology* 124 (2003), str. 537-555.
- WOODBURY, L.: (1965): The Date and Atheism of Diagoras of Melos, *Phoenix* 19 (1965), str. 178-211.
- (1970): Sophocles among the Generals, *Phoenix* 24 (1970), str. 209-224.
- WOODHEAD, A. G.: Peisander, *The American Journal of Philology* 75 (1954), str. 131-146.
- WOOTEN, C. W.: Earings of Polemarchus' Wife (Lysias 12. 19), *Classical World* 82 (1988), str. 29-31.
- WORTHINGTON, I.: (1989): The Duration of Athenian Public Trial, *The Journal of Hellenic Studies* 109 (1989), str. 204-207.
- (1994): *Persuasion – Greek Rhetoric in Action* (ed. by I. WORTHINGTON), New York NY, Routledge, 1994. ISBN 0-415-08139-4.
- (2003): The Length of Athenian Public Trial – A Reply to Professor MacDowell, *Hermes* 131 (2003), str.364-371.
- (2007a): *A Companion to Greek Rhetoric* (ed. by I. WORTHINGTON), Malden MA-Oxford-Carleton, Blackwell, 2007. ISBN 978-1-4051-2551-2.
- (2007b): Rhetoric and Politics in Classical Greece: Rise of the Rhētores, in: WORTHINGTON (2007a), str. 255-271.
- WYLIE, G.: What really happened at Aegospotami?, *L'antiquité classique* 55 (1986), str. 125-141.
- YOUTIE, H. C. & MERKELBACH, R.: Ein Michigan-Papyrus über Theramenes, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 2 (1968), str. 161-169.
- ZIEHEN, L.: Sparta – Kulte, in: RE III A 2 (1929), sl.1453-1525.
- ZIMMERMANN, B.: Sophokles 1, in: DNP 11 (2001), sl. 726-735.